

M. CRUSAFONT I SABATER

PESALS MONETARIS
DE LA
CORONA CATALANOARAGONESA

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS NUMISMÀTICS

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

COMPLEMENTES D'ACTA NUMISMÀTICA

Col·lecció dirigida per M. Crusafont i A. M. Balaguer

1. - III Simposi Numismàtic de Barcelona. 1985
2. - L. VILLARONGA. Monedes de plata emporitanes dels segles v-iv aC. 1997
3. - L. VILLARONGA. Les dracmes ibèriques i llurs divisors. 1998
4. - M. CRUSAFONT. Pesals monetaris de la Corona catalanoaragonesa. 1999

Peces de la portada: pesals del croat de Barcelona, del pirral de Sicília i del mig florí català
(ampliats al doble).

M. CRUSAFONT I SABATER

**PESALS MONETARIS
DE LA
CORONA CATALANOARAGONESA**

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS NUMISMÀTICS

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

BARCELONA 1999

This One

DBGB-NS7-BPNZ

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Crusafont i Sabater, Miquel

Pesals monetaris de la Corona catalanoaragonesa — (Complements d'Acta Numismàtica ; 4)

Bibliografia

ISBN 84-7283-445-X

I. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics II. Títol

III. Col·lecció: Complements d'Acta numismàtica ; 4

1. Pesals — Corona catalanoaragonesa

389:737.1(467)

Redacció: Acta Numismàtica
Escola Pia, 85. 08201 Sabadell
Telèfon 93 725 20 36

© M. Crusafont i Sabater
© Societat Catalana d'Estudis Numismàtics
(filial de l'Institut d'Estudis Catalans), per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: març de 1999
Tiratge: 500 exemplars

Compost per Fotocomposició gama, s.l.
Aristides Maillol, 3, 1r. 1a. 08028 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL
Polígon industrial Can Salvatella. Carrer Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 84-7283-445-X
Dipòsit Legal: B. 12248-1999

Tots els drets reservats. Aquesta publicació no pot ésser reproduïda ni en tot ni en part, ni registrada o tramesa per un sistema de recuperació d'informació en cap forma ni per mitjà, sigui mecànic, fotoquímic, electrònic, magnètic, electroòptic, per fotocòpia o qualsevol altre sense el permís previ per escrit de l'editor i de l'autor.

*La vida és breu e l'art se mostra longa [...]
Creixent saber, l'ignorança es desperta;
al qui més sap, li corre major dubte [...]
e al grosser foll tota cosa l'és certa.*

AUSIÀS MARCH

Sumari

Introducció	11
Antecedents	13
Abreviacions	18
I. Capítols preliminars	
Els pesals: definició i funció	19
Inici de l'ús dels pesals	21
Identificació dels pesals	22
Pesos comercials, medicinals i dels argenters	24
Pesals de seca, proves o <i>piéforts</i> i falsificacions	30
Com es pesaven les monedes	36
Les crisis de confiança en la moneda	41
Els marcs de referència i la metrologia	45
Els marcs de Barcelona i de Perpinyà	48
Els marcs de Sardenya, Aragó, Navarra, València, Mallorca i Castella	53
Balances i pesos: tipologia i denominacions	55
Afinadors, contrast i pesadors	64
II. Els pesals medievals	
Els precedents altmedievals	69
Tipus monetaris que comprovaven els pesals	72
Evolució tipològica dels pesals catalans. Control i marques	76
Seriació de les contramarques barcelonines	79
Possibles pesals de croat del temps de Pere III	86
Pesals de croat i de florí	90
Les peces de la flor de llir: pesals de ducat	97
El problema dels pesals de pacífic	103
Altres pesals catalans relacionats amb el florí	106
Pesals mallorquins i valencians d'època medieval	109
Els pesals sicilians	112
Altres possibles pesals medievals catalans	117
El context peninsular i europeu	121

III. Els pesals de l'edat moderna (fins al 1731)	
Els canvis profunds de conjuntura	125
Els pesals de l'escut de la creueta (1546-1731)	126
Els pesals del trentí d'or	130
Els pesals de la sèrie R: ral castellà	132
Els pesals locals	135
Els pesals casolans	143
Seriació dels afinadors barcelonins	145
Addenda als capítols II i III: la nova documentació de Cervera	151
Apèndix: pesals de moneda castellana amb marques catalanes (des del 1731)	
Desaparició dels pesals catalans	159
La normativa per als pesals del 1731	161
Balança barcelonina amb un mostrari de punxons	162
Sèrie de pesals monetaris de gobelet (pila)	164
Els afinadors dels segles XVIII i XIX: Catalunya, Mallorca i València	166
Primer aplec de punxons amb marca catalana	172
Conclusions	177
Documents justificatius	
Criteris i claus bibliogràfiques	181
Documents justificatius	183
Catàleg	
Criteris	221
Clau d'abreviacions	222
Catàleg	224
Pesals medievals:	
Pesals de croat del segle XIV (des del 1339)	224
Pesals de croat de l'inici del segle XV. Múltiples	226
Pesals de croat de l'inici del segle XV. Unitats i meitats	226
Pesals de croat de mitjan segle XV. Múltiples	228
Pesals de croat de mitjan segle XV. Unitats i meitats	230
Pesals de croat del final del segle XV i el principi del segle XVI	234
Pesals múltiples de florí (I). Segle XV i primera meitat del segle XVI	236
meitat del segle XVI	236
Pesals de florí de la primera meitat del segle XV. Unitats i meitats	240
Pesals de florí i/o de pacífic. Segona meitat del segle XV i primera del segle XVI	240
Pesals de ducat: final del segle XV i primera meitat del segle XVI. Múltiples	244
Pesals de ducat: fi del segle XV i primera meitat del segle XVI. Unitats i meitats	246
Pesals de florí de factura tosca. Segles XIV o XV	248
Pesals francesos del florí català. Segle XIV	248
Mallorca: pesals de florí del segle XV	250
València: pesals de ducató, ral i doble ducat. Minves	250
Sicília: pesals de pirral. Segle XIV i principi del segle XV	252

Altres pesals medievals relacionats amb Catalunya	254
Pesals de l'edat moderna (fins al 1731):	
Pesals catalans dels escuts d'or catalans i castellans. Des de mitjan segle XVI fins al 1731	256
Pesals valencians de l'escut d'or. Final del segle XVII i inici del XVIII	258
Pesals de la serie del trentí d'or. Segle XVII	258
Pesals del ral de plata castellà i probablement del català. Segles XVI i XVII. Múltiples (I)	260
Pesals del ral de plata castellà i probablement del català. Segles XVI i XVII. Múltiples (II)	262
Pesals del ral de plata castellà i probablement del català. Segles XVI i XVII. Múltiples (III)	262
Pesals del ral de plata castellà i probablement del català. Segles XVI i XVII. Unitats i meitats. Minves	266
Pesals tardans del ral de plata castellà i probablement del català. Inici del segle XVIII (vers 1700-1731)	268
Pesals catalans locals. Segles XVI i XVII	268
Pesals incerts de l'edat moderna	274
Pesals casolans medievals o moderns	276
Addenda al catàleg	278
Comentari a les peces de l'addenda del catàleg	280

Introducció

No es pot construir la història monetària d'un país sense disposar d'uns instruments bàsics de partença. I un d'aquests, indispensable, és el recull raonat i documentat dels pesals monetaris. Els pesals aporten dades fonamentals per a la metrologia. I la metrologia és un element bàsic, perquè el valor de les monedes depèn del pes que tenen. Ja veurem a les pàgines següents que no acaba pas aquí l'interès dels pesals i que els trobem relacionats amb moltíssims aspectes de la política monetària.

La numismàtica catalana compta amb molts i bons estudis, però encara hi ha extenses àrees pràcticament inexplorades. Sabem molt poc, per exemple, de l'edat moderna, gairebé res de la medallística, i no estem pas en millors condicions pel que fa a la metrologia monetària i l'estudi dels pesals.

Cal dir que no hi ha hagut gaire inclinació a estudiar aquest darrer camp, de manera que són ben escassos els treballs metrològics que tinguin veritable utilitat, en part, potser, perquè l'historiador és un humanista i la metrologia té unes connotacions tecnicomatemàtiques que poden semblar-li estranyes. És ben cert que els complicats replecs del comportament humà deixen ben poc espai per a qüestions que es puguin resoldre comptant, mesurant i operant matemàticament. Però l'estudi de la metrologia no es només la resolució del càlcul, sinó, sobretot, descobrir totes aquelles astúcies humanes que el poden haver alterat o falsejat per treure'n profit. Coneixement històric, comprensió de la mentalitat, anàlisi de les correlacions de poder i una mica de coneixement psicològic poden ajudar més a la reconstrucció de la metrologia monetària que les matemàtiques i el càlcul, al capdavall ben simple.

No cal dir si en pot ésser, d'eixorc i perillós, d'altra banda, deixar-se endur per les especulacions aritmètiques i arribar a allò que algú ha arribat a denominar «metrologia teòrica». En l'àmbit històric aquest concepte és senzillament inexistent i, com deia assenyadament Pío Beltrán, cal sempre malfiar-se de les il·lusions d'aquells que ell irònicament anomena «metròlegs purs».

La matemàtica de la metrologia real es troba immersa en els intricats camins de l'ànima humana. És, diríem que per fortuna, intrínsecament «impura». Una matemàtica, en definitiva, que només es pot entendre des de l'òptica dels historiadors. És, doncs, sobretot feina dels historiadors reconstruir-la.

Calia, doncs, establir la metrologia monetària. És una parcel·la interpretativa que demana, abans que res, un bon coneixement dels pesals. S'havia de fer, per tant, un estudi sistemàtic d'aquestes peces tan íntimament relacionades amb les monedes. S'havien de documentar i, finalment, la feina més difícil, s'havien d'interpretar.

Qui havia de fer aquesta tasca? Certament hauria estat una sort disposar d'un especialista en la matèria, algú que pacientment i amb temps anés acumulant peces, dades i experiència. Dissortadament el nostre àmbit cultural no disposa d'aquesta persona. És per això que, en una tasca forçada de suplència, ens hem vist obligats a fer-ho nosaltres. A l'inici, la nostra relació amb la metrologia monetària va ésser «de circumstàncies». És a dir, a mesura que anàvem trobant obstacles metrològics en els nostres estudis, els intentàvem resoldre. Més endavant altres treballs monogràfics, com el del florí català, ens obligaren a aprofundir temes prou bàsics, com ara el dels marcs de referència de Barcelona i de Perpinyà. En un altre aspecte, hi havia una àmplia nova evidència que calia donar a conèixer i, alhora, situar i interpretar. D'aquí sorgiren diferents treballs sobre els pesals catalans i, a poc a poc, ens anàvem situant, gairebé sense voler, a l'ull de l'huracà. D'aquí a fer el catàleg sistemàtic hi havia força més que un pas, però la consciència que si no el fèiem nosaltres difícilment el faria algú altre ens han dut a l'obra actual. Els estudis sistemàtics són durs i poc agràits; les primeres hipòtesis interpretatives, difícils i exposades a error.

Dediquem el nostre treball a qui, havent passat per aquests camins, ho pugui entendre.

Antecedents

L'any 1909 marca el punt de partença dels estudis sobre els pesals monetaris catalans.¹ És cert que l'any 1818 Josep Salat havia publicat alguns documents relatius a aquestes peces, però no havia assolit d'identificar cap pesal, tot i que n'arribà a publicar algun catalogant-lo com a moneda incerta.² És per això que situem l'acta de naixença dels estudis d'aquesta matèria en l'aparició del volum II de *Les monedes catalanes*, de Joaquim Botet i Sisó. A les pàgines 205-207 d'aquesta obra Botet catalogava set varietats de pesals de croat i de florí, i, el que és més important, al llarg del text i a l'apèndix del volum III donava a conèixer una àmplia documentació sobre la qüestió.

Botet trobà la sèrie de dades del temps del rei Pere III i, entre aquestes, la que manava fer pesals a talla 76 per al croat. Publicà, també, molts documents del temps de Martí, a partir dels quals pogué identificar els pesals de florí, unes peces difícils d'atribuir perquè tenen unes estampes que no recorden gens la moneda que han de comprovar. Catalogà pesals de florí i mig florí i pesals de croat amb les efígies de Martí, Alfons IV i Ferran II, per bé que no pogué documentar aquestes peces. Botet era conscient, però, que el tema demanava un estudi monogràfic i consta que els darrers anys de la seva vida havia treballat en una obra que titulà *Els pesos i les mesures de Catalunya*, que no arribà a publicar i que, segons sembla, s'ha perdut.³ És probable que l'obra tingués un ampli abast, però segur que incloïa la part de la seva especialitat preferida, la numismàtica.

«Je ne connais pas de monographie des poids espagnols [...]», deia A. Dieudonné l'any 1925 en publicar el seu *Manuel des poids monétaires*.⁴ I, si bé era cert que no hi havia cap monografia, fou una llàstima que no hagués conegut l'obra de Bo-

1. J. BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, vol. II, Barcelona, 1909.

2. JOSEF SALAT, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña*, Barcelona, 1818.

3. Vegeu M. CRUSAFONT (ed.), *Obra numismàtica esparsa i inèdita de J. Botet i Sisó*, Barcelona, 1997, p. 44.

4. Florange-Ciani, París, 1925, p. 159.

tet, que bé mereixia una menció. Aquest desconeixement és, però, només una petita manca que no rebaixa els extraordinaris mèrits de l'autor francès, a qui es pot considerar amb justícia el pare de la metrologia monetària i l'estudi dels pesals. Dieudonné, que era un veritable especialista en la matèria,⁵ n'establí sòlidament els trets generals, la cronologia i la forma d'aplicació i l'ús al comerç, que va diferenciar clarament dels pesals de seca. L'obra de Dieudonné no ha estat encara superada, i sorprèn per la solidesa i el constant bon criteri. Catalogà, amb excel·lent documentació, un ampli conjunt de pesals europeus, entre els quals hi havia alguns de peninsulars, però no pogué fer avançar el coneixement dels pesals catalans.

Nou anys després, el 1934, apareixia, el *Catálogo de los ponderales monetarios del Museo Arqueológico Nacional*, de F. Mateu y Llopis⁶. Tal com diu el títol, es tracta, com en el cas de Dieudonné, de la catalogació i comentari del fons del museu numismàtic més important del país. Hi ha, però, un abisme entre les dues obres. El catàleg de Mateu, minuciós, ben concebut i ple de notícies numismàtiques, conté, però, dos errors de base que cal lamentar sobretot perquè han estat motiu de desorientació per a molts autors posteriors. D'una banda, Mateu no va copsar la diferència entre pesals i *piéforts* o mostres i catalogà com a pesals tot un seguit de peces que, segons ell, haurien estat emprades per a comprovar el pes de les monedes de billó. De l'altra, partí de la idea errònia que els pesals expressaven el pes legal de les monedes.⁷ És difícil de comprendre que Mateu, que demostra conèixer l'obra de Dieudonné, caigués en aquests paranys. L'autor francès deixa ben clar que els pesals foren emprats per a l'or i per a la plata, i dedica, d'altra banda, tot un capítol a descriure les diferents formes de comprovar-ne el pes i a explicar que el pes del pesal no és mai el legal, sinó el mínim tolerat de circulació. Pel que fa a l'àmbit català, cal sumar a la part positiva de l'obra de Mateu la publicació de dos pesals mallorquins i la identificació de dos pesals valencians, encara que molt tardans. Al llarg del text comentarem amb més deteniment aquestes qüestions i el material aportat.

Encara dins l'àmbit numismàtic, cal assenyalar els dos treballs de Trasselli sobre la banca i la moneda siciliana, que, malgrat no tractar directament del tema dels pesals, aporten una sèrie de notícies documentals que han estat de gran interès per a poder catalogar les peces d'origen sicilià i d'època catalana.⁸

5. Va tractar també d'altres temes, però al seu *Manuel...* hi trobem tot un seguit d'estudis preparatoris a la bibliografia, de la seva autoria.

6. Madrid, 1934. En aquell temps Mateu estava adscrit al monetari del Museu Arqueològic Nacional de Madrid.

7. Aquestes crítiques ja foren formulades al seu dia per Le Gentilhomme i per Lavagne. Vegeu F. MATEU Y LLOPIS, «Comentarios a mi Catálogo de los ponderales del Museo Arqueológico Nacional. Addenda después de medio siglo», *Gaceta Numismática*, núm. 94-95 (1989), p. 103-113, i F. LAVAGNE, «Les poids monétaires», *Archeonumis*, núm. 9 (1974), p. 26-32.

8. Carmelo TRASSELLI, *Note per la storia dei banchi in Sicilia nel XIV secolo*, Palerm, 1958, i *Note per la storia dei banchi in Sicilia nei XV secolo. Parte I. zecche e monete*, Palerm, 1959.

Entre els fons documentals publicats ens cal destacar especialment els següents per la riquesa de dades útils per a l'estudi dels pesals:

–Les *Rúbriques de Bruniquer*, editades per l'Ajuntament de Barcelona entre el 1912 i el 1916 i que contenen, ordenades per temes, notícies resumides dels acords i disposicions municipals barcelonines. Entre aquestes hi ha moltes informacions referents als pesals.⁹

–Les ordinations del gremi d'argenters de Barcelona publicades i comentades per M. González i Sugrañes l'any 1915.¹⁰ Malgrat que en aprofundir el tema es féu cada cop més evident que els mecanismes de control de pesos i lleis dels argenters discorrien paral·lelament a les mesures de vigilància dels pesals monetaris, conté molta informació útil.

–Els inventaris de la seca de València del segle xv, publicats per F. Mateu y Llopis el 1937.¹¹ Hi ha multitud d'informacions sobre els pesos i dades importants sobre el lèxic emprat per a designar totes les eines que intervenien en les comprovacions.

–L'edició i comentari del *Llibre de les ordinations* del mostassaf de Barcelona, realitzat per Montserrat Baget i editat el 1994,¹² que afegeix dades bàsiques per a la identificació dels pesals i de les contramarques. Així, hi trobem per primera vegada la descripció tipològica dels pesals de croat i confirma la marca de la rosa com a primer distintiu de control de la ciutat de Barcelona.

No cal consignar ara altres estudis numismàtics i documentals més puntuals que ja anirem assenyalant al llarg del llibre.¹³ En essència, els que hem comentat constitueixen el bagatge amb què podíem comptar (a excepció del darrer llibre mencionat) quan l'any 1990 empeníem, ja decididament, l'estudi dels pesals monetaris amb un article a *Acta Numismàtica* que vàrem titular «Pesals catalans senzills i múltiples».¹⁴

Anteriorment havíem identificat un altre pesal sicilià el 1974,¹⁵ i havíem insistit llargament en la veritable funció dels pesals monetaris, amb ànim de fer desaparèi-

9. Esteve GILBERT BRUNIQUER, *Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, compilat al segle xvii i editat per l'Ajuntament de Barcelona, 1912-1916. Ja en el seu temps foren conegudes per *Rúbriques de Bruniquer*, denominació que emparam en endavant.

10. *Contribució a la Història dels antics Gremis dels Arts y oficis de la Ciutat de Barcelona*, vol. 1, Barcelona, 1915.

11. «El vocabulari medieval de l'exercici de la monedera segons documents medievals», *Butlletí de Dialectologia Catalana*, Barcelona, vol. 24 (1936 [1937]), p. 98-126. En aquella època l'autor signava Mateu i Llopis.

12. Montserrat BAJET I ROYO, *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle xvi*. Edició del «*Llibre de les ordinations*», Barcelona, Fundació Noguera, 1994.

13. F. MATEU Y LLOPIS publicà, per exemple, dos altres treballs sobre pesals valencians del segle xvii i xviii i dades sobre l'ús dels ponderals a Lleida que més endavant comentarem. J. M. Llobet, d'altra banda, havia publicat «El pesar la moneda a Cervera», *Gaceta Numismàtica*, núm. 44 (1977), p. 59-64, una de les primeres incursions en l'àmbit local.

14. Barcelona, 1990, p. 141-164.

15. M. CRUSAFONT, «Encunyacions a la Sicília catalana», *Acta Numismàtica*, Barcelona, núm. 4 (1974), p. 273-282.

xer el fals convenciment que hom havia de trobar coincidència entre el pes legal i el pes dels pesals.¹⁶ També, i paral·lelament, havíem parlat en diferents ocasions dels marcs de referència, qüestió que aprofundiríem en la nostra monografia sobre els florins catalans.¹⁷

A aquests primers treballs seguiren un comentari sobre un pesal local de Tarragona, el 1994;¹⁸ un nou i ampli recull de pesals inèdits, el 1995,¹⁹ i un comentari a l'obra de M. Bajet, el 1997.²⁰ No cal dir que fou un important estímul per a aquests primers treballs de descripció i estudi la gran quantitat de nous materials que anaven apareixent. Hem de confessar la nostra inicial perplexitat quan per primera vegada ens encararem amb un pesal medieval de 20 croats. L'aspecte que tenia no recordava gens els coneguts pesals de croat i, a primer cop d'ull, les marques que duia no semblaven gaire explicatives. D'altra banda, no hi havia pas, en el context europeu, res de semblant. Pes comercial o pesal monetari? L'aparició, poc temps després, d'un ampli conjunt de pesals de la sèrie R, incloses les peces de 20 i de 50 unitats, amb les mateixes marques que les de la unitat, començà a aportar dades incontestables: aquelles estranyes peces eren pesals monetaris, malgrat la seva singularitat.

Fent ara balanç d'aquests treballs previs trobarem, com és lògic, aspectes positius i d'altres de negatius. D'una banda, i en l'aspecte del material, havíem incorporat les àmplies sèries dels pesals múltiples i del petit món, ara encara en plena expansió, dels pesals amb marques locals. Havíem també afegit els pesals de la flor de llir, els de la R i els de trentí, i havíem ampliat notablement els tipus coneguts en altres sèries, com ara la de l'escut. Documentalment havíem ampliat les notícies de les *Rúbriques* anant a la font emprada per Bruniquer i havíem trobat un seguit de notícies esparses sobre pesos i pesals. L'obra de M. Bajet ens confirmà la marca de la rosa i les dels pesals de croat, com he dit abans, però també ens aclarí molts altres aspectes, com ara les formes d'actuació del municipi en el control de pesos i pesals. Però també cometerem errors, com en la pretesa identificació dels pesals eivissencs o en l'atribució dels pesals de la flor de llir al florí florentí, o els de la sèrie R, al ducat. Com podem veure, el notable increment de l'evidència ens ha permès ajustar millor els pesos i valorar la importància de les sèries, i, per tant, hem tingut nous elements per a plantejar hipòtesis alternatives.

16. Dedicarem uns capítols a la qüestió, per exemple, a *Barcelona i la moneda catalana*, Barcelona, 1989, p. 170-171, i a *Història de la moneda catalana*, Barcelona, 1996, p. 147-151.

17. *Història...*, *op. cit.*, p. 30-34, i M. CRUSAFONT i R. COMAS, *El florí d'or català*, Barcelona, 1996, p. 33-35.

18. M. CRUSAFONT, «Tarragona medieval i moderna», a J. BENAGES, *Les monedes de Tarragona*, Tarragona, 1994, p. 38-54; vegeu p. 53-54, apartat «Pesals monetaris».

19. M. CRUSAFONT, «Ponderales monetarios de la Corona Catalano-Aragonesa», *Gaceta Numismática*, Barcelona, núm. 119 (1995), p. 5-20.

20. M. CRUSAFONT, «El mostassaf, la rosa y los ponderales de croat de Barcelona», *AS*, Sabadell, núm. 36 (1997), p. 21-23.

Al llarg d'aquests darrers anys han sorgit altres aportacions al tema dels pesals, d'entre les quals destacarem les d'Anna M. Balaguer sobre els pesals castellans²¹ pel caràcter sistemàtic i l'important estudi documental, i el de J. Paz,²² que, si no anem errats, és l'únic que aporta nous materials a l'àmbit català.

Centrats definitivament en el projecte de redactar un estudi de conjunt, començarem per sistematitzar totes les fonts existents a fi d'anar confegint l'apèndix documental. Comptarem amb l'ajut de Xavier Sanahuja per a completar i ampliar substancialment les recerques documentals que assenyalaven les *Rúbriques*. Això fou vital per a poder delimitar uns períodes de crisi en els controls, unes etapes que mostraven ésser, però, més aviat breus. Foren també importants per a copsar amb millor precisió com funcionaven els mecanismes de control municipals. Devem també a Xavier Sanahuja altres dades documentals provinents d'arxius locals que ens ha volgut cedir generosament per a aquest llibre, com ara l'important text de Girona del 1641. Li restem molt agraïts.

Ens hem esforçat també a ampliar l'evidència. Aquí hem de rendir ampli i sincer homenatge als col·leccionistes i professionals que no dubtaren a deixar-nos en estudi els seus fons, que s'esforçaren a reunir petits materials esparsos i que ens els portaven fins i tot a casa per facilitar-ne l'estudi. Estem, doncs, molt agraïts per la desinteressada col·laboració dels amics Antoni Barbeito, Rafael Comas, F. Domingo Sellart, Maties Merino, Joan Noguera, Jaime Paz, L. Villaronga (arxiu) i, molt particularment de Josep Colomé, Lluís Gasol, Joan Montañès i Teresa Sisó. També ens cal mencionar persones vinculades a institucions que ens han ajudat en la nostra tasca: P. Grierson del FMC, Josepa Ballada del GNC i Cristina Partearroyo del IVDJ. La col·laboració d'aquestes persones ha estat fonamental per a poder ampliar el catàleg, que ha obert ara una veritable multitud de sèries i tipus completament nous, de manera que podem dir que el panorama dels pesals catalans actual no té ja res a veure amb el que fou en temps de Botet i Sisó. Efectivament, si Botet va poder descriure set pesals catalans i Mateu va arribar a onze, aquí catalogaren 258 tipus diferents i prop de 400 exemplars.

Recopilar notícies esparses, sistematitzar materials i documents i arribar a unes atribucions i a un treball interpretatiu ha constituït la part central de la nostra tasca.

* * *

Quan aquest llibre ja ha entrat en procés d'edició ens ha arribat el magnífic estudi de J. M. Llobet i Portella sobre la documentació ceriverina,²³ que l'autor ens ha

21. «Los ponderales medievales castellanos: catálogo y documentación», *Gaceta Numismática*, Barcelona, núm. 118 (1995), p. 9-42 i «El inicio de los ponderales monetarios en Castilla y Portugal. Catálogo y documentación». *IV Congreso Nacional de Numismática*. Lisboa 1998.

22. «Ponderales monetarios inéditos», *Gaceta Numismática*, Barcelona, núm. 119 (1995), p. 21-24.

23. J. M. LLOBET I PORTELLA, «Documents per a la història del contrast de la moneda a Cervera» (1407-1716), *Acta Numismática*, núm. 28 (1998), en premsa.

lliurat perquè sigui publicat a *Acta Numismàtica*. Aquest treball aporta moltes informacions de gran utilitat, que ja no hem pogut integrar completament en aquest llibre, però que hem glossat breument en una addenda que hem situat després del capítol III. També hem fet alguna petita anotació en casos d'aportacions importants, com per exemple en l'apartat dels pesals de la flor de lliur, que gràcies a aquesta documentació queden clarament atribuïts.

Abreviacions

Ø	diàmetre, diàmetres
%	per cent
a/	anvers
add.	addenda
aprox.	aproximadament
cast.	castellà
cat.	català
cg	centígram
cm	centímetre
dg	decígram
doc.	document, documents
ed.	editor
f.	foli, folis
fasc.	fascicle
FCP	Fons Caixa de Pensions, Barcelona
FMC	Fitzwilliam Museum, Cambridge
g	gram
GNC	Gabinet Numismàtic de Catalunya, Barcelona
h	alçada
íd.	ídem
IVDJ	Instituto Valencia de Don Juan, Madrid
lám.	làmina
MAN	Museo Arqueológico Nacional, Madrid
màx.	màxim
mg	mil·lígram
mm	mil·límetre
NI	no il·lustrat
núm.	número, números
<i>op. cit.</i>	<i>opus citatum</i> , 'obra citada'
p.	pàgina, pàgines
r/	revers
s.	següent, següents
s. f.	sense foli
v'	verso
v.	verso
<i>vid.</i>	<i>vide</i> , 'vegeu'
vol.	volum, volums

I. Capítols preliminars

ELS PESALS: DEFINICIÓ I FUNCIÓ

Els ponderals o pesals són peces que han estat creades amb l'objectiu de comprovar el pes de les monedes. Per això se'ls pot designar també amb el nom de *pesos monetaris*.

Avui, pesar les monedes no té sentit perquè no hi ha cap relació entre el pes i el valor. La moneda actual és pràcticament del tot fiduciària, és a dir, no té valor en si mateixa, pel material en què ha estat feta, sinó pel valor nominal que porta i que és acceptat per general consens.

No fa, però, ni un segle que la major part de les monedes circulants eren encara en si mateixes dipositàries de valor. Fetes d'or o de plata, el pes que tenien els donava, aproximadament, el valor pel qual corrien. El canvi de mercaderies per moneda no era, doncs, com ara, un canvi entre un valor i un signe de valor, sinó un intercanvi de valors. El valor de la moneda depenia llavors directament del pes que tenia. De la mateixa manera que el venedor pesava la seva mercaderia davant del client com a prova que li lliurava la quantitat i, per tant, el valor demanat, el comprador tenia dret a verificar si la peça de moneda que li lliuraven tenia el pes, i, per tant, el valor, que se li atribuïa.

En principi, aquest pes l'havia de justificar l'estampa de la peça, ja que cada moneda circulava per un valor conegut. Perquè justament l'estampa, com a garantia de valor, era el que distingia una moneda d'un fragment de metall. En totes les èpoques, però, hi hagueren irregularitats de tota mena: des del frau oficial, que podia consistir a llençar al mercat peces que no complien el pes assignat, fins al frau popular, que es podia manifestar amb el retallament de les peces, a partir del qual se'ls llevava una mica de metall i, per tant, una mica de valor.

El recurs de la pesada, tan habitual en les mercaderies, no fou emprat amb les monedes gairebé mai d'una manera generalitzada. Hi ha, d'una banda, amplis períodes històrics per als quals no coneixem pesos monetaris. D'altra banda, quan hi

havia pesals monetaris no s'empraven sistemàticament per a totes les monedes, sinó quan hom dubtava que pesessin el que havien de pesar. No cal dir que aquesta comprovació es feia més necessària quan una petita desviació podia representar una variació important del valor. Per tant, els pesos monetaris s'aplicaren, sobretot, per a comprovar el pes de les monedes d'or; molt menys, en les de plata, i mai, que sapiguem, en les petites peces de billó o altres metalls.

Els pesos monetaris nasqueren de l'escarment, és a dir, de la pèrdua de confiança en les peces circulants. D'altra banda, és ben lògic que s'expandessin i es generalitzessin en els països més abocats al comerç.

Pesar la moneda esdevingué, doncs, una comprovació necessària des del moment en què hom pogué verificar que hi podia haver manipulacions que podien haver fet minvar-ne el pes. Hom es podria ara preguntar per què s'havien d'emprar pesos especials i no els pesos comercials que eren d'ús comú per a totes les altres mercaderies. L'explicació és molt simple: les monedes rarament tenien el pes exacte d'una unitat comercial. Per a cada pesada hom hauria d'haver emprat unitats i un bon nombre de petits divisors. Resultava, per tant, molt més còmode disposar d'uns pesos que responguessin a cada tipus de moneda que no pas haver de fer pesadas complexes en cada comprovació.

És per aquesta raó que hom començà a fabricar pesals monetaris per als tipus de moneda més comuns a cada país. Així, a la Catalunya medieval els pesos emprats eren per a comprovar el florí d'or i el croat de plata. No cal dir que els canviadors, que rebien tot un seguit d'altres tipus de monedes foranes obtingudes pel comerç, havien de tenir un repertori de pesals molt més nombrós: del florí d'or de Florència, del ducat d'or de Venècia, del noble de la nau d'or anglès, de l'escut francès, etc. Hom troba sovint en les pintures flamenques representacions de canvistes que utilitzen unes balances i unes capses de fusta plenes de petites peces quadrangulars o rodones amb una gran diversitat d'estampes: són els pesals monetaris del seu país i els dels països amb què més habitualment els comerciants d'aquelles terres mantenien relacions d'intercanvi.

Hi ha diferents raons que expliquen la no-coincidència entre el pes de les monedes i el d'un conjunt sencer de les unitats ponderals de tipus comercial. D'una banda, cal tenir present que els pesos patró emprats en la fabricació de moneda eren diferents dels que s'utilitzaven al comerç; constituïen, doncs, una escala ponderal pròpia. De l'altra, hom obtenia de cada unitat ponderal monetària, usualment un pes denominat *marc*, un nombre sencer de peces. És a dir, hom disposava que de cada marc de pes de metall n'havia de sortir un nombre exacte de peces. Això facilitava les comprovacions, però conduïa a pesos que no eren pas els divisors habitualment emprats del marc o pes de referència. D'altra banda, els pesos de les monedes depenien sovint de la utilitat que pogués tenir o del favor de què pogués gaudir en un moment determinat una quantitat concreta de metall. Si aquella unitat resultava pràctica, sovint hom la copiava d'un país a un altre, perquè els comerciants l'arribaven a

pagar amb sobrepreu. Aquestes imitacions, en passar un model ponderal igual d'un país a un altre, difícilment es podien relacionar de forma exacta amb les unitats de pesos comercials, que eren diferents. Recordem que fins a l'establiment del sistema mètric decimal, a mitjan segle XIX, cada país tenia un sistema propi de pesos, i aquests variaven encara dins d'un mateix país d'una contrada a l'altra.

Un altre factor, importantíssim, de les desviacions entre els pesos de referència i el pes dels pesals és el marge de tolerància que hom havia d'admetre en els pesals. És una qüestió de què més endavant tractarem amb més deteniment. Deriva, en part, de la dificultat de reproduir pesos exactes de monedes amb els mitjans de què hom disposava a l'època medieval.

Tot plegat explica la necessitat de proveir-se d'uns pesos específics per a comprovar els pesos de les monedes. Aquests foren els pesals o ponderals.

INICI DE L'ÚS DELS PESALS

És molt important de saber distingir la pràctica de prendre la moneda a pes del fet de comprovar el pes de les peces de moneda amb uns instruments específics, fets exclusivament amb aquesta finalitat. En el primer cas, pesarem monedes com ho podríem fer amb qualsevol altra mercaderia. En el segon, establirem si compleixen unes determinades cotes ponderals.

Aquestes comprovacions ponderals, fetes amb instruments propis, amb uns pesos que s'ajusten a l'escala ponderal pròpia de les monedes, que és diferent de l'escala dels pesos comercials, es pot fer a dos nivells. D'una banda, hi ha la comprovació que es fa al taller de fabricació o seca; de l'altra, la que fa el públic: comerciants o particulars que s'han proveït de pesals comprovatoris.

Així, doncs, podem dir que és possible que en molts llocs i èpoques es fessin comprovacions del valor de les monedes recurrent a la pesada. És fins i tot segur que en alguns casos es prenia i s'avaluava sistemàticament la moneda a pes. Ni de l'una ni de l'altra pràctica se'n deriva l'existència de pesals monetaris, perquè aquelles pesades s'haurien pogut fer amb pesos corrents, comercials. El que es tracta d'analitzar és en quins moments s'empraren unes famílies de pesos que servien exclusivament per a pesar monedes.

Hi ha antecedents de pesals monetaris a l'edat antiga, n'hi ha exemples prou abundants en l'àmbit bizantí i a la zona musulmana, però, en canvi, hi ha un buit gairebé total de pesos monetaris a l'Europa occidental en tota l'època altmedieval.

És cert que hi ha alguns antecedents anglesos i que a la península Ibèrica i a Catalunya mateix hi ha exemples d'ús de pesals. Sempre són, però, usos aïllats i situacions limitades i concretes que no tenen res a veure amb la utilització pública i generalitzada dels ponderals. Són aquests pesals d'ús públic els que ara ens interessin i els que constitueixen el tema d'estudi, més que no pas les comprovacions de la seca.

Com ja establí Dieudonné, la utilització en l'àmbit públic d'uns pesos monetaris que responien, en termes generals, a unes característiques comunes no es produeix abans del segle XIV. Pel que fa a França, Dieudonné dona com a data inicial el 1330.¹ Pel que fa a Catalunya, les primeres notícies es situen molt poc després, en concret el 1339, com tindrem ocasió de comentar àmpliament més endavant. Ja veurem, també, que Sicília sembla ésser la pionera, perquè en tenim ja una notícia del 1315.

Cal insistir que ens referim sempre a l'àmbit europeu occidental. Ja hem dit que els àrabs coneixien bé l'ús dels pesals, dels quals ha arribat fins avui un nombre important d'exemplars. És justament a conseqüència del contacte entre diferents comunitats de la península Ibèrica que arribaren a produir-se temporalment situacions d'ús de pesals en l'àmbit cristià, bastant abans del segle XIV.

El cas més antic és el de Catalunya, on sembla que ja al segle X corrien monedes musulmanes, que hom verificava amb un pesal dit *mancusal*, en referència al dinar o mancús d'or que havia de comprovar. Els catalans degueren copiar dels andalusins el costum de comprovar el pes de la moneda d'or. Més endavant tornarem a aquest tema.

IDENTIFICACIÓ DELS PESALS

Entre els diferents objectes de tipus més o menys monetiforme i entre les diferents famílies de pesos, com podrem distingir els pesals monetaris?

Dieudonné va establir-ne uns criteris d'identificació; va assenyalar, però, que no sempre es complien tots en cada peça concreta. Per aquest autor, un pesal és una peça que compleix les característiques següents:

- 1) Té un pes que no es correspon amb cap de les escales habituals del comerç, l'orfebreria o la medicina.
- 2) Té aplicació a comprovar el pes de monedes d'or i plata.
- 3) Està fabricat amb metalls o materials de poc valor: aram, llautó, plom, vidre.
- 4) Té la forma de les monedes, és a dir, és rodó.
- 5) En una de les cares trobem l'estampa de la moneda que ha de comprovar o algun tipus que en reproduïx els trets essencials. L'altra cara és llisa, o bé porta una marca de fàbrica.²

Aquests criteris els compleix la immensa majoria dels pesals europeus coneguts. Al nostre país en trobarem nombroses desviacions. Falla especialment el cri-

1. A. DIEUDONNÉ, *Manuel des poids monétaires*, París, 1925. Aquesta obra ens ha estat de gran utilitat, no solament per l'ampli repertori europeu de pesals que descriu i documenta, sinó, sobretot, per la claredat i encert dels criteris generals, que nosaltres emprarem en aquests apartats inicials, aplicant-los, però, a l'àmbit català.

2. Ídem, p. vi.

teri 5, ja que els principals pesals catalans, com ara els de florí i croat, estan gravats per les dues cares. D'altra banda, els de florí no tenen cap semblança amb el tipus de la moneda que han de comprovar. Si no coneguéssim els documents que en defineixen els tipus, seria ben difícil d'endevinar-ne la funció.

Els criteris 1, 2 i 3 es compleixen gairebé sempre en els pesals unitaris, però les àmplies dispersions en els pesals individuals arriben a crear incerteses pel que fa a l'escala de referència a la qual pertanyen.

Cal dir, també, que hi ha nombroses excepcions pel que fa al criteri 4, que estableix que els pesals són rodons. És cert que ho són els pesals unitaris inicials del croat i del florí, però en canvi trobem excepcions pel que fa a la forma en els múltiples i grups gairebé sencers, com els del ducat, que se'n separa clarament, amb formes quadrades o, més generalment, sisavades allargades. Aquesta darrera forma és prou original en el context europeu, on els pesals són generalment rodons, més rarament quadrats i en els pocs casos en què són sisavats prenen la forma d'un hexàgon regular.

Pel que fa al metall, la major part dels nostres pesals són de llautó; excepcionalment, d'aram, i en pocs casos, de plom. Coneixem també un pesal fet d'un metall blanc no identificat, però que no és ferro, i tenim els possibles pesals de croat de Pere III que semblen de billó. Els pesals de vidre els trobem, sobretot, en l'àmbit musulmà. La major part dels pesals europeus són de llautó, com els nostres.

Els criteris de Dieudonné, creiem que es poden millorar si hi afegim el fet essencial que els pesals han de tenir el pes tolerat de circulació, més que no pas el legal de la moneda, i també que es tracta de peces d'ús públic. D'altra banda, es podria suprimir la condició segona que forma part de la definició de pesal o bé matisar-la, dient que *només* s'aplica a l'or i la plata. També es poden adaptar millor a les condicions del nostre àmbit territorial si hi introduïm algunes matisacions referents als tipus i a la forma. En resum, creiem que es podria plantejar la definició de la següent manera:

Pesal monetari és una peça destinada a comprovar el pes de les monedes d'or i d'argent, sigui peça a peça, sigui en petits conjunts. Els pesals solen complir les següents condicions:

- 1) Són de metall de baix preu: aram, llautó, plom, etc.
- 2) Solen ésser rodons, però també n'hi ha de quadrats, sisavats i encara d'altres formes.
- 3) Els tipus d'aquestes peces solen inspirar-se en el de les monedes que han de comprovar, i poden ésser emprats d'una cara o de dues cares. Els pesals múltiples o grossos es marquen gairebé sempre amb punxons.
- 4) El pes que tenen es correspon amb el mínim que es tolera en les peces en circulació i s'aparta, per tant, a la baixa del pes legal de cada tipus monetari.

Un cop aplicats els criteris anteriors poden encara haver-hi dubtes pel que fa a les escales ponderals i a la identificació de la peça, especialment per les possibles

confusions amb els *piéforts* o proves, amb les falsificacions i amb els pesals de seca. En els capítols que segueixen ens ocuparem amb més detall de les dades i criteris que ens poden ajudar a discernir el tipus de peça que analitzem.

Ens resta parlar del tema de les minves. Els pesals monetaris es solen complementar amb les anomenades *minves*. Així, a les capsques que solen contenir unes balancetes i una col·lecció de pesals hi ha també un conjunt de llaunetes primes que solen tenir formes quadrangulars i que s'anomenen *minves*. Tenen la funció de valorar la desviació a la baixa de les peces que no compleixen el pes del pesal. Dit d'altra manera, si la moneda no equilibra el pes del pesal, sabem que és curta de pes, però no sabem en quant es desvia d'aquell pes. Una col·lecció de minves de valors creixents és la que ens mesurarà el valor de la desviació. Les minves solen portar les mateixes marques o punxons de fabricació que els pesals, però, en canvi, no solen tenir gravat cap element al·lusiú a la moneda a comprovar. La raó és que les minves no responen al pes de cap moneda, sinó a l'escala ponderal. Per tant, no són pròpiament pesals, sinó pesos. És per aquesta raó que Dieudonné no se n'ocupa ni les cataloga. Nosaltres les catalogarem si porten marques d'identificació o de població, però no hi dedicarem la mateixa atenció que als pesals, que són el nostre tema d'estudi.

PESOS COMERCIALS, MEDICINALS I DELS ARGENTERS

Els pesals monetaris són generalment peces de pes feble. D'acord amb les monedes que havien de comprovar, les unitats medievals solen pesar entre 3 g i 4 g. Només els grans múltiples, prou excepcionals, tenen pesos d'ordre superior. Això fa que en la major part dels casos sigui prou senzill de separar els pesos comercials més usuals.

Hi ha, però, zones de coincidència entre els pesals monetaris i els pesos comercials més petits. Més coincidències encara es produiran amb les escales dels pesos emprats pels argenters i els apotecaris. Afortunadament, però, cada un d'aquests gremis emprava escales de pesos diferents.

Quan les estampes o marques que porten els pesals no siguin prou explícites o ens plantegin dubtes, caldrà acudir a les diferents escales de pesos i comprovar si la peça que estudiem encaixa en alguna d'aquestes escales: la comercial, la medicinal o la dels argenters. Cal tenir present que si en els pesals monetaris hi ha sistemàticament una desviació a la baixa a causa de les toleràncies necessàries per la dispersió dels pesos de les peces de moneda, aquesta desviació no ha de trobar-se en els pesos de les altres tres escales; sempre, és clar, que no hi hagi hagut frau. I el frau en el pes era una pràctica molt freqüent. Però això és sempre bo de poder treballar amb nombres significatius d'exemplars, i per això també cal ésser molt prudent quan només es coneix un exemplar d'un pes determinat.

La multiplicitat d'escales de pesos, els fraus freqüents i la dispersió provocada involuntàriament per la imperfecció de les balances i altres elements de comprovació fan que calgui considerar, a més del pes, tots els altres criteris que ens poden ajudar a catalogar una peça concreta en la seva escala ponderal. Per això, abans d'entrar en el comentari d'aquestes taules, comentarem una mica altres qüestions de caràcter extern de les diferents famílies de pesos.

Un element distintiu pot ésser la forma dels pesos. A l'època medieval és freqüent trobar els pesos comercials en forma de piles. Les piles de pesos consistien en una capsa de bronze de forma troncocònica que tenia la base en la part més estreta. A la part de dalt, que era, doncs, la més gran, hi havia una tapa que era fixada per una frontissa i que es tancava amb un pany. La tapa portava marques d'origen i de fabricant i podia ésser molt o poc ornada. Dins la capsa s'encaixava una sèrie decreixent de gobelets troncocònics, fins al darrer i més petit, que era massís i que tancava l'espai central. També els gobelets solien dur marques de pes i de fàbrica. En general, les piles de pesos estan ajustades a les escales de pes comercials o a la dels argenters, i només en alguns casos excepcionals responen a pesos de monedes.

Cal assenyalar, però, que hi ha capsas per a pesar monedes que, en comptes de portar una col·lecció de pesals monetaris que acompanyin la balanceta, tenen un únic allotjament, on trobem una col·lecció de gobelets superposats, talment com si fossin el contingut de la capsa d'una pila. En alguns casos els diferents gobelets poden ésser veritables pesals, ja que cada un correspon a una moneda concreta. Això va ser particularment freqüent a l'edat moderna, quan eren d'ús comú els múltiples monetaris: 1 ral, 2 rals, 4 rals, 8 rals, per exemple, que anaven doblant el pes l'un respecte de l'altre. Era senzill d'obtenir una sèrie de gobelets que seguís aquesta cadència. I si hi havia una proporció exacta entre els pesos de les monedes d'or i de plata, com succeí, per exemple, en el sistema monetari espanyol des de les reformes de Felip V del 1728, l'escala de gobelets podia cobrir totes les necessitats de pesada, dins la gamma monetària d'un país. En aquest cas els gobelets són, indubtablement, pesals monetaris.

Hi ha altres casos, però, en què els gobelets han estat calibrats en pesos comercials, i les minves, en les fraccions. A la tapa de la capsa, trobarem, llavors, el pes en unitats comercials i fraccions que ha de complir cada moneda. En aquest cas la capsa pot ésser útil per a les monedes de diferents països, però és evident que ni els gobelets ni les minves són veritables pesals monetaris, sinó pesos comercials.

Els pesos medicinals solen tenir formes complexes: polilobulades, estrellades, etc., però també n'hi ha molts de quadrangulars. A les capsas de pesos medicinals, hi sol haver una família de pesos àmplia, amb les seves marques, i un pes gran amb pom, tot plegat acompanyat de la balanceta.³

3. D. VANGRAENWEGHE i T. GELDOLF, *Pondera medicinalia*, Bruges, 1989. Important estudi i catalogació de pesals medicinals europeus amb un petit apartat dedicat a pesos de la península Ibèrica.

Les piles de pesos varen entrar en desús a l'edat moderna i hom tendí a fer els pesos comercials massissos i formant famílies de peces de la mateixa forma. N'hi ha de dos tipus bàsics. Els de llautó solen ésser de forma troncocònica molt afuada i solen acabar en anella i, més freqüentment, en un pom. Més modernament aquest pesos eren cilíndrics i eren disposats en caps de fusta, com encara els hem vist en us. Els altres solien ésser de ferro, de forma més o menys quadrangular i provistos d'una anella articulada que els permetia transportar fàcilment dins una anella de filferro. Aquestes dues famílies convisqueren fins a temps molt recents i tenien aplicacions diferents. Així, per exemple, els de ferro eren generalment emprats per pesar el peix.

Un altre element complementari que pot ajudar a separar i identificar els pesos són les marques de valor. Els pesos comercials solen tenir les marques en unces, lliures, etc., naturalment abans de l'establiment del sistema mètric decimal. Tots els pesos que portin gravades aquestes unitats no són pas, naturalment, monetaris. En aquest sentit, cal assenyalar que el pes de Menorca que publica Dieudonné a la làmina IX i que és el núm. 6 no és pas monetari, sinó de tipus comercial. A la part de baix s'hi aprecia la llegenda ON, abreviatura de *onsa* o *unça*. Coneixem uns altres dos pesals de la mateixa família amb les inscripcions 1/2 ON i 1/4 ON i que són, respectivament, de mitja unça i d'un quart d'unça. No hi ha dubte, doncs, que són pesos comercials.

Els pesos medicinals solen portar uns signes que indiquen la unitat de pes i, a continuació, el nombre d'unitats. Els signes que expressen les unitats solen tenir formes singulars. Així l'escrúpol és simbolitzat per una espècie de E gòtica girada al revés; la dracma, per una espècie de 3; l'unça, per un signe que sembla una z minúscula; el gra, per una G majúscula. Sempre, però, el signe precedeix el nombre d'unitats, i aquest detall pot ajudar a identificar els pesos medicinals.

A tota l'àrea llenguadociana cada ciutat tenia les seves famílies de pesos. Ja des de l'època medieval se'n fabricaren en gran nombre i solien portar gravat l'emblema heràldic de la ciutat; de vegades, fins i tot el nom, i, gairebé de forma sistemàtica, el pes en xifres, i molt sovint en lletres. Aquests pesos, que són de molt bella execució, són tots calibrats en unces, lliures, etc. i les respectives fraccions. Són, per tant, pesos comercials, per bé que sovint apareixen en publicacions de tipus numismàtic i poden generar confusió.

Els pesos comercials, medicinals i dels argenters varen desaparèixer definitivament al nostre país en implantar-se, a mitjan segle passat el sistema mètric decimal. Es publicà llavors multitud de llibres i manuals de conversió en els quals hi ha taules que ens en donen l'equivalència. Donem els pesos catalans comercials i dels argenters, que varen subsistir, i els catalans i castellans medicinals, perquè des del principi del segle XVIII els pesos medicinals catalans varen ésser abolits, i per al receptor només es podien emprar els pesos medicinals castellans, que eren els prescrits per la *Farmacopea oficial española*. Malgrat tot, els pesos medicinals catalans varen subsistir perquè eren emprats per a la compravenda de productes

medicinals a l'engròs. De Lladós obtenim les taules següents, corresponents als pesos comercials, medicinals i dels argenters, que poden ésser útils per a la identificació dels pesos incògnits:⁴

TAULA 1
Pesos comercials

	<i>Barcelona, Girona i Tarragona</i>				<i>Lleida</i>			
	g	dg	cg	mg	g	dg	cg	mg
1/4 d'argenç (9 grans)	–	5	2	1	–	5	2	2
1/2 d'argenç (18 grans)	1	0	4	2	1	0	4	4
1 argenç	2	0	8	4	2	0	8	8
1/4 d'unça (4 argenços)	8	3	3	3	8	3	5	4
1 unça	33	3	3	3	33	4	1	6
1/2 lliura (6 unces)	200	0	0	0	200	5	0	0
1 lliura o terça	400	0	0	0	404	0	0	0

TAULA 2
Pesos medicinals

	<i>Catalunya</i>				<i>Castella</i>			
	g	dg	cg	mg	g	dg	cg	mg
1 gra	–	–	4	6	–	–	5	0
4 grans (1 síliqua)	–	1	8	5	–	2	0	0
1 escrúpol (20 grans; cat.)	–	9	2	6	–	–	–	–
1 escrúpol (24 grans; cast.)	–	–	–	–	1	1	9	8
1 dracma (3 escrúpols)	2	7	7	8	3	5	9	4
1 unça (9 dracmes; cat.)	25	0	0	0	–	–	–	–
1 unça (8 dracmes; cast.)	–	–	–	–	28	7	5	6
1 lliura (12 unces)	300	0	0	0	345	0	7	0

TAULA 3
Pesos dels argenters per a l'or i la plata

	g	dg	cg	mg
1 gra	–	–	5	8
1 quirat (4 grans)	–	2	3	2
1 argenç (9 quirats)	2	0	9	6
1/4 d'unça (4 argenços)	8	3	8	6
1 unça (16 argenços)	33	5	4	3
1 marc (8 unces)	268	3	4	8

4. M. LLADÓS I RIUS, *Sistemas métrico-decimal y monetario español*, Barcelona, 1868, p. 57-64. Ran de la implantació del sistema mètric decimal s'editaren multitud de llibres per a ajudar a les nombroses transformacions d'unitats. Són molt útils, i, en especial, el de M. Lladós està molt ben sistematitzat i cobreix tots els camps que ara ens interessa estudiar.

Donem només uns exemples. Amb les equivalències resulta fàcil d'obtenir altres valors. Cal advertir que no és pas segur que els pesos recopilats a mitjan segle XIX concideixin exactament amb els que s'empraren a l'època medieval i moderna, però és probable, també, que les desviacions no siguin gaire importants i que el grau d'exactitud sigui suficient per a les comprovacions necessàries per a classificar els pesos trobats.

Hem pensat també que podria ésser útil descriure i reproduir alguns exemples de pesos comercials, dels argenters i medicinals d'entre els que són en una gamma de pesos propera a la dels pesals monetaris i que, per tant, podrien generar confusions.

- C-1. Peça de fusta que servia de model per a emmotllar pesals de Menorca de mitja unça, semblants als descrits per Dieudonné equivocadament com a pesals monetaris. Excepte pel valor, la peça és igual que el tipus que descriu a continuació.⁵
- C-2. Pes menorquí d'un quart d'unça, fet de llautó. En tres línies, hi llegim: G-[corona]-R / MINORCA / 1/4 ON. Pesa 7,82 g, té un diàmetre de 20 mm i mostra clarament que ha estat obtingut per fosa.

És freqüent que apareguin a Menorca pesos semblants, però anglesos. Els que nosaltres hem descrit tenen l'interès afegit que hi consta clarament l'origen menorquí.

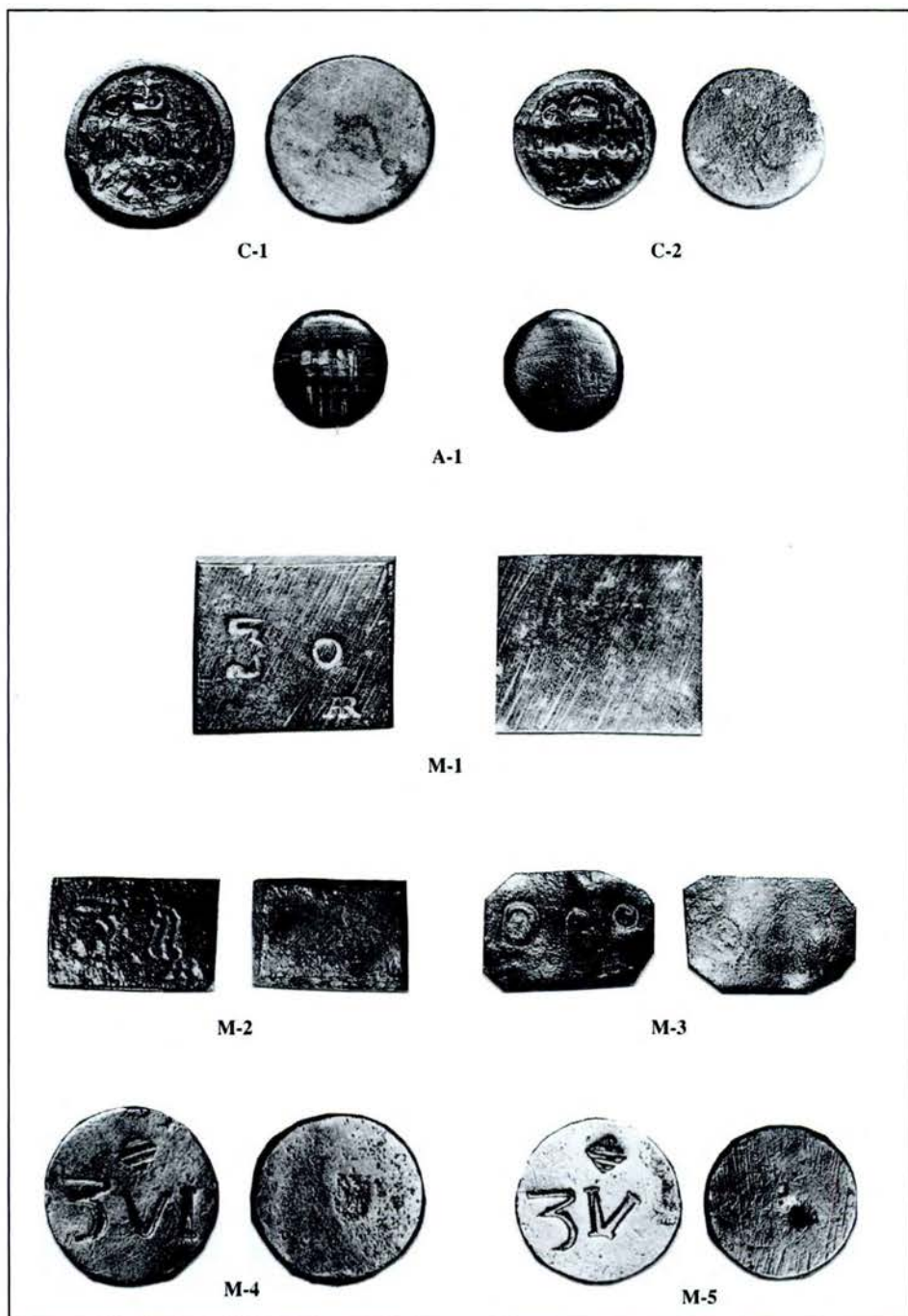
- A-1. Pes d'argenter de forma globular, fet de metall blanc. Pesa 8,4 g i té un diàmetre de 15 mm. Porta només un escut de Barcelona gran i de base arrodonida en una de les cares. El seu pes s'apropa molt a 8,386 g, que és el d'un quart d'unça o 4 argenços dels argenters.

Els tres pesos que descrivim a continuació devien formar part d'un mateix conjunt, perquè tots porten un punxó amb les lletres AR nexades. Corresponen a pesos medicinals de l'escala catalana.

- M-1. Peça tabular de llautó que porta a sobre un anell, un signe que sembla una E a l'inrevés, símbol de l'unça, i les lletres AR. Es tracta, doncs, d'un pes d'unça de l'escala catalana que hauria de pesar 25 g. Pesa 24,75 g, fa 23 × 28 mm i és de llautó.
- M-2. Peça semblant a l'anterior, però junt amb el símbol de l'unça n'hi ha un altre d'ondulat que deu significar 'meitat'. S'aproxima força a aquest pes, que hauria d'ésser de 12,5 g, ja que pesa 11,8 g. Fa 15 × 22 mm i és de llautó.

5. A. DIEUDONNÉ, *Manuel...*, op. cit., p. 123 i làm. IX, núm. 6.

Làmina I.

M-3. Peça semblant, però molt més prima. Les marques són les AR nexades, una E gòtica girada, símbol de l'escrúpol, i dos anells. Es tracta, efectivament, d'un pes de 2 escrúpols, que hauria d'ésser de 1,852 g. Pesa 1,55 g, però hi ha oxidació. Té forma de rectangle amb els angles tallats. Les seves mides extremes son 16 × 24 mm. És de llautó.

Els dos pesos que descriurem a continuació porten escudet català, la qual cosa evidencia que s'empraren o foren fabricats a Catalunya, però estan adaptats al sistema medicinal de pesos castellà, tal com es va ordenar en temps de Felip V. Per tant, és probable que siguin de mitjan segle XVIII. Ambdós són de llautó.

M-4. Pes de 6 dracmes castellanés. El signe que sembla un 3 és el de la dracma, i les unitats són en xifres romanes: (VI). Pesa 21,566 g, i teòricament n'havia de pesar 21,564 g. Fa 24 mm de diàmetre.

M-5. Pes semblant però de 5 dracmes (V). Pesa 17,97 g, pes que teòricament hauria de ser de 17,974 g. Fa 23 mm de diàmetre.

Tots aquests pesos són reproduïts a la làmina.

PESALS DE SECA, PROVES O PIÉFORTS I FALSIFICACIONS

Els pesos emprats a la seca per a la comprovació de les produccions no són pròpiament pesals monetaris, ja que l'ús que se'n fa resta clos dins l'àmbit de la fabricació. No són, doncs, instruments d'ús públic. D'altra banda, els ajustaments en el pes eren diferents dels que s'aplicaven als ponderals d'ús públic.

Les pesades a la seca solien fer-se en quantitats importants, però es coneixen algunes ordinacions que exigien comprovacions a la menuda: es deixava un marge a l'alta i a la baixa i es permetia, fins i tot, un nombre de peces excedides en un sentit, si eren compensades per un mateix nombre de peces excedides en sentit contrari. En la documentació es parla de *fortatge* i *feblatge* per a designar aquestes partides de peces amb excés o amb defecte de pes.

Aquestes comprovacions exigien, doncs, en alguns casos, pesades més a la menuda, i per això els tallers monetaris havien de tenir pesos comprovatoris.

A França, segons ens diu Dieudonné, hom feia fabricar tres tipus de peces, dites *dinerals*, que tenien els pesos mínim, mitjà i màxim (*faible, droit i fort* respectivament), i hom els trametia a la seca amb cada ordre de fabricació.⁶ A Catalunya, però, les normes no solien ésser tan estrictes i generalment es manava que es pro-

6. Ídem, p. 13.

curés anar compensant els excessos de pes amb les manques, o el feble amb el fort, de manera que el conjunt de la fabricació donés la talla legal. En alguns casos es diu que la compensació ha de restar equilibrada al final de cada jornada de fabricació. Tot això significa un marge força ampli de variació en el pes de cada peça de moneda i explica, en part, la dispersió que hi trobem. És aquesta dispersió la que obliga després a una àmplia tolerància del pesal, ja que ha de donar per bones les peces més febles del conjunt. En parlarem més àmpliament en l'apartat següent.⁷

No coneixem cap disposició que descrigui com havien d'ésser aquests pesals de seca o que en doni algun detall. Els inventaris de la seca de València que publicà Mateu y Llopis porten llargues llistes de pesos, la major part, piles i pesos grans, però ens donen molt pocs detalls identificadors. Només la menció que els pesos que empraven els assajadors eren de plata ens fa entreveure que hi pot haver peces molt diferents dels pesals d'ús públic que coneixem.⁸ També Pérez Sindreu publica una caixa, probablement força moderna, de pesos i calibradors de la seca, i els pesos tenen un aspecte completament diferent.⁹ En qualsevol cas, tenim dos criteris bastant clars per a poder determinar si un pes pot ésser un pesal de seca. D'una banda, el pes del pesal de seca s'ha d'ajustar més al pes legal, perquè la seca no té perquè autoenganyar-se. De l'altra, els pesals de seca han d'ésser peces molt rares, molt excepcionals, perquè formaven part d'un àmbit zelosament tancat i vigilat, del qual no és pas fàcil que es dispersessin les eines. En un altre aspecte, cal tenir present que, si bé no hi ha pesals d'ús públic referents al billó, sí que és possible que a la seca fessin comprovacions de pes a l'engròs, però també a la menuda, en grups de sou o mig sou, és a dir de 12 o fins de 6 unitats. Més endavant comentarem les peces avui conegudes que, al nostre parer, poden ésser pesals de seca.

Parlem ara dels *piéforts* o proves. En principi un *piéfort* és una peça que té les mateixes característiques tipològiques que una moneda, però que ha estat fabricada amb un gruix molt superior, i, en molt casos, no pas amb l'or o la plata del tipus monetari, sinó amb billó o altres metalls com ara l'aram o el llautó. Es coneix un ampli conjunt de peces castellanques que compleixen aquestes característiques i que porten tipus corresponents a monedes de billó. Mateu les va descriure com a pesals, però ja hem dit en altres ocasions, i així ho corroboren també altres estudiosos del tema, que es tracta de *piéforts*. L'excepcionalitat d'aquestes peces, de les quals es coneix un o com a molt dos exemplars per a cada tipus monetari, i l'àmplia irregularitat dels pesos, que es correspon a 3, 4 o 5 unitats i encara amb poc ajustatje,

7. La major part de les informacions sobre les exigències en la fabricació de les monedes i els controls de pes les obtindrem de l'apèndix documental de J. Botet i Sisó al vol. III de *Les monedes catalanes*, 1911.

8. F. MATEU Y LLOPIS, «El vocabulari medieval en l'exercici de la moonederia segons la documentació valenciana», *Butlletí de Dialectologia Catalana*, núm. 24 (1936), p. 98-126, un treball que ens serà també de molta utilitat, especialment pels tres inventaris de la seca de València que publica.

9. F. PÉREZ SINDREU, *La Casa de Moneda de Sevilla. Su historia*, Sevilla, 1992, làmina de la p. 229. Peces del Museo Casa de la Moneda (Madrid).

reforça la impressió inicial. Aquestes peces podrien ésser les mostres de què parla la documentació castellana, tal com ha plantejat darrerament Anna M. Balaguer.¹⁰ Recordem que els *piéforts* es distingeixen bé dels pesals perquè reproduïxen exactament els tipus i llegendes de les monedes, mentre que els pesals s'inspiren en alguns elements de les monedes que han de comprovar, però no les copien exactament i, en qualsevol cas, mai en reproduïxen les llegendes.

Es coneixen també alguns *piéforts* corresponents a monedes catalanes, alguns dels quals ja vàrem descriure.¹¹

No és ara el nostre objectiu l'estudi dels pesals de seca o dels *piéforts* o proves, però comentarem els exemplars que coneixem d'aquestes peces dins de l'àmbit català, a fi de fer veure millor les diferències entre aquest tipus de peces i els pesals monetaris d'ús públic. Són els que descrivim a continuació i que també reproduïm a la làmina amb les seves referències:

- P-1. Aquesta peça de billó reproduïx amb tots els detalls el diner de tern de Jaume I de Barcelona, però té un gruix de 3,5 mm i un pes de 7,65 g. Es tracta, doncs, d'una prova d'aquest diner. La moneda, en canvi, pesa 1 g i té un gruix que no arriba a 1 mm.
- P-2. Aquesta peça de plata, que pesa 2,85 g ja fou coneguda per Campaner i per Botet i també la publicà Heiss. Tothom la considerà força anòmala, en part per la lectura imperfecta del revers, que Badia resolgué bé en *BARCINON BENDICTVS*.¹² Botet creia que era un model o assaig del croat, mentre que, d'altra banda, pensava que els croats de Pere el Gran i la llegenda simplificada podien haver estat les proves fetes per l'infant Pere en temps de Jaume I.¹³ Si observem que la peça porta a l'anvers la mateixa llegenda que els pirrals de Sicília, batuts abans que els croats, i que porta orla lobulada igual que aquells, podem pensar en una fabricació siciliana. Ho reforça encara la semblança del bust amb el dels diners sicilians de Jaume II i la total diferència d'art d'aquest amb els dos altres tipus de croats del mateix rei Pere. Seria lògic que el rei Pere el Gran hagués fet gravar aquest model o prova a Sicília, com a mostra de com podia ésser el croat barceloní, que des de tant temps enrere intentava introduir. Els consellers barcelonins degueren rebutjar les llegendes al·lusives a Aragó i a Sicília i degueren imposar que els croats fosin idèntics als diners de tern, dels quals eren un múltiple i com una emanació. Aquesta interpretació ens dóna una amplada cronològica supe-

10. A. M. BALAGUER, «Los ponderales medievales castellanos: catálogo y documentación», *Gaceta Numismática*, núm. 118 (1995), p. 9-42, p. 29.

11. M. CRUSAFONT, «Pesals catalans senzills i múltiples», *Acta Numismática*, Barcelona, núm. 20 (1990), p. 141-164, apartat «Pesals i proves», p. 141-144 i làmina.

12. A. BADIA I TORRES, *Catàleg dels croats de Barcelona*, Barcelona, 1969.

rior per a encaixar aquesta peça que fins ara calia situar, junt amb els altres dos tipus de croat, dins els escassos mesos que separen l'inici de les emissions de croats de la mort del sobirà. La prova seria, doncs, anterior, el tipus simplificat respondria a les exigències dels consellers barcelonins i el tipus de llegenda llarga significaria una adaptació de la llegenda a una peça més gran. Recordem que sembla que al tipus simplificat li sobri espai per a una llegenda tan breu i que hom ho ha omplert amb ornaments. En definitiva, doncs, el croat amb BARCINON BENDICTVS seria una prova feta a Sicília, excepcionalment de plata i amb el pes del croat. No seria, doncs, un típic *piéfort*, sinó un croat de prova.

- P-3. No sembla que aquesta peça pugui ésser un «enric assenyalat», com pensava Botet; en primer lloc perquè com a *cuartillo* castellà té tot un seguit d'anomalies que el fan suspecte: gruix i pes excessius (5,44 g), llegendes alterades, i el metall que hauria d'ésser billó i és aram. És, d'altra banda, estrany que s'anomenés *enric*, aquesta peça de billó, ja que en la documentació que hem anat estudiant aquest apel·latiu s'aplica sempre a la moneda d'or d'Enric IV, seguint la denominació castellana. La singularitat i la contramarca catalana de la peça ens porten a creure que devia ésser més aviat un *piéfort* o mostra de la seca, qui sap si per a falsificar-ne, tal com ja s'havia fet en temps de Pere III. L'enfrontament entre Joan II i Enric IV durant la Guerra Civil Catalana del segle XV justificaria encara més la falsificació, i és ben documentat que Joan II en va fer.¹⁴
- P-4. Aquesta peça, semblant a d'altres que coneixem d'aram, pesa 7 g i té els tipus del croat. Es tracta, doncs, d'un típic *piéfort* o prova del croat de Jaume II.

Cal assenyalar que hem separat d'aquest grup de proves o *piéforts* les peces de billó de Pere III que tenen els tipus del seu diner barceloní. El fet que siguin tan abundants ens han dut a considerar la possibilitat que fossin uns primers i certament atípics, pesals de croat.

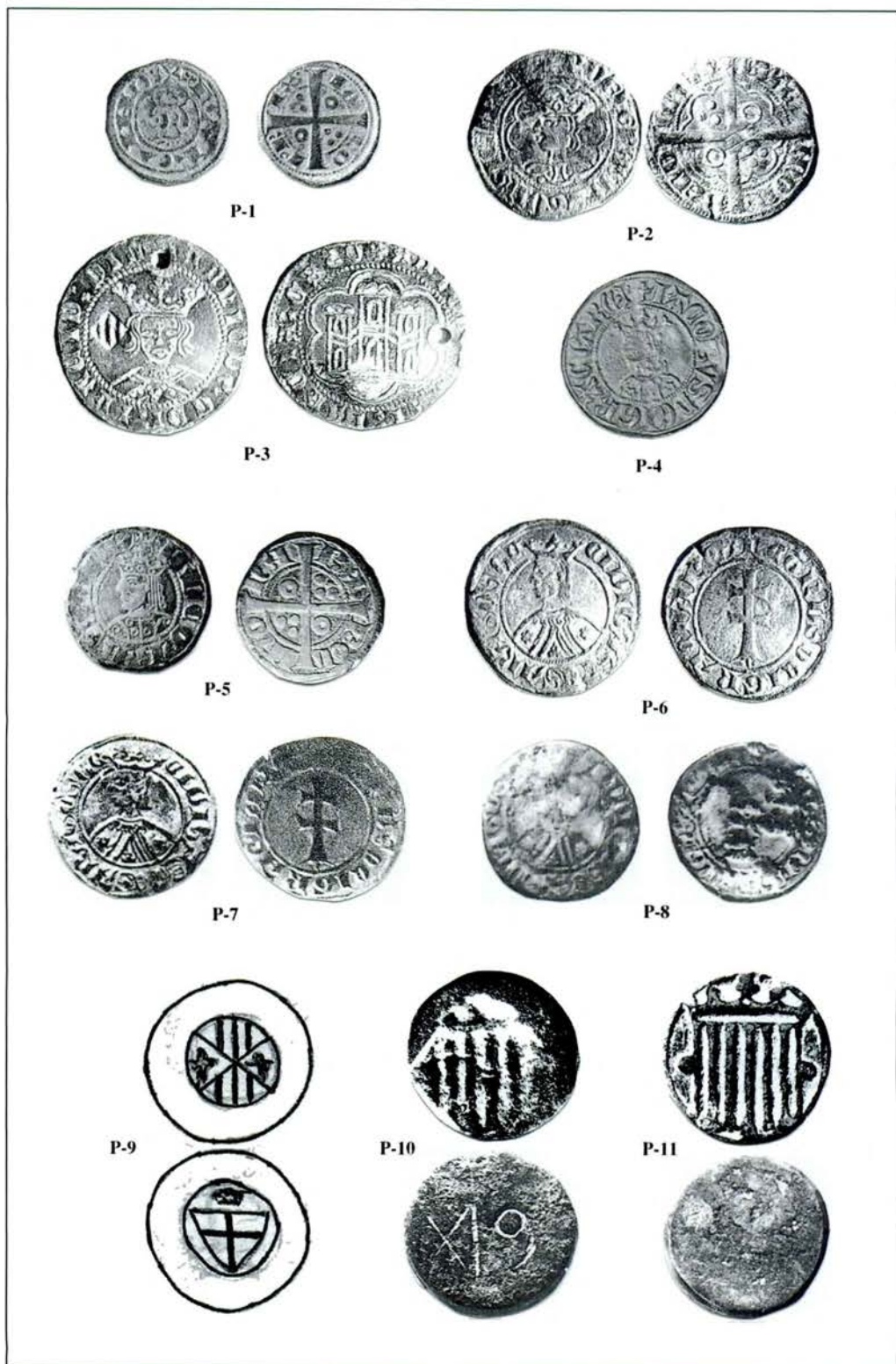
Passem a analitzar alguns possibles pesals de seca.

- P-5. Aquesta peça amb l'aspecte dels primers diners de Jaume II, feta de llautó i amb un pes de 6,22 g, ja vàrem assenyalar que pot ésser un pesal de seca per a fer comprovacions dels diners amb pesades de mig sou.¹⁵

13. J. BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, vol. II, Barcelona, 1909, p. 74. Ens referirem sovint a aquest volum de l'obra de Botet, que conté la part interpretativa del vol. III abans citat.

14. Ídem, p. 268-314. El dibuix i el comentari, p. 299.

15. M. CRUSAFONT, «Pesals...», *op. cit.*, p. 144-145.

Làmina II.

P-6, P-7, P-8. Aquestes peces tenen la tipologia general dels diners jaquesos de Pere III, són d'aram i porten al revers llegendes a nom del sobirà. A l'anvers dels P-5 i P-6 trobem la llegenda CIVITAS CESARAUGUSTA, i al P-7 i en un altre exemplar semblant publicat per Heiss,¹⁶ el nom del rei o el seu títol de sobirà d'Aragó. La menció de la seca (Saragossa) i el pes, que voreja els 13 g, convencen que serien pesals de seca, probablement per a pesades de sou. Mateu ja pensà en un pesal de seca, però per a mitja unça de diners, és a dir, de 13 peces.¹⁷ Pot ésser un pesal de sou, és a dir, de 12 peces, i hi ha encara la possibilitat de considerar que sigui el pes de fortatge, és a dir, la xifra màxima per al grup de peces del seu pes.

P-9. D'aquesta peça d'aram de 3,87 g existent al Gabinet Numismàtic de Catalunya (GNC) només disposem del dibuix que amablement ens en féu fa anys Josepa Ballada, llavors bibliotecària d'aquell centre. La llegenda DINARU DI RAMMI DI LA SICLA DI MISSIN convenç que és un pesal de seca per a la comprovació dels diners d'aram (*rame*), encara que hi ha alguna alteració en les lletres, de manera que sembla que digui RAIUNI en lloc de RAMMI. Sembla que cal llegir: «diners d'aram de la seca de Messina».

P-10, P-11. Ja vàrem comentar també¹⁸ la possible atribució d'aquestes peces de llautó existents igualment al GNC. Pesen, respectivament, 28,23 g i 7,42 g, i pel que fa a la tipologia, en el primer cas s'acosta als dobles ducats de Barcelona de Carles I, i en el segon, a les peces de cinc rals de la Guerra dels Segadors. La primera peça s'apropa al pes de vuit unitats de ducat i la segona, molt ajustadament, es troba per sobre del pes de cinc rals i podria ésser igualment peça de fortatge. Es tracta, però, de dues peces tosques, l'exacta atribució de les quals és encara molt problemàtica.

Ens resten per comentar les falsificacions. Aquestes han de complir dues condicions: tenir la tipologia exacta del model i ésser de metall baix. La primera respon a la necessitat de fer-la passar per bona, i la segona, al fet que el guany s'aconsegueix amb un metall de baix preu. Més amunt hem vist una prova de croat, que pesava 7 g i era d'aram. El pes excessiu d'aquesta peça fa que puguem descartar-la com a falsificació. Hi ha també, però, una quantitat considerable de peces d'aram platejat

16. Aloiss HEISS, *Monedas hispano-cristianas*, vol. II, Madrid, 1867, p. 21, i lám. 72, núm. 3. Altres autors han comentat també aquestes peces, com ara Pío BELTRÁN, «Los dineros jaquesos», *Obra completa*, vol. II, Saragossa, 1972, p. 446.

17. F. MATEU Y LLOPIS, *Catálogo de los ponderales del Museo Arqueológico Nacional*, Madrid, 1934, p. 176.

18. M. CRUSAFONT, «Pesals...», *op. cit.*, p. 160-161.

que tenen els tipus del croat i pesen igual que aquest. És evident que aquestes peces sí que són falsificacions.

En el nostre llibre sobre els florins¹⁹ vàrem descriure alguns tipus de falsificacions de florins d'or, recollint diferents vessants d'aquestes fabricacions. Així, hi trobàvem les falsificacions del florí francès, fetes per Pere III, amb art excel·lent i rebaixament de llei; altres florins d'or baix, i, finalment, les falsificacions casolanes, gairebé totes d'aram cobert d'una capa de daurat.

En un treball anterior concloïem que es poden establir uns criteris elementals i aproximats per a destriar pesals, proves o *piéforts*, pesals de seca i falsificacions.²⁰ Són els següents:

- 1) El tipus coincideix amb el d'una moneda coneguda:
  - a) El pes és superior al de la moneda: *prova*.
  - b) El pes és molt semblant: *falsificació*.
- 2) El tipus s'inspira amb el de la moneda, però no és igual:
  - a) El pes és molt ajustadament igual: *pesal de seca*.
  - b) El pes és lleugerament inferior: *pesal monetari*.

Aquests criteris caldrà complementar-los amb les altres informacions, com ara les consideracions del feblatge i el fortatge, etc., però donen una primera informació.

COM ES PESAVEN LES MONEDES

Per poder fer-nos una idea més clara de les dispersions del pes de les peces de moneda i de les toleràncies que s'aplicaven als pesals, convé analitzar com es feien les comprovacions de pes a la seca.

El procés de fabricació consistia a ajustar l'aliatge en fondre el metall i a col·lar-lo en forma de riells o barres que després eren convertides en planxes primes, del gruix aproximat de la moneda. Aquestes planxes eren després tallades en quadrats dels quals s'arrodonien els cantells per llimada, o directament rodones, si el gruix de la planxa ho permetia. També sembla que en algunes èpoques es va emprar la trepanació; en concret, és segur que s'utilitzà en les fabricacions a molinet.

La primera vegada que hom havia de comprovar el pes era quan ja s'havien preparat els cospells verges, que generalment pasaven per una operació final d'emblanquit, especialment si eren de billó. No sabem exactament com es feien aquestes comprovacions dels cospells, però és segur que en èpoques tardanes era usual el

19. M. CRUSAFONT i R. COMAS, *El florí d'or català*, Barcelona, 1996, p. 211-212. El comentari, p. 137-138.

20. M. CRUSAFONT, «Pesals...», *op. cit.*, p. 145.

test per trabucament. Consistia a verificar si tombava la balança amb el pes mínim, i si, en canvi, no la tombava amb el màxim. Aquesta operació no era pròpiament pesar, perquè no es cercava el pes del cospell, sinó únicament si aquest es trobava entre els dos valors extrems autoritzats. No cal dir que era una operació molt més ràpida que la pesada.

Aquesta pràctica, aplicada aquí almenys des del segle xv, és la mateixa que descriu Dieudonné per a França, on sembla que la situa al segle xiv.²¹ Ens consta que a València es controlava així el florí al segle xv.²²

De tota manera, és gairebé segur que aquí en general no s'era tan primmirat, perquè la documentació medieval parla de comprovacions un cop fabricada la moneda i en pesades de marc, procurant compensar el «feble amb lo fort», «el feblatge amb el fortatge». Aquestes expressions volen dir que calia compensar la presència de peces curtes de pes amb d'altres de pes excedit, de manera que es complís, en conjunt, el nombre de peces que havia d'equilibrar el pes del marc, és a dir, la talla. De vegades es deixava un marge de peces a compensar d'una vegada a l'altra, en d'altres casos es determinava que s'anés compensant, però que la talla fos regular, i es deixava la diferència fins a la darrera pesada del dia. En altres ocasions, però, la tolerància era molt més gran i hom preveia la compensació al llarg de l'any.²³

Aquesta tolerància ens ajuda a entendre la notable dispersió de pesos que hi podia haver entre una peça i una altra, cosa que podem comprovar analitzant els pesos de les monedes que ens han arribat.

Entrem ara en un punt crucial: com es comprovaven les peces en la pràctica comercial? Hi ha aquí una qüestió que ha preocupat sovint, i, de fet, sense justificació, els numismàtics: per què els pesos dels pesals no concorden amb els pesos legals de les monedes i són sempre més baixos? Com en altres ocasions, aquest aparent misteri neix del concepte erroni que va divulgar Mateu y Llopis sobre els pesals. Segons aquest autor, els pesals havien d'expressar el pes legal.²⁴ Davant l'evidència de les diferències a la baixa, hom havia de refugiar-se en el subterfugi del desgast, mentre que, evidentment, molt més es gastaven les monedes, que circula-ven, que no pas els pesals, que no anaven pas de mà en mà. Un misteri absurd, perquè tant Dieudonné com tots els altres tractadistes ja havien deixat ben establert que els pesals no havien de tenir el pes legal de les monedes, sinó un de més baix,

21. *Manuel...*, *op. cit.*, p. 13.

22. F. MATEU, «El vocabulari...», *op. cit.*, p. 121: «un patró de pesar florí fort, miger e febble». *Vid.* també F. MATEU Y LLOPIS, *La ceca de València*, València, 1929, p. 148, on es veu que el 1698 la diferència que es permetia entre el fort i el feble era d'un diner de pes, és a dir, d'un 6% de pes.

23. *Vid.* l'esmentada col·lecció documental de J. Botet i Sisó al tercer volum de *Les monedes catalanes*, p. 272, 281, 316, 354, 375, 429 i 479.

24. Al seu *Catálogo...*, *op. cit.*, diu textualment: «Los dinales son, pues, el peso patrón, la pieza que tiene el peso justo, legal [...] al cual se han de ajustar las monedas [...] para ser admitidas en el comercio [...]» (p. 6).

en concret, aquell que s'obtenia després de restar-ne el marge de tolerància, tal com ja hem anat assenyalant des del començament.²⁵

Així, doncs, al comerç, en l'àmbit públic, hom operava amb pesals que ja havien estat rebaixats de pes respecte al legal. No sembla pas que aquest fet pogués ésser desconegut pels usuaris, i seria lògic que fos acceptat, perquè, com ja hem dit abans, la dispersió de pesos era gairebé inevitable. Una altra cosa era si els sobirans feien fer els pesals per sota de les toleràncies legalment fixades.

Quines eren les toleràncies públicament proclamades? En el cas del croat, ens ho diu Pere III en una disposició del 1339: hom havia de donar per bones les peces que fossin equivalents al pesal de 76 peces el marc o que el superessin.²⁶ Com que la talla legal era de 72 peces el marc, el pes mitjà dels croats havia d'ésser de:

$$\frac{234}{72} = 3,25 \text{ g}$$

El pes mínim tolerat per a una peça era de:

$$\frac{234}{76} = 3,0789 \text{ g}$$

Aquesta diferència representa una tolerància del 5,26%, que no sembla pas exagerada.

Com hem dit abans, sembla molt probable que aquests pesals de comprovació d'ús públic es fabriquessin realment a talles encara més altes, ja que, en cas contrari, més de la meitat dels croats llavors en circulació haurien estat rebutjats. Si la tolerància real arriba a una talla de 80 el marc, és a dir, si hi va haver pesals de només 3 g, el percentatge de desviació puja gairebé fins al 10% (exactament, 9,23%) i comença a ésser notable.

Després de la gran crisi de confiança envers el croat, fruit probable dels baixos pesos de les fabricacions del temps de Pere el Gran, Alfons el Franc, Jaume II i Alfons III, que es refiaren de la bona acollida inicial de la moneda, la fabricació s'hagué d'ajustar cada cop més. La major part dels pesals de croat des de Martí en endavant són en gammes de pesos més altes: el 63% compleix la talla de 76 el marc, i el 77% entra en la talla 77. Un 23% es situa, doncs, per sobre de la talla 77,

25. Dieudonné, per exemple, ho expressa amb prou claredat: «[...] d'un poids réduit, non pas même poids de tolérance de fabrication ou poids de *remède*, mais poids de tolérance de circulation», *Manuel...*, *op. cit.*, p. 15. No es comprèn l'afirmació anterior de Mateu, que coneixia i cita reiteradament l'obra de Dieudonné. Aquest autor, d'altra banda, en descriure els pesals dóna, en la major part dels casos, els pesos legals de les monedes i els pesos tolerats.

26. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 117.

i només un 15%, per sobre de la talla 80, que amb Pere III sembla haver estat la usual.²⁷

Ja coneixem, però, la contrapartida d'aquest reajust: des del rei Martí, els sobirans es desentenien de la fabricació dels croats, perquè fent-los al pes legal no els resultaren rendibles. És el municipi de Barcelona el que, des de llavors, es responsabilitzarà de fabricar-los. Moneda ajustada i guany eren dues coses difícils de compaginar.²⁸

Desconeixem quina fou la tolerància aplicada en el cas del florí. L'emissió d'aquest és força més tardana. Si el croat s'inicià el 1285, el florí no es va emetre amb regularitat i amplitud fins al 1365. És lògic, doncs, que les exigències de control sobre aquesta moneda no es produïssin encara en temps de Pere III i que no afloressin clarament fins al temps de Martí, al principi del segle XV, en concret el 1405. Hi havia raons prou justificades. Com sempre, els sobirans en minvaven el pes, malgrat que el sobrepreu del florí respecte al croat i al billó ja els assegurés ara un bon guany. Pere III no feia servir la talla de 68 peces el marc, a la qual s'havia compromès, sinó la talla 69 o 71, segons el cost de l'or que podia captar la seca.²⁹

No té res d'estrany, doncs, que els pesals de florí no sols tinguin una àmplia dispersió sinó que incompleixin sistemàticament no només la talla legal sinó també la que podem suposar amb amplis marges de tolerància. Si disposem els pesos dels pesals de florí entre els intervals de les diferents talles, tindrem la distribució següent:

68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
0	4	11	2	9	0	6	1	0	1	0	4	

Ignorem quina era la tolerància fixada legalment, però semblaria lògic que fos inferior a la del croat, essent l'or un metall habitualment dotze vegades més valuós que la plata. Però si suposem, per exemple, tres punts de tolerància en la talla, és a dir, fins a 71 peces per marc, només el 40% dels pesals compleixen aquest valor. Cal situar-nos a cinc punts, a 73 peces el marc, per a aplegar el 68% dels pesals, i a talla 75, per arribar al 84%.

Cert és que potser alguns dels pesals que ens han arribat poden haver estat manipulats al seu temps, però, tot i descartar els sis pesals de valors més baixos en atenció a aquesta possibilitat (respecte de trenta-vuit peces), necessitem arribar a la talla 75 per incloure tots els altres pesals.

27. Tots els càlculs estadístics sobre els pesos dels pesals es basen en les dades del nostre catàleg. Com que alguns d'aquests càlculs varen ésser realitzats fa un cert temps, es poden trobar algunes petites desviacions en relació a la població actual. Cal tenir present que el catàleg restà obert a noves incorporacions fins al darrer moment.

28. Per als aspectes interpretatius vegeu M. CRUSAFONT, *Història de la moneda catalana*, Barcelona, 1996.

29. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. III, *op. cit.*, p. 325-326, document del taller de Perpinyà comentat per nosaltres en diferents ocasions. *Vid.*, per exemple, *Història...*, *op. cit.*, p. 88-89.

Cal tenir present, a més, que els pesos amb què treballem corresponen tant a pesals individuals com a pesals múltiples. Ja veurem més endavant que els pesals múltiples eren, en termes generals, més ajustats de pes. Això s'explica pel fet que, en pesar d'un sol cop 5, 20 o 50 peces, lògicament hom podia comptar amb el fet que es compensessin millor les desviacions individuals. Això vol dir que si treballem només amb pesals individuals els resultats hauran d'ésser encara pitjors. Efectivament, si fem la mateixa distribució anterior prescindint dels pesals múltiples, obtindrem:

68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
0	0	5	2	6	0	5	1	0	1	0	4	

Si abans teníem un 40% de pesals que complien la talla 74, ara només la compleixen el 21%, i si fins a 73 hi teníem el 68% dels pesals, ara només n'arribem a tenir el 58%.

Malgrat tot, el rei Martí assolí de salvar la crisi de confiança en el florí dictant unes ordinacions per a la fabricació dels pesals i la comprovació del pes de les monedes, que, aparentment, són molt exigents, en obert contrast amb els valors que hem trobat. Probablement, la major part dels pesals s'obraren a la seca, tal com havia ordenat el rei, i així es pogueren distribuir peces que no complien, ni de bon tros, les acurades recomanacions proclamades públicament pel sobirà. Això havia de comptar amb una certa connivència dels estaments representatius, potser ja un xic escarmentats després que la Generalitat hagués de suportar el cost de la retirada dels croats febles en temps de Pere III. Un mecanisme possible per a obtenir amb aparences de legalitat aquests pesals hauria pogut ésser la manipulació del marc. És, efectivament, sospitós que el rei, en lloc de referir-se al marc de Perpinyà, mencionï un marc «dit mija» ('mitjà'), el qual, diu, és «derivat del marc de Perpinyà».³⁰ Més endavant tornarem a comentar aquesta qüestió.

En definitiva, doncs, els pesals d'ús públic no tenien ni podien tenir de cap manera el pes legal de les monedes. No el podien tenir per la dispersió de pesos en la fabricació, i no volien tenir-lo a causa de les manipulacions a què hem al·ludit. Davant aquestes desviacions, és evident que el factor desgast és de segon ordre i que, en termes generals, no caldrà tenir-lo present. Sí que tindrem en compte altres tipus d'alteracions clarament visibles: caveres de fosa, trencats, forats, oxidació d'una certa importància, etc.

30. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 204.

LES CRISIS DE CONFIANÇA EN LA MONEDA

Hem anat referint-nos a aquestes crisis al llarg de l'exposició anterior. Ara les comentarem més detingudament perquè constitueixen el factor més important que desencadena l'aparició i la generalització dels pesals monetaris.

L'any 1285 Pere el Gran (1276-1285) llençà el croat de plata o *diner barceloní d'argent*, com se'l denominà en un primer moment. Feia molt segles que només es batia el diner de billó, i uns cent anys que l'or andalusí havia deixat de circular de forma significativa a Catalunya. D'altra banda, l'activitat comercial era en plena expansió i hom necessitava peces de més valor, com les que, de fet, ja es batien en altres estats europeus.

En aquestes circumstàncies una nova moneda de plata fina, cada peça de la qual equivalia a 12 diners de billó, havia de tenir assegurada una bona acollida. I fou així fins al punt que, uns anys més endavant, i quan el croat ja corria abundantament, la gent rebutjava els diners menuts. L'any 1329 se'n va haver de manar el curs obligatori.³¹

Aquesta bona acollida fou aprofitada pels sobirans, sempre necessitats de cabals, per situar-ne el pes una mica per sota del que era legal. Aquesta pràctica fraudulenta sembla agreujar-se en regnats successius, segons indica la taula següent:

TAULA 4

<i>Regnat i cronologia</i>	<i>Pes mitjà³² (en g)</i>	<i>Població</i>	<i>Talla aprox.</i>
Pere el Gran (1276-1285)	3,13	3	75
Alfons el Franc (1285-1291)	3,056	5	76
Jaume el Just (1291-1327)	3,02	26	77
Alfons el Benigne (1327-1336)	3,016	6	77,5

S'anaven creant, doncs, les bases per al descàndid. L'aparició de la primera falsificació massiva, al final del 1329, degué acabar de donar cos a la desconfiança i va provocar una ferma actitud de reclamació. Aquesta falsificació procedia, segons sembla, d'Itàlia, i els croats falsificats només valien la meitat dels autèntics pel baix contingut d'argent.³³ El descontentament va aflorar clarament el 1339. El 12 de maig d'aquest any el sobirà va disposar que s'havien d'admetre els croats sen-

31. *Rúbriques de Bruniquer*, vol. II, Barcelona, 1915, que és el que emprarem en la major part dels casos, p. 130.

32. Partim del recull de pesos de A. Badia al seu *Catàleg...* citat, que té les característiques d'una mostra a l'atzar.

33. *Rúbriques de Bruniquer*, op. cit., p. 130.

cers, sense pesar-los i pel valor de dotze diners. Ho reiterà el 29 de juny. Va ser aleshores que es va parlar per primer cop dels pesals de croat i s'assenyalà la cota de la talla 76 com a límit per a donar per bones les peces individuals. El 14 de juliol els consellers van manifestar estar d'acord amb les disposicions reials i van oferir als usuaris de les monedes l'assessorament dels prohoms en cas de dubte. Els anys següents es manifestà la persistència del descontentament. El mes de juny de 1345 els consellers van fer arribar al rei les queixes per les diferències que es trobaven en els pesos del croat, i Pere III va manar al mestre de la seca que la diferència entre un croat i l'altre no excedís el pes d'un gra de blat.³⁴

Malgrat totes aquestes disposicions, el descontentament persistia. No es devia tractar, és clar, només dels croats novament fabricats, sinó que la gent s'havia adonat que la major part dels croats que corrien eren baixos de pes. La pressió devia ésser molt forta, perquè, finalment, el 4 de juliol del 1345, es va haver d'afrontar la retirada dels croats curts de pes, a fi de tornar al públic la confiança en la moneda barcelonina. La Generalitat es va fer responsable del cost de l'operació, de manera que l'astut Pere III en va sortir indemne. Durant un any van ser canviats els croats curts per altres de bon pes, segurament amb el criteri del 1339 d'acceptar fins la talla 76, o potser un xic més, encara. El rei manà també al mestre que vigilés curosament i que no acceptés els croats curts quan pogués apreciar que havien estat retallats fraudulentament. Cinc dies després el rei va revocar les disposicions sobre la pesada obligatòria dels croats retallats; així, deixava llibertat per a pesar-los o no, segons el criteri de qui els rebia. Es tractava, certament, d'ajudar a minvar el cost de l'operació de canvi, aprofitant l'efecte positiu d'haver-la proclamat. Al mateix temps, manà que en tots els llocs importants de Catalunya hi hagués pesals per a poder fer les comprovacions pertinents.³⁵

Aquesta darrera disposició és molt important, perquè consagra l'ús sistemàtic i general dels pesals en tot el territori per on circulava el croat. El rei va dir que es pesessin «ad pensum noviter ordinatum»,³⁶ i és per això que pensem que potser els pesos emprats per al canvi eren encara un xic inferiors als de la talla 76 del 1339.

L'any 1349 el rei autoritzà la ciutat perquè establís en un lloc públic un pesador per a comprovar el pes de la moneda d'or i dels croats i per a examinar si les monedes eren de llei. Aquest darrer punt demostra que no era només el pes allò que preocupava els comerciants, sinó també la qualitat del metall de la moneda, potser escarmentats després dels casos de falsificació que s'havien produït el 1339.

Una nova falsificació massiva de moneda va ser detectada a Puigcerdà el 1357,

34. Dades de J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II citat. Hem reproduït la part essencial de totes aquestes disposicions a l'apèndix documental, amb la corresponent referència.

35. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 118-119.

36. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. III, *op. cit.*, p. 317.

i es diu que n'hi havia «molta per tota la terra».³⁷ Aquesta nova invasió no sembla que tingués greus conseqüències en el crèdit del croat, potser perquè ja s'havien creat els correctors adients. Amb tot, és clar que els consellers es malfiaven del rei, perquè el 1365 aquest va haver de manar al seu mestre de seca que fes la prova dels croats, en pes i en llei, sempre que els consellers li demanessin.

L'alarma creada i els mecanismes de comprovació que s'havien establert obligaren els sobirans a ajustar millor el pes dels croats. Així, trobem que el pes mitjà millora des de Pere III, i no sembla pas minvar en els regnats immediats:

TAULA 5

<i>Regnat i cronologia</i>	<i>Pes mitjà³⁸</i> <i>(en g)</i>	<i>Població</i>	<i>Talla aprox.</i>
Alfons III (1327-1336)	3,016	6	77,5
Pere III (1336-1387)	3,156	12	74
Martí I (1396-1410)	3,15	6	74
Ferran I (1412-1416)	3,137	4	74,5
Alfons IV (1416-1458)	3,154	10	74

Com ja hem assenyalat abans, però, des del regnat de Martí els sobirans es van desentendre de la fabricació dels croats, perquè no els resultaven rendibles, i va ser la ciutat de Barcelona la que se'n va responsabilitzar. Aquesta important prerrogativa de la ciutat es va segellar el 1444 amb l'anomenat *privilegi dels croats*, atorgat per Alfons IV.³⁹

No trobarem altres notícies tan evidents d'una crisi de confiança en el croat en tota l'època medieval. Ben al contrari, el 1407 començà a guanyar cotització respecte al diner, de manera que la degradació del circulat de moneda menuda no arrossegà pas el prestigiós croat. L'aturada d'emissions de diners contrasta amb la persistència en la fabricació de croats, després del relleu en la responsabilitat de les emissions. És aquesta realimentació, també, la que dóna suport a la cotització de la moneda i en manté la qualitat.

Si el crèdit dels croats sembla consolidat, no succeirà pas el mateix amb els florins d'or.

Aquests havien estat creats el 1340 per Jaume III de Mallorca a la seca de Perpinyà. Allà mateix en reprengué la fabricació Pere III des del 1346. Hi va haver, però, un període de tempteig i d'emissions curtes i no va ser fins al 1365 que es van posar en marxa els tallers monetaris de Barcelona, València, Perpinyà i Saragossa, simultàniament, i es van començar a batre florins en quantitats importants i

37. *Rúbriques de Bruniquer, op. cit.*, p. 131.

38. La font segueix essent A. Badia, *Catàleg...*

39. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 250.

amb unes característiques ben definides: talla de 68 el marc i llei de 18 quirats. Aquests paràmetres de fabricació es mantindran inalterats fins al final de l'època medieval.

El florí de 18 quirats fou el resultat d'un pacte entre el rei i la Generalitat. El sobirà es comprometia a no mudar la moneda en el futur però, en canvi, s'assegurava el guany amb una sobrevaloració de la nova moneda respecte als croats i al billó. Hom establí el canvi d'un florí per onze sous i, per tant, per onze croats. Com hem dit abans, aquesta sobrevaloració excessiva originà una sagnia de croats, però, tot i que els efectes eren deplorables, la causa no va ser combatuda fins a mitjan segle xv, quan s'aplicà el programa monetari de la Busca.⁴⁰

Malgrat les promeses del rei, sabem per un informe del mestre de la seca de Perpinyà, Simó de Soler, redactat el 1356 que la talla realment aplicada en la fabricació dels florins no era pas la de 68 peces el marc, sinó la de 69, si l'or era d'origen castellà, poc apreciat i, per tant, de bon preu, i la de 71, si era en pasta, més costós.

Alguna inquietud es devia manifestar ja en el regnat de Joan I (1387-1396), perquè aquest sobirà manà el 1388 que en la fabricació dels florins es complissin les especificacions del pacte del 1365. Aquesta ordre fou reiterada el 1390.⁴¹ El fet és, però, que la circulació massiva de florins no es produí fins al final del segle xiv, i és probablement per això que la crisi no esclatà, pel que fa al florí, fins a l'inici del segle xv, ja que en el regnat de Martí (1396-1410).⁴²

L'any 1405 el rei havia de reconèixer que hi havia sovint frauds en els florins i manava que en endavant fossin rebuts a pes i que fossin comprovats amb els pesals que distribuïrien els mestres de seca. Aquestes ordres s'hagueren de reiterar diverses vegades, i el 1407 el rei donà unes indicacions de com havien d'ésser els pesals del florí: havien de dur una creu en una de les cares i les armes reials a l'altra. També s'establí una taula pública per a la pesada dels florins. O es restablí, ja que, de fet, ja se'n parlà en temps de Pere III. Una taula semblant tingué la ciutat de Lleida des del 1408, i és probable que els mecanismes de control de la moneda s'anessin estenent a totes les ciutats importants.⁴³

La ciutat de Barcelona no quedà, però, satisfeta amb totes aquestes iniciatives, i l'any 1408 disposà, per ordre del mostassaf, que els pesals havien de dur, a més de les marques manades pel rei, una rosa en contramarca, com a signe que havien es-

40. M. CRUSAFONT, *Barcelona i la moneda catalana*, Barcelona, 1989, p. 152-158. Aquesta obra conté també l'edició ordenada cronològicament de la part monetària de les *Rúbriques de Bruniquer*.

41. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 167-168.

42. Vegeu M. CRUSAFONT, «Del morabatín almorávide al florín. Continuidad o ruptura en la Catalunya medieval», *I Jarique de Estudios Numismáticos Hispano-árabes*, Saragossa, 1988, p. 191-200, pel que fa a Catalunya. Per a una visió de conjunt sobre la circulació monetària a Catalunya, Navarra i Aragó, vegeu M. CRUSAFONT, «La circulación monetaria en el Aragón medieval a partir de las menciones documentales», *Gaceta Numismática*, núm. 114 (1994), p. 37-62.

43. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 204.

tat verificats i donats per bons per un argenter a qui havien comissionat per a aquest treball.⁴⁴

I el descontentament i la desconfiança devien encara persistir perquè el 6 de setembre del 1408 el rei va facultar els consellers perquè poguessin dictar totes aquelles disposicions que creguessin convenientes amb la imposició de multes i penes per a comprovar i assegurar que es complien els pesos dels florins.⁴⁵

Com hem dit abans, els pesals fabricats llavors degueren ésser molt tolerants, malgrat tantes ordres i disposicions, perquè calia fer acceptar el major nombre possible de monedes. Ja hem vist que s'admetien, amb control de la ciutat (marca de rosa als pesals), talles molt altes, i hem arribat a sospitar que potser el marc de referència fou en aquesta ocasió manipulat a fi de dissimular una part important del frau oficial, un frau, però, que també degué ésser afer de particulars, perquè l'evidència ens mostra una gran quantitat de florins retallats.

En qualsevol cas, els pesals eren, novament, la resposta a la crisi de confiança en la moneda i, segons sembla, assolien apaivagar-la.

ELS MARCS DE REFERÈNCIA I LA METROLOGIA

La metrologia teòrica té un migrat interès per als numismàtics. Les raons són òbvies; no es tracta de fer anàlisis matemàtiques, sinó reconstruccions històriques. Si, portats pel joc matemàtic, arribem a unes conclusions que no assoleixen d'explicar les monedes que estudiem, la utilitat de l'anàlisi és nul·la. Es tracta, doncs, que els càlculs i les anàlisis numèriques mantinguin contacte permanent amb les dades històriques i numismàtiques de cada moment.

Els pesals monetaris es relacionen, igual que les monedes, amb els marcs monetaris, els pesos de referència per a la talla de les monedes i que solen ésser diferents dels marcs comercials o dels emprats pels argenters. Quan hom havia de fabricar un tipus monetari, l'autoritat emissora determinava quines havien d'ésser les estampes o dibuixos de la moneda, les llegendes, el pes i l'aliatge metàl·lic. El pes de cada peça es fixava pel nombre de monedes que, pesades en conjunt, equilibraven el pes d'un marc monetari. Així, si el marc era, per exemple, de 234 g i la talla era de 72 peces, les monedes havien de pesar:

$$\frac{234}{72} = 3,25 \text{ g}$$

44. M. BAJET, *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del «Llibre de les Ordinacions»*, Barcelona, 1994, p. 269.

45. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 204.

Els marcs monetaris podien ésser el referent comú per a totes les monedes emeses en un país, però no sempre era així. A Catalunya, per exemple, el marc monetari de les monedes d'or era diferent del de les monedes de plata i billó.

A l'Europa altmedieval hom s'havia servit de la lliura d'ascendència romana com a patró principal de referència, però a partir del segle XII la lliura fou substituïda pel marc. Sembla que el marc té un origen nòrdic i que es va estendre a la resta d'Europa progressivament, de nord a sud. Així, per exemple, el 1162 havia estat adoptat a Colònia, i després aquest pes fou acceptat com a patró a Castella i Portugal.⁴⁶

Quant pesaven els marcs medievals i, en concret, els que s'empraven a la Corona catalanoaragonesa? Si les lliures havien tingut pesos propers a 400 g, els marcs europeus van de 230 g a 245 g. En un mateix país el marc sol representar un nombre exacte d'unces de la lliura anteriorment emprada. No ens estendrem, però, en aquestes qüestions, i només direm que al segle XIV, que és quan es generalitzen els pesals, els marcs són d'ús comú a tot Europa.

El problema més greu que tenim plantejat en referència als marcs monetaris és la dificultat de reconstruir-ne el pes original o inicial a l'època medieval. Aquesta dificultat ha sorgit perquè pràcticament no s'ha conservat cap exemplar de patró. La famosa pila de Carlemany, de 50 marcs de París, que és la més antiga conservada, es considera que pogué ésser fabricada al final del segle XV. Totes les altres solen ésser dels segles XVII o XVIII.⁴⁷ A l'inici del segle XIX, s'adoptà al sistema mètric decimal de forma gairebé universal, i els antics marcs foren abandonats. Fou llavors, però, que cada país hagué de cercar les equivalències i assajà d'expressar totes les mesures i pesos, i entre aquests, naturalment, també el marc, en les noves unitats. Sempre ens donen un valor, però es dubtós que el pes trobat al segle XIX s'hagi mantingut inalterat des del temps medievals.

Efectivament, és ben documentat per testimonis coetanis que els pesos dels marcs medievals canviaven de valor, fins i tot en poc temps. Podia ésser a la baixa, pel desgast progressiu, o bé a l'alta, si en reproduir el patró s'hi introduïa un error en aquest sentit. L'any 1340, l'italià Francesco Pegolotti escrivia en el seu conegut manual de mercaderia:

Lo peso e la misura di Barzalona di tutte cose è tutto uno peso e una misura con quello di Maiolica, però che Barzalona quando i catalani conquistorono Maiolica il diedoro a Maiorica tale com'ene in Barzalona. Marco l d'argento di Maiolica fa oggi in Barzalona marchi l e sterlini l.⁴⁸

46. Hi ha molts treballs sobre aquesta temàtica. Vegeu-ne un resum actualitzat a JOSEP GHYSSENS, «Quelques mesures de poids du Moyen-Age pour l'or et l'argent», *Revue Belge de Numismatique*, núm. CXXXII (1986), p. 55-82.

47. Ídem, p. 56.

48. F. PEGOLOTTI, *La pratica della mercatura*, edició de Nova York, 1970, p. 127.

Pot semblar, a primera vista, una via fàcil per a la reconstrucció dels pesos del marc de cada moment prendre monedes de talla coneguda i multiplicar-ne el pes per la xifra de la talla que s'havia manat aplicar. Aquest procediment presenta nombrosos inconvenients: d'una banda, el factor desgast, que en el cas de les monedes pot ésser important i difícilment valorable; de l'altra, l'alt grau de dispersió de les peces de moneda, que obliga a disposar d'una quantitat considerable de peces. Però el problema més greu és que sabem positivament que moltes vegades no s'aplicava la talla legal, sinó que es procurava d'incrementar-la fraudulentament a fi de rebaixar, així, el pes de les peces, obtenir-ne més exemplars per marc i millorar, per tant, els guanys.

Tot plegat fa que només quan coneguem amb tot detall els paràmetres reals d'una fabricació concreta i tinguem prou exemplars ben conservats d'aquella mateixa fabricació podrem aproximar-nos a un càlcul correcte. No cal dir que resulta molt difícil complir totes aquestes condicions.

Una altra via per a assajar de retrobar els pesos dels marcs medievals és la que podríem anomenar *genealògica*: si sabem les relacions de pesos entre uns marcs i uns altres a l'època que estudiem i tenim prou seguretat de conèixer el valor d'un d'aquests marcs, les equivalències anteriors ens permetran immediatament calcular els altres. Aquest camí és molt més segur i dreturer, però difícilment podrem tenir plena seguretat que el marc que prenem per referència sigui completament exacte.

Es tracta, doncs, de comparar i calibrar les escasses informacions disponibles, sense barrejar les dues vies i, sobretot, sense combinar dades d'èpoques diferents. Efectivament, si al llarg del temps sabem que els valors dels marcs poden haver variat, prendre dades massa allunyades pot conduir a xifres irreconciliables.

Ja es comprèn que en aquestes condicions ens ajudarà molt més el coneixement del context històric i de la documentació que no pas les matemàtiques. Aquestes seran útils quan sapiguem amb una mica de seguretat el terreny que trepitgem. Emprar-les abans, temptació perillosa, però, malauradament, molt freqüent, ens pot conduir a una mena de «metrologia-ficció».

En la major part dels casos arribarem a una aproximació dels valors dels marcs cercats, però difícilment en podrem assegurar l'exactitud. Aquestes aproximacions solen ésser suficients per a la major part dels càlculs a la menuda, sobretot quan pretenem reconstruir pesos individuals dels tipus monetaris. Efectivament, en aquests casos dividim el marc per la talla i, en conseqüència, també dividim per la mateixa quantitat el possible error o desviació. Així, unes diferències en el marc de 2 g o 3 g es poden convertir en algunes centèsimes per a la moneda individual. Malauradament, les inexactituds són més lamentables quan hom es veu obligat a manejar quantitats importants, de l'ordre de múltiples de marc, però l'estat actual dels coneixements no ens permet encara de donar xifres matemàticament exactes.

Veurem, en l'apartat següent, fins on podem arribar en la reconstrucció del valor dels marcs monetaris catalans.

ELS MARCS DE BARCELONA I DE PERPINYÀ

Tractarem conjuntament dels marcs de Barcelona i de Perpinyà perquè ambdós foren, simultàniament, els referents de les monedes catalanes des de l'època medieval. El marc de Barcelona fou el que s'emprà per a la talla de les monedes catalanes d'argent i billó i s'estengué com a patró a altres països de la Corona catalanoaragonesa. El de Perpinyà es convertí en el referent general per a la talla de les monedes d'or i, entre aquestes, el florí, que fou una moneda de curs general per a tots els països de la Corona catalanoaragonesa. La moneda catalana medieval fou tallada, doncs, partint de dos marcs diferents.

Malgrat que hi ha hagut qui ha afirmat que aquests dos marcs eren iguals,⁴⁹ la desigualtat ens és ben documentada:

- 1405 «[...] el marc de l'or fi es uniforme per tots els Regnes de Aragó, de València, de Mallorca e per tot lo principal de Catalunya e es apellat march de Perpenya mas lo march del argent es desegual [...]»⁵⁰
- 1437 «[...] el marc dels florins es maior que lo marc d'argent de Barcelona pes de 1 (i 1/2?) argent.»⁵¹
- 1459 «[...] que nengú no vengui ni entregui or sino amb pes de march d'or de la seca de Barcelona» perquè el «pes o march de argent es menor de march o pes ab ques acostuma de pesar or en la seca Real de Barchinona.»⁵²

Aquestes informacions són totes datades del segle XV, ben a prop, doncs, de la introducció del marc de Perpinyà o de la moneda d'or que s'havia produït a mitjan segle XIV en iniciar-se l'encunyació sistemàtica del florí. Com recordarem, la primera emissió catalana del florí havia tingut lloc a Perpinyà, de la mà del rei Jaume III de Mallorca, i, com es lògic, va prendre per patró el marc de la capital rosselonesa. En reprende Pere III l'emissió del florí, ho va fer igualment a Perpinyà. Hauria estat desorientador i probablement perjudicial per a la moneda, que tot just s'iniciava, un canvi de patró, i Pere III va mantenir com a tal el marc de Perpinyà. És evident que si aquest hagués estat igual que el de Barcelona ja no s'hauria parlat del marc perpinyanès. Es tracta, doncs, d'un cas clar. El problema és: quant pesava el marc de Perpinyà?

M. Tastú creia que el marc de Perpinyà era igual que el de Montpeller, és a dir, de 239,12 g. Malgrat que Colson va demostrar que les dades en què es basava Tastú no eren determinants, tindria una gran coherència històrica, com dèiem en un al-

49. J. PELLICER, «El marc de l'or de Barcelona i Montpeller», *Acta Numismàtica*, Barcelona, núm. 24 (1994), p. 75-105.

50. F. MATEU Y LLOPIS, *La ceca de València*, València, 1929, p. 8.

51. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 17. A l'inici del vol. II Botet fa una àmplia anàlisi del valor del marc català, de la relació que té amb els altres marcs i dels estudis anteriors sobre la qüestió, al qual ens referirem sovint.

52. J. BOTET, *ídem*, *ídem*.

tre lloc recentment⁵³ que el marc perpinyanès hagués estat igual que el de Montpeller. Efectivament, Montpeller no tan sols era domini dels reis de Mallorca, sinó que també hi posseïen un taller monetari on es batia el prestigiós diner melgorès i on Jaume I el Conqueridor havia fet batre el gros de plata, una moneda que es creu que va ésser encunyada un temps encara pels sobirans mallorquins descendents de Jaume I. En encetar un sistema monetari propi, el més lògic és que els reis mallorquins haguessin pres com a referent de pes el marc de Montpeller, l'únic marc monetari dels seus dominis. El fet que el marc de Montpeller, al cap d'un temps d'ésser emprat a Perpinyà, acabés essent denominat *marc de Perpinyà* no té res d'estrany. Sense anar més lluny, el marc de Colònia, adoptat per Castella, va prendre tot seguit el nom de *marc de Toledo*.⁵⁴

Colson va emprendre una altra via per a assajar de trobar el valor del marc de Perpinyà. Va passar cinc florins en molt bona conservació i, tot aplicant la talla de 68 el marc, arribà a la xifra de 237,32 g. L'autor conclouïa, assenyadament, que el marc de Perpinyà no podia ésser inferior a aquest valor, però que el més probable era que fos superior. En definitiva, doncs, no entrava pas en contradicció amb Tastú. Si repetíem ara l'experiència de Colson, aplicant-la, però, exclusivament als exemplars dels florins que ara sabem que corresponen a les primeres encunyacions de Perpinyà, en les quals és més probable que encara es respectés la talla legal de 68 peces el marc, obtindríem:

TAULA 6

<i>Regnat, marca</i>	<i>Pes mitjà (en g)</i>	<i>Població</i>	<i>Marc resultant</i>
Jaume III, creueta	3,48	1	236,64
Pere III, escudet cat.	3,465	2	235,62
Pere III, escudet triangular	3,45	1	234,60
Pere III, A gòtica	3,4833	3	236,86
Pere III, R gòtica	3,46	1	235,28
Pere III, espasa 1	3,49	1	237,32

Arribem, doncs, igualment a una xifra molt propera a la de Colson, ara amb més exemplars i de cronologia fiable. Ja sabem que més endavant, en concret des del 1356, és segur que no es respectava la talla de 68 el marc i que s'aplicaven les de 69 i 71, segons el cost de l'or. No tenim l'absoluta seguretat que la talla legal de 68 fos respectada en l'etapa 1341-1354, a la qual corresponen els florins de les marques

53. El tema del marc fou comentat per nosaltres a M. CRUSAFONT i R. COMAS, *El florí d'or català*, Barcelona, 1996, p. 33-35.

54. Com a recopilació i anàlisi de la documentació castellana i els pesals d'aquesta, vegeu A. M. BALAGUER, «Los ponderales...», *op. cit.*

que hem analitzat, però almenys podem corroborar el raonament de Colson, que el marc de Perpinyà no sembla que pugui ésser inferior a 237 i, tot coneixent el fet que des del 1356 s'aplicava una talla superior, hi ha més raons per creure que la xifra cercada ha d'ésser superior al pes mitjà a què hem arribat en cada cas i també a la xifra màxima.

Prescindim dels raonaments de Guilhiermoz, que obté les dades de partença de Pegolotti, perquè aquest autor italià es refereix generalment als marcs comercials i dels argenters.

Botet, que amb Pío Beltrán són els que han fet els estudis més seriosos de metrologia monetària al nostre país, aporta una dada que sembla concloent: el florí català havia de pesar igual que el de Florència i s'havia de tallar a 68. Com que és sabut que el marc de Florència era de 226,623 g i la talla del florí florentí era de 64 el marc, el marc de Perpinyà havia de pesar:

$$226,623 \times \frac{68}{64} = 240,788 \text{ g}$$

Aquest pes resulta molt proper als 239,12 g del marc de Montpeller, però tampoc cal cercar que sigui matemàticament exacte, perquè no tenim ni una absoluta seguretat en el pes florentí⁵⁵ ni cap garantia que en reproduir-lo no es produís alguna petita desviació, tenint present la precarietat dels mitjans de comprovació de l'època. El pes de 240,788 g té l'avantatge de superar els 237 g de Colson, apropar-se als 239 de Tastú i sorgir d'un raonament correcte. És per això que fa anys que vàrem adoptar com a valor del marc de Perpinyà la xifra intermèdia de 240 g, entre els 239,12 g de Tastú i els 240,788 g de Botet. Es tracta d'una xifra aproximada que pren en consideració les dues vies d'aproximació a la xifra que ens semblaren més correctes. Darrerament encara vàrem poder afegir-hi una altra comprovació de tipus pràctic: ara que sabem que des del 1356 s'aplicaven talles entre 69 i 71, si prenem els pesos dels florins emesos en dates immediatament posteriors, els valor s'hauran de trobar entre els extrems de:

$$\frac{240}{69} = 3,478 \text{ g i } \frac{240}{71} = 3,38 \text{ g}$$

I així es complia en un recull de trenta-tres pesos obtinguts del catàleg del nostre llibre sobre el florí.⁵⁶

Hi ha encara una altra via per a aproximar-nos a la xifra del marc de Perpinyà. Ferran II va estendre l'ús del ducat de patró venecià a tots els seus dominis. En ma-

55. Tots els antecedents citats de Colson, Tastu i Guilhiermoz, així com les opinions de Botet, procedeixen del capítol metrològic citat de l'inici de *Les monedes...*, vol. II, de J. Botet. Pel que fal al valor del pes florentí, cal dir, però, que coincideixen en aquesta xifra altres autors com Dieudonné i Grierson.

56. M. CRUSAFONT i R. COMAS, *El florí...*, op. cit., p. 35.

nar-ne l'emissió a Castella li assignà una talla de 65,3 el marc, mentre que a Catalunya el feu tallar a 67 el marc. Tenint present que Castella emprava el marc de Colònia, i aplicant la proporció de pesos i talles, obtenim:

$$233,8 \times \frac{67}{65,3} = 239,764 \text{ g el marc de Perpinyà}$$

Arribem, doncs, a una xifra molt propera a 240 g. Ja veurem més endavant, que el marc castellà va perdre després valor i que quan en van fer la reconstrucció, al segle XVIII, obtingueren la xifra errònia de 230 g; un procés pràcticament idèntic al que tingué lloc a Portugal. Hi ha, però, raons per creure que en temps de Ferran II la caiguda de pes encara no s'havia produït. En qualsevol cas, es tracta, com sempre, d'una nova aproximació a la realitat, però que ens permet de ratificar la nostra elecció per la xifra de compromís de 240 g. No és, de segur, una xifra matemàticament exacta, però és prou útil per a explicar-nos les monedes del moment, que és, al capdavall, l'objectiu que ens havíem proposat. En un altre sentit, hom podria preguntar-se també: si fóssim capaços d'arribar a la xifra exacta del marc de Perpinyà del 1341, podríem garantir que s'hagués mantingut invariada els segles següents?

Un cop obtingut el valor de 240,788 g per comparació amb el pes del florí florentí, Botet s'apartà d'aquesta xifra aplicant dos raonaments, al nostre entendre erronis. Com que no troba florins que pesin 3,541 g, que és el resultat de dividir 240,788 g per la talla de 68, i com que dubta «que les disposicions del rei es complissin al peu de la lletra» es decideix a rebaixar el pes del marc. En quant? Basant-se en un document del segle XV aportat per Salat que diu que el florí de Florència pesa 1 gra més que el d'Aragó, descompta 1 gra dels 240,788 g i obté per al marc de Perpinyà 237,299 g. És evident, però, que si les disposicions del rei no es complien, o bé si el mateix rei no tenia cap interès que es complissin, el que es feia era augmentar la talla, però això no té cap relació amb el fet que el pes del marc sigui més o menys alt. El mateix podem dir del document de Salat. La seva relació de pesos és entre les monedes reals, no pas entre els marcs. Si a Florència pesaven A, i a Barcelona, B, i sabem que a Barcelona no es complia la talla, no ens ha d'estranyar que la proporció entre els marcs no coincideixi amb la proporció entre les monedes. Botet barrejava dos conceptes diferents i creiem que la seva correcció no té raó d'ésser.

Per a la plata hi havia el marc dels argenters, que Botet calcula que havia d'ésser de 266,68 g, i el de la moneda, que tant Salat com Botet accepten que és de 234,27 g; aquesta xifra es pot arrodonir en 234,3 g o, en general, pot ésser suficient emprar la de 234 g. El valor de Salat i Botet, deduït de la diferència entre el marc català i el tardà de Castella de 230,0465 g, ens sembla més acceptable que el valor de 233,571 g plantejat per Pío Beltrán, perquè amb la xifra Salat-Botet es compleix que hi ha una diferència d'1 argenç i mig entre els marcs de l'or i de la plata em-

prats a Barcelona, una altra equivalència dubtosa, però, que sorgeix del document del 1437.⁵⁷

Si el marc de l'or fou, amb Pere III, de 240 g, ens podríem preguntar si més endavant va sofrir alguna modificació. Ja hem parlat abans del marc *mijà* o *mitjà* del temps de Martí i de la nostra sospita que aquesta denominació pogués amagar algun frau. Aquest marc apareix en la forma *mija* a Botet, i *miia*, a Bajet, però darreument X. Sanahuja ha pogut verificar que cal llegir «mitjà». Aquest marc és definit, complementàriament, així: «ço es de 68 florins de pes qui juntats pesen lo dit marc».⁵⁸ Aquest aclariment pot ésser una simple reiteració de la definició oficial del marc de Perpinyà, si tenim present que el florí d'or es tallava a 68 peces d'aquest marc. Però a partir d'aquesta definició complementària i a l'apel·latiu de *mitjà* hom es podria preguntar si el patró de pes l'obtenien, efectivament, fent una pesada de 68 florins. Si així es fes, l'element controlat esdevindria el patró de mesura per al control, i el frau restaria establert, perquè mai 68 florins podrien donar el pes del marc patró, atesos els marges de tolerància i les desviacions a la baixa de la talla que ja hem documentat. Hi ha, però, algunes dificultats per a acceptar aquesta interpretació. D'una banda, es tracta d'una tergiversació tan evident de la funció de control dels pesals que costa de creure que pogués ésser acceptada. De l'altra, segons quina fos la població de florins, més o menys desgastats, d'una fabricació més o menys retallada de talla, etc., el resultat seria cada vegada diferent. Per tant, creiem que cal rebutjar aquesta hipòtesi. Sí que seria possible, però, que s'hagués perdut el marc patró de Perpinyà i que hom l'hagués reconstruït per la via d'una pesada (una vegada per totes) d'un conjunt selecte de 68 florins. Nosaltres considerem més probable, però, que el recurs més o menys fraudulent al marc mitjà fos una mesura transitòria destinada a apaivagar les protestes. Ja veurem més endavant que en eixir la nova moneda d'or, el ducat, sembla que el patró de Perpinyà manté el seu pes original de 240 g.

Així, doncs, prendrem per als marcs catalans els valors següents:

Marc de l'or o de Perpinyà: 240 g
 Marc de la plata: 234,27 g o, arrodonit, 234 g

57. Les al·lusions a Salat i P. Beltrán procedeixen, respectivament, de *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña*, de Josef Salat, Barcelona, 1818, i de Pío BELTRÁN, *Obra completa*, Saragossa, 1972, especialment a «Interpretació del usatge "Solidus aureus"», p. 304-339 i s.

ELS MARCS DE SARDENYA, ARAGÓ, NAVARRA, VALÈNCIA, MALLORCA I CASTELLA

En principi, el marc de Barcelona o de la plata fou el model de pes monetari de referència que s'anà estenent als altres països de la Corona catalanoaragonesa, i el de Perpinyà o de l'or fou, des que s'implantà, a mitjan segle XIV, el referent general per a les monedes d'or. Així, consta documentalment que la moneda sarda havia d'ésser tallada segons el marc barceloní, i fins i tot hi ha una rectificació de Joan I en una ordre en què havia pres com a patró per a la plata el marc de Perpinyà; un argument més, si calia, per demostrar que els dos marcs eren diferents.⁵⁹

Per a Sardenya, Birochi assajà d'arribar al marc de la plata de Barcelona a partir de la lliura sarda, que era de valor conegut i s'havia d'haver originat a partir de la lliura de Barcelona. Però els càlculs de Birochi donen resultats dispersos, no solament per al marc de la moneda, sinó també per al marc dels argenters. Sembla clar, doncs, que malgrat l'origen comú degué haver-hi alguna desviació al llarg del temps, un procés, d'altra banda, molt freqüent.⁶⁰

Per als càlculs per a l'època medieval n'hi ha prou, en qualsevol cas, de prendre el valor que hem donat per a Barcelona.

Tampoc devia diferir el marc de la plata de Barcelona del que s'emprava a Aragó. Salat i Botet els conceptuen iguals, i a la mateixa conclusió arriba Pío Beltrán. De tota manera, Gerónimo de Villabertrán, en assajar de reconstruir els marcs dels diferents regnes peninsulars, l'any 1812 assigna a Aragó un marc de 230 g. És sabut que Felip V imposà, després de la Guerra de Successió, el marc de Castella, que devia ésser ja llavors de 230 g a tots els seus dominis, però no sembla que Villabertrán hagi oblidat aquest fet, perquè en assignar un valor als marcs de Navarra i de Barcelona (antic de taula), els dóna valors diferents del dels marcs castellans. No es pot descartar, doncs, que en algun moment el regne aragonès hagués decidit adoptar un marc de 230 g.

Pel que fa a Navarra, diu Pío Beltrán que s'hi feia servir el de Troyes, de 244,75 g, per influència dels períodes de sobirania de les dinasties franceses, però suposa, no diu amb quin fonament, que inicialment utilitzaren el de Colònia. Gerónimo de Villabertrán també li atribueix un valor del marc molt proper al de Troyes: 244 g.⁶¹

Hi ha dades concloents que el marc de la plata de València era diferent del de Barcelona, mentre que per a l'or s'emprava el de Perpinyà. En concret, al segle XV s'assenyala que el marc de València pesa 3 diners més que el barceloní.⁶² Pío Bel-

58. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. III, *op. cit.*, p. 420.

59. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 164.

60. E. BIROCHI, *Zecche e monete della Sardegna nei periodi di dominazione aragonese-spagnuola*, Cagliari, sense data, p. 40.

61. P. BELTRÁN, *Obra completa, op. cit.*, p. 396. Les mencions a Gerónimo de Villabertrán es refereixen al seu llibre *Reducción recíproca de reales de vellón nominales, efectivos, catalanes, valencianos, aragoneses, etc.*, Barcelona, 1816.

62. P. BELTRÁN, *ídem*, p. 386.

trán, partint d'un pes del marc de Barcelona de 233,57 g, arriba a un marc de València de 237,278 g i assimila el marc valencià al de Perpinyà. Però això no sembla possible, tant pel context del document que assenyala les diferències entre els marcs, com perquè en uns inventaris de la seca de València de la primera meitat del segle XV es constata l'existència de pesals i piles diferents per a l'or i per a la plata.⁶³ No s'haurien pres pas aquest treball de fer pesos diferents per caprici. No es pot argumentar tampoc que la dualitat de pesals era deguda als diferents escales de divisió del marc en el cas de l'or i en el de la plata, perquè la distinció de pesos no es fa únicament per a les piles, sinó també per als pesos unitaris.

Si partim del nostre valor del marc de la plata de Barcelona, de 234,27g, arribem a un marc valencià de 237,988 g, és a dir, de pràcticament 238 g, que és el que prendrem en consideració. Gerónimo de Villabertrán assignava a València un marc de la plata de 237,42 grams,⁶⁴ molt proper al nostre i probablement afeblit després de quatre segles. El marc de l'or seria de 240 g, com hem dit abans.

A Mallorca, els pesos i mesures eren al principi, com consigna Pegolotti, iguals que els de Barcelona, però després se'n varen desviar i, sempre segons aquest autor, vers el 1430 diferien els marcs de plata en el valor d'1 esterlí.⁶⁵ L'esterlí era un divisor del marc: 1 marc tenia 8 unces, i cada unça, 20 esterlins, de manera que la diferència seria d'1,464 g, i el marc de Mallorca, de pes superior en 1 esterlí, pesaria, aproximadament, 236 g. Sembla evident, però, que més endavant s'adoptaria el marc de Perpinyà, de 240 g, per a totes les monedes, i que aquest degué ésser el referent des de llavors. En un altre aspecte, no sabem amb seguretat si les apreciacions de Pegolotti es refereixen al marc monetari o als dels argenters.

Pel que fa a Castella, és ben documentat que inicialment adoptà el marc de Colònia, de 233,8 g.⁶⁶ Ja veurem més endavant, en parlar dels pesals que porten per distintiu una R, que és molt probable que al segle XVI aquest valor s'hagués mantingut encara sensiblement igual. L'any 1799, es va assajar de reconstruir el pes del marc castellà i es va arribar a una xifra de 230 g, evidentment afeblida.⁶⁷ Aquest valor, pres com a únic i uniforme per a tots els seus dominis per Felip V, serà el que regirà a Catalunya i els altres regnes peninsulars des de l'inici del segle XVIII i el que trobarà Salat al principi del XIX. Ignorem, però, quan es produí l'afebliment del marc castellà i si fou conseqüència d'un reajust o d'un desgast progressiu.

63. Es tracta dels inventaris manuscrits per F. Mateu a «El vocabulari...», ja citat.

64. G. DE VILLABERTRÁN, *op. cit.*, p. 23. Les primeres pàgines del llibre (fins a la 25) són dedicades als pesos i mesures de cada regne.

65. F. PEGOLOTTI, *La pratica...*, *op. cit.*, p. 127.

66. A. M. BALAGUER, «Los ponderales...», *op. cit.*

67. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 16.

BALANCES I PESOS: TIPOLOGIA I DENOMINACIONS

La comprovació del pes de les monedes exigia l'ús de balances i pesos adients. A la seca i a les taules públiques de comprovació, les verificacions es solien fer en pesades a l'engròs, però els particulars solien pesar més a la menuda i, ben sovint, peça a peça. D'altra banda, els canviadors havien de tenir pesals d'una àmplia gamma de països i, en concret, de tots aquells amb els quals hi havia un comerç actiu, perquè molt sovint arribaven monedes foranes com a resultat positiu de les transaccions.

A la seca, consta que hi havia un ampli equipament de balances i de pesals. Als inventaris del segle XV trobem balances amb una capacitat de pes fins a 80 marcs i pesos que podien arribar als 58 marcs. A més de la balança gran, dita *major*, n'hi havia d'altres de mides decreixents: *grans*, *mijanceres* i *poques*, fins a arribar a la «balanceta chique ab son estoig per a trabucar florins». ⁶⁸ Igualment hi ha diferents col·leccions de pesos. Els que tenen forma de gobelet i s'encaixen els uns dins dels altres, i el conjunt, en una caixa rodona del mateix metall, solen ésser afinats en l'escala dels pesos comercials o dels argenters, i prenen el nom de *piles*: «una pila o march de trenta dos marchs de argent qui cala fins en miga onça». ⁶⁹

El pes gran unitari pren el nom de *piló*: «un piló en una peça que es de mil florins d'or». ⁷⁰ També s'anomena *pilons* els pesos de les balances dites *romanes*, que no difereixen de les que ens han arribat fins avui. ⁷¹

Els pesos per a les monedes reben, gairebé sempre, el nom de *pesals*: «sia pesat amb pesal...», ⁷² «pesals justos e marcats», ⁷³ «una balança amb diversos pesals». ⁷⁴

Els pesos de referència reben el nom de *patrons*: «un patró de march de València per a pesar argent», ⁷⁵ «un patró de pesar florí fort, miger e febble». ⁷⁶

Aquestes denominacions són les predominants i, per tant, les que hem de prendre per més correctes, però també hi ha excepcions, i es parla, algun cop, de «piles o pesals» ⁷⁷ o de «pes o pesal». ⁷⁸

Els pesals de la seca abracen una àmplia gamma. Així, als inventaris citats trobem els següents pesals de la família del florí: 1.000, 100, 50, 40, 30, 25, 20, 15,

68. F. MATEU Y LLOPIS, «El vocabulari...». L'autor numera els inventaris en xifres romanes, i les mencions, en aràbigues. En les mencions que segueixen donarem aquestes referències per a facilitar la localització de les denominacions que transcrivim. En aquest cas és V-19. Els inventaris es troben a las pàgines 120-126 del treball que mencionem.

69. MATEU, V-6.

70. MATEU, V-13.

71. M. BAJET, *El mostassaf...*, op. cit., p. 277-278.

72. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. III, op. cit., p. 314.

73. Ídem, p. 420.

74. MATEU, IV-18.

75. MATEU, IV-44.

76. MATEU, IV-45.

77. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. III, op. cit., p. 421.

78. Ídem, p. 413.

12, 10, 5, 3, 2, 1 i 1/2 florí. Els pesals múltiples es denominen *pesals grossos*, i els senzills, *pesals menuts*: «pesals grossos e menuts».⁷⁹

Els pesals eren gairebé sempre fets de llautó. Hi ha, però, alguns casos singulars. Així, als inventaris de València es parla en un cas d'«unes balances amb molts pesals de ferro»,⁸⁰ i en un altre, d'«una altra pila [...] que es una arrova de ferro de 58 marcs».⁸¹ Són casos excepcionals, com també ho és el següent: «pesals de en-say, los quals dits pesals son de argent».⁸² En aquest darrer cas són pesos per a les verificacions de l'assajador, és a dir, del que comprovava les lleis, proves de caràcter químic, i potser per això es servia de pesos d'argent a fi d'assegurar-ne la inalterabilitat. També era d'argent el marc patró de la seca de Barcelona, segons ens diu Salat, i afegeix que a causa d'aquest fet el varen robar. En l'àmbit dels pesals casolans ja veurem que se'n feren també de plom i fins i tot de fusta. Diferents ordina-cions els rebutgen expressament.

A més dels pesals hi havia les *minves*, petites llaunetes destinades a calibrar les petites diferències de pes a la baixa de les monedes curtes. Aquests pesos complementaris eren calibrats en grans i, per tant, no es poden considerar pròpiament pesals monetaris. De tota manera, nosaltres en descriurem alguns perquè formen part de l'equipament del pesador, de la mateixa manera que donarem algunes dades sobre les balances.

A la Taula del pes dels florins de Barcelona hi havia també una extensa varietat de pesos, a fi de poder pesar les monedes «en gros o a menut».⁸³ En un inventari del 1413, s'hi consignen els pesos de 1.000 i de 500 florins,⁸⁴ i en les disposicions del rei Martí es manava que n'hi hagués també de 100, 50, 20, 10, 5, 3, 2, 1 i 1/2 florí.⁸⁵

Els particulars i canviadors solien tenir unes petites balances, que sovint rebien el nom de *trabuquets*, i una gamma, més o menys àmplia, de pesals. El nom de *trabuquet* n'expressa clarament la funció: no es tractava de valorar el pes de les mone-des, sinó de comprovar si superaven un pes determinat o bé si no hi arribaven, i si, en conseqüència, es produïa el trabucament de la balança en un o altre sentit.

Balances i pesos podien anar en un estoig o capsa. Les balances més antigues, dels segles XIV i XV, tenen els platets plans i triangulars i, més excepcionalment, triangulars-lobulats.⁸⁶ Després es generalitzaren els platets rodons i que formaven concavitat.

En les pintures dels segles XV i XVI, especialment en l'obra produïda per artistes flamencs, és freqüent de trobar-hi escenes de canviadors o banquers en actitud de

79. M. BAJET, *El mostassaf...*, op. cit., p. 268.

80. MATEU, IV-11.

81. MATEU, IV-38.

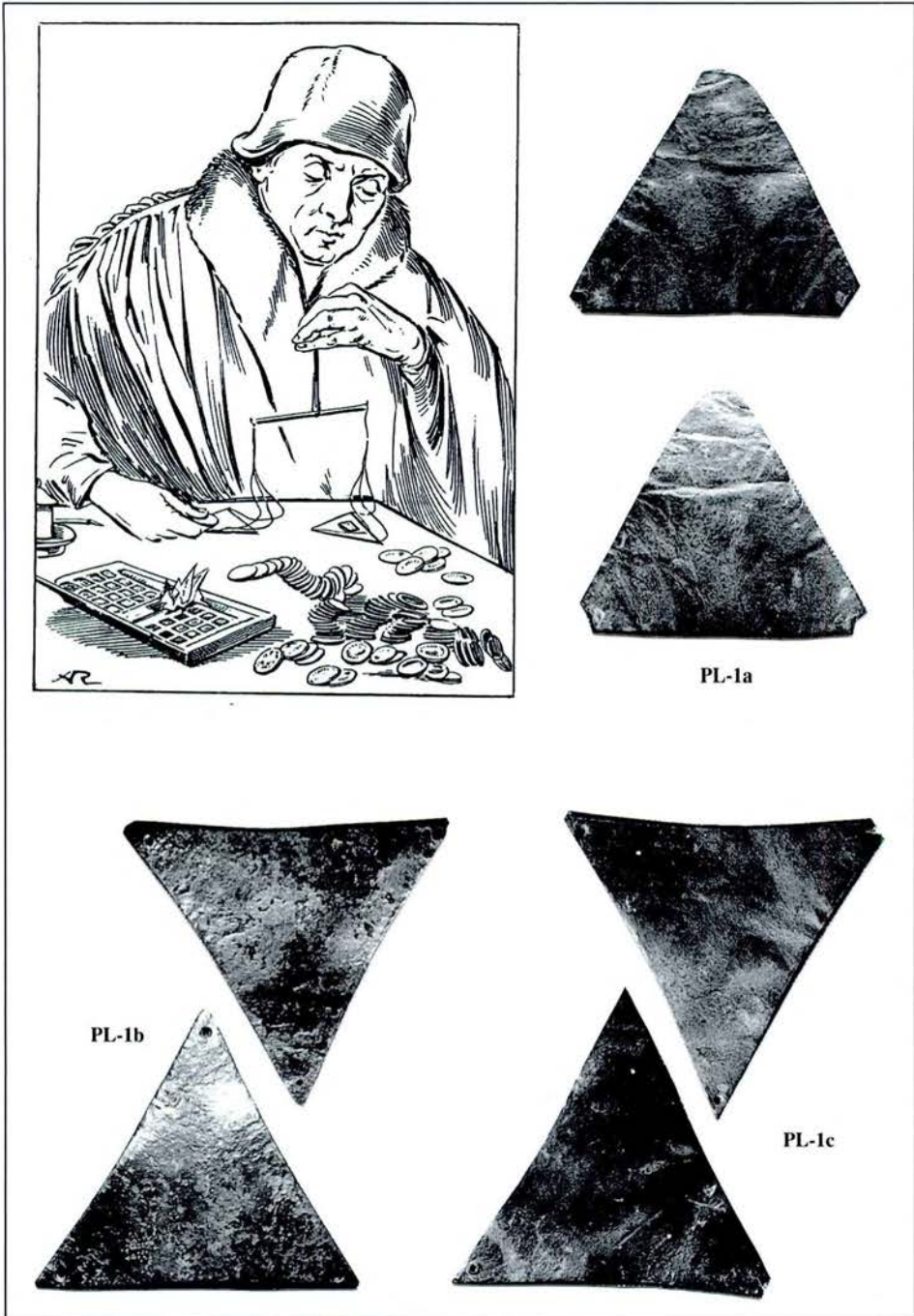
82. MATEU, V-34.

83. A. DURAN I SAMPERE, *Barcelona i la seva història*, vol. II, Barcelona, 1973, p. 457.

84. Ídem, p. 458.

85. Ídem, p. 457.

86. A. DIEUDONNÉ, *Manuel...*, op. cit., en reproduïx un a la portada interior.

Làmina III.

passar monedes. Les balances tenen els platets triangulars i, sovint, hi veiem sobre la taula piles de pesos o bé caps de pesals. A la làmina reproduïm el dibuix que ens dóna Dieudonné d'una pintura de Corneille de Lyon on veiem el banquer amb els seus atuells pesant monedes.⁸⁷

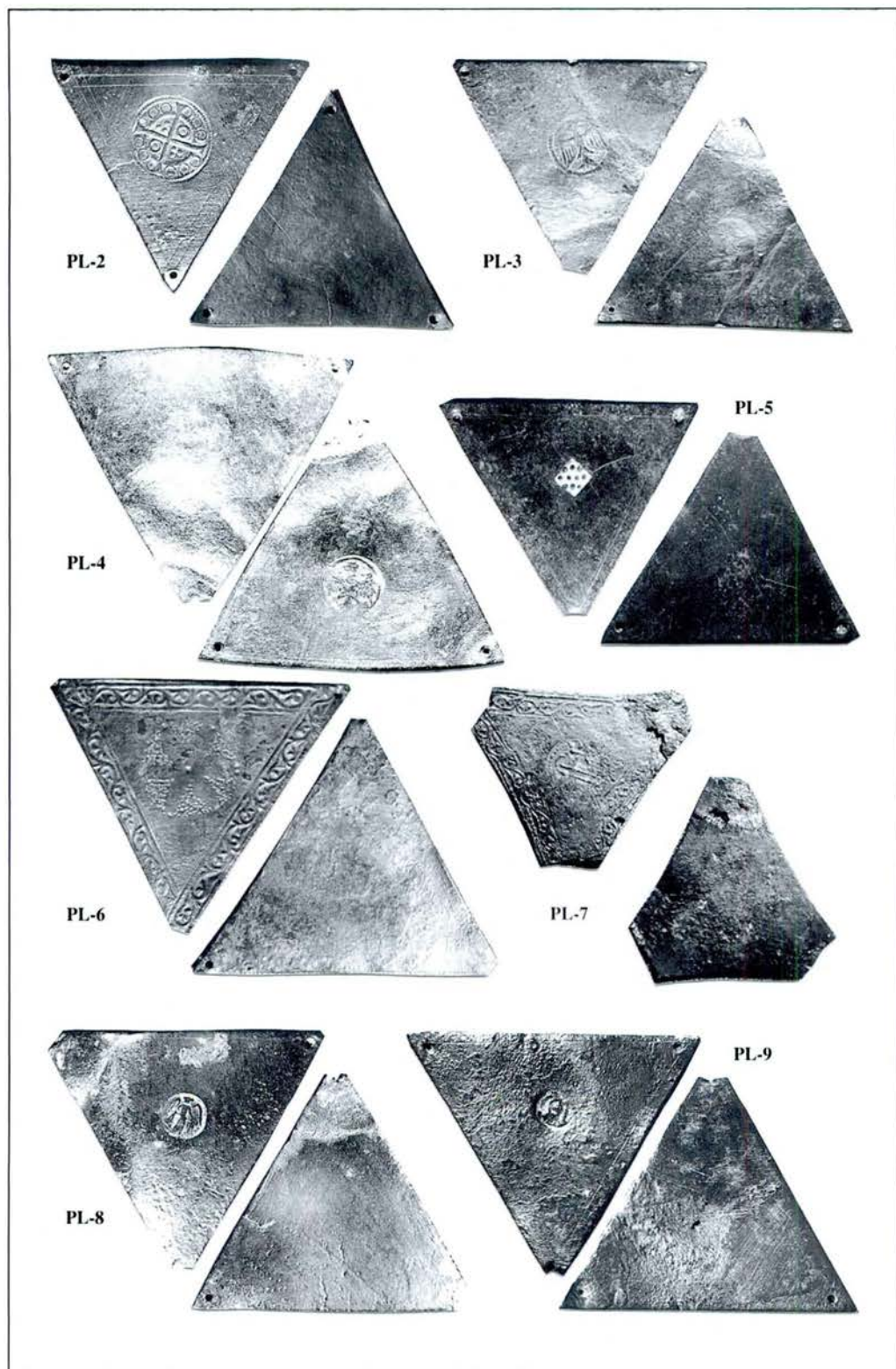
A la mateixa làmina podem veure les fotografies de tres exemplars de platets triangulars llisos, és a dir, sense cap mena de marca (1a, 1b, 1c), i trobats a Catalunya. En alguns casos els afinadors marcaven amb els seus punxons els platets, i en d'altres hi trobem diferents ornaments. Són molt rars, segons ens diu Colin Martin, els platets medievals marcats.⁸⁸ És per això que ens ha semblat d'interès reproduir a les làmines els plats marcats que coneixem i que han estat trobats a Catalunya. De dalt a baix, hi veiem les peces següents, totes triangulars:

2. Plat equilaternal de 4 cm de costat, amb l'estampa d'un croat al centre i una línia doble d'emmarcament.⁸⁹ L'estampa del croat ens la mostra per la banda del revers, i la llegenda ha estat substituïda per una sèrie d'anells. El revers és llis.
3. Plat equilaternal de 4 cm de costat i amb una punta trencada. Al centre porta marcat un punxó rodó amb l'estampa d'una àliga amb les ales esteses i el cap girat cap a la dreta. El revers és llis.
4. Plat semblant a l'anterior, però amb el cap de l'àliga girat cap a l'esquerra. Té una línia d'emmarcament que uneix els forats per on es nuen els fils per a penjar-lo. Té una punta trencada i el revers és llis.
5. Plat equilaternal de 4 cm de costat. Al centre hi ha un punxó quadrat que conté deu punts. Té una línia d'emmarcament i una punta trencada. El revers és llis.
6. Plat equilaternal de 4,5 cm de costat. Al centre hi ha un sol o estrella inscrit en un cercle. Els espais intermedis són puntejats. Té una orla que segueix la vora del plat amb dibuixos vegetals ondulats dins una cartel·la. El revers és llis.
7. Plat semblant, més petit, trencat per les tres puntes. L'orla és molt semblant a la del platet anterior, i al centre hi ha un dibuix de difícil interpretació: sembla una *f* minúscula de doble traç. El revers és llis.

87. A. DIEUDONNÉ, *Manuel...*, op. cit., pàgina de davant la portada interior.

88. Colin MARTIN i Matteo CAMPAGNOLO, *Catalogue des balances de changeurs, des dénereux et des poids*, Lausana, 1994, p. 112, on diu que en coneix quatre.

89. Ja vàrem emprar aquest plat en la il·lustració de la làmina xv de la nostra *Història de la moneda catalana*, Barcelona, 1996.

Làmina IV.

8. Plat equilatral d'uns 4,4 cm de costat amb dues puntes trencades. L'únic ornament és un punxó al mig d'una de les cares on veiem un àngel amb les ales esteses que sosté una balança en un camp rodó. Sembla que hi ha un filet d'emmarcament.
9. Plat equilatral de 4,45 cm de costat. Una de les cares és ornada per un filet d'emmarcament i un punxó central rodó amb un dibuix que fa de mal interpretar. Podria ser que es tractés de cinc anells en creu. Només es veu clarament l'anell central.
10. Plat equilatral de 3,8 cm. Al centre té un punxó rodó amb les lletres R.B coronades dins d'orla de punts. Hi ha anells als costats. El revers és llis.
11. Plat equilatral d'uns 3,5 cm de costat. Al centre se li ha encastat un gitó (*jeton*) francès de llautó, fixant-lo amb un rebló central i un altre prop de la vora. Les puntes han estat accidentalment doblegades, i dues d'aquestes, redreçades. No s'aprecia cap dibuix a la part visible del platet. És possible que el gitó i els reblons d'aquest donessin el pes exacte per a comprovar sistemàticament un tipus de peça determinat. Així s'explicaria la sòlida fixació.

Per poder fer les comparacions pertinents hem reproduït també una balança tardana força singular, ja que té els braços plegables:

12. Balanceta barcelonina amb els plats rodons i marques CRIS/TIA, en dues línies, i ss. Anava dins de la capsa ovalada de fusta que reproduïm a la làmina següent (CA-1), i duia, per tant, un equip de pesos rodons amb pom. És del segle XIX. A la tapa hi llegim: «trebuquet».

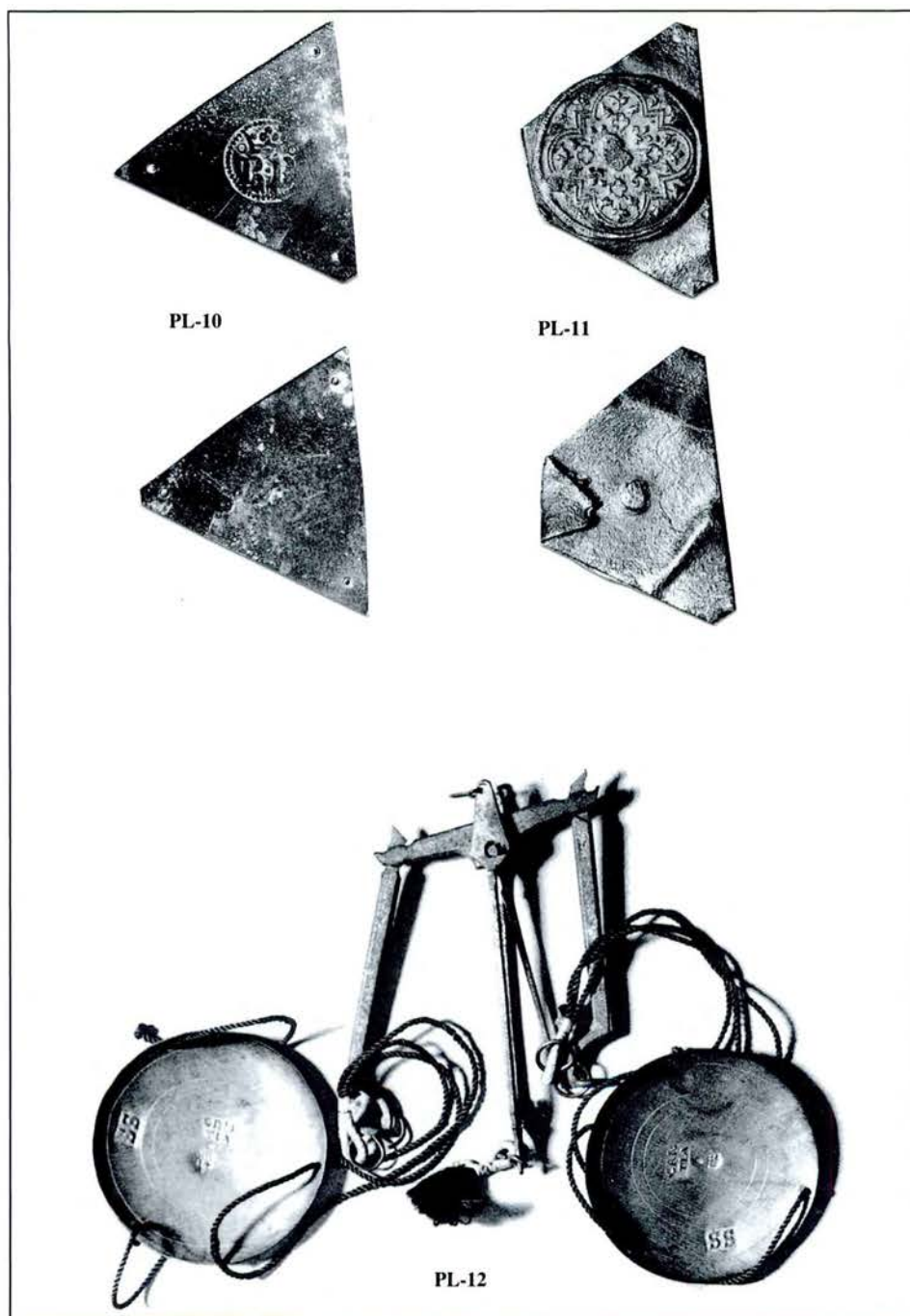
Com hem dit abans, les petites balances de comprovar les monedes solien denominar-se *balances xiques*, *balancetes* o *trabuquets*.

A la làmina hem reproduït també la part interior de dues capsas de fusta de les que s'empraven per guardar els trabuquets i l'equipament de pesos i minves. La del centre (CA-2) és d'Eudald Deop, manyà barceloní, i és datada del 1732. La de baix (CA-3) és de Joan Crusats i porta l'etiqueta impresa. És també de Barcelona i del 1733.

Els pesals monetaris solen pesar monedes concretes, és a dir, unitats i mitges unitats. Els pesals múltiples no eren fins ara coneguts pel que fa a Catalunya i, segons Dieudonné, són molt rars, no solament a França sinó en tot l'àmbit europeu.⁹⁰

90. *Manuel...*, *op. cit.*, p. 45.

Làmina V.

Des de la primera publicació de múltiples de croat i de florí, que férem fa pocs anys,⁹¹ n'han anat apareixent altres exemplars, de manera que cal concloure que a Catalunya els pesos grossos o múltiples eren relativament freqüents a l'època medieval. Cal no confondre aquests múltiples, que pesen alhora un conjunt de monedes unitàries, amb els múltiples moderns i contemporanis de quatre i de vuit, que pesen, a la peça, monedes múltiples de quatre o vuit rals o escuts. Fins ara, el pesal múltiple més gran que hem trobat és per a 50 unitats. Els de 20 i 10 són bastant abundants, per bé que cap a l'edat moderna es va tendir a estandarditzar els pesos més grans en els de quatre i vuit, que perduraren. Ja sabem que als centres oficials de pesada hi havia múltiples de fins a 1.000 unitats, però aquests no devien ésser pas emprats per particulars i canviadors.

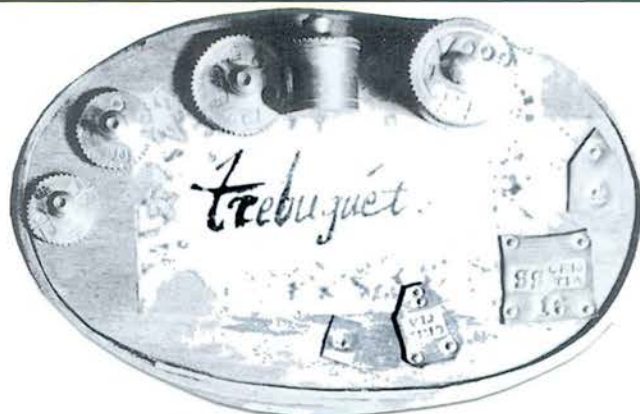
Tot sembla indicar que els pesals múltiples eren més exigents que els individuals. No hem trobat cap normativa en aquest sentit, però sí que hem pogut comprovar que els pesos dels pesals múltiples són més ajustats. Un altre indicatiu en aquest sentit ens el dóna l'acord del Consell de Valls del 1517, que mana que els ducats es pesin d'un en un fins a 6, i per sobre de 6, en conjunt. Sembla clar que cal interpretar que a partir de 6 peces consideraven que ja quedava garantida la compensació de pesos entre peces febles i peces pesants. En conseqüència, el pesal unitari havia d'ésser més tolerant.⁹²

Els pesals medievals solen ésser rodons, per bé que a Catalunya també n'hi ha d'altres formes. A l'edat moderna en comencem a trobar, en progressió ascendent, de quadrangulars i de troncopiramidals. Col·leccions de pesals de diferents països eren disposades en capses de fusta que tenien uns allotjaments expressos per a cada peça. En alguns casos, es proveïa els pesals de pius o poms per a facilitar-ne l'extracció. També se'n feren de rodons amb pom o piu, i igualment podien anar allotjats en capses on hi havia cavitats a la seva mida. Les capses solien tenir un departament separat, de vegades amb tapa, per a les minves. Plats, pesos i minves havien de dur la marca de l'afinador i la del lloc o ciutat on eren emprades, encara que al nostre país aquest requisit no va ésser exigít en tots els temps. A la tapa de les capses, hi sol constar el nom i el lloc de l'obrador de l'afinador o del fabricant de les peces, si no era la mateixa persona, i, des del segle XVIII, hi sol constar també l'any.

Les capses més antigues poden portar artístiques etiquetes amb dibuixos al·legòrics i també, en alguns casos, dels pesos de les monedes, a més d'algunes instruccions sobre la pesada i els pesos de cada peça, de vegades disposats en taules. Canvien les formes de les capses, que poden ésser rectangulars, ovalades, en forma de mitja lluna o bé allargassades i de caps arrodonits, perquè puguin ser portades més còmodament a la butxaca. No totes les capses tenen els allotjaments per

91. M. CRUSAFONT, «Pesals catalans...», *op. cit.*

92. Vegeu l'apèndix documental, núm. 86.

CA-1

CA-2

CA-3

als pesos. N'hi ha de molt luxoses, fins i tot de folrades de roba per dins, i de molt senzilles, de fullola i sense cap compartiment.

L'estudi de les capsas de pesos presenta sovint dubtes i dificultats, perquè era fàcil que se'n perdés alguna peça i que fos reposada després amb pesos més tardans i sovint de diferent origen. Generalment ens arriben incompletes, i els pesos que més sovint hi manquen són els petits de l'escala dels pesals. Les minves, protegides en capsas o departaments tapats, eren més difícilment perdudes, però són rares també les capsas que les han conservades totes.

Ja hem dit també que algunes capsas portaven, en lloc de les típiques col·leccions de pesos, unes petites piles de gobelets troncocònics encaixables i que, d'aquestes, n'hi ha que han estat calibrades amb els pesos comercials, i d'altres, amb els pesos monetaris.

AFINADORS, CONTRAST I PESADORS

El control i la verificació del pes de les monedes és un aspecte particular de les mesures contra el frau que les ciutats i viles varen anar establint per prestigiar els seus productes i evitar els guanys fraudulents, per engany. Foren establerts uns mètodes de control i s'originaren diferents oficis. La responsabilitat general d'aquests mecanismes de vigilància corresponia generalment a l'anomenat *mostassaf*, un càrrec de nomenament reial, però que tenia estretes connexions amb el govern municipal. A Barcelona el nomenaren bianualment, i era ajudat per uns pesadors. El *mostassaf* prenia per model un càrrec existent en l'àmbit andalusí i que té ja arrels en el món clàssic.

La implantació del càrrec de *mostassaf* té cronologies molt diverses en les poblacions de l'àmbit català i, així mateix, les formes de control i els mecanismes de vigilància eren molt diferents d'un lloc a l'altre, per bé que els models de les grans ciutats solien ésser copiats per les més petites. La primera ciutat catalana on consta l'existència d'un *mostassaf* és la de València (1283), seguida per Mallorca (1334), Tarragona (1336) i Barcelona (1339). Altres ciutats, però, no en tingueren fins al segle XV o fins i tot fins el XVI. En tornarem a parlar en l'apartat dels pesals locals. En l'apartat de Sicília veurem que en aquell regne hi havia afinadors, almenys des del 1351, i que al final del segle XIV el càrrec sembla consolidat.

Com és lògic, la necessitat de control era més sentida en aquelles poblacions que tenien importants mercats o un actiu comerç, i no cal dir que la multiplicitat i extensió dels càrrecs depenia de l'amplitud de controls que aquestes activitats demanaven, i que solia estar en relació amb la importància i el volum de negoci de la ciutat. Per tant, no es pot fer una extensió lineal del cas barceloní, que és el que millor ha estat estudiat, sinó que cal pensar en una organització molt més simple en les ciutats més petites o menys actives.

A Barcelona hi havia tres oficis diferents relacionats amb la comprovació de les monedes i els metalls preciosos i amb el control del pes i de la llei: el de *pesadors*, el d'*afinador* i el que s'anomena *contrast*.

Els pesadors eren simples executors de les comprovacions de les pesades i depenien directament del mostassaf. Sabem que hi havia llocs especialitzats per a fer pesades. Així, es parla del *pes de la palla*, dels *pesadors de mar*, de la *Taula del pes dels florins* i encara d'altres.

El càrrec de pesador era, doncs, secundari pel que fa als controls monetaris. En un altre aspecte, cal tenir present que la continuïtat dels càrrecs i la complexitat de l'aparell de control podia anar-se consolidant i completant, però també podia sofrir retrocessos quan hom considerava que un determinat control deixava d'ésser necessari o bé quan es prenien mesures generals d'austeritat, com, per exemple, en els plans de l'anomenat *redreç* del temps de Ferran II, que assajaven de trobar una sortida a l'excessiu endeutament de la ciutat, entre d'altres qüestions plantejades per la crisi general i les conseqüències de la guerra. Així, si bé és més usual que un càrrec comenci per ésser temporal i acabi fent-se vitalici, també hi ha el cas invers, com, per exemple, quan l'any 1568 es decideix fer «biennial lo officio de receptor del dret del Pes del Rey que abans era de vida».⁹³ I, de la mateixa manera, el fet que un càrrec sigui fet vitalici en una ocasió no pressuposa que en el nomenament seüent ho torni a ésser.

Tres càrrecs es relacionaven de manera més directa i amb més alt grau de responsabilitat amb el pes, la pesada i els instruments que s'hi utilitzaven, més que no pas el de pesador. Eren els de contrast i els d'afinadors, del qual n'hi havia de dues menes.

El càrrec de contrast el coneixem bé gràcies a la publicació de la documentació del gremi dels argenters.⁹⁴ Efectivament, aquest càrrec era propi de l'àmbit dels argenters, i qui el posseïa havia d'ésser un membre d'aquest gremi. El seu lloc de treball era fix: una botiga situada a la plaça del Rei que li cedia la ciutat i on havia de romandre quatre hores al matí i quatre hores a la tarda. La seva missió era comprovar el pes i la llei dels metalls, essencialment de l'or i de la plata, i valorar les peces en funció del contingut real de metall preciós. També havia de calibrar els pesos dels argenters, comprovar-los i marcar-los. Els pesos que comprovaven eren, doncs, exclusivament els de l'orfebreria, i es regien pel marc dels argenters. El càrrec va ésser sempre bianual. Per tant, i almenys pel que fa a Barcelona, la tasca de control que feia no té res a veure amb el control de les monedes. Això no vol dir que en ciutats més petites no es poguessin sumar els dos oficis.

L'encarregat dels pesos i balances que tenien relació amb les monedes prenia el nom d'*afinador*. Ara bé, hi havia a la ciutat un altre càrrec amb el mateix nom, que

93. *Rúbriques de Bruniquer, op. cit.*, vol. III, p. 18.

94. M. GONZÁLEZ I SUGRAÑES, *Contribució a la Història dels antics Gremis dels Arts y oficis de la Ciutat de Barcelona*, vol. I, Barcelona, 1915. Obra molt ben documentada, de la qual resumim el que segueix.

era el de l'encarregat de calibrar i marcar els pesos i les mesures de tipus comercial. De vegades se'l designa amb el nom d'*afinador de pesos i mesures*, però en molts casos només es parla de l'*afinador*, de manera que resulta difícil destriar les informacions que es refereixen a l'afinador de les monedes de les que corresponen a l'afinador dels pesos i les mesures.

L'afinador dels pesos i les mesures comprovava les balances, els pesos comercials, les mesures de longitud i les de capacitat. Hi ha tot un seguit d'ordinacions sobre com havia de verificar aquests instruments i com els havia de marcar. Generalment consta que els havia de marcar amb un escudet de la ciutat i també amb altres marques complementàries, segons la funció de l'element de comprovació. Així, per exemple, es diu que les mesures per a la fruita havien de dur marcada una F, perquè volia dir 'fruita'. El càrrec va començar essent anual i va passar després a bianual, a trianual i finalment a vitalici.

L'afinador dels pesos de les monedes i de les balances per a pesar-les tenia aquesta feina específica, i, malgrat que apareix en multitud d'ocasions i que en alguns moments sembla que arribà a ésser un càrrec vitalici, també hi ha evidència que arribà a desaparèixer en altres períodes de temps. És citat per primer cop el 1408, quan la ciutat de Barcelona va disposar que els pesals que el rei va fer fabricar a la seca fossin novament verificats per l'argenter Francesc Vilardell, el qual hi havia d'estampar el senyal de la rosa. De tota manera, és possible que anteriorment ja s'hagués comissionat algun argenter per a fer comprovacions amb els pesos dels croats o amb les mateixes monedes, com consta, per exemple, a Lleida el 1347, que tenia un tal Pere de Maçons com a «contrast o pesador dels croats barcelonins».⁹⁵ Com podem veure en aquest cas, les denominacions poden crear confusió.

A partir del 1408, hi ha nombroses mencions referents a l'afinador, però no sempre és segur que es refereixin a l'afinador de les monedes. És segur, però, que l'ofici havia desaparegut el 1611, quan la ciutat va acordar nomenar Pau Mates per a aquesta feina. Sembla, a més, que hom havia perdut fins i tot la memòria de com actuava aquest controlador perquè l'afinador dels pesos i mesures comercials presentà una queixa per tal com creia que li corresponia de fer aquestes comprovacions. La ciutat hagué d'acudir als seus arxius per demostrar el contrari.⁹⁶ De tota manera, sembla que en aquells temps hi degué haver força descuro en els controls, perquè també consta que havia desaparegut fins i tot el contrast dels argenters, malgrat que, com diuen els mateixos consellers, hi havia «ordinacions que disposen sobre lo afinar i marcar los pesos dels argenters»,⁹⁷ i que, pel que es veu, no s'havien complert.

95. F. MATEU Y LLOPIS, «Datos y documentos para la historia monetaria de Lérida», *Ilerda*, Lleida (1945).

96. Hi havia una breu referència a aquesta qüestió a les *Rúbriques...*, *op. cit.*, p. 139. L'afer és àmpliament explicat a l'acta del Consell de trenta del 5 de novembre del 1612 del que publiquem a l'apèndix documental.

97. Vegeu a l'apèndix documental, l'acta del Consell ordinari del 6 de juliol del 1611.

Al marge d'aquest moment de crisi i d'un altre possible període de manca de controls entorn de la Guerra Civil Catalana del segle xv, hi ha abundància de dades sobre l'actuació dels afinadors. Al segle xviii, l'ofici es degué fixar definitivament i és segur que a Barcelona n'actuava més d'un simultàniament. En els capítols finals tornarem a aquest tema.

D'altra banda, en l'apèndix transcriurem o extractarem totes les disposicions que hem pogut recopilar sobre aquests oficis de control i assenyalarem en quins casos és clar que es refereixen a l'afinador dels pesos de les monedes.

Cal dir, finalment, que la tasca dels afinadors devia ésser particularment necessària quan hi havia moviments de desconfiança, i hom distribuïa pesals fabricats a la seca i controlats pel municipi entre la població, però que en altres situacions de menys alarma social potser era suficient l'existència de la Taula del pes dels florins, una institució que sembla consolidada des el 1408, però que, de fet, ja havia estat anunciada per Pere III el 1339, quan es produí el moviment de reclamació sobre el pes dels croats.

II. Els pesals medievals

ELS PRECEDENTS ALTMEDIEVALS

Tal com hem dit abans, l'ús generalitzat dels pesals en l'àmbit europeu i, per tant, a Catalunya i els altres països que s'hi varen anar associant no es produeix fins al segle XIV. Ja hem assenyalat, també, que en situacions excepcionals i limitades en el temps hi ha alguns precedents. Pel que fa a Catalunya, és ben establert que per a la moneda d'or s'empraren pesals als segles X, XI i XII.

En la documentació d'aquest període es troben molt sovint contractes de compravenda en els quals consta la condició de rebre la moneda d'or d'aquell moment, els anomenats *mancusos* i després *morabatins*, havent-ne comprovat prèviament el pes. Aquest requisit apareix al final del segle X (la data més reculada és el 993) i es manté durant els segles XI i XII.¹ Recordem que al llarg del segle XI el mancús o dinar àrab va córrer de primer en exclusiva i després convivint amb uns mancusos de Barcelona. Els mancusos barcelonins pesaven al principi el mateix que els andalusins, i més endavant varen anar perdent pes, fins a arribar a la meitat del valor inicial. Aquesta caiguda no es féu de forma lineal, sinó esglaonada. Hom passà d'un mancús de 7 a l'unça, igual, doncs, que l'andalusí, a un altre de 10 i, finalment a un de 14. Igual evolució hagueren de seguir els pesals per a comprovar-los, segons deduïm dels exemples següents:

- 1048 Compravenda saldada amb 20 unces d'or i pagada en mancusos d'or «vetulo Ispaniense legitime pensatos a peso Ispaniense».²
- 1063 Compravenda saldada amb 39 mancusos i mig d'or, moneda de Barcelona, pesats a pes de 10 a l'unça.³
- 1071 Compravenda saldada amb 21 mancusos d'or, moneda de Barcelona, «pensatos unum ad unum penso ad mancusale qui penset de argencio in argencio».⁴

1. Tota la informació d'aquest període procedeix de A. M. BALAGUER, *Història de la moneda dels comtats catalans*, tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1989.

2. *Libri Antiquitatum*, doc. 76, A. M. BALAGUER, *Història...*, *op. cit.*

3. *Liber Feudorum Maior*, doc. 332, A. M. BALAGUER, *Història...*, *op. cit.*

4. *Libri Antiquitatum*, doc. 36, A. M. BALAGUER, *Història...*, *op. cit.*

En el primer exemple el pes és encara *ispaniense*, terme que a l'època vol dir 'andalusí', i correspon, com ja hem indicat, a una xifra tal que la reunió de 7 fa 1 unça. Aquest és el pes que s'atribuïa als dinars andalusins i el que havien de complir al principi els mancusos de Barcelona. Fins en aquest moment no ens hem separat encara de la metrologia andalusina. Els pesals podrien ésser, per tant, andalusins o bé copiats dels andalusins.

Deixem per ara el segon exemple i anem a analitzar el tercer. En el contracte es parla del pes d'1 argenç, que és una divisió exacta de la lliura, en concret, un catorzè. Per tant, els mancusos són de 14 l'unça. Aquesta igualtat entre el pesal i la fracció de la lliura ens podria fer creure que no hauria calgut fabricar peces especials per a la comprovació de les monedes, sinó que n'hi hauria hagut prou d'emprar el pes fraccionari corresponent. No es pot negar aquesta possibilitat, però hi ha dos arguments en contra. D'una banda, hi ha la menció concreta que fa el document de l'existència d'un mancusal, és a dir, d'una peça expressament coneguda i emprada com a element de comprovació d'una moneda concreta: el mancús. De l'altra, els pesals sempre han de tenir un pes una mica inferior al teòric per a poder contenir la dispersió a la baixa tolerada en la fabricació monetària. És impossible obtenir peces de pes completament exacte, i ho era més encara al segle XI.

Hem deixat per al final el segon exemple, perquè creiem que resol completament tots els dubtes o recels envers l'existència d'un veritable pesal per a l'or als comtats catalans i als segles X, XI i XII. En el contracte es parla de mancusos de 10 a l'unça. En aquest cas, d'una banda, ens hem apartat de la metrologia andalusina i, de l'altra, hem arribat a un pes que no és un divisor exacte de la lliura. Per tant, el mancusal corresponent ha d'ésser, forçosament, un pes especial, específic per a pesar mancusos i diferent de qualsevol altre pes comercial. És a dir, ha d'ésser un veritable ponderal o pesal monetari.

En definitiva, doncs, les mencions documentals dels segles X i XI dels comtats catalans que parlen del mancusal i de la necessitat de comprovar el pes de les monedes d'or dites *mancusos* es refereixen a un pesal. Aquestes mencions són molt nombroses, especialment després de l'any 1018.

Fins ara no s'han pogut identificar els mancusals catalans d'aquest període. És possible que fins ara hagin passat desapercebuts, potser confosos amb els pesals andalusins. Recordem que els mancusos catalans de la primera època, tant els de 7 a l'unça com els de 14 (exceptuant-ne alguns dels de Bonhom), no porten elements d'identificació clars i, tant per llegendes com per aparença externa, s'haurien pogut confondre amb els dinars andalusins. La unitat d'estil, les troballes i el rebaixament de pes en els de 10 a l'unça, junt amb els elements identificadors en alguns de Bonhom, han estat el que ha permès la delimitació de les peces d'or del període, que cal considerar mancusos catalans. En els darrers mancusos, els de 14 a l'unça, ja hi ha un element clar de diferenciació. Ens referim a la llegenda RAIMVNDVS COMES que apareix en una de les orles. Es tracta, però, d'un detall marginal en el conjunt de la

moneda i potser no es va reflectir en el mancús. Els pesals catalans del mancús o mancúsals podrien tenir, doncs, l'aparença externa del pesals andalusins coetanis, i només les troballes i un estudi acurat dels pesos ens podria permetre d'identificar-los. Per a poder aclarir definitivament aquesta qüestió caldria fer especial atenció als pesals andalusins trobats a Catalunya.

La pràctica de pesar la moneda d'or es mantingué en l'etapa del morabatí. Molts contractes contenen l'exigència de pesar-los. Ara, però, es tracta pràcticament sempre de moneda andalusina i resulta més difícil l'aparició d'un pesal diferenciat.

La imitació cristiana del morabatí, que degué ésser de poc volum a Catalunya,⁵ fou en canvi de molta volada a Castella i Portugal, i tingué també importància a Lleó. Però les imitacions d'aquests tres regnes presenten trets clarament diferencials respecte dels models andalusins. Es tracta, d'altra banda, d'un fenomen més tardà, ja que es produeix al segle XII i, en algun cas, arriba fins l'inici del segle XIII. A Castella han estat trobats pesals de l'anomenat *morabatí alfonsí* o d'imitació que porten, com la moneda que han de comprovar, la creu i les lletres ALF, que en presideixen una de les cares.⁶ Més clara ha estat encara la identificació del pesal del morabatí lleonès, perquè aquest, igual que el portuguès, tingué ja una tipologia completament pròpia i el pesal no fa altra cosa que recollir els tipus de les dues cares i n'obvia només les llegendes.⁷

Hi ha, doncs, una etapa d'ús de pesals als regnes peninsulars que s'inicia a Catalunya al segle X i s'hi manté els dos segles següents. En una primera etapa, que arribarà fins al final del segle XI, les comprovacions es referiran al mancús o dinar, de primer, l'andalusí, i, després, també el català. Des del final del segle XI es parlarà de la comprovació del pes del morabatí almoràvit, costum que trobarem a Castella, a Lleó i potser també a Portugal al segle XII. Aquest costum es pogué perllongar fins a l'inici del segle XIII. En tots els casos el referent és la moneda andalusina d'or. La pràctica de pesar la moneda desapareix després de tota la documentació. Fins a mitjan segle XIV no reapareix a Catalunya, en relació amb el croat de plata, i fins al segle XV no tenim indicis d'ús de pesals als altres regnes peninsulars. Els pesals altmedievals foren, doncs, uns instruments d'ús transitori i referits sempre a una moneda generalment forana: la d'or que batién els sobirans andalusins i, en qualsevol cas, les imitacions que en feien els sobirans cristians peninsulars.

Hi ha també algunes mencions de sous de plata presos a pes a la Catalunya del segle XI. En un cas es concreta que el pesal és de ferro: sous de plata fina «a penso

5. No n'hi ha notícies explícites, però és difícil pensar que no es feien imitacions catalanes del morabatí, tenint present les abundants imitacions del mancús i les documentades còpies de les dobles. Vegeu M. C. CRUSAFONT, «Doblas de Barcelona», *Gaceta Numismática*, núm. 91 (1988), p. 47-49.

6. Vegeu la sistematització d'aquestes pesals a A. M. BALAGUER, «Los ponderales medievales castellanos: catálogo y documentación», *Gaceta Numismática*, núm. 118, p. 9-42.

7. Ídem, p. 31.

legítim de ferro»,⁸ i en un altre es dóna el detall que el pes es refereix a la moneda de Barcelona. Són, però, molt excepcionals i no tenim cap seguretat que es tracti de pesos específics per a les monedes. Podria tractar-se de pesades amb pesos comercials.

L'absència de pesals a l'Europa occidental altmedieval i aquest espai buit peninsular responen, probablement, a l'absència de tipus monetaris d'alt valor en el circulant. És l'etapa del billó exclusiu, durant la qual només corren diners d'aliatge plata-aram, que, peça a peça, tenien ben poc valor.

L'or i la plata van tornar a circular a Europa a mitjan segle XIII, però els pesals no van aparèixer fins al segle següent. No ha de semblar estrany. La moneda forta d'or i argent degué tenir una gran acceptació en un primer moment, després d'una llarga etapa en la qual només corrien els febles diners de billó. D'altra banda, calia un cert temps perquè la moneda forta arribés a tenir una presència significativa en el circulant. Mig segle després, la moneda d'or i argent era ja d'ús general, la gent s'hi havia habituat, s'havia tornat, per tant, més exigent. L'aparició dels primers fraus, populars o bé oficials, degué motivar aquesta actitud de més vigilància.

Aquest procés es observable a Catalunya, on els primers croats d'argent, llançats al final del segle XIII, van tenir inicialment una gran acceptació, fins al punt que la gent va tendir a rebutjar els diners de billó. Però aquesta devoció popular es va anar refredant a mesura que els sobirans n'abusaven i anaven rebaixant el pes del croat. Els croats van perdre pes, i la reacció de mitjan segle XIV va obligar a prendre mesures correctores i a distribuir pesals per a comprovar-los. Més endavant en tornarem a parlar amb més deteniment.

El que cal ara assenyalar, sobretot, és que el fenomen de l'absència de pesals és un fet d'àmbit europeu per a pràcticament la totalitat de l'etapa altmedieval. La reaparició dels pesals es produirà des de l'inici del segle XIV, però hi haurà països, com ara Castella o Portugal, on no hi haurà indicis d'ús general de pesals fins al final del segle XV.

TIPUS MONETARIS QUE COMPROVAREN ELS PESALS

Ja hem dit abans que l'objectiu de la pesada era comprovar si la moneda contenia íntegrament el seu valor, fet que es traduïa en l'assoliment d'un pes determinat de metall precios.

Aquesta comprovació era molt més important com més alt era el valor de la moneda. A l'època medieval es comprovaven sobretot les monedes d'or i, amb menys freqüència, les de plata, però no hi ha cap notícia que es fessin pesades de les febles peces de billó. Aquestes eren situades al nivell més baix de l'escala mo-

8. J. BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, vol. I, Barcelona, 1908, p. 49.

netària i, atès que hi havia un alt component de metall de baixa qualitat a l'aliatge. El valor que tenien era determinat molt més per la llei que no pas pel pes. Efectivament, els diners ternals catalans dels segles XIII-XV tan sols contenien un 25% de plata i només era aquesta plata la que els donava valor, perquè a la resta del metall, l'aram, no se li atribuïa valor. I encara aquest percentatge resulta de luxe si el comparem amb el dels febles billons castellans. Per tant, la comprovació del pes no era garantia suficient de l'assoliment del valor, si hom ignorava el factor més important: la llei o percentatge de plata. És per tots aquests factors que cal descartar l'existència de pesals de billó.

A aquesta mateixa conclusió arribaren Dieudonné i la major part dels tractadistes europeus. Malauradament, aquí s'emprengué un camí errat quan Mateu y Llopis considerà pesals tot un seguit de *piéforts* o proves, la major part, de monedes castellanés.⁹ I si l'error de Mateu podia ésser excusable, més difícil és d'entendre que encara avui hi hagi qui s'hi vulgui mantenir, malgrat l'advertiment reiterat de diferents investigadors. Aquesta és la raó que ens obliga a insistir-hi.¹⁰

El fet és que ni en la documentació castellana ni en la catalana, tant la reial com la municipal, mai es parla de pesals per al billó. En les 112 notícies documentals que hem aplegat sobre el tema dels pesals catalans en l'espai 1300-1700, hi trobem 52 mencions concretes del metall de les monedes que calia comprovar. D'aquestes, 31 es refereixen a les monedes d'or: 21, a les de plata, i cap, a les de billó.

I perquè tota ombra de dubte s'esvaneixi, aclarirem que la suposició de Botet que hi podia haver pesals de diner es basava en una menció que trobà en un inventari del 1429, dels béns que posseïa un capellà de la Seu d'Urgell, on es llegeix:

—Una capsa plana ab dos balancetes de pesar dinés

—Una capsa plana dins la qual ha un pes de pesar croats ab ses balances.¹¹

En vista de les dues mencions, sembla clar que cal entendre la paraula *dinés* en el sentit genèric, de cabals o monedes en general.¹²

Ja hem dit abans que això no priva que a la seca es fessin comprovacions del pes de les monedes de billó. Tampoc es pot afirmar que sigui impossible que en algun cas se'n fessin fer aquestes comprovacions en l'àmbit públic. El que és segur

9. F. MATEU Y LLOPIS, *Catálogo de los ponderales monetarios del Museo Arqueológico Nacional*, Madrid, 1934. Són els tipus 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13 i 16.

10. Ja vàrem comentar aquest fet a M. CRUSAFONT, «Pesals catalans senzills i múltiples», *Acta Numismàtica*, Barcelona, núm. 20, 1990, p. 141-164, i també s'hi referí A. M. BALAGUER a «Los ponderales...». No érem els primers en aquesta crítica, ja encetada per Lavagne i Le Gentilhomme, però encara hem hagut de veure reiteracions en l'error per part de Mercedes Rueda i Julio Torres, qui sap si portats per la il·lusòria prioritat cronològica en l'ús dels pesals que aquestes errades atribucions donarien a Castella.

11. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 300.

12. Cal assenyalar que també DIEUDONNÉ, que tothom menciona però que pocs s'han llegit, insisteix sobre aquest fet concret en el seu *Manuel des poids monétaires*, París, 1925, p. 13: «On pesait donc les pièces, les «Deniers» (au sens générique de monnaies) [...]».

és que no tenia sentit fer aquestes comprovacions, no hi ha cap rastre en la documentació que se'n fessin i, per tant, no poden ésser pesals tota la sèrie de *piéforts* amb els tipus de monedes de billó que publicà Mateu y Llopis.

Les mencions de pesals monetaris baixmedievals s'inicien a Sicília el 1315, i a Catalunya, el 1339, quan el rei Pere III al·ludeix al pesal de croat de 76 peces el marc, sens que es pugui negar la possibilitat que se n'empressin abans. Pel que fa als pesals de florí, cal tenir present que aquesta moneda no fou en àmplia circulació fins al final del segle XIV.¹³ Aquesta és la raó que totes les disposicions que s'hi refereixen siguin ja del segle XV i que al segle anterior només es parli dels pesals de croat. La primera menció dels pesals de florí apareix el 1401. A partir d'aquesta data gairebé el 90% de les mencions de pesals monetaris es referiran a les monedes d'or. Fins al 1468 els pesals de l'or citats seran exclusivament els del florí, i des del 1469 ja trobarem al·lusions a altres monedes d'or, com els pacífics i els ducats.

És evident que els pacífics són els que va emetre des del 1465 el rei Pere de Portugal, però no és segur que els ducats siguin ja els del seu oponent Joan II, perquè desconeixem la data exacta en què va començar a emetre'n. En aquesta data podria referir-se, doncs, als ducats venecians.

En unes disposicions del mostassaf de Barcelona amb una cronologia que es troba dins el període 1469-1474, apareixen les primeres mencions segures de moneda forana, en concret, la castellana. Efectivament, a més dels florins, els pacífics i els ducats, i de les aguilotxes, que devien ésser els rals d'or sicilians de Joan II, es mencionen els enrics.¹⁴ Els enrics eren, doncs, monedes d'or i no pas de billó, com suposà Botet en comentar la circulació profusa d'aquesta moneda a la Seu d'Urgell i la disposició dels síndics d'aquella ciutat que fossin contramarcats. Ja hem comentat també que la peça que Botet creia un enric contramarcats i que té, en realitat, l'aparença d'un *cuartillo*, és fet d'aram i té un pes i una factura anòmals. Per tant, l'hem considerat un *piéfort*.¹⁵

Els enrics, introduïts, doncs, al final del segle XV, representen el primer pas de l'entrada de moneda castellana, un fet que es va generalitzar quan Ferran II va prendre per patró el ducat i el numerari castellà, emparat per l'or americà va començar a tenir bona acollida a Europa.

A partir del 1494 els documents ens mencionen altres monedes castellanes: la castellana o alfonsí, que deu ésser la dobla usual, i l'anomenada *dobla castellana* que deu voler fer referència a la dobla de la banda. A més, es mantenen els esments de les aguilotxes i es parla per primera vegada dels escuts. En aquesta cronologia

13. Vegeu M. C. CRUSAFONT, «Del morabatín almórávide al florín. Continuidad o ruptura en la Catalunya medieval», *Il Jarique de Estudios Numismáticos hispano-árabes*, Saragossa, 1988, p. 191-200.

14. M. BAJET, *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del «Llibre de les Ordinacions»*, Barcelona, 1994, p. 271.

15. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 299.

és clar que no pot tractar-se d'altra cosa que de moneda francesa, perquè aquest tipus monetari no fou introduït a Castella fins al regnat de Carles I.¹⁶

Els escuts van apareixent en diferents mencions fins a enllaçar amb la cronologia de les encunyacions castellanques i valencianes d'aquest tipus monetari. Recordem que l'escut castellà es va encunyar ininterrompudament des del segle XVI fins al segle XIX.

En conjunt, trobem les quantitats de mencions següents¹⁷ i en l'amplada cronològica que indiquem:

- 18 de pesals de croat (1339-1493)
- 31 de pesals de florí (1401-1574)
- 7 de pesals de ducat (1469-1574)
- 7 de pesals de pacífic (1469-1574)
- 5 de pesals d'escut (1469-1574 i seguiran)
- 4 de pesals d'aguilotxa (1469/1474-1560)
- 3 de pesals de castellana o alfonsí (1494-1560)
- 2 de pesals de dobla castellana (1494)
- 1 de pesals d'enric (1469-1474)

L'or representa, doncs, el 77% de les mencions, i, dins el conjunt de les monedes d'aquest metall, el florí predomina i constitueix el 52% de les mencions. En l'apèndix trobarem les fonts d'aquestes mencions, la cronologia de les quals arriba pràcticament al final del segle XVI.

Des del 1408 es parla en els documents de les minves o pesos complementaris per a calibrar les diferències de pes, i des del 1407, dels pesos grossos o múltiples de les unitats. Aquests darrers arriben fins a 100 unitats el 1407 i fins a 1.000 unitats el 1413.¹⁸

Els pesals de croat i de florí van ésser descrits ja fa temps, a excepció dels hipotètics pesals del temps de Pere III que no havien estat identificats com a tals. En els darrers anys hem donat a conèixer i hem descrit els pesals múltiples que hem anat trobant, i hem arribat com a màxim fins a una peça de 50 unitats.

Resten per identificar els pesals de ducat, de pacífic, d'aguilotxa, de castellana, de dobla i d'enric, fins ara desconeguts, i caldria situar la cronologia dels pesals d'escut, alguns ja descrits. També assajarem d'explicar perquè els pesals de croat més moderns que coneixem són del temps de Ferran II, i què és el que succeeix després d'aquest regnat amb la comprovació de les monedes de plata.

D'altra banda, sembla que la major o menor quantitat de mencions ha d'anar en relació amb una major o menor evidència actual. Així, els pesals de croat i de florí,

16. Vegeu l'apèndix documental. Aquestes mencions procedeixen sobretot de les ordinacions contingudes al llibre de M. BAJET, *El mostassaf...* op. cit.

17. Recull obtingut del nostre apèndix documental.

18. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, op. cit., p. 203, vol. III, op. cit., p. 421-422; i A. DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història*, vol. II, Barcelona, 1973, p. 458.

els més emprats fins al 1459, haurien d'ésser els més abundants. Els de ducat i de pacífic haurien d'aparèixer també amb prou freqüència, encara que no tant com els de florí, i potser més els de ducat que els de pacífic, tenint present que aquesta darrera moneda no va tenir continuïtat. Entre els d'escut, sembla que ha d'ésser fàcil destriar els que s'empraren per a les monedes franceses, perquè l'escut francès te com a tipus característic un escut amb llirs, mentre que l'escut castellà es caracteritza per la creu potaçada. També caldrà assajar d'establir una cronologia d'aquests pesals d'escut, tenint present que perduraren fins al segle XIX. Pel que fa als altres pesals: d'aguilotxa, de castellà, de alfonsí, de dobla i d'enric, seria lògic que l'evidència actual fos molt escassa.

Les nostres fonts documentals es nodreixen, predominantment, de les informacions procedents de Catalunya, i, encara, amb un pes predominant, de les dades barcelonines. Tenim molta menys informació dels altres regnes de la Corona catalanoaragonesa. En molts casos, doncs, només a partir dels mateixos pesals conservats podrem obtenir dades i haurem d'establir deduccions.

EVOLUCIÓ TIPOLÒGICA DELS PESALS CATALANS. CONTROL I MARQUES

Com són els pesals medievals catalans? Com evolucionen? Què determina aquests canvis? Més que una simple descripció de com és i com varia la tipologia d'aquests pesals, pretenem traçar breument el panorama del perquè d'una determinada evolució. Pensem que pot ésser útil de plantejar això abans d'entrar en l'estudi d'aquests pesals a la menuda.

L'aspecte més usual d'un pesal monetari és el d'una peça gruixuda de llautó de perfils troncocònics o troncopiramidals i empremtada a la part de dalt amb un dibuix o tipus que recorda el de la moneda que ha de comprovar.

Els primers pesals catalans s'aparten força d'aquest estereotip: són poc gruixuts, han estat empremtats per les dues cares i tenen, en resum, l'aspecte d'una moneda gruixuda. Encara hi podríem afegir que en algun cas, com per exemple en els pesals de florí, no hi ha cap similitud entre el tipus del pesal i el de la moneda a comprovar.

La raó d'aquestes discrepàncies pot raure en la cronologia primerenca en què els pesals apareixen a Catalunya. Si a França es parla del 1330 com a data inicial, a Sicília tenim evidència que s'usen des del 1315, per una disposició del rei Frederic III, i a Catalunya, des del 1339, quan Pere III mana que els croats siguin pesats «ab pesal que entren 76 barchinonesos en lo marc». I si Frederic III parla de «mostres de pes» com d'una cosa nova, en canvi, Pere III ja es refereix als pesals amb naturalitat, com si tothom sabés de què es tractava. No sembla pròpiament una innovació. Això deixa la porta oberta a uns inicis encara més reculats a Catalunya, la qual

cosa ajudaria també a justificar que els pesals de croat que li hem atribuït més aviat semblin *piéforts* de diner: els estereotips europeus no estaven encara formats.¹⁹

Hi ha encara un altre factor que pot haver influït en els trets diferencials dels pesals sicilians i dels primers pesals catalans: la fabricació a la mateixa seca. En principi sembla una mica contradictori que el pesal, que és un element comprovador de les produccions monetàries, sigui fabricat a la mateixa seca. D'alguna manera sembla que es barregi jutge i part. De segur que el que pretenien els sobirans era mantenir sota el seu control un instrument tan perillós com els pesals, a fi d'evitar costoses operacions de recollida de moneda de baix pes. L'actitud del sobirà havia d'ésser, en tots els països, forçosament la mateixa: necessitava el crèdit de la moneda perquè si no la cotització o for d'aquesta queia, però intentava fabricar-la de la pitjor qualitat possible perquè així hi tenia el màxim guany. A França la primera decisió del sobirà va ser prohibir que les monedes es comprovesin a pes, i només quan va adonar-se que, fatalment, aquesta prohibició agreujaria la desconfiança es va decidir a reglamentar la pesada.²⁰ En definitiva, distribuir pesals no era altra cosa que una operació d'emergència per a salvar el crèdit de la moneda. Existia la necessitat, però no pas la voluntat. Tenir com més controlat millor l'instrument de comprovació, és a dir, el pesal, era també la manera d'eludir, tant com fos possible, un veritable control.

El mercat, però, constituït per comerciants prou experts, no era fàcil d'ensarrollar. Després d'anades i vingudes i una munió d'ordres contradictòries que s'esglaonen des del 1339 fins al 1345, Pere III no va tenir altre remei que acceptar una operació general de canvi dels croats curts de pes per uns altres de bons.²¹

I si el mercat havia necessitat gairebé mig segle per a entrar en sospita sobre el croat, ara, ja escarmentat, detectarà molt més ràpidament les desviacions en el pes del florí. Si al final del segle XIV detectem una circulació prou àmplia del florí, el 1401 ja s'han hagut de dictar mesures de control, certament promogudes pels ciutadans.

Entre el 1401 i el 1408 s'esglaonen un seguit de disposicions de vigilància dictades pel rei, i els pesals es segueixen fabricant a la seca. El 1408, però, un fet ben significatiu, la ciutat de Barcelona crea un doble control; s'exigeix que els pesals fets a la seca siguin comprovats després per un argenter que han comissionat. Només els pesals fets a la seca que portin la marca de l'argenter de la ciutat, dit *afinador*, podran ésser emprats a Barcelona.²²

19. Aquestes primeres notícies sobre pesals per a França, Sicília i Catalunya les trobem, respectivament, a A. DIEUDONNÉ, *Manuel...*, op. cit., p. 5; Carmelo TRASSELLI, *Note per la storia dei banchi in Sicilia nel XIV secolo*, Palerm, 1958, p. 31, i J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, op. cit., p. 117, i vol. III, op. cit., p. 314.

20. A. DIEUDONNÉ, *Manuel...*, op. cit., p. 16, on diu que al segle XIV el rei «interdisait de peser ses monnaies et vouloit qu'on les prit selon le cours officiel, au vu de l'empreinte».

21. De tota manera, el rei assolí de carregar el cost de l'operació a la Generalitat. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, op. cit., p. 118, i vol. III, op. cit., p. 315-316.

22. Vegeu J. BOTET, *Les monedes...*, op. cit., p. 201-204, i M. BAJET, *El mostassaf...*, op. cit., p. 269. La rosa fou la primera marca de Barcelona. Més endavant tornarem més àmpliament a la qüestió. Vegeu també el detall de les disposicions a l'apèndix documental.

Ara apareixen, doncs, les contramarques, una segona marca de la ciutat posada sobre les estampes encunyades a la seca i que n'autentifica els pesals.

Al llarg del segle xv els pesals de croat i de florí seran obrats a la seca i passaran per aquest doble control. Només els pesals que es venguin fora de Barcelona podran eludir el segon control de la ciutat.²³

Certament, amb aquest doble control desapareix l'interès del rei per a controlar l'emissió dels pesals. De res li serviria manipular-los si després no passaven el control de la ciutat. D'aquí a cedir-ne la fabricació hi ha un pas, i aquest pas es degué fer a mitjan segle xv, almenys per als pesals de les monedes novament introduïdes.

Així, doncs, els pesals de croat i de florí, així com els sicilians, mantenen les seves característiques i es deuen seguir fabricant a la seca, però els nous pesals catalans de ducat, per exemple, ja tenen una factura completament diferent, que revela un altre origen de producció. Els pesals de ducat i els dels altres tipus que es faran a partir d'aquest moment deixen d'ésser encunyats a dues cares i passen a gravar-se pel mètode dels punxons individuals. De fet, aquest sistema ja havia estat adoptat en la fabricació dels múltiples, perquè el gruix i la mida que tenien impedièn que poguessin ésser empremtats a martell. L'aspecte dels pesals també canviarà: ara entrarem dins els estereotipus europeus d'unes peces gruixudes i afuades, troncocòniques, troncopiramidals, amb marques al·lusives a la moneda a dalt i contramarques d'origen a la base. L'aspecte general dels pesals s'ha simplificat i estandarditzat. Això no vol dir que no trobem formes originals, com els pesals de ducat de forma sisavada allargassada, de la qual no coneixem paral·lels a Europa, on, en tot cas, hi ha pesals sisavats regulars.

Les disposicions sobre el pesals són, ara del tot, d'emanació ciutadana. L'any 1469 atorguen en exclusiva a l'afinador la facultat d'afinar pesos i minves, i el 1479 deixen llibertat per a la fabricació dels pesos, a condició, però, que tots siguin verificats i marcats per l'afinador.²⁴ Tot això demostra, doncs, que la seca ha deixat d'ésser l'exclusiva fabricadora de pesos i que tot el procés de control es troba, cada cop més, en mans ciutadanes.

L'actuació de la ciutat resta plasmada en les contramarques que hi fa posar. Aquestes varien al llarg del temps. Per tant, si som capaços d'establir-ne la seqüència cronològica podem obtenir dades molt valuoses per a l'atribució i cronologia dels pesals.

Malauradament, és segur que les fonts documentals de què disposem són encara molt fragmentàries. Així, per exemple, l'ordre del 1408 de marcar tots els pesals amb rosa degué ésser modificada després, perquè la rosa només apareix en els pe-

23. Una ordinació del 1408 estableix que el control s'ha de fer «en la dita Ciutat o sos termens». M. BAJET, *El mostassaf...*, op. cit., p. 268. L'any 1479 s'admet que «qualsevol persona» pugui fabricar pesos per a monedes, però no se'n podrà usar a la ciutat «sino son afinats per lo Afinador». *Rúbriques de Bruniquer*, vol. IV, p. 134, disposició del 23 de març de 1479.

24. Ídem, ídem. Vegeu l'apèndix documental.

sals de florí i, en canvi, en els pesals de croat hi ha una marca, la B, que, amb seguretat, era la indicativa del control de la ciutat de Barcelona.

En un altre aspecte, cal assenyalar, en canvi, que la informació barcelonina és, en bona mesura, informació catalana; no solament perquè el municipi barceloní era la institució responsable de l'emissió de la moneda de Catalunya, sinó també perquè en molts aspectes les iniciatives d'administració pública que prenia Barcelona eren, ben sovint, imitades per les altres ciutats importants.²⁵

Pel que fa als controls sobre la moneda, sembla que passaren alts i baixos. Sembla que la vigilància aflaca a la segona meitat del segle XV, potser a conseqüència de la Guerra Civil, i és ben segur que havia gairebé desaparegut vers el 1611, quan els consellers van acordar restablir càrrecs de control i sanejar el circulant.²⁶ Per tant, malgrat que hi ha un encadenament força dens de notícies, sembla clar que també hi ha etapes de poc control. Ens ho evidencia a la segona meitat del segle XV l'abundància de pesals de florí sense la contramarca barcelonina, i ens ho diu clarament la documentació pel que fa al principi del segle XVII. La vigilància ciutadana sobre el pes de les monedes tingué, doncs, etapes d'interrupció.

Ja veurem més endavant com també a Sicília s'alternaren etapes de vigilància amb etapes de descontrol.

SERIACIÓ DE LES CONTRAMARQUES BARCELONINES

El coneixement de les contramarques i de la seqüència cronològica en què les trobem té una importància relativa quan parlem de pesals explícits com, per exemple, els de croat. Efectivament, la presència a l'anvers d'una efígie reial identificable ens dóna, immediatament, una cronologia aproximada.

Però, en canvi, aquest coneixement i aquesta seqüència cronològica esdevenen vitals quan pretenem estudiar pesals de tipologia estereotipada o immobilitzada, com ara els múltiples de florí, en què l'estampa es va mantenir pràcticament sense mutacions al llarg de tot el temps en què la moneda a comprovar es mantingué en circulació. I es tracta, en aquest cas, d'un espai cronològic considerable, perquè el 1401 ja es parla de pesals de florí i el 1574 encara ens consta que se n'empraven.

També resulta bàsic aquest coneixement per a poder situar qualsevol altre tipus de pesal múltiple. La seca emprava els pesals de les unitats i els divisors, però no podia encunyar a martell els grossos múltiples. Per això emprava llavors uns

25. Així, les ordres del rei Pere III del 1339 per als croats es fan extensives a València, i, a petició dels paers d'aquella ciutat, passen el 1347 a Lleida. La concessió del 1407 per a l'establiment d'una taula per al pes dels florins és donada simultàniament a Tortosa. Vegeu els documents del 12 de maig de 1339, del 1 d'agost de 1347 i del 17 de febrer de 1407 de l'apèndix documental.

26. Vegeu, a l'apèndix documental, les disposicions del maig del 1611 i del 6 de juliol del mateix any. De tota manera, tomarem amb més deteniment a aquestes qüestions en els capítols següents.

punxons substitutoris en els quals, però, no hi havia elements d'identificació. Així, per exemple, no tenim ara les efígies abans esmentades per als múltiples dels pesals de croat.

Abans d'entrar, doncs, en l'estudi dels pesals i dels tipus que hi trobem, farem una breu exposició de les contramarques barcelonines i de com van evolucionar al llarg del temps.

Als hipotètics pesals de croat de Pere III, no hi trobem encara contramarques. De fet, tampoc la documentació coetània reflecteix una intervenció del municipi barceloní sobre els pesals de la moneda catalana. Les contramarques sorgeixen en temps del rei Martí i poc després de les detallades disposicions sobre la fabricació i les estampes dels pesals de florí i de croat.

Parlarem en primer lloc de les contramarques dels pesals de croat que trobem a partir de Martí, perquè les efígies ens ajudaran a situar-les cronològicament.

Contramarques de la B i de l'escudet als croats

Ja hem dit abans que l'any 1408 els jurats de Barcelona havien disposat que es marquessin tots els pesals, tant els de croat com els de florí, amb el senyal de la rosa. A la pràctica, però, només es marcaren amb una rosa els pesals de florí, mentre que els de croat foren marcats amb una B. És evident que en algun moment els responsables municipals barcelonins degueren dictar una altra resolució, que encara desconeixem, per la qual es canviava la contramarca dels croats per una B. De fet, bé calia marcar les dues sèries de forma diferent, perquè si no hauria estat difícil de distingir els pesals múltiples. Fins ara nosaltres no hem trobat encara cap pesal de croat marcat amb rosa ni cap pesal de florí marcat amb B. I si n'hi ha algun, com el que publica Salat, això no faria canviar pas la norma general: rosa per al florí i B per al croat.²⁷

Ja veurem també que de vegades es marcà també els pesals de croat amb un escudet català, però aquest costum sembla correspondre al temps d'Alfons el Magnànim.

Pel que fa a la B, és la marca predominant, ja que es troba en gairebé el 70% dels pesals punxonats i en un 61% del total; s'incorporen en aquest segon càlcul els pesals sense cap mena de contramarca.

Aquesta B pot presentar-se en tres formes diferents, segons els dibuixos següents:

27. Josef SALAT, vol. III, inèdit. *Vid. Notícia...*, a *Obra numismàtica esparsa i inèdita de J. Botet i Sisó*, Barcelona, 1997, p. 139, núm. 33. A. BADIA reproduceix, però, el mateix dibuix de Salat a *Catàleg dels croats de Barcelona*, Barcelona, 1969, pesal tipus F.

En el primer cas la lletra es troba entre dos puntets i dins un punxó rodó. En el segon cas hi ha quatre punts molt petits, sovint no tots perceptibles, al voltant de la lletra, i el punxó és caironat. En el tercer cas no hi ha punts i la B, una mica inclinada, es troba dins d'un punxó quadrat.

Dins el grup dels pesals de croat i de mig croat es poden distingir diferents varietats del bust del rei. Una d'aquestes coincideix amb les estampes dels croats del rei Martí, sens que es pugui descartar que en algun cas pugui voler expressar l'estampa de Ferran I o la dels primers bustos d'Alfons. Cal tenir present que moltes de les peces han arribat gastades i que són petites. En aquest tipus de bust, essencialment de Martí, s'hi aprecien petites variacions. Trobem, a continuació tres varietats que es corresponen amb les figures que trobem al regnat d'Alfons. La tercera porta el cabell voleiant i també podria correspondre als regnats d'Enric de Castella o Pere de Portugal, i qui sap si fou emprada en els darrers anys de Joan II. Com que la distinció no és encara possible, podem dir que essencialment corresponen al llarg regnat d'Alfons. Un darrer grup correspon, sens dubte, al regnat de Ferran II, amb variacions bastant evidents de l'estampa, però amb plena concordança amb els bustos que trobem en els seus croats.

Si tabulem el nombre d'aparicions de les contramarques en els pesals de cada regnat obtindrem:

TAULA 7

	<i>Sense contramarca</i>					<i>Total</i>
Martí	0	15	3	5	0	23
Alfons	6	3	5	7	0	21
Ferran II	0	0	0	2	5	7
	6	18	8	14	5	51

L'absència de marca és només perceptible en el grup d'Alfons, la qual cosa ens confirma l'existència d'un període de crisi d'aquest control municipal, probablement relacionable amb l'etapa bèl·lica o, potser millor encara, amb la immediata postbèl·lica, en què els estaments estan afeblits després de la victòria de Joan II. En dos dels pesals d'Alfons sense marca sembla que al centre de la creu hi ha un botó. És dubtós que no sigui una marca esborrada.

Al marge d'això, la taula ens marca amb força claredat una cronologia que coincideix amb l'ordre en què hem disposat les diferents contramarques. Sembla clar, doncs, que la marca B dins una rodona s'emprà sobretot en temps de Martí,

però que arribà als primeríssims temps d'Alfons. Pertany als temps d'Alfons la marca de la B dins un cairó, una etapa que ja hem dit que es pot allargar encara als breus regnats successius. Però no gaire, perquè tenim encara la marca d'escudet en cairó, que s'inicia dins aquest grup i que només arriba als primers temps de Ferran II, perquè en aquest regnat predomina el punxó de la B dins un quadrat. Cal advertir que no té transcendència pel que fa a la cronologia de la contramarca, que trobem pesals de Martí amb la B en cairó: aquesta contramarca pogué ésser posada en temps ja d'Alfons en un vell pesal del temps de Martí. En un altre sentit, l'absència total de la B dins un quadrat en pesals anteriors i la relativa curta evidència de pesals del temps de Ferran II reforcen la idea d'una gran etapa de crisi en el control i el fet que aquesta etapa podria haver coincidit amb la debilitació dels estaments catalans després del període bèl·lic i podria haver arribat a afectar fins i tot els primers anys del regnat de Ferran II.

Sobre aquestes bases podríem establir amb força aproximació que els múltiples i les minves amb la marca B dins una rodona corresponen essencialment al temps de Martí; els de la B dins un cairó, al temps d'Alfons; els de l'escudet en cairó, essencialment als darrers anys d'Alfons i al temps de la guerra, i els de la B en un punxó quadrat, al període de Ferran II. Això permetrà precisar la cronologia dels pesals múltiples de croat.

Com que l'escudet en cairó apareix també en alguns pesals de florí, ja veurem que això pot crear alguns casos d'indeterminació.

Contramarques de rosa i d'escudet als florins

L'ordre del 1408 de marcar tots els pesals amb una rosa s'aplicà sistemàticament als pesals de florí. Recordem que els pesals fins ara atribuïts al florí responen a les disposicions del rei Martí, és a dir, porten un escut català en cairó en una de les cares i una creu a l'altra cara. N'hi ha, però, dues varietats, la que porta uns puntets al revers i la que porta al voltant de la creu d'aquesta cara una orla lobulada. Així, el primer grup porta una orla lobulada només a l'anvers, i el segon grup porta aquesta orla a les dues cares. Ja veurem més endavant la transcendència que pot tenir aquest detall. Ara el que pretenem és establir la primàcia cronològica d'una de les dues varietats a partir de les contramarques.

La contramarca més abundant en el florí és la rosa, però aquesta pot ésser de cinc pètals o de sis pètals. Encara trobarem en un petit nombre de pesals de florí la marca de l'escut català en cairó que hem vist abans sobre dels pesals de croat, i en un sol cas, un escudet de costats rectes i apuntat per baix. Tenim, finalment, pesals sense contramarca.

Si ordenem, com abans, les contramarques per als dos tipus de pesals de florí, obtindrem la taula següent:

TAULA 8

	<i>Rosa de cinc pètals</i>	<i>Rosa de sis pètals</i>			<i>Sense contramarca</i>	<i>Total</i>
Lobulat només a/	6	10	0	0	3	19
Lobulat a/ i r/	0	14	2	1	13	30
	6	24	2	1	16	49

El fet que la rosa de sis pètals i l'escudet apuntat els trobem també en pesals de ducat i que, en canvi, no hi hagi roses de cinc pètals en aquests pesals, certament més tardans, permet concloure que la rosa de cinc pètals és anterior a la de sis pètals. A partir d'aquí és fàcil d'establir que els pesals lobulats només a l'anvers són més antics que els lobulats a les dues cares. Aquesta conclusió es reforça encara si tenim present que l'escudet de costats rectes i apuntat el trobarem també en pesals d'escut i de la sèrie R, encara més tardans que els de ducat. En un altre aspecte, la poca presència de pesals de florí amb l'escudet català en cairó com a contramarca (un 4% dels casos) reforça la idea que aquesta marca fou emprada essencialment als croats i, per tant, que els múltiples que la porten han d'ésser predominantment per a comprovar croats.

En un altre aspecte, les dades aportades per les contramarcues i el fet que siguin presents en altres tipus més tardans permet fer una seriació cronològica dels pesals de florí:

- 1) Pesals sense lòbuls al r/ i contramarca amb rosa de cinc pètals.
- 2) Pesals sense lòbuls al r/ i contramarca amb rosa de sis pètals.
- 3) Pesals lobulats a l'a i al r/ i contramarca amb rosa de sis pètals.
- 4) Pesals lobulats a l'a i al r/ i contramarca amb escut en cairó.
- 5) Pesals lobulats a l'a i al r/ i contramarca amb escut de costats rectes.

Veiem també que els pesals sense contramarca són molt més abundants en el grup dels pesals lobulats, més moderns. Es confirma, així, la cronologia de l'etapa de crisi ja esmentada.

Pel que fa la cronologia de cada un dels cinc grups anteriors, podem precisar que el primer ha de correspondre a la primera meitat del segle XV, que els tres següents han d'ésser de la segona meitat del XV i que el grup quart pot allargar-se fins a la primera meitat del segle XVI. El darrer grup podria ésser de mitjan segle XVI, o del final encara que més aviat del tercer quart d'aquest segle, ja que la darrera menció documentada és del 1574.

Ja veurem més endavant que la cronologia establerta ens permetrà atribuir als pacífics els pesals amb lòbuls a les dues cares, fins ara considerada com una varietat dels pesals de florí.

Contramarkes de rosa i escudet als ducats i escuts

La marca de rosa de cinc pètals en la forma en què l'hem trobat als pesals de florí no reapareixerà en pesals posteriors, com ara els de ducat o escut. És cert que hi ha algun d'aquest pesals que té una rosa, però amb una forma completament diferent, ja que és més grossa i a més té un botó central i una petita tija.

Als pesals de ducat sí que hi trobem, en canvi, roses de sis puntes ben iguals a les que hi havia en els pesals de florí, i també altres roses d'aquest tipus, però amb botó central. Hi ha, doncs, una seriació de marques de roses de diferents tipus.

Als pesals de ducat també trobarem l'escut català en cairó i l'escudet de costats rectes i apuntat, aquest darrer sempre acompanyat, però, d'un altre escudet que porta una T majúscula gòtica.

Els pesals d'escut porten també en algun cas escudet català, en concret el de costats paral·lels o rectes i apuntat, però sens l'acompanyament de l'altre escudet abans citat.

TAULA 9

	<i>Rosa de sis pètals</i>	<i>Rosa de sis pètals i botó</i>	<i>Escut català en cairó</i>	<i>Escut català recte</i>	<i>Escuts català i amb T</i>	<i>Sense contramarca</i>
Ducat	5	3	1	0	16	1
Escut	0	2	0	3	0	0
	5	5	1	3	16	1

La taula sembla indicar-nos que la rosa de sis pètals és la contramarca més antiga i que l'escut apuntat és la més moderna. Les altres roses semblen de períodes intermedis, i l'escut català en cairó deu ésser també més vell, en concordança amb els escudets que figuren als pesals de croat i la cronologia en què es troben. Tenint present que el ducat no s'emet fins als temps de Joan II i que l'escudet és predominantment dels temps del Magnànim en els croats, podríem donar prioritat a l'escudet català en cairó respecte de les roses amb botó. Així, doncs, l'escudet en cairó seria de mitjan segle XV i del final, i les roses de botó, del final del segle XV i de l'inici del XVI. L'escudet de costats rectes entraria ja de ple en el segle XVI.

Contramarkes d'escut català i armes de Barcelona als pesals d'escut, ral castellà i trentí o doble ducat

Reprenem el tema dels pesals d'escut per posar-los ara en relació amb altres pesals que semblen més tardans i en el sector cronològic final d'aquesta llarga sèrie

en l'edat moderna, és a dir, prescindirem dels exemplars dels segles XVIII i XIX, dels quals ens ocuparem més endavant.

Ens caldrà distingir entre diferents escudets catalans de costats rectes: els abans descrits, que són apuntats, i uns altres que són arrodonits per baix i de mida més gran. En tota aquesta anàlisi prescindirem dels pesals que porten marques ALCÑIZ, perquè les seves contramarques d'escut català són diferents:

Tabulem les contramarques:

TAULA 10

	<i>Escut català apuntat</i>	<i>Escut català arrodonit</i>	<i>Escut de Barcelona en cairó</i>	<i>Escut de Barcelona arrodonit</i>	<i>Total</i>
Escut	3→	0	←6	1	7
Ral de plata castellà	0	43→	←46	0	46
Trentí	0	0	7	0	7

Als pesals del ral castellà les marques de Barcelona en cairó i de l'escudet català de base arrodonida apareixen gairebé sempre juntes. És per això que no sumem les dues quantitats al total. Un procés semblant es dona en els pesals d'escut.

Observem que l'escut català apuntat ja només el trobem en els pesals d'escut. Això sembla indicar que els pesals del ral castellà deuen ser de més enllà de mitjans segle XVI o que, com a mínim, no poden ésser de l'inici d'aquest segle. Com que als segles XVIII i XIX trobarem un escut barceloní quadrangular de vèrtexs arrodonits, i tenint present que els escuts en cairó són propis de l'època gòtica, sembla clar que els pesals amb escut de Barcelona en cairó han d'ocupar l'espai dels segles XVI i XVII i potser l'inici del segle XVIII, en què passaria a ésser de base arrodonida, i després, quadrangular. Com que els trentins són unes monedes emeses essencialment al segle XVII, això ens confirma que la marca d'escut de Barcelona en cairó és la pròpia d'aquest segle. Hi ha pesals de la sèrie del ral castellà (o de la R) que porten aquest escut associat amb un de català, com ja hem assenyalat abans: són els que tenen una factura més arcaica, amb acabat tosc i formes troncopiramidals acusades. N'hi ha d'altres, però, que són molt més regulars i ben acabats, que, així, s'aproximen molt als pesals uniformitzats que s'obraren a partir dels decrets de Felip V del 1733. Aquests darrers pesals de la R no porten mai l'escudet català, però, en canvi, mantenen la marca en cairó de Barcelona. Això permet suposar que són del període 1714-1733. La supressió de l'escudet català seria conseqüència dels decrets de Felip V posteriors a la Guerra de Successió. Però aquests pesals més moderns de la sèrie del ral (R) no poden ésser posteriors al 1733, perquè llavors s'uniformitzen els pesals i ja no es fa distinció entre els pesals de la plata i de l'or, de

manera que les marques només es refereixen al valor i a l'afinador. També es podria suposar que encara en una etapa final es passà a l'escut barceloní de base arrodonida que trobem en un pesal d'escut. Però com que també és assumible que es contramarquessin amb escuts diferents els pesals d'escut i els de ral de plata, el límit final per a l'escut català apuntat ha d'ésser el 1733 o una mica abans.

Evolució general de la marca de Barcelona

Des de l'inici del segle XV la ciutat de Barcelona imposà la necessitat d'afegir una contramarca als pesals monetaris que en aquell temps fabricava la seca. Aquest control es va mantenir durant tot el temps en què, en el futur, es varen anar fabricant pesals, és a dir, fins al segle XIX o fins a l'extinció de la moneda valor. Aquesta marca va anar variant al llarg del temps, pogué ésser diferent per a unes i altres monedes i passà períodes de crisi en els quals el control no fou gaire sistemàtic.

POSSIBLES PESALS DE CROAT DEL TEMPS DE PERE III

Com ja hem anat assenyalant, la primera notícia actualment trobada sobre els pesals a Catalunya data del 1339, en temps de Pere III. No és, però, una menció aïllada ni inconcreta, sinó que enceta tot un seguit de referències que sens cap dubte demostren l'ús ampli i general dels pesals en aquell temps. Detallem aquestes ordres reials:

- 12.5.1339   Ordre per la qual es mana que els croats que semblin retallats es pesin amb «pesal que entren 76 barchinonesos en lo marc». Vàlida també per a la ciutat i el regne de València.
- 29.6.1339   Ordre que prescriu que els croats siguin rebuts sense pesar si conserven les lletres senceres. Es repeteix al cap de pocs dies.
- 13.10.1341   Ordre que estableix que corrin a pes els croats que tinguin les llegendes esborrades.
- 4.7.1345   Ordre de canviar els croats mancats de pes i que no mostrin haver estat retallats, per altres del pes degut, durant un any.
- 9.7.1345   Revocació de l'ordre de pesar obligatòriament els croats; es deixa llibertat per a pesar-los o no, a voluntat del que els rebí. En cas afirmatiu, s'han de pesar amb els pesos darrerament ordenats. Es mana que en tots els llocs importants de Catalunya hi hagi pesals per a comprovar els croats.
- 1.8.1347   Nomenament de l'encarregat de comprovar a Lleida el pes dels croats barcelonins.²⁸
- 19.5.1349   Permís donat a la ciutat de Barcelona d'establir en un lloc públic un pesador per a comprovar el pes i la llei de la moneda d'or i dels croats.²⁹

28. F. MATEU Y LLOPIS. «Datos y documentos para la historia monetaria de Lérida», *Ilerda*, Lleida (1945).

29. Fora de la notícia del 1347, totes les altres procedeixen de J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 117-119.

- 13.10.1350   Ordre de prendre els croats sense pesar si les lletres hi són senceres.
 20.4.1351   El rei consent que es puguin canviar els croats «nacsés», és a dir, curts de pes.³⁰

Aquest seguit de disposicions demostra que va haver-hi una fabricació i distribució massiva de pesals, probablement obrats a la seca, com ho foren en temps del rei Martí, i que, a més d'ésser emprats a Barcelona, es feien servir també a Lleida, a tots els llocs importants de Catalunya i a la ciutat i el regne de València. On són aquests pesals? Botet i Sisó va identificar uns pesals de croat que després han recollit Badia i altres autors.³¹ Tots, però, mostren haver estat fets força temps després del regnat de Pere III, perquè porten a l'anvers els bustos de Martí I, Alfons IV o Ferran II, segons podem comprovar comparant les efígies dels pesals amb les que hi ha als croats. Sembla, però, impossible que uns pesals tan àmpliament difosos com els del temps de Pere III no hagin pervingut ni tan sols en un exemplar.

Aquest problema l'hem posat en relació amb una altra incògnita pendent, de manera que potser trobarem una resposta per als dos temes. Ens referim als *piéforts* o pesals que porten estampes del diner de tern de Pere III, però que són força més gruixuts i pesants que els diners.³² Per l'aparença que tenen semblen efectivament *piéforts* del diner, perquè no solament s'inspiren amb els seus tipus sinó que en reproduïxen tots els trets, de manera que semblen haver estat fets amb els mateixos encunys que els diners. Hi ha dos aspectes, però, que ens permeten dubtar que siguin *piéforts*. D'una banda, el fet que abunden, relativament. Nosaltres en catalogarem deu exemplars, però és segur que n'hi ha d'haver més, perquè mai fins ara se n'havia recopilat l'evidència. D'altra banda, observem una notable regularitat de pesos, que varien entre 2,76 g i 3 g i que potser encara hauríem de restringir al tram comprès entre 2,80 g i 3 g, si prescindim de dos exemplars clarament mancats de pes per oxidació.

Ja hem dit que no hi ha cap raó per pensar en pesals de diner. Podríem suposar, en canvi, que són pesals de croat? Si ho fossin, tindríem resolta la incògnita de la manca de pesals de croat en temps de Pere III i explicada, alhora, l'abundància dels pretesos *piéforts*. La primera objecció que apareix és del tipus: per què aquestes peces tenen les llegendes i l'aspecte dels diners i no pas la dels croats? D'una banda, hem de pensar que l'estereotip del pesal encara no s'havia creat en una data tan reculada com el 1339. D'altra banda, el croat no era més que una emanació del diner, del qual havia copiat totalment els tipus i fins i tot, al principi, les llegendes. Si pensem que els pesals, com sembla indicar la documentació posterior, es feien a la

30. Aquestes dues darreres notícies procedeixen de les *Rúbriques de Bruniquer*, *op. cit.*, vol. IV, pág. 157.

31. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 206 i 207, on en descriu cinc varietats.

32. Ja vàrem publicar dos exemplars d'aquestes peces i vàrem comentar que probablement s'usaven com a *piéforts* a M. C. CRUSAFONT, «Pesals catalans...», *op. cit.*, p. 142, peces marcades amb una B a la làmina de la p. 143.

seca, no hi havia res més senzill que prendre els encunys del diner i fer unes peces calibrades al pes de tolerància dels croats. Recordem, finalment, que els croats eren talment una emanació del diner que se'ls va anomenar durant molt temps *diners barcelonesos d'argent*, tal com veiem en la disposició del rei Pere III del 1339.

L'únic inconvenient greu, doncs, a primera vista, és que incompleixen un dels principis més usuals que regeixen la fabricació dels pesals: no s'inspiren amb un tipus monetari, sinó que copien completament els tipus, i encara d'un derivat, del model que han de comprovar. Però potser aquest inconvenient es pot obviar, tenint present que no hi havia encara, en aquell moment, una tradició en la forma de fer els pesals. També podem argumentar que alguns pesals sicilians coetanis manlleven tipologies dels diners.

Analitzem, ara, la qüestió del pes. El rei es troba el problema d'una actitud de reclamació davant del baix pes dels croats. Ja hem dit que això és ben justificat per la lleu però sostinguda baixa dels pesos dels croats en els regnats anteriors, i que, ja en el seu regnat, es va corregir aquesta tendència i els croats van millorar de pes. Vegem amb més detall aquesta evolució dels pesos. A fi de tenir la seguretat de no barrejar en l'anàlisi croats de Pere III posteriors a l'etapa conflictiva, prendrem la població de pesos del regnat del seu immediat antecessor, Alfons III, segons les dades de Badia. A tres anys del regnat de Pere III, els croats d'Alfons, emesos profusament, devien ésser els més àmpliament en circulació. Si prenem els nivells de les talles, partint del marc de la plata de 234 g, i situem en els intervals de talla els croats d'Alfons III i els pesals de Pere III, obtenim la taula que acompanya aquest apartat.

Podem observar que cap dels croats compleix la talla legal de 72 i que només tres dels dinou exemplars del conjunt es troben entre les talles 72 i 73. Si apliquéssim, com deia inicialment el rei, la talla 76 per als pesals, onze croats, és a dir, el 58%, haurien d'ésser retirats i canviats. Ara bé, quan després d'assajar de calmar les reclamacions amb pesals el rei es veu obligat a accedir a la recollida dels croats curts de pes, han passat ja sis anys i el rei parla de comprovar les peces amb els pesals recentment ordenats. És molt probable que, davant la necessitat d'una verificació massiva i amb l'evidència del baix pes de les peces, el rei s'hagués decidit per un pesal encara més tolerant, de 80 peces el marc, per exemple, que és la mitjana que aproximadament s'obté dels pesals ben conservats. Amb aquesta mesura, les peces salvades ja no serien només el 42%, sinó que pujarien gairebé al 75%.

El més probable és que el rei actués de la manera que hem dit, més que no que acceptés resignadament la retirada de més de la meitat del numerari circulant, malgrat que el pes més gran de l'operació anés a càrrec de la Generalitat. Cal tenir present, també, que la població analitzada per Badia, sobre la base de l'evidència actual, en part, almenys, degué passar pel filtre d'aquesta recollida. Per tant, el circulant d'abans de l'operació de recollida devia tenir unes mitjanes de pes encara més baixes. En conseqüència, doncs, pel que fa als pesos, és possible identificar aquestes peces amb els pesals de croat del temps de Pere III.

TAULA 11

Talles	Pesos (en g)	Nombre de croats	Nombre de pesals
72	3,25	3	—
73	3,20	1	—
74	3,16	—	—
75	3,12	4	—
76	3,078	3	—
77	3,039	2	1
78	3,00	—	—
79	2,96	1	—
80	2,925	—	1
81	2,88	—	1
82	2,853	1	1
83	2,82	—	2
84	2,785	2	1
85	2,753	—	—
86	2,72	1	—
87	2,69	—	—
88	2,66	1	—
89	2,63	—	—

Mitjana dels pesos dels croats: 3,0036 g (19 exemplars)

Mitjana dels pesals ben conservats: 2,89 g (4 exemplars)

Mitjana de tots els pesals: 2,854 g (7 exemplars).

Una curiosa notícia del 1340 ens permet entreveure que en una primera etapa no hi devia haver una normativa precisa sobre com havien d'ésser els pesals, i que hom devia emprar peces de tipus casolà, com les que comentarem més endavant. En la data esmentada uns mercaders barcelonins anaren a vendre robes a Granollers. Tant les monedes (croats) que donaven com les que prenien les valoraven a pes, i es valien per a això d'un «pes de fust». El batlle de Granollers els féu empresonar perquè considerà «que'l dit pes no era vertader». Els consellers de Barcelona es queixaren d'això al batlle de Granollers, argumentant que prendre a pes els croats era una norma reial instada pels estaments, i, per tant, demanaven explicacions. Tot sembla indicar que l'estranyesa dels de Granollers era deguda al fet que el pesal era precisament de fusta i no pas al fet de pesar. En aquest sentit, els barcelonins no van al fons de la qüestió, és a dir, al tema de si el pes era o no «vertader». De tota manera, demostren que no els era estrany que fossin emprats pesals de fusta. És probable que casos com aquest a la fi convencessin de la necessitat d'uns pesals oficials i que per això finalment els fessin fabricar a la seca. S'iniciarien, llavors, els pesals que ara hem atribuït.³³

33. Vegeu el document del 1340, núm. 5 de l'apèndix documental.

PESALS DE CROAT I DE FLORÍ

Al marge dels possibles pesals de croat de Pere III, l'arrencada definitiva de la pessada sistemàtica i dels controls sobre la moneda, així com la distribució pública generalitzada de pesals, es produeix en els primers anys del segle XV, durant el regnat de Martí I.

Segons la documentació, els ponderals de croat havien de dur en una de les cares «una testa d'home», és a dir, d'home, i a l'altra, el «senyal de la creu». Els pesals de florí havien d'ésser marcats d'una banda amb les armes reials, i de l'altra, amb la creu. Aquestes disposicions daten del 1408 i el 1407, respectivament.³⁴

La creu és l'element comú a ambdós pesals i és també present en totes les monedes barcelonines d'argent i de billó. Pot tractar-se senzillament d'un símbol cristià, però també por fer al·lusió a la ciutat de Barcelona, que la tenia com a símbol principal, tal com veiem en el seu segell més antic.³⁵ Recordem que també els argenters solien marcar la seva obra amb les lletres BAR superades d'una creu.³⁶

Pel que fa als altres elements iconogràfics, les disposicions anteriors varen ésser aplicades, a la pràctica, amb certes variacions i concrecions.

Els pesals de florí presenten un escut català en cairó dins d'una orla lobulada a la part de l'anvers. Pel que fa al revers, n'hi ha dues varietats. En ambdues el camp és presidit per la creu, però n'hi ha amb orla lobulada i sens aquest ornament. Els que no tenen l'orla al revers porten uns punts en els espais i uns glòbuls als extrems de cada una de les vuit puntes de la creu, d'extrems eixamplats. Més endavant ja justificarem que els pesals inicials de florí són els que no tenen l'orla lobulada al revers, i, per tant, ens referirem ara a aquest grup.

A la pràctica, doncs, l'ordre de posar les armes reials en una banda i la creu a l'altra es materialitza en un escut en cairó, i es complementà amb l'orla lobulada, a l'anvers, i els punts i extrems ornats de la creu, al revers.

Pel que fa als pesals de croat, la «testa d'home» es convertí en l'efígie reial coronada, i s'empraren les mateixos punxons que trobem als croats de plata o d'altres de molt semblants. Aquesta característica de l'anvers dels pesals de croat facilita la classificació de les peces per comparació amb les monedes a comprovar, per bé que subsisteixen algunes indeterminacions que més endavant comentarem. Pel que fa al revers, la immensa majoria dels pesals de croat porta una creu equilateral cantonada d'anells i grups de tres punts alternativament. És a dir, s'ha copiat la disposició del revers dels croats, amb l'única diferència que no s'hi han gravat les llegendes. Aquests acostaments a les estampes de la moneda a comprovar, el croat de plata, fa-

34. M. BAJET, *Els mostassaf...*, op. cit., p. 269, i J. BOTET, *Les monedes...*, op. cit., p. 203-204. Vegeu, també, l'apèndix documental.

35. Ferran DE SAGARRA, *Sigil·lografia catalana*, vol. II, Barcelona, 1922, segell núm. 916 del 1289.

36. A. FERNÁNDEZ, R. MUNOIA i J. RABASCO, *Enciclopedia de la plata española y virreinal americana*, Madrid, 1984. Vegeu la sèrie de les marques de Barcelona, els núms. 46-131 del catàleg.

cilitaren ja des de l'inici la classificació d'aquestes peces. La recent aparició de la documentació que les justifica no ha estat, doncs, més que una confirmació.

Hi ha uns pesals molt excepcionals de croat que porten al revers la creu cantonada de punts. Si comparem aquest revers amb les dels pesals de florí veurem que són pràcticament idèntics. Es tracta, per tant, o bé d'una primera remesa de pesals o bé d'un error de l'encunyador, que va prendre equivocadament el revers dels pesals de florí en lloc del dels pesals de croat. En qualsevol dels dos casos, aquests pesals excepcionals han de correspondre a la primera meitat del segle xv: si fou per error, perquè porten el revers dels primers pesals de florí, i si fou volgutament, perquè seria un tipus inicial, no continuat després. Efectivament, els dos exemplars que coneixem porten el bust del rei Martí, un tipus de bust que, com a màxim, s'allarga fins als primers temps d'Alfons el Magnànim.

Cal remarcar que també els pesals hipotètics que hem atribuït al temps de Pere III complien, a l'avançada, l'ordinació del 1408, car duïen la «testa d'hom» a l'anvers i la creu al revers. És probable, doncs, que en fixar la tipologia d'aquestes peces al 1408 s'hagués tingut present l'antecedent de Pere III. Tot plegat no deixa d'afegir un element positiu a l'anterior atribució d'aquestes pesals.

Els pesals de croat i de florí tenen un evident parentiu formal, i sabem positivament que foren obrats a la seca. Això explica també la semblança de les testes reials. Hi ha, però, entre els dos grups de pesals una diferència essencial: els de croat compleixen a la perfecció la norma general d'inspirar-se amb el tipus que havien de comprovar, mentre que els de florí no hi tenen cap semblança, ni per l'anvers ni pel revers. En un altre aspecte, cal assenyalar que ambdues famílies de peces tenen la singularitat d'ésser empremtades per les dues cares, a diferència de la major part de pesals europeus coetanis. Aquesta darrera singularitat pot ésser també una conseqüència del fet que es fabricaven al taller monetari, acostumat a obrar peces amb empremta a les dues cares.

Tot el que hem dit fins aquí s'ha de referir exclusivament als pesals d'unitats i mitjos, però no pas als múltiples. Per tant, responen a les descripcions que hem donat als pesals de florí i mig florí i els de croat i mig croat. A l'hora d'obrar els múltiples, hom degué topar amb la dificultat d'haver d'encunyar a martell peces excessivament grans, que difícilment haurien quedat ben gravades amb aquesta tècnica de fabricació. En la mateixa que trobaren els fabricants de medalles d'aquest mateix moment a Itàlia, i per això la major part de les primeres medalles renaixentistes es varen obrar per fusió. Fins que no es descobrí el volant, l'encunyació de superfícies grans era una dificultat insalvable.

En el cas dels pesals múltiples hom optà a Barcelona per una simplificació de les marques. Així, per exemple, l'escut català en cairó dins d'una orla lobulada que presidia l'anvers dels pesals unitaris i de mitjos de florí es convertí en un punxó amb les armes en cairó.

Abans, però, d'entrar a fons en el tema dels múltiples, ens cal fer referència a una

altra marca que trobarem de forma gairebé sistemàtica en les famílies de pesals que comenten. Ens referim a la contramarca que hi feia gravar la ciutat de Barcelona.

Els pesals de croat i de florí eren obrats a la seca, seguint les instruccions reials, però havien de passar després per un control de verificació ciutadà. Efectivament, segons llegim a les ordinacions del mostassaf de Barcelona, la ciutat havia encarregat a un argenter, anomenat Francesc Vilardell, que verificqués tots els pesals de croat i de florí que haguessin d'ésser emprats a la ciutat.³⁷ Només els que eren venuts o tramesos fora de Barcelona quedaven exempts d'aquesta verificació. Com a prova que la peça complia els pes manat, certament el pes de tolerància i no pas el legal de talla, l'argenter hi havia de marcar el senyal d'una rosa. Ja hem comentat que això sembla reforçar la idea que la rosa, present ara com a senyal de la ciutat i també en els florins d'or fets a Barcelona, era un símbol preheràldic o paraheràldic escollit pels consellers.³⁸

L'ordinació diu que la rosa s'havia de posar indistintament als pesals de croat i de florí. Si observem l'evidència numismàtica veurem, però, que forçosament aquesta norma degué ésser immediatament alterada, perquè, si bé els pesals de florí porten de forma gairebé sistemàtica la marca de la rosa, no hi ha pràcticament cap pesal de croat que tingui aquesta contramarca.³⁹ En canvi, hi ha una gran quantitat de pesals de croat que porten al revers la marca d'una B.

Certament, la B, inicial del nom de la ciutat, era igualment adient com a element identificador, i la trobarem a molts altres casos. A l'hora de la veritat, doncs, els verificadors degueren contramarcas els pesals de florí amb una rosa, i els pesals de croat, amb una B. En pesals tardans de croat també trobem, encara que més rarament, la contramarca d'un escudet català en cairó. Aquestes contramarcas solen ésser aplicades al centre de la creu del revers.

Cal assenyalar també que les contramarcas barcelonines havien d'ésser aplicades tant als pesals unitaris o de meitats com als múltiples, tal com diu l'ordinació: «pesals grossos o menuts».⁴⁰

És molt probable que la raó que determinà els consellers a diferenciar la contramarca d'uns i altres pesals fos la dificultat d'obtenir punxons adients amb testa reial per a gravar els pesals múltiples de croat. És per això que els pesals múltiples porten com a marques distintives un numeral que assenjala el nombre d'unitats que ha de pesar i dos o tres punxons. Els pesals de florí porten els punxons de l'escudet reial i la creu i, a més, la rosa de Barcelona. Els pesals de croat porten a més del numeral, l'escudet reial i la B de Barcelona. Si separem, doncs, els elements comuns, el numeral i la marca de Barcelona (la rosa o la B), l'element característic dels pesals múltiples de croat resulta ésser l'escudet reial, i el dels pesals múltiples

37. M. BAJET, *El mostassaf...*, op. cit., pàg. 268.

38. Nosaltres ja havíem plantejat aquesta hipòtesi. Vegeu «Pesals catalans...», op. cit., p. 153-154.

39. A la nota 27 hem donat la referència de la possible excepció d'aquesta norma.

40. M. BAJET, *El mostassaf...*, op. cit., p. 268.

de florí, la creu, Aquesta consideració és útil per a classificar aquells pesals múltiples als quals manca alguna de les marques. Recordem que la marca de la ciutat era un control només obligatori per als pesals que s'havien d'emprar dins la ciutat de Barcelona, i, per tant, no sempre la trobarem a les peces que ens han arribat. Ja veurem també que el control ciutadà va passar períodes de crisi i aquesta pot ésser una altra causa que algunes peces de croat o de florí no portin les marques de la B o de la rosa.

A les altres ciutats catalanes s'empraren inicialment els pesals barcelonins. Així ens consta, si més no, pel que fa a Lleida.⁴¹ És segur, però, que més tard o més d'hora introduïren reglamentacions pròpies de control i disposaren l'obligatorietat d'una marca distintiva de la població. Tot plegat no seria altra cosa que una conseqüència de l'extensió de la implantació del càrrec del mostassaf i de la compilació d'ordinacions pròpies i adaptades a les necessitats de cada lloc, un fet àmpliament documentat. De tota manera, aquest procés degué ésser força tardà, i és per això que fins ara no hem trobat cap marca local sobre pesals de florí, només alguna de dubtosa sobre alguns de croat. En canvi, ja veurem que són molt freqüents en els pesals d'escut o de la sèrie de la R peces que cal situar com a mínim al final del segle XVI.

Els pesals de croat i de florí que ara hem descrit són, junt amb els precedents de Pere III, els més antics que ara per ara coneixem dels que foren obrats a Catalunya. I si ens referim a tot l'àmbit català, només a Sicília trobem peces que puguin situar-se en una cronologia anterior. L'actual evidència dels catalans ens en mostra una àmplia gamma de tipus, que van des de la mitja unitat fins als múltiples de 20 o de 25; els múltiples, però, són més escassos que els de les unitats i les meitats. No es pot descartar que en aquesta mateixa cronologia o fins i tot abans ja s'empressin altres pesos extraoficials, més o menys casolans. Més endavant ens hi tornarem a referir.

Pel que fa als pesals barcelonins, es poden fer encara algunes precisions cronològiques a partir dels tipus i contramarques que hi trobem.

En els pesals de croat, les estampes del bust reial ens permeten diferenciar tres grups ben definits, que Badia reparteix entre els regnats de Martí I, Alfons IV i Ferran II.⁴² Sens l'ajut de la llegenda i en peces tan petites i sovint malmeses per l'oxidació, resulta moltes vegades difícil de dilucidar si l'estampa correspon a un o altre sobirà. Els bustos del tipus de Martí, amb el cabell caient o poc aixecat, també poden correspondre, d'altra banda, a Ferran I o als primers temps d'Alfons IV. Pel que fa al de cabell clarament voleiant, res permet dilucidar si és dels darrers anys d'Alfons IV o bé d'Enric de Castella o Pere de Portugal. Només els de Ferran II te-

41. L'any 1347 es fixaren els honoraris del «contrast o pesador dels croats barcelonins». F. MATEU Y LLOPIS, «Datos...», *op. cit.*

42. A. BADIA, *Catàleg...*, *op. cit.*, p. 136-137.

nen un encaix força segur. Aquests problemes d'atribució ja es produïen, de fet, en els terços i sisens de croat.

Davant d'aquests fets, creiem que resulta més exacte parlar de tres grups bàsics de bust, més que no pas de tres regnats. Encara dins d'aquests hi haurà una àmplia varietat d'estampes. El bust primer s'inicia amb Martí, però arriba fins a Ferran I i fins a la meitat del regnat del rei Alfons. El bust segon comprèn la segona meitat d'aquest darrer regnat i s'allarga fins a Pere de Portugal, i potser fins a la fi del regnat de Joan II. El tercer, finalment, és clarament del temps de Ferran II. Per tant, la cronologia aproximada pel que fa als pesals i tenint present que s'inicia el 1408 és la següent:

Grup del bust primer: 1408 – vers 1430

Grup del bust segon: vers 1430 – 1479

Grup del bust tercer: 1479 – 1516 (o més)

Afegim «o més» al tercer bust perquè, de la mateixa manera que els croats amb l'efígie i el nom de Ferran II es varen anar produint al llarg de pràcticament tot el regnat de Carles I, no tindria res d'estrany que hagués passat el mateix amb els pesals.⁴³ De tota manera, cal tenir present que els pesals amb l'efígie de Ferran II són força escassos.

Tal com hem comentat abans, en parlar de les contramarques, en el grup del bust primer predomina la contramarca de la B entre dos punts i dins d'un punxó rodó. En el grup del bust segon predomina la contramarca de la B voltada de punts i dins d'un punxó en cairó, i també hi ha exemplars amb la contramarca de l'escudet català en cairó. Aquesta marca es troba també en alguns dels pesals del grup del bust tercer, però la contramarca més abundosa és la de la lletra B dins d'un punxó quadrat. En els pesals múltiples que porten la B en un punxó quadrat, el numeral que fa referència a les unitats, i que generalment és expressat en xifres romanes, sol ésser indicat per una sèrie d'anells. És per aquesta raó que els pesals múltiples que porten el numeral d'aquesta forma els hem incorporat al grup del bust tercer, encara que no portin el punxó de la B dins d'un quadrat.

Ja hem vist també abans, en parlar de les contramarques dels florins, que es poden fer algunes precisions pel que fa a la cronologia de les diferents formes de la rosa, que primer és de cinc pètals; després, de sis, i finalment, de sis però amb l'afegit d'un botó central.

Pel que fa als pesals que tenen l'aspecte semblant al dels de florí, però que tenen orla lobulada tant a l'anvers com al revers, ja justificarem més endavant la nostra hipòtesi que són pesals de pacífic. Això no impedeix, però, que alhora ho siguin igualment de florí, perquè els florins i els pacífics es fabricaven a la mateixa talla, i,

43. Recordem l'existència de croats a nom de Ferran II, però datats del 1545 i descrits per A. BADIA, *Catàleg...*, op. cit. núm. 827-835, així com el mig croat amb la mateixa data i descrit per nosaltres, «Noves monedes de Carles I a nom de Ferran II», *Acta Numismàtica*, núm. 10 (1980), p. 129-140.

per tant, es podien comprovar amb el mateix pesal. El canvi de tipologia del revers explica, però, que es facin distincions entre els pesals de florí i de pacífic, en una època en què el florí era en franc retrocés.

Analitzem, ara, els pesals de croat i de florí des del punt de vista ponderal. Començarem pels de croat.

Com que disposem d'una població força important, podrem analitzar separadament els pesals múltiples dels senzills i fer, a més, tres grups en funció de la cronologia. El primer grup comprendrà els pesals amb el bust més arcaic; el segon, el bust intermedi Alfons IV-Joan II, i el tercer, el bust més tardà, o de Ferran II. Pel que fa als múltiples, farem un repartiment aproximat a partir de les contramarques; així, situarem al primer grup els que porten el punxó de la B rodó; el segon, els del punxó de la B en cairó i també els de l'escut català en cairó, i al tercer grup, els del punxó de la B quadrat. D'aquesta manera, podem establir tres sectors cronològics successius en els quals no creiem que puguin tenir gaire importància els petits desajustos per canvis en els busts i en les contramarques; potser no són pas exactament iguals, però sí que són essencialment propers.

Obtenim els resultats següents fent la mitjana de cada grup (pes en g):

TAULA 11

	<i>Grup 1</i>	<i>Grup 2</i>	<i>Grup 3</i>	<i>Global</i>
Múltiples	3,1457	3,0968	3,175	3,13
Senzills	3,0653	2,9888	3,080	3,03

1. Per als múltiples operem amb els pesos reduïts a unitats, dividint pes total per numeral.
2. El grup dels individuals inclou els mitjos reduïts a unitats.
3. Descartem els pesos clarament anòmals.

La taula anterior ens permet observar dos fenòmens: els pesos dels pesals múltiples són més alts que els dels individuals en tots els casos, i els pesos mitjans passen per una etapa de crisi o de certa relaxació en la fase intermèdia. Com podem interpretar aquests dos resultats?

L'exigència superior en els múltiples té una certa lògica. Si les raons que es poden adduir en favor d'una tolerància es basen en la dispersió dels pesos individuals, és evident que si prenem grups de peces la desviació global serà més baixa. Dit d'altra manera: si pesem una sola peça hem de preveure la possibilitat que sigui una de les de pes més baix de la fabricació, però si en prenem vint és segur que s'hauran equilibrat pesos alts amb pesos baixos i la mitjana s'acostarà més al pes legal. En termes de talla, la mitjana global de 3,13 g per als múltiples i amb un marc de 234 g ens dona una xifra de 75 peces el marc, un punt, doncs, més exigent que el nivell fixat per Pere III el 1349. En canvi, el global individual, amb 3,03 g, arriba a una talla 77, un punt més tolerant que el nivell esmentat.

Pel que fa a la davallada del grup central, observable tant en els pesos individuals com en els múltiples, sembla clar que podem relacionar-la amb les dificultats creades per la Guerra Civil. Cal assenyalar, en concordància amb aquesta hipòtesi, que és en l'etapa intermèdia que trobem més quantitat de pesals sense la contramarca de Barcelona, situació de cert descontrol que és, en certa manera, reconeguda pels mateixos consellers l'any 1469. Efectivament, en aquesta data es restablia la figura de l'afinador de pesos de monedes i es nomenava per a aquesta feina l'argenter Antic Cristià, atès que «alguns en la present ciutat se atrevien de afinar pesos e minves de monedas d'or en gran dan del públich, e lo dit carrech devia ésser acomenat sol a algú qui se sabés donar bon recapte».⁴⁴ El mateix acord fa memòria que, abans, altres havien fet la funció d'afinador. En dir que això ha succeït «en temps passats», ens certifica que hi ha hagut una etapa de crisi; una crisi que, de tota manera, no ha pogut ésser gaire llarga perquè deu anys abans, el 1459, ens consta que exercien l'ofici Geroni Garriga i Cristòfol Savall.⁴⁵

En vista d'això, potser la situació de normalitat l'hem d'obtenir dels pesos inicials i finals, dels grups primer i tercer, poc diferents. Fins i tot podem centrar l'atenció amb més probabilitats de certitud exclusivament en el grup primer, atès que el tercer té pocs valors i molts pesos andmals. Prenent aquesta referència, els pesals múltiples es situen en una talla poc superior a 74 el marc, dos punts per sota del legal, però dos per sobre de la tolerància del temps de Pere III. Pel que fa als pesals individuals, obtenim una talla tolerada de 76,33, gairebé igual a la del temps d'aquell rei i que degué prevaler en el futur per a les comprovacions a la menuda.

Analitzem, ara, els pesals de flori.

En aquest cas tenim menys elements per a establir una seqüència cronològica. Podem valer-nos de les contramarques de la rosa i fer dos grups, un de més antic, amb la rosa de cinc pètals, i un de més modern, amb la rosa de sis pètals. Aproximadament tenim representacions de la primera i la segona meitat del segle xv. Prescindim dels pesals sense contramarca, atesa l'evidència que la major part ha de correspondre a l'etapa de crisi que ens han revelat els pesos dels croats i la menció documental abans citadas, i obtenim la taula següent (pes en g):

TAULA 12

	<i>Rosa de cinc pètals</i>	<i>Rosa de sis pètals</i>	<i>Global</i>
Múltiples	3,425	3,375	3,39
Senzills	3,286	3,29	3,289

44. IMHB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 18, f. 145. Vegeu el text complet a l'apèndix documental. Aquest text apareix resumit a les *Rúbriques de Bruniquer*, op. cit., vol. IV, p. 134.

45. Vegeu els documents del 19 de febrer i el 20 de març de 1459 de l'apèndix documental. També apareix resumit a les *Rúbriques...* citades sense menció, però, dels afinadors, p. 157-158.

Si prenem les mitjanes dels pesals sense contramarca, obtindrem un pes sensiblement inferior en el grup dels pesos individuals, 3,21 g, i una xifra gairebé normal en els múltiples, 3,34 g. Cal dir, però, que en el segon cas només disposem de tres valors.

Pel que fa a la taula, hi retrobem l'exigència superior per als pesals múltiples, ja justificada abans, i també una minva general en el segon grup. Igualment podem pensar que aquest grup més tardà de la rosa de sis pètals pot ésser més influenciat per les dificultats de l'etapa de la guerra, 1460-1472.

Si traduïm a xifres de talla les dades de la primera columna, que podem considerar més representativa d'una etapa de normalitat, trobem que per a un marc de 240 la talla tolerada per als múltiples és de 70, gairebé exactament dos punts per sobre de la legal, de 68, i quelcom més exigent, doncs, que la dels croats. Pel que fa als pesals individuals, la tolerància ens permet arribar a una talla de 73, cinc punts per sobre de la legal, de 68, i amb una desviació relativa molt semblant a que trobarem en el cas dels croats.

L'exigència ara superior en els pesals múltiples pot ésser explicada pel valor més alt del florí respecte al croat, mentre que la igualtat en els individuals sembla expressar que la variabilitat màxima en la fabricació serà igual en l'or i en la plata.

Totes aquestes xifres semblen prou lògiques i concordants amb la documentació coneguda i ens aporten, indirectament, un argument més a favor dels valors dels marcs de referència que hem escollit.

LES PECES DE LA FLOR DE LLIR: PESALS DE DUCAT

Fins a mitjan segle xv les úniques monedes fortes i significatives de l'àmbit català foren el croat de plata i els seus paral·lels i el florí d'or. No té res d'estrany, doncs, que fins llavors només haguem trobat pesals d'aquestes dues monedes.

Durant la Guerra Civil catalana del segle xv es varen produir dues iniciatives monetàries successives que varen ampliar la nòmina de monedes fortes. L'any 1465 el rei Pere de Portugal introduïa el pacífic d'or, amb la intenció de substituir el poc rendible florí. Pocs anys després el seu oponent Joan II feia un ducat d'or de patró venecià que copiava en tot els tipus del pacífic.

Malgrat que el pacífic fou batut durant un temps curt, l'emissió d'aquesta peça degué ésser important, perquè ha deixat un ampli rastre en la documentació. El mateix podem dir del ducat, que constituí el referent auri al llarg del segle xvi; malgrat que l'escut hi competí, tot just va començar a ésser emès el 1535.

La documentació escrita ens parla exclusivament dels pesals de croat i de florí fins al 1459. El 1469, és a dir, deu anys després i encara dins el període bèl·lic, ja trobem les primeres mencions dels pesals de ducat i de pacífic. Ambdós pesals són citats reiteradament fins a las acaballes del segle xvi, sens que es deixin de mencionar, alhora, els

pesals de florí. Tot plegat sembla mostrar-nos una llarga pervivència d'aquestes monedes en el circulant, encara que no es pot descartar que alguna de les darreres mencions correspongui a un text arrossegat. En qualsevol cas, el 1599 tant els florins com els pacífics són qualificats de peces obsoletes: «monedes antigues [...] que ja no corrien».⁴⁶ Pel que fa al ducat, el fet que es recuperi al segle XVII en la forma de trentins i mitjos trentins fa que sigui més difícil d'assignar-li un punt final abans de les acaballes del segle XVII. De tota manera, en aquest cas cal recordar que els pesals dels trentins, mitjos trentins i onzens seran de tipologia específica i, per tant, fàcilment identificables.

Ducats i pacífics foren emesos, doncs, des del 1465 o poc després, i des del 1469 ja es parla, i de forma reiterada, dels pesals d'aquestes monedes. Fins ara, però, ningú ha pogut identificar aquests pesals, malgrat que es devien difondre i utilitzar força.

En aquest capítol ens ocuparem dels pesals que porten com a distintiu una flor de llir, i assajarem de demostrar que aquest grup de peces s'ha d'identificar amb els pesals de ducat que mencionen els documents.

La població de què partirem ha estat recollida íntegrament al catàleg i es reparteix de la manera següent:

Múltiples de 20 unitats	1
Múltiples de 10 unitats	1
Múltiples de 5 unitats	3
Múltiples de 4 unitats	2
Múltiples de 2 unitats	4
Unitats	11
Meitats	6
Total	<hr/> 28 peces

Els múltiples tenen forma rodona, troncocilíndrica, llevat d'un pesal de 2 unitats que és de base quadrangular i troncopiramidal. Les unitats i meitats tenen una forma sisavada allargassada per la base i un alçat troncopiramidal, llevat d'una unitat que és de base quadrada i troncopiramidal.

Totes aquestes peces porten com a distintiu una flor de llir i podem destriar-hi fins a tres punxons diferents. Un conté el llir dins d'un perfil octogonal regular; l'altre és un xic més gran i sisavat, i el tercer és perfilat, sens que s'apreciïn les vores d'un punxó. El punxó més corrent és el sisavat i el trobem en vint-i-quatre de les vint-i-vuit peces. Molt menys ho és el vuitavat, que només apareix en quatre peces, dos múltiples i dues unitats. El perfilat només el trobem en un pesal de 2 unitats.

Els múltiples porten el numeral de valor en xifres romanes, igual que els pesals de croat i de florí, però ara no sempre tenen elements goticitzats, sinó que també

46. *Rubriques, op. cit.*, deliberació del 27 d'agost de 1599, p. 159. Vegeu a l'apèndix documental el text complet.

trobem, per exemple, el valor 'cinc' amb una v regular o bé la x del valor 'deu' sens els extrems ornats. Pel que fa a les unitats, poden ésser de tres maneres: d'extrems bifurcats i, per tant, goticitzants; com simples pals rectes, i, finalment, amb un eixamplament al mig i els extrems bifurcats, formant un dibuix que recorda un nus i que és comú en pesals més moderns. Aquest factor ens fa ja pensar en uns pesals que es devien iniciar al segle XV i que degueren perviure i ésser fabricats encara en un llarg període del segle XVI.

L'anvers d'aquestes peces, que cal considerar en aquest cas la base més petita de la figura, sol portar el valor (si és un múltiple) i la flor de llir, mentre que les contramarques ciutadanes de control es troben a la base. Aquesta disposició era la que trobàvem sistemàticament en els pesals de croat i de florí de tipus múltiple i és la que ens permet d'assegurar que la marca distintiva del tipus monetari és la flor de llir, que és també el punxó més gran. D'altra banda, les contramarques de rosa i escudet català allargat eren punxons ciutadans que ja hem trobat en els pesals de florí, cosa que ens permet suposar que som davant de pesals de moneda d'or.

Les contramarques ciutadanes poden ésser de tres tipus:

Rosa de sis pètals regular	4 exemplars
Rosa de sis pètals amb botó i tija	5 exemplars
Dos escudets: català i T	18 exemplars

Excepte en tres casos, aquestes contramarques són a la base. Tenim, per tant, vint-i-cinc peces amba les contramarques barcelonines a la base, que és la disposició regular. El múltiple de 10 peces té, a més, marques locals que més endavant comentarem. Es tracta, sens dubte, d'un pesal barceloní, ja que té la marca de la rosa, reaprofitat temps després a Montblanc, amb l'afegit de contramarques pròpies.

La presència i l'abundància relativa de les contramarques barcelonines ens dóna bones precisions cronològiques:

– No hi ha la rosa de cinc pètals que trobàvem als pesals de florí més antics. Per tant, aquests pesals no varen ésser obrats al principi del segle XV, sinó més tard.

– Hi ha, en pocs casos, però (quatre), la rosa de sis pètals pròpia dels pesals de florí tardans. Podem concloure que una petita part d'aquests pesals va ésser marcada a la segona meitat del segle XV.

– Hi ha alguns casos de pesals (cinc) marcats amb una rosa que té botó i tija, una marca que no hem trobat en els pesals de florí, que apareix una vegada en els pesals d'escut i que no trobem en cap altre pesal més tardà. Sembla probable que aquesta contramarca fos emprada durant molt poc temps, segurament al final del segle XV o al principi del XVI.

– La gran majoria dels pesals porten els dos escudets, el català i el de la T, sempre associats. El català, petit i allargassat, el trobem també en un únic pesal de florí, en tres dels pesals de l'escut i en un o dos pesals de la sèrie R. Si tenim present

que no sembla que els pesals d'escut puguin ésser anteriors al 1546, s'imposa la conclusió que la major part dels pesals del llir es van fer al segle XVI.

Així, doncs, alguns dels pesals d'aquest grup van ser obrats a la segona meitat del segle XV, i la major part, al segle XVI, i sembla que corresponen a una moneda d'or, certament barcelonina, com ens demostren les contramarques.

Aquestes condicions només les compleixen dues monedes: el pacífic i el ducat.

Sembla ben estrany, a primera vista, que uns pesals que porten una flor de llir com a distintiu no siguin per a pesar florins, que són les monedes que tenen aquest tipus presidint una de les cares. El fet és que els florins catalans tenen uns pesals perfectament definits: armes catalanes en una banda i creu a l'altra. Ens consta que aquesta estampa, establerta clarament el 1408, no va ésser modificada posteriorment. Efectivament, una ordinació del municipi del 1459 insisteix que cal marcar els pesals de florí amb aquesta marca, i una altra del 1574 confirma aquell acord. Si tenim present que el 1599 els florins ja no corrien, és evident que no sembla pas possible que l'estampa del pesal hagués pogut variar.⁴⁷

Nosaltres vàrem suposar, en un primer moment, i quan es coneixien poques peces d'aquesta sèrie, que podien ésser peces destinades a comprovar el florí florentí, una peça que sovint arribava a Catalunya. Aquesta hipòtesi no sembla, però, defensible avui, davant l'evidència de gairebé trenta pesals amb aquesta marca, és a dir, quatre vegades l'evidència dels pesals de trentí i el doble de la dels pesals de l'escut de la creuta. D'altra banda, tampoc els pesos arriben a la talla d'aquella preuada divisa italiana.

Ens cal, doncs, tornar-nos a centrar en l'alternativa entre ducat i pacífic, dos tipus monetaris, d'altra banda, que no tenen encara pesals coneguts, i aquests forçosament han d'existir i han d'haver arribat.

Per a poder dilucidar a quin dels dos tipus monetaris correspon la família de pesals que estudiem podem servir-nos de l'anàlisi metroloògica, ja que la talla no era pas igual per a les dues monedes. El pacífic s'havia de tallar a 68 peces el marc, és a dir, havia de tenir el mateix pes que el florí, mentre que el ducat havia de tenir una talla de 67 i, per tant, un pes superior. Teòricament, i sens tenir en compte les toleràncies, aquesta diferència de talla implicava la diferència de pes següent:

$$\frac{240}{67} - \frac{240}{68} = 3,582 - 3,529 = 0,053 \text{ g}$$

Abans d'establir la diferència entre les mitjanes generals ens cal prendre algunes precaucions. D'una banda, la de separar les peces clarament mancades per oxidació, que en el grup de la flor de llir són els pesals 111.1 i 111.2, afectats per la co-

47. Documents del 20 de març de 1459, de l'1 d'abril de 1574 i del 25 d'agost de 1599. Vegeu l'apèndix documental.

rosió. Pel que fa als pesals de florí, tenint en compte l'etapa de crisi creada per la Guerra Civil del segle XV, prendrem la mitjana dels pesals amb la contramarca de rosa de sis pètals, no afectada per aquest factor i, tal com hem dit ja abans, el grup que es pot considerar més representatiu. Obtenim les xifres següents:

Mitjana dels florins	3,34 g
Mitjana flor de llir	<u>3,38 g</u>
Diferència	0,04 g

Aquesta diferència s'acosta força a la que havíem obtingut abans i esdevindria idèntica a aquella si eliminàvem el pes del pesal de 20 del grup de la flor de llir, clarament llimat per la base i probablement, per tant, manipulat. En qualsevol cas, sembla clar que, malgrat les incerteses que ens introdueix en el càlcul el desconeixement de la història concreta de cada peça, la xifra obtinguda en primer lloc és ja significativament apropada.

Si distribuïm els pesos del nostre conjunt de peces entre els intervals de les talles, obtenim la sèrie següent:

67	68	69	70	71	72	73	74	75	76
0	4	3	6	5	5	1	1	0	

Sembla clar que la talla no pot ésser la de 68, perquè almenys quatre dels pesals implicarien una tolerància gairebé nul·la. Efectivament, els pesals amb pesos de 3,514 g i 3,5 g no deixen pràcticament marge de tolerància per a una talla de 68, que suposa un pes teòric de 3,529 g. En canvi, si partim d'una talla 67, tenim gairebé un punt i mig de talla en el pitjor dels casos i quatre punts de talla per sobre de la mitjana dels pesos, que és de 3,38 g i s'ajusta a la talla 71. Aquesta mitjana general resulta molt semblant a la dels pesals individuals de croat i de florí, però recordem que era la que trobàvem per al cas dels pesals individuals, mentre que aquí no hi ha diferència apreciable entre l'exigència dels pesals dels dos grups i fins sembla que els individuals són més exigents. Aquest darrer aspecte no té gaire sentit, i suposem que és un efecte fruit de l'atzar perquè es parteix d'una població excessivament petita.

Tal com hem assenyalat abans, el pes mitjà de 3,38 g és massa baix per al pesal florentí, que, amb un pes teòric de 3,55 g, tenia una tolerància de fins a 3,49/3,45 g. En canvi, és superior al pes mitjà del florí i del pacífic i manté una proporció prou aproximada amb l'escreix que correspon als pesals de ducat.

En conseqüència, podem concloure que'ls pesals amb la marca de la flor de llir han d'ésser els pesals catalans de ducat. Coincideixen des de l'òptica de la cronologia i des de la metrològica. Per tant, no sembla que hi pugui haver dubte.

Per què, però, es va prendre com a símbol la flor de llir? Es fa difícil d'endevinar, però potser davant la necessitat d'haver de fer els pesals amb punxons el di-

buix de l'anvers del ducat, amb la figura coronada del rei de cara resultava massa complex, i varen optar per copiar-ne només un element: el lliur que corona el ceptre que sosté el sobirà i que és especialment vistent en els ducats joanins fets a València.⁴⁸

Ja hem dit abans que la fabricació dels pesals a la seca, un cop creat l'any 1408 el control ciutadà, resultava per al rei un fet intranscendent. D'altra banda, els consellers, que ja el 1469 s'havien queixat que «alguns en la present ciutat se atrevien a afinar pesos e minves de monedes [...]»,⁴⁹ van dictaminar deu anys després, el 1479, que «qualsevol persona puxe fabricar dits pesos e balances, emperò que no se'n puxe usar en la present ciutat si donchs primerament no són afinades [...] per l'afinador elegit per la ciutat».⁵⁰ En conseqüència, els pesals degueren deixar-se de fabricar-se a la seca, i probablement per aquest fet es varen haver de simplificar i es van fer sistemàticament amb punxons simples. Potser els de croat i de florí es seguiren obrant a la seca, però els de ducat ja mostren haver estat fets pels argenters.

Pel que fa a les contramarques, ja hem vist que s'ha passat per diferents etapes amb diferents tipus de roses i el conjunt de dos escudets. La rosa, de tota manera, ja hem dit abans que constituïa un element preheràldic o paraheràldic de Barcelona. L'escudet català fou igualment una marca barcelonina, com ens demostra el fet que sigui present en els reversos dels pesals de florí. És possible que aquesta marca, que més endavant acompanyarà l'escudet heràldic de la ciutat, vulgui expressar l'actuació del mostassaf. Aquest era un oficial reial i, per tant, és possible que emprés l'escut dels pals, que era també el de les armes reials. Més endavant ja veurem que un escut semblant, però de factura menys perfecta i de mida més grossa, apareix també en els pesals de la sèrie de la R acompanyat igualment el de les armes barcelonines. Cal tenir també present que almenys des de l'any 1506 la ciutat marcava els pesos comercials amb les marques de Barcelona i del mostassaf.⁵¹ No té res d'estrany, doncs, que després aquest costum passés també a les monedes.

El que no hem pogut aclarir és el significat de l'escudet de la T, un cop descartaba la nostra primera hipòtesi d'una actuació de l'arquebisbe de Tarragona sobre pesals eivissencs.⁵² L'escudet català apuntat apareix, com hem dit, en un pesal de flo-

48. El tipus 487 al nostre *Numismàtica de la Corona Catalano-aragonesa medieval*, Madrid, 1982.

49. *Rúbriques...*, *op. cit.*, acord del 28 de febrer de 1469, p. 134. Vegeu el text complet a l'apèndix documental.

50. *Rúbriques...*, *op. cit.*, acord del 23 de març de 1479, p. 134, complet, també, a l'apèndix documental.

51. *Rúbriques...*, *op. cit.*, acord del 5 de juny de 1506, p. 121. El text no ens aclareix exactament si es refereix als pesos monetaris. De tota manera, el fet que parli de «tots los pesos y mesures y canas a que las cosas se venen» convenç que es vol referir als pesos i mesures comercials.

52. Quan només coneixiem una peça amb aquesta marca semblava plantejable la hipòtesi a partir d'un text mallorquí que manava marcar els pesals d'Eivissa amb «lo senyal del senyor Arquebisbe e Perbosde ensems ab lo senyal del senyor rei» (Antoni PONS, *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, Mallorca, 1949, p. 225), i així ho plantejarem a «Pesals catalans...» *op. cit.*, p. 156. L'àmplia evidència actual ens porta a rebutjar aquella hipòtesi. Probablement es deu referir als pesos comercials.

rí i en tres pesals d'escut. En el primer cas aquest escut és l'única marca, mentre que en els escuts acompanya l'escudet de Barcelona. La fórmula d'associació d'aquest escudet català amb un altre amb una τ només el trobem en el cas dels pesals de ducat. No es pot descartar que durant una etapa o en la fabricació molt abundosa de pesals de ducat aquesta associació de marques volgués indicar l'actuació del mostassaf i que després la marca es simplifiqués i restés només l'escudet amb armes reials. Si fos així, tampoc sabríem, però, què significa aquesta τ dins d'un escudet. Fins ara no hem pogut trobar una explicació satisfactòria a aquesta qüestió.

* * *

Addenda: L'atribució de les peces de la flor de llir al ducat ha resultat tot d'una resolta amb la menció que publica J. M. Llobet i que correspon a l'inventari dels objectes que els paers de Cervera lliuraren l'any 1497 al contrast o afinador. En fer llista dels pesals donen alguns detalls sobre les marques que porten i, en concret, diuen «Lo ducat té flor de llir». Vegeu l'addenda que hem redactat després del capítol III.

EL PROBLEMA DELS PESALS DE PACÍFIC

El pacífic d'or fou un nou tipus monetari introduït pel rei Pere de Portugal l'any 1465. En la fabricació dels pacífic hom havia d'aplicar la mateixa talla que es feia servir per als florins d'or, la de 68 peces, encara que la llei era una mica més alta: 20 quirats en lloc de 18. En conseqüència, els pesals que havien de comprovar els pacífics havien de tenir els mateixos pesos que els pesals dels florins.

En el capítol anterior hem pogut descartar que la sèrie de pesos de la flor de llir pugui correspondre als pacífics, justament perquè la seva mitjana ponderal és sensiblement més alta que la dels pesals dels florins.

Hom es podria preguntar si els pesals de pacífic varen existir realment d'una manera diferenciada. Efectivament, si els pacífics i els florins es fabricaven a la mateixa talla, hom podria emprar el mateix pesal per a comprovar ambdues monedes. Els pesals de pacífic no serien, doncs, altra cosa que els pesals de florí.

Un fet sembla contradir aquesta hipòtesi: una sèrie de documents datats dels anys 1469, 1474, 1494, 1560 i 1574 ens menciona els pesals de pacífic, al costat dels pesals de florí i encara d'altres menes de pesals. Sembla clar, doncs, que ambdós pesals es diferenciaven per algun element tipològic suficientment visible.⁵³

53. Vegeu a l'apèndix documental l'ordinació del 23 de març de 1469, ordinació que es pot datar entre el 1469 i el 1474. (M. BAJET, *El mostassaf...*, op. cit., p. 271), l'ordinació de l'1 de març de 1494, l'ordinació del 1560 (idem, p. 257) i la crida de l'1 d'abril del 1574 (*Rúbriques...*, op. cit., p. 159).

Un cop identificats els pesals de croat, de florí i de ducat, els pesals de pacífic són els únics que ens resten per identificar, d'entre les famílies de pesos monetaris que s'empraren a Catalunya a l'època medieval. Com que la documentació no ens dóna cap indici que pugui ajudar a identificar-los, podem assajar d'actuar per exclusió. Quins pesals medievals catalans ens resten?:

- 1) Pesals sicilians clarament identificables per l'heràldica de les àligues combinades amb les armes catalans.
- 2) Pesals de florí amb l'explícita llegenda FLOR D'ARA.
- 3) Pesals, força excepcionals, amb les armes de València, és a dir, amb armes catalans en cairó i coronades.
- 4) Pesals amb marques de lleó o gos, clarament relacionables amb els florins mallorquins.
- 5) Pesals que porten únicament les armes catalanes en cairó a l'anvers i en alguns casos la flor perfilada de quatre pètals al revers.

Un cop descartats per raons òbvies els quatre grups primers, ens podríem preguntar si el cinquè grup pot correspondre als pesals cercats. Malgrat que tenen una tipologia que sembla més aviat favorable i que el pes s'avé amb la talla de 68, creiem que hi ha una raó que ens obliga a descartar-los. Ens referim a l'absència total de cap de les contramarques barcelonines que trobem en els pesals coetanis de florí i de ducat. Cal aclarir que fins i tot la flor de quatre pètals és completament diferent de les altres marques de flor que trobàvem als pesals de florí i de ducat.

Sembla impossible que, si aquests pesals varen ésser els emprats per als pacífics, no en trobem ni un que porti les contramarques del moment manades per la ciutat de Barcelona.

Però, d'altra banda, també es fa difícil d'entendre que una moneda que va perviure tant llargament en el circulat i que tenia pesals propis amb tota certitud no hagi deixat cap rastre en l'evidència actual. Recordem que l'èxit esclatant del pacífic davant del florí i el fet que tingués una alta cotització, de vint sous, permetia la fusió rendible dels florins per fabricar pacífics, i que aquesta transformació es començà a fer immediatament. Al final de la guerra hi havia una tal quantitat de pacífics en circulació que el rei Joan II els assignà for i fins i tot s'avingué a reconvertir les peces curtes de pes en quarteroles o quarts de pacífic.⁵⁴

Tenim, d'altra banda, altres solucions alternatives pel que fa als pesals del grup cinquè, com comentaren en l'apartat següent: poden ésser pesals de florí anteriors a les disposicions del rei Martí o bé dels fabricants a Mallorca o València.

Tancada tota altra porta, nosaltres només trobem una possible solució a l'enigma: que els pesals de pacífic siguin el segon grup dels pesals, fins ara considerats de florí. Ens referim als pesals que porten armes catalanes i creu, però que tenen

54. J. BOTET, *Les monedes...*, op. cit., p. 296, i *Rúbriques...*, op. cit., acord del 6 de març del 1477, p. 142-145.

orla lobulada tant a l'anvers com al revers. És a dir, els pesals de florí serien els que porten armes catalanes – creu i orla lobulada només a l'anvers, i els de pacífic, els que porten els mateixos tipus, però orla lobulada a les dues cares.

Aquesta solució té l'avantatge de concordar bé amb la cronologia. Recordem que els pesals de florí, sens orla al revers, corresponen, en termes generals, a la primera meitat del segle XV, mentre que els que proposem de considerar de pacífic, amb orla a les dues cares, els hem situat a la segona meitat del segle XV. Fins i tot la peça, per ara única, que té per contramarca un escudet català allargat podria més aviat correspondre al segle XVI, tenint present la seriació cronològica de les contramarkes barcelonines.

Quins serien, llavors, els pesals tardans de florí? Probablement els mateixos pesals que ara atribuïm al pacífic. Efectivament, si la talla era la mateixa, res impedia emprar aquests pesals per a les dues monedes. Per tant, els pesals inicials amb escut-creu serien pesals exclusivament de florí, mentre que els segons ho serien de florí i pacífic alhora, encara que hom posaria l'accent més aviat en la nova moneda, el pacífic, ja que el florí estava en franc procés de substitució. El canvi de tipus, un canvi petit, estaria justificat per les noves característiques de la moneda, que era de millor llei. El rei hauria probablement ordenat que es fessin pesals nous i diferents dels de florí com a mesura tendent a acreditar la nova moneda. Si a partir d'aquest moment els pesals es fabricaren amb orla tant a l'anvers com al revers i s'utilitzaren indistintament per als pacífics i per als florins, ens queda explicada l'abundància de les noves peces, més nombroses que les inicials, que només eren per al florí. Efectivament, la gran massa de florins i pacífics en circulació, que no arribaria a desaparèixer del tot fins al final del segle XVI, explica perfectament la presència superior en l'evidència actual del nou pesal. El de florí havia estat emprat durant mig segle, des de 1408 fins al 1465, mentre que el de pacífic/florí s'emprà des del 1465 fins a les acaballes del segle següent.

En conclusió, des del 1408 hom fabricaria pesals de florí amb els tipus escut català – creu i orla lobulada només a l'anvers, i a partir del 1465 hom fabricaria la varietat més moderna d'armes catalanes – creu i orla lobulada a les dues cares. La diferència de tipus explicaria la distinció que es fa a la documentació entre pesals de florí (els primers) i pesals de pacífic (els segons), però hom empraria igualment els segons per a comprovar florins. Res impediria, naturalment, fer servir també els primers per als pacífics, però això no exclou que aquell tipus de pesal fos, clarament per a tothom, un pesal de florí.

Si la nostra conclusió és certa, ens trobem que no hi ha, però, manera de distingir els pesals múltiples. Sembla clar que els pesals individuals i els de les meitats es devien seguir encunyant a la seca, i per això acusaren el canvi tipològic. Els múltiples, en canvi, més aviat semblen fruit de fabricacions descentralitzades i defugiren la diferenciació, una qüestió que segurament no causava cap preocupació a ningú, atenent que els pesos eren iguals. Pel que fa a la nostra catalogació, no hem

pogut fer, en aquest cas, una separació rigorosa, però sí que podem suposar que els pesals múltiples amb la contramarca de la flor de cinc pètals són exclusivament de florí, és a dir, fabricats amb aquest objectiu únic. Els que porten contramarques més modernes cal considerar-los predominantment pesals de pacífic. No cal dir que la presència, ben escadussera, d'una creueta al revers igual a la de l'anvers en comptes d'una rosa, la considerem un error o reiteració accidental sense altra significació.

En definitiva, doncs, tenim uns pesals de florí i uns pesals de pacífic que podem considerar de pacífic i també de florí. Aquesta dualitat és especialment clara en el cas dels pesals múltiples.

Naturalment, aquestes consideracions tindrien tota una altra solidesa si poguéssim comptar amb alguna confirmació o almenys algun indici documental positiu. Com que manca aquesta condició, la nostra hipòtesi no té altre valor que la d'una deducció que sembla raonablement acceptable amb les dades actuals.

ALTRES PESALS CATALANS RELACIONATS AMB EL FLORÍ

A més de la sèrie regular de pesals de florí i dels que, segons hem suposat, poden correspondre al pacífic, hi ha encara dues sèries de peces que cal relacionar amb aquesta moneda d'or.

Es tracta dels pesals amb escut català sense orla que hem comentat ja en l'apartat anterior i dels de flor de llir i llegenda FLOR D'ARA, dels quals ja hem fet també menció. Ara en parlarem més a fons.

Pesals de l'escut català

Es tracta d'un grup de pesals de dibuix i factura molt senzills. Són rodons i no gaire gruixuts, però amb forma troncocònica. A la part de dalt hi ha un escudet català de forma caironada que no porta cap mena d'ornament. Aquest escudet varia en alguns detalls: pot portar un emmarcament i pot tenir mides diferents, de manera que en alguns casos omple tot el camp, i en d'altres només la part central. En un sol cas aquest escut ha estat batut sobre una peça que contenia una creu equilateral d'extremes eixamplats. És per això que hem inclòs també dins el grup una peça singular que només porta aquesta creu. El revers sol ésser llis, però en alguns casos hi ha una flor de quatre pètals de la qual només s'ha marcat el perfil exterior de forma incusa i que denominen *flor perfilada*. Hi ha peces d'unitat i de meitat. En conjunt coneixem nou peces d'unitat i quatre de meitat. Pel que fa als pesos, tenim els valors següents:

Unitats: (2,2 g)	Meitats: 1,62 g (unitat: 3,24 g)
(2,62 g)	1,66 g (unitat: 3,32 g)
3,27 g	
3,0 g	1,56 g (unitat: 3,12 g)
3,14 g	1,62 g (unitat: 3,24 g)
3,345 g	
3,3 g	
3,12 g	
(2,99 g)	

Si prescindim dels tres pesos entre parèntesis, corresponents a peces clarament minvades per oxidació o llimada, la mitjana dels altres pesos és de 3,2095 g, molt més propera als 3,3 g de trenta-vuit pesals de florí que no pas als 3,047 g de vint-i-nou pesals de croat. D'altra banda, la tipologia d'aquestes peces igualment s'acosta molt més a la dels pesals de florí, encara que el dibuix sigui més tosc. D'altra banda, les armes catalanes i l'aflorament d'aquestes peces a Catalunya convencen que som davant de pesals catalans.

On i quant foren obrats? No ho sabem amb seguretat, però en principi podrien ésser pesals de florí de qualsevol dels regnes de la Corona catalanoaragonesa. Cal tenir present que desconexem, ara per ara, els pesals de florí que es degueren obrar a València. Pel que fa a Mallorca, els pesals que coneixem porten les marques de lleó i de gos, ambdues posteriors al temps del rei Martí, i, per tant, aquestes peces podrien ésser pesals mallorquins del temps d'aquest sobirà. Menys probable és l'atribució a Aragó, on el florí fou mal acceptat, o a d'altres regnes si considerem que comptem ja amb tretze peces aparegudes a Catalunya i que de moment no n'hem trobada cap en algun altre lloc.

Hi ha, però, la possibilitat que aquestes peces siguin igualment catalanes i anteriors a les disposicions del rei Martí del període 1405-1408. Recordem que ja en temps del rei Pere es parla d'una taula per a la comprovació que les monedes d'or i d'argent. Malgrat que no ens consta que la iniciativa arribés a consolidar-se i que més aviat sembla que no va arribar a port, perquè en temps de Martí es reitera la mateixa idea, resta el fet que ja llavors hi havia preocupació per a la comprovació de la moneda d'or. El florí no arribà a crear un circulant abundós fins al final del segle XIV, però no fou fins al 1405 que s'iniciaren el seguit de decisions que implicaren la fabricació i generalització de l'ús públic dels pesals. D'altra banda, el mateix rei Martí havia autoritzat de marcar pesos amb les armes reials. L'any 1399, per exemple, facultà els còsols de la Vall d'Aran per a marcar els pesos i les mesures «amb el senyal reial».⁵⁵ Malgrat que la disposició sembla més aviat referida als pesos i mesures comercials, tampoc no nega la possibilitat que fos aplicada als pesals monetaris. És especialment significativa l'ordre del mateix rei Martí del 10 de maig del 1406 que disposava que «ningú fabriqués pesos de florins amb senyal

55. F. VALLS I TABERNER, *Privilegis i Ordinacions de les Valls pirinenques*, Barcelona, 1915, p. 142-145.

reial fora dels mestres de les seques, els talladors, o les persones que aquests deleguessin».⁵⁶ Tot sembla indicar, doncs, que algú fabricava pesos de florí amb armes reials abans d'aquesta ordre, i aquests podrien ésser, certament, els que ara comentem. Fins i tot la creu o la rosa de dibuix tosc que trobem en alguns exemplars podrien ésser intents casolans d'adaptar els pesals anteriors a les normes que dictaren el rei i la ciutat de Barcelona entre el 1405 i el 1408.

Per totes aquestes circumstàncies i per haver aparegut fins ara a Catalunya, el més probable, doncs, és que aquestes peces siguin pesals de florí catalans anteriors al 1405.

Pesals de florí amb FLOR D'ARA

Conexim fins vuit exemplars, la major part trobats a Catalunya, que porten a l'anvers la figura de la flor de lllir que presideix una de les cares dels florins d'or catalans i que no són altra cosa que una còpia dels florins florentins. Al revers d'aquestes peces no hi ha cap marca, a excepció d'una que sembla portar el punxó de la rosa barcelonina i d'una peça de meitat que té dos anells amb un punt al mig. Els tipus que presentem s'acosten molt al d'un pesal que reproduïm en primer lloc i que ja fou descrit per Dieudonne.⁵⁷ Segons aquest autor, al voltant del lllir es llegeix FLOR D'ARA, i efectivament, sembla que això ho poden rastrejar en les restes de llegenda que es poden apreciar en altres exemplars que presentem.

Els pesos són: 3,05 g, 3,2 g, 3,05 g, 3,18 g, 3,36 g, 3,16 g i 1,5 g per al mig, que ens donaria per a la unitat 3 g. La mitjana de pesos és de 3,156 g, i sembla adir-se amb el florí, si tenim present que la major part de les peces són força malmeses. En qualsevol cas, l'explícita llegenda deixa ben aclarida la funció d'aquests pesals.

El fet que la llegenda explici que els florins a comprovar pel pesal són precisament els d'Aragó i no uns altres permet suposar que els pesals no són pas catalans, sinó d'un país estranger. Només en aquest cas aquesta precisió té un sentit clar, en indicar que exclouen altres florins que no siguin els catalans. D'altra banda, hi ha l'apòstrof, que fa pensar que les peces són franceses. L'estudi de les troballes ha mostrat una circulació força important del florí català de la primera època al sud de França.⁵⁸

Aquests pesals serien, doncs, originaris del sud de França i per a comprovar el florí català. El més probable és que siguin de la segona meitat del segle XIV, i més l'inici que no pas del finals, perquè el florí de 18 quirats, emès des del 1365, ja no

56. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 201.

57. *Manuel...*, *op. cit.*, tipus 142, p. 123, làm. IX, núm. 12.

58. A. M. BALAGUER, «La circulació del florí de la Corona Catalano-aragonesa», *Gaceta Numismática*, Barcelona, núm. 72 (1972), p. 83-96, refós per nosaltres a *El florí d'or català*, Barcelona, 1996, p. 48-53.

tingué bona acceptació. La marca de la rosa en una de les peces, si efectivament ho és (no s'interpreta amb claredat), significaria l'autenticació feta a Barcelona d'un d'aquests pesals després del 1408.

Com a suport de la nostra hipòtesi d'atribució, podem afegir que encara que alguns dels tipus que presentem no portin la lectura FLOR D'ARA tampoc serien adients per al florí florentí, perquè tenen un pes massa curt.

PESALS MALLORQUINS I VALENCIANS D'ÈPOCA MEDIEVAL

És ben segur que a València i a Mallorca, i encara en altres regnes de la Corona catalanoaragonesa, sobretot en aquells on hi havia un comerç actiu, es degueren emprar pesals monetaris a l'època medieval. Fins ara només han estas assenyalats dos pesals mallorquins i quatre de sicilians, i encara, en alguns casos, amb inexactituds.

En aquest apartat assajarem de precisar i d'ampliar informacions pel que fa a Mallorca i a València, i en el capítol següent ens ocuparem dels pesals sicilians. Res podem aportar, de moment, referent als pesals medievals que es degueren emprar als altres regnes.

Pesals mallorquins de flori

D'aquesta interessant i rara sèrie de pesals només en coneixem sis exemplars. Dos d'aquests, una unitat i un mig, ja foren descrits per Mateu y Llopis,⁵⁹ i els altres quatre, tres unitats i un mig, constituïran la nostra aportació.

Les peces són de forma rodona, a excepció de la d'unitat del MAN, que és sisavada. Totes porten a l'anvers un escut en cairó partit en aspa, de manera que es formen quaters heràldics. En el de dalt (quatre casos) o en el de baix (dos casos), hi ha un escut català, i en el de baix o en el dalt, segons cada cas, hi ha una peça heràldica que fa referència al mestre de la seca. Hi ha quatre peces amb lleó i dues amb gos. Als quaters dels costats hi ha lletres. Al revers dels nostres exemplars hi ha una creueta equilateral patent. Mateu no reproduïx els reversos dels dos exemplars del MAN que publica, però diu que el de la unitat té el revers llis i que el de la meitat porta també aquesta creu.

Els pesos són els següents:

Unitats:	3,2 g	Meitats:	1,5 g
	3,35 g		(1,41 g)
	(2,9 g)		
	3,35 g		

59. *Catálogo, op. cit.*, núm. 82 y 83, p. 192-194.

Els exemplars amb els pesos entre parèntesis mostren haver sofert una acusada corrosió.

Mateu atribueix aquestes peces al florí de Mallorca a partir de les marques dels gossos i lleons, sens justificar perquè corresponen al florí. Atenent que tenen uns pesos baixos (2,9 g i 1,5 g) i que les marques que es mencionen també apareixen a la plata, hom no pot sinó admirar la seva intuïció. Amb els pesos ara disponibles l'atribució es fa més evident. Però allò que al nostre entendre justifica millor que aquestes peces siguin de florí és la presència a l'anvers de l'escut català, i al revers, de la creu, que eren les marques disposades pel rei Martí.

Pel que fa a les peces heràldiques dels mestres de la seca, Mateu descriu, en realitat, com un bou en el cas de la unitat i un gos en el cas del mig. Pel que fa al pretès gos, la cua aixecada i ondulada convenç que es tracta d'un lleó. En canvi, on ell veu un bou nosaltres, per comparació a altres peces monetàries, hi veiem un gos, ja que el cap no té la forma triangular característica dels bous. En qualsevol cas, Mateu s'oblida completament del seu gos (lleó) en atribuir les peces al temps de Martí i al mestre Lloscos, argumentant que la «presencia de ambos temas» (escudet català que suposa que és de la Procuradoria reial, i bou, de Lloscos) permet datar-los del 1409.

Nosaltres interpretem l'escut com un distintiu del pesal del florí, i les peces heràldiques, com un lleó i un gos, i, per tant, situem les peces en una cronologia més tardana. El lleó correspon al mestre Torelló, que actuà entre el 1413 i el 1417, a cavall dels regnats de Ferran I i Alfons IV. El gos és el distintiu de Pere Descatllar, que fou nomenat el 1439 i que, amb interrupcions, actuà fins al 1481, i del seu fill del mateix nom, que el succeí i tingué el càrrec fins al 1489. L'actuació dels Descatllar s'allarga, doncs, des d'Alfons el Magnànim fins a Ferran II.⁶⁰

Pel que fa a les llegendes als exemplars del MAN, Mateu y Llopis hi llegiex ARA-GO als espais centrals. A la unitat, nosaltres més aviat hi llegim ..A-BO, i al mig no podem distingir res a la fotografia. En un dels nostres exemplars es veu amb claredat S-I, i als altres sembla que a la dreta es llegiex efectivament GO. Concloem que efectivament sembla que hi ha peces amb lectura ARA-GO, per bé que caldria veure més peces en bon estat per a poder assegurar-ho i que altres peces porten altres lletres, almenys en un cas S-I, lectura que no sabem interpretar.

Amb les atribucions actuals resta sense peces el regnat de Martí. Ja hem dit abans que això fa possible que els pesals amb escut català en cairó, que tenen una factura apropada a les del grup que ara comentem, pugui ésser els primers pesals mallorquins de florí.

60. Vegeu la justificació de les marques i cronologies esmentades al nostre *El florí...* citat.

Probables pesals valencians medievals

Fins ara no havien estat descrits pesals valencians de l'època medieval, però era segur que n'hi havia d'haver, si tenim present la importància que València va arribar a tenir com a plaça comercial, especialment al segle xv. Nosaltres descriurem alguns pesals que semblen correspondre a aquest regne, però de segur que n'hi ha d'haver encara moltes altres varietats.

Un, el 129 del catàleg, es rodó per la part de dalt i també té base rodona, però l'alçat és força singular. Per dalt és gairebé cilíndric, però aquesta peça es recolza en una base troncocònica de generatriu convexa. A la part de dalt veiem l'escut del regne de València, és a dir, les armes catalanes en cairó cimades d'una corona, mentre que a la base no hi ha cap marca. Pesa 5,15 g.

Aquest pesal té unes característiques de dibuix clarament medievals, amb el seu gros cairó i la complexa corona en què punxes triangulars alternen amb d'altres en forma de tulipa, tot plegat en una aparença que recorda algunes rajoles de paviment de Manises del segle xv.⁶¹ Més difícil és endevinar quina moneda havia de comprovar. Com a unitat el pes de 5,15 g sembla molt alt, i com a meitat ens dóna un pes unitari de 2,575 g, insuficient per als florins i els rals de plata, però excessiu per als timbres d'or. Efectivament, en aquestes peces s'havien de fer servir la talla de 96 peces el marc de Perpinyà,⁶² i, per tant, tenien un pes legal de 2,5 g. Com que cal concedir un cert marge de tolerància, és evident que amb 2,575 g el pesal té una exigència excessiva. L'única possibilitat d'atribució que li veiem, i a aquesta ens acollim, és que sigui un pesal valencià per a comprovar els ducats o peces d'un ducat i mig que batia a Nàpols el rei Alfons IV. Aquelles peces pesen entre 5,2 g i 5,3 g; per tant, el pes de 5,15 g seria adient per comprovar-les.⁶³ És ben segur que el ducat de Nàpols arribava a València en temps d'Alfons IV.

Dos altres pesals podrien ésser valencians, per bé que no és tan segur, perquè l'escut en cairó ocupa tota la part quadrangular de la base superior i, per tant, no porta la característica corona. Coneixem dos exemplars d'aquest pesal, els núm. 130 i 130.1 del catàleg. Ambdós són de forma troncopiramidal i no tenen cap marca a la base. El fet que pesin 2,83 g i 3,05 g no implica que no puguin correspondre al ral de plata valencià, especialment després del rebaixament de pes del segle xv que l'anivellà amb el croat de Barcelona. Caldria veure, però, més peces d'aquest tipus, ja que els dos exemples són més aviat curts de pes.

Un tercer tipus, el 131 del catàleg, és molt clarament valencià, per l'escut cairotat i coronat que presideix la part de sobre. Té forma troncopiramidal i porta, a més de l'escut, dos punts, que indiquen que és una peça de 2 unitats, i una espècie de 6

61. F. GONZÁLEZ MARTÍ, *Cerámica del Levante Español*, vol. III, vegeu-ne alguns exemples a les làmines 364, 366 i 367.

62. Vegeu el nostre *El florí...* citat, de F. Mateu y Llopis.

63. El tipus 422 al nostre *Numismàtica...* citat.

al revés amb l'extrem bifurcat. Té un pes de 6,89 g, que s'adapta perfectament al del doble excel·lent de Ferran II. Les peces d'aquesta sèrie varien entre 3,4 g i 3,5 g i es van introduir al final del segle xv. Potser el pretès 6 vol ésser en realitat una e, que voldria dir excel·lent.

Afegim, finalment, tres minves amb escut caironat, sens que puguem assegurar que siguin valencianes, ja que podrien correspondre també a la sèrie dels pesals que porten a l'anvers un escut català en cairó i que són per a comprovar els florins. De tota manera, cal dir que els pesals tardans de València no porten gairebé mai les armes valencianes soles, sinó que solen anar acompanyades de les lletres L-L que Pere III va concedir a la ciutat i que volen dir «lleial».⁶⁴

ELS PESALS SICILIANS

Aquesta sèrie de pesals té un gran interès per a nosaltres per l'estret parentiu que manté amb els primers pesals catalans. Efectivament, a diferència dels pesals mallorquins o dels de ducat, no han estat empremtats amb petits punxons i en una sola de les cares, sinó amb un tipus que omple tot el camp i per les dues cares. Els pesals sicilians tenen, doncs, unes característiques semblants a les dels pesals de croat i de florí fets a Catalunya, i, com aquests, s'aparten de la norma general europea d'empremtar-ne només una de les cares.

Els pesals sicilians no són abundants, però es troben més sovint que els mallorquins i els valencians. És per això que alguns ja havien estat descrits fa temps i que només un dels quatre tipus que descriurem resulta ésser inèdit. Parlarem primer de les dades que ens dona l'evidència numismàtica i després la relacionarem amb la documentació.

L'any 1612, una data ben reculada, Paruta publicava ja dos pesals sicilians, encara que sens endevinar-ne la funció.⁶⁵ Es tracta dels tipus 137 i 138 del catàleg, que, com la major part de les peces dibuixades per aquest primerenc autor, han estat reproduïdes amb una mida força superior a la real. Heiss i Caggiati reproduïren aquestes peces; l'un, sense qualificar-les, i l'altre, suposant que dien ésser «quattrinos o tesseras».⁶⁶ Mateu trobà un d'aquests pesals al MAN i el va descriure com a tal, indicant que els seus tipus eren iguals als d'«unas monedas de vellón» que havien publicat Paruta i Heiss.⁶⁷ En realitat, la peça de Paruta no era pas de billó, sinó que aquest autor diu que és de coure i manifesta, a més, que no creu que sigui una moneda. Heiss no féu altra cosa que copiar les informacions de Paruta, però s'equivocà en dir que era de billó. Sembla evident que les peces de Paruta devien ésser

64. Vegeu els tipus 80 i 81 al *Catálogo...* citat, de F. Mateu y Llopis.

65. *Della Sicilia di Filippo Paruta descritte com medaglie*, Palerm, 1612.

66. A. HEISS, *Monedas hispano-cristianas*, Madrid, 1867, lám. 117, núm. 6; M. CAGGIATI, *Le monete del Reame delle Due Sicilie*, Nàpols, 1911, p. 91.

67. *Catálogo...*, op. cit., p. 195.

semblants a la del MAN, almenys la que cataloguem amb el número 138, malgrat la seva mida excessiva, que ja hem comentat.

La peça descrita per Mateu és rodona i porta el mateix tipus tant a l'anvers com al revers: unes armes catalanosicilianes tallades en sautor.

De les peces de Paruta, una és com la de Mateu i l'altra porta també el mencionat escut a les dues cares, però voltat d'una orla lobulada que té flors a l'interior dels arcs y punts als espais exteriors. Aquests dos pesals foren atribuïts per Paruta a Frederic III, però Heiss argumentà que més aviat havien d'ésser del temps de Maria, perquè fou en temps d'aquesta sobirana que es feren les primeres peces sicilianes amb l'escut catalanosicilià en aquella disposició. Mateu seguí l'atribució de Heiss.

Fa uns anys nosaltres vàrem afegir encara un altre tipus de pesal sicilià que s'acosta molt als tipus del pirral, ja que en reproduïx exactament els tipus d'anvers i revers i només hi manca la llegenda. Es tracta d'un paral·lel exacte dels pesals catalans de croat; ja que també aquests copien igualment els tipus de cada cara. Nosaltres el vàrem atribuir a Frederic III perquè la peça duia una creueta sobre l'escut i lletres als costats, una disposició que només retrobem als pirrals de Frederic III i Pere II. També perquè el dibuix de l'àliga era molt semblant al que trobem als dobles diners i diners de Pere el Gran.⁶⁸

A més d'aquests tres pesals, avui podem afegir un altre tipus nou, que es troba a la col·lecció Grierson.⁶⁹ Sembla talment un precedent del pesal més ornat de Paruta, ja que porta en una de les cares una efígie de cara amb una orla molt semblant, i al revers, les armes catalano-sicilianes en sautor, però sense orla. Aquesta efígie s'apropa molt a la que trobem en alguns dels diners de Frederic IV de Sicília. De fet, només aquest sobirà va batre monedes amb una efígie completament de cara.

Je hem comentat al principi que un altre tipus amb aparença de pesal, però amb llegendes, ha d'ésser un pesal de seca.

En resum, disposem, doncs, dels tipus següents:

- 1) Efígie de cara amb orla / armes catalanosicilianes.
- 2) Armes catalanosicilianes amb orla / igual.
- 3) Armes catalanosicilianes / igual.
- 4) Àliga siciliana / armes catalanes entre F-F i creu a dalt.

Disposem dels pesos següents:

- Tipus 1) 2,7 g.
 Tipus 2) (només conegut per Paruta, que no dóna pesos).
 Tipus 3) 2,7 g, 3,056 g, 3 g, 2,91 g.
 Tipus 4) 3,15 g, 3,05 g.

68. M. CRUSAFONT, «Encunyacions a la Sicília catalana», *Acta Numismàtica*, Barcelona, núm. 4 (1974), p. 273-282, núm. 1, p. 277-278. Heiss havia descrit la peça com a moneda de billó. Nosaltres la vàrem considerar un pesal. HEISS, l'âm. 116, núm. 8.

69. FITZWILLIAM Museum, Cambridge.

Aquests pesos són evidentment massa febles per al pirral d'or, que supera els 4 g, i encara baixos per al florí, per al qual hi hauria d'haver unes xifres properes a 3,3 g. Sembla clar, doncs, que totes les peces s'han de referir al pirral d'argent, tal com ens suggereix el pesal del tipus quart, que en reproduïx exactament les estampes. Els pirrals d'argent sicilians varien habitualment entre 3 g i 3,3 g, però no manquen exemplars que baixen fins 2,7 g. Un marge de tolerància i qui sap si algun retoc fraudulent explicarien els pesos més baixos del nostre conjunt. Aquesta dispersió de pesos s'adiu també amb la que trobem en els pesals de croat.

Quina pot ésser la cronologia d'aquestes peces? El tipus quart no ens en diu res, perquè l'estampa del pirral es va mantenir inalterada des de Pere el Gran fins a Joan II, i l'única informació que ens porta és que la factura de les àligues fa pensar en una datació primerenca. Els tipus primer, segon i tercer copien estampes presents en diners de Frederic IV i Maria, i, per tant, sembla adient situarnos en aquest moment, com ja féu Heiss en referència al tipus tercer. Si tenim present la gran influència que Pere III va exercir sobre el regne sicilià en temps de Frederic IV, no tindria res d'estrany que també es prenguéssim com a model el tipus del diner, en concordància amb el que, segons hem suposat, va fer Pere III a Catalunya. D'altra banda, la bona factura de tots aquests pesals i les marques del tipus quart suggereixen que varen ésser obrats a la seca, tal com es feia també a Catalunya.

Per tant, els pesals del tipus primer podrien correspondre als temps de Frederic IV (1355-1377) i hauria pres inspiració dels seus diners amb l'efigie de cara. Els tipus segon i tercer podrien ésser del temps de Maria i posteriors, i prendrien tipus dels diners amb les armes catalanosicilians del seu regnat i del de Maria i Martí (1392-1402).⁷⁰

Més difícil resulta situar el tipus quart. La iniciativa dels pesals seria lògica amb Frederic IV, i com a reflex del que es feia a Catalunya amb Pere III, però sembla a primera vista massa reculada per al regnat de Frederic III (1296-1337), quan els pesals eren gairebé desconeguts en l'àmbit europeu. Tampoc ens diuen res les lletres F-F als costats de l'escut, perquè no hi trobem paral·lel en cap pirral sicilià. Només per la creueta sobre l'escut s'assembla als pirrals de Frederic III i Pere II, encara que no hi ha casos de les F-F als costats de l'escut. També abonaria una cronologia reculada la mitjana de pesos del tipus quart, superior a la dels altres tipus, encara que l'escassetat de dades no permet tenir-ne la seguretat.

Fins aquí les informacions que ens aporten l'observació i l'estudi de les peces. Els dubtes que resten els aclareixen bé les dades documentals de què disposem i que resumim tot seguit:

70. Dins d'aquest tipus observem diferències d'estil en el dibuix de les àligues. En els encunys que anomenem *toscos* al catàleg l'àliga és feta d'una manera esquemàtica que ens recorda alguns diners d'Alfons IV. És possible, doncs, que aquest tipus de pesal s'immobilitzés. Pel que fa a les peces, es fa difícil, amb l'escassa evidència actual, de fer-ne una cronologia, perquè trobem tipus híbrids amb àligues de diferent estil a l'una i a l'altra cara.

- 1315 Frederic III estatueix que els pesals es prenguin a pes i que una mostra de pes sigui distribuïda als canviadors.⁷¹
- 1351 En unes ordinations dictades per la ciutat de Palerm, hi consta el nomenament i la tinença exclusiva de l'ofici d'afinador a favor de Biagio de Arena i Lemmo Maniscolo, que seran els únics que podran tenir balances i «pes de refus».⁷²
- 1355-1377 Frederic IV donà a Filippo de Ysmorto l'ofici d'encunyar i fer «pisones super pondere monete auri et argenti».⁷³
- 1384 Havent mort l'afinador anterior, la reina Maria nomenà Pietro de Symone per què el substituís.⁷⁴
- 1414 Els sotsregent De Vega manà que a totes les ciutats i llocs de Sicília els carlins (pirrals) es prenguessin a pes «segons la bona i antiga costum del regne» i que els que fossin mancats de pes no valguessin.⁷⁵
- 1447 Alfons IV volgué insistir en la pesada dels pirrals, però topà amb l'oposició dels jurats de Palerm, que, deien que era impossible d'aplicar perquè pràcticament totes les peces eren retallades. El rei desistí, però aplicà un impost nou pel fet de tolar la circulació de les peces sense el control de pesada.⁷⁶
- 1467 Atesa l'abundant circulació de monedes retallades, el virrei va manar que la seca es proveís de pesos per als rals, els alfonsins, els ducats de Venècia, els ducats de cambra i els carlins (pirrals) vells i nous per distribuir-los a les vuit ciutats principals. Manà també que fos obligatòria la comprovació del pes de les monedes.⁷⁷

Aquesta sèrie documental, obtinguda tota dels magnífics treballs de Trasselli, ens dóna tot un seguit de dades de gran interès. La primera menció ens demostra que ja en temps de Frederic III s'empraven pesals. Res impedeix, doncs, de situar el tipus quart en temps d'aquest sobirà, malgrat que tingui una cronologia reculada, tal com ja vàrem fer en descriure aquest pesal per primera vegada.⁷⁸

La data 1315 resulta extraordinàriament primerenca, no tan sols dins el conjunt de la Corona catalanoaragonesa, sinó fins i tot dins el context europeu. Si per a Catalunya tenim una primera notícia del 1339, recordem que Dieudonné trobà les primeres dades segures el 1330 i a França, tot esguardant el conjunt europeu. Amb tot, Dieudonné admet la possibilitat que hi hagi pesals anteriors als Països Baixos. Ara tenim una nova dada segura i força més reculada: l'any 1315 i a Sicília. Cal dir que no sembla estrany que sigui així i que és lògic que l'introducció dels pesals es produeixi abans als països amb forta dedicació comercial, com ara a l'àmbit italià, a la Corona catalano-aragonesa i als Països Baixos, que no pas en d'altres com ara França, on la inferior dedicació a aquesta activitat es conjuga amb un govern auto-

71. Carmelo TRASSELLI, *Note per la storia dei banchi in Sicilia nel XIV secolo*, Palerm, 1958, p. 31. Totes les notícies sobre els pesals sicilians provenen dels excel·lents treballs d'aquest autor. En aquest cas, però, no ens dóna la font d'aquesta interessant notícia.

72. Ídem, p. 33 i 34.

73. Carmelo TRASSELLI, *Note per la storia dei banchi in Sicilia nel XV secolo. Parte I: zecche e monete*, Palerm, 1959, p. 15. Aquesta notícia es dedueix de la següent.

74. Ídem, ídem.

75. Ídem, p. 24.

76. Ídem, p. 30.

77. Ídem, p. 97.

78. També HEISS havia apuntat aquesta atribució, encara que no havia identificat la funció de la peça.

ritari que inicialment s'oposa a la comprovació monetària. Ja hem dit, també, que és força probable que a Catalunya ja s'empressin pesals abans de la notícia, actualment la més reculada, del 1339. Efectivament, en dir el rei que els croats que semblin ésser retallats «es pesin ab pesal que entren 76 barchinonesos en lo marc» sembla que parla d'un instrument ja conegut, el pesal. És diferent la forma en què s'expressa Frederic III: «que una mostra de pes sigui distribuïda [...]».

En conjunt, això no canvia l'apreciació de Dieudonné que situa l'aparició dels pesals a l'inici del segle XIV, però ens aporta una dada cronològica segura anterior a la que ell havia trobat. El context és prou favorable, ja que el comerç, sobretot del blat, i la presència de canviadors professionals per l'entrada d'una gran diversitat de monedes foranes és ben primerenca a Sicília.⁷⁹

La sèrie documental anterior ens mostra que també a Sicília alternaven etapes de control amb etapes de descura com les que hem trobat a Catalunya. Serveix, també, per a poder afermar la cronologia del pesal quart en el període de Frederic III i els altres tres, entre els quals hi ha un enllaç tipològic, a partir de Frederic IV i, en concret, des de l'any 1376, en què es va emetre un diner amb efígie de cara, un tipus que copia el pesal primer. L'estabilitat del càrrec d'afinador que sembla mostrar l'encadenament dels nomenaments en temps de Frederic IV i Maria és en bona consonància amb la sèrie encadenada dels tres primers pesals. Això no vol dir, però, que més endavant no hi tornés a haver parèntesis de descontrol, com sembla indicar la notícia del 1447 i l'astuta solució del Magnànim, que sabé treure profit econòmic d'un estat de desgavell monetari.

La notícia del 1467 ens confirma allò que la factura dels pesals ja ens deia: que foren fabricats a la seca, com els primers pesals catalans. A Sicília, però, no sembla que les institucions arribessin a tenir força suficient per a arrabassar de les mans de l'administració reial aquest vital element de control i vigilància. També ens mostra la varietat de monedes foranes d'or que el comerç sicilià i, en concret, el corrent permanent de l'exportació del blat aportaven a la illa.

Sicília té, doncs, almenys ara com ara, la primacia en l'ús dels pesals, no tan sols en el context de la Corona catalanoaragonesa, sinó també en l'àmbit europeu, i no tindria res d'estrany, com hem dit, que Pere III n'hagués importat l'ús.

Pel que fa a la cronologia dels tipus coneguts, cal situar el tipus quart a partir del 1315, i els altres tres, des del regnat de Frederic IV (1355-1377) i, en concret, des del 1376, que és quan es baten menuts amb efígie de cara.⁸⁰ És probable, però, que

79. C. TRASELLI, *Note per la storia dei banchi in Sicilia nel XIV secolo*, op. cit., insisteix àmpliament en aquestes qüestions.

80. C. TRASELLI, *Note per la storia dei banchi in Sicilia @0:nel XIV secolo*, op. cit., 52-53. Aquesta darrera data no és, però, segura. Trasselli trobà dades d'una encunyació amb àliga el 1372, i una altra amb efígie de cara del 1376. És probable, però, que ja abans s'haguessin fet altres diners amb efígie de cara. Es, efectivament, molt dubtós que en el breu espai 1376-1377 (en aquest segon any mor Frederic IV) s'haguessin emès els abundosos diners amb aquesta estampa, tan variats de marques. Pensem que potser l'emissió del 1376 va ser la que té creu interior, un tipus molt rar, en contrast amb l'altre tipus de bust de cara, que té

el tipus tercer, que repeteix la tipologia de les armes catalanosicilianes a ambdues cares, es perpetués com a pesal del pirral o carlí de plata. En qualsevol cas, ens manca el pesal de ral mencionat el 1467 i que ha d'al·ludir, pel context que l'enllaça amb d'altres monedes d'or, al ral d'or iniciat per Joan II el 1461. També manquen, és clar, els pesals emprats per a la comprovació de les altres monedes foranes d'or, la identificació dels quals sembla que haurà d'ésser més difícil perquè la tipologia al·lusiva a la moneda a comprovar no ens pot ajudar i tampoc sabem quin era la marca distintiva del taller.

ALTRES POSSIBLES PESALS MEDIEVALS CATALANS

Pel que fa a l'època medieval, podem dir que, si han estat encertades les nostres hipòtesis d'atribució, hem trobat tots els pesals documentats que s'obraren a Catalunya per a la comprovació de les monedes catalanes. Ens referim, pel que fa a la plata, als pesals de croat i, pel que fa a l'or, els pesals del florí, de pacífic i de ducat.

Tenim també alguns exemples de pesals mallorquins, valencians i sicilians, però estem convençuts que ens resta encara molt per retrobar en l'àmbit dels altres països de la Corona catalanoaragonesa. En qualsevol cas, nosaltres hem inclòs tot allò que, segons sabem, ha estat publicat fins ara i hi hem afegit molts tipus inèdits.

Encara és possible d'explorar uns altres camps. D'una banda, les famílies de pesals forans que es varen fabricar amb l'objectiu de comprovar les nostres monedes. Abans hem parlat dels possibles pesals de florí d'origen francès, i ara ens referim a un pesal del croat català que fou fabricat a Milà.

D'altra banda, tenim encara pendents, també, les famílies de pesals catalans que es fabricaren amb l'objectiu de comprovar monedes foranes. En concret, la documentació catalana parla dels pesals de l'aguilotxa siciliana, que es pot identificar amb el ral d'or de Joan II; dels escuts, probablement els d'or francesos, i de diferents monedes castellanques. En una ocasió es parla dels enrics, identificables amb els anomenats *enriques de la silla*, i en d'altres es mencionen la castellana o alfonsí, que identifiquen amb la *dobla*, i la dobla castellana, que identifiquen amb la *doble de la banda*.⁸¹

La menció de les aguilotxes ens ajuda a confirmar que es feren pesals per a tipus batuts en altres regnes de la Corona, com hem vist abans amb el probable pesal

---

creu passant al revers. Vegeu el tipus 333 (creu passant) i el 334 (creu interior) al nostre *Numismàtica...* citat. És significatiu, també, que es parli d'una peça en què hi ha dos anells sobre el bust, un petit detall que fa sospitar que hi va haver altres emissions amb petites diferències. No hem pogut verificar si efectivament hi ha anellets a les escasses i generalment mal conservades peces d'aquest rar grup.

81. Dades procedents de la documentació del mostassaf, M. BAJET, *El mostassaf...* citat, p. 268 (1 de març de 1464, p. 273 (23 de març de 1469), p. 271 (1469/74), p. 269-270 (1 de març de 1494 i p. 257 (1560). Vegeu l'apèndix documental.

de ducatò napolità obrat a València. La dels escuts, del 1494, ens evidencia la invasió d'aquesta moneda europea de pitjor llei que el ducat i que, a la fi, va obligar en temps de Carles I a adoptar l'escut com a unitat per a l'or, a fi d'aturar l'eixida dels ducats. Finalment, les peces per a comprovar monedes d'or castellanques ens indiquen que aquest numerari va començar a envair el circulat català ja al final del segle XV, un procés que es va anar agreujant.

Cap d'aquests pesals documentats ha estat identificat fins ara. A Catalunya s'ha trobat una gran quantitat de pesals monetaris. Molts corresponen a les sèries catalanes i han estat incorporats al nostre catàleg, però n'hi ha molts d'altres que són clarament pesals forans: francesos, italians, dels Països Baixos, etc., i sobretot castellans. A part dels castellans, especialment abundosos, en els altres pesals forans hi ha gran varietat de tipus, però no solen sorgir de forma reiterada. Això prova que varen ésser perduts per mercaders que estaven de pas o que formaven part de caixes de pesos europees importades, però que no eren d'ús freqüent. Pel que fa als pesals castellans, de la mateixa manera que es produí una invasió de numerari d'or i argent se'n degueren introduir els pesals.

El problema que es planteja és com distingir un pesal castellà fet a Castella d'un pesal català per a comprovar la moneda castellana. En principi el criteri hauria d'ésser la presència de les contramarques barcelonines de control, però no estem segurs ni que sempre s'hi apliquessin ni si s'hi aplicaven de forma sistemàtica quan així era manat, tal com hem pogut veure amb els pesals catalans. La troballa del pesal a Catalunya és, en canvi, molt menys determinant, però no deixa d'ésser un factor positiu.

A les pàgines que segueixen descriurem algunes peces que, segons el nostre criteri, poden correspondre a pesals forans per a monedes catalanes i a pesos catalans de monedes foranes.

Pesal milanès del croat català

Un amable comunicant ens ha fet conèixer la fotografia i pes d'un curiós pesal que, segons sembla, ha estat trobat a Catalunya. Té forma troncocònica i porta a la base més gran una figura de perfil, i a la base més petita, l'estampa del revers del croat català amb una B o C gòtica al centre.

La figura de l'anvers és pràcticament idèntica a la que trobem a diferents pesals milanesos, i s'apropa especialment al pesal atribuït a Gian Galeazzo Maria Sforza (1480-1494). Un punxó de lleó davant de la figura s'apropa també molt a un dels punxons de verificació emprats a Milà.⁸² L'origen de la peça no sembla pas que pu-

82. Vegeu Colin MARTIN i M. CAMPAGNOLO, *Catalogue...*, op. cit., especialment el tipus 31. Vid. també F. MAZZA, *I pesi monetari di monete milanesi*, Milà, 1982.

gui presentar dubtes. L'altra cara al·ludeix, clarament, a la peça que ha de verificar: el croat de Barcelona. Ens ho confirma la disposició dels anells i dels grups de tres punts alternant als espais, una fórmula emprada només als croats catalans. Reforça encara l'atribució la C o B gòtica, que vol imitar la B que trobem punxonada als pesals de croat o la B que hi ha en alguns quarts de croat del temps de Ferran II.

El pes, de 3,03 g, s'adiu amb els que trobem als pesals catalans. La peça, inèdita i la primera que coneixem d'aquetes característiques, és, doncs, un pesal milanès del final del segle XV destinat a comprovar els croats de Barcelona. Vegeu el núm. 139 del catàleg.

Possible pesal català de la dobla castellana

Una de les peces castellanes per a les quals ens consta que s'obraren pesals a Catalunya és la denominada en els documents *castellana* o *alfonsí*, que probablement es refereix a la clàssica dobla, anterior als enrics i a la dobla de la banda. Ha estat trobat a Catalunya un pesal que porta gravada a l'anvers la paraula ALFONCI en lletra gòtica minúscula. No porta cap altra marca o lectura al revers i pesa 4,24 g. En el núm. 140 del catàleg.

Sembla que seria una peça adient per a la comprovació de la dobla castellana, que té un pes legal de poc més de 4,6 g i un pes real proper a 4,5 g. Naturalment, no es pot descartar que sigui un pesal castellà, però cal tenir present que no s'adapta a la normativa dictada pels Reis Catòlics l'any 1498, la més antiga que es coneix per a Castella. Aquesta disposava que el pesal del *medio excelente* o *castellano*, equivalent a la dobla, havia de portar per tipus un castell amb una C a sota.⁸³ De tota manera, l'atribució prendria més força si aparegués algun altre exemplar amb contramarca de Barcelona. Vegeu també l'addenda, després del capítol III.

Els pesals catalans de l'enric i de la dobla de la banda

En principi no tenim cap peça a què puguem atribuir les mencions de la documentació, especialment per la manca de les contramarques esmentades. De tota manera, és probable que els pesals a què al·ludim siguin coneguts i no hagin estat identificats com a catalans. Tenim, per exemple, un pesal que aparentment compleix les directrius del 1498 per als pesals del *castellano*, ja que hi apareix un castell, però aquest no té a sota la lletra C, núm. 141 del catàleg. Com que hi ha altres peces que porten aquesta lletra, ens preguntem si aquesta peça és una senzilla variant o si, al

83. Per a tot el que fa referència a la documentació castellana i als pesals d'aquesta, vegeu A. M. Balaguer, «Los ponderales...», *op. cit.*

contrari, és un pesal català de l'enric. D'altra banda, hom coneix pesals de la *dobla de la banda* rodons i d'altres de quadrats. Els quadrats s'adapten a les instruccions de la normativa, però no pas els rodons, que, per tant, podrien ésser pesals catalans. Com en el cas anterior, ens manquen proves concloents per a poder-ho afirmar.

Els pesals de l'aguioltxa siciliana

Com hem dit abans, cal identificar aquesta denominació amb el ral d'or que féu batre Joan II a Sicília i que porta en una de les cares una àliga amb les ales esteses que omple tot el camp. L'aguioltxa siciliana és citada també en l'ordenament castellà del 1488 esmentat abans, on se li assigna com a tipus un àliga. És per això que en aparèixer l'exemplar 142 del nostre catàleg, amb una àliga amb les ales esteses dins d'un cairó, Anna M. Balaguer el va identificar amb el tipus previst pels sobirans castellans.⁸⁴ El pes dels dos exemplars ara coneguts, 3,69 i 3,9 g, serien adients per a unes peces que pesen 3,95 g, encara que el segon pes resulta força exigent. Sembla clar, doncs, que cal relacionar aquest pesal amb l'aguioltxa, i és evident que té una tipologia que concorda amb allò que es preveu a l'ordenament del 1488. La qüestió, però, és saber si es tracta de les peces castellanes previstes el 1488 o dels pesals barcelonins mencionats des del 1469/1474. La cronologia no ens en diu res, perquè és força concordant. A favor de l'atribució castellana, hi tenim el tipus, que respon a l'estampa ordenada. A favor de l'atribució catalana, hi tenim el lloc d'aflorament, ara amb un segon exemplar, el 142.1 del catàleg, trobat a Catalunya. Cal concloure, doncs, que ambdues hipòtesis són sostenibles i que ens calen més dades per a poder decidir-nos en un o altre sentit. Davant de la possibilitat que siguin catalans, hem cregut preferible incloure els dos exemplars al catàleg.

Altres pesals de moneda forana o incerts

Dins de l'ampli conjunt de pesals trobats a Catalunya, hem escollit un petit grup format pels tipus dels quals ens consta que almenys han estat trobats dos exemplars. Alguns presenten uns tipus que evidencien clarament la moneda a comprovar, però molts d'altres no deixen endevinar quina funció tenen.

Els exemplars 143 i 143.1 són molt semblants i tenen la tipologia pròpia del gros tornès francès, un tipus monetari d'àmplia circulació. L'estampa d'aquests pesals és, però, bastant tosca i de factura molt més descurada que la dels pesals francesos. És per això que pensem que pogueren haver estat fets per algun argenter local. Tenen uns pesos de 3,9 g i 3,95 g; en línia, doncs, amb els pesals homònims francesos, que pesen entre 4,05 g i 3,33 g.

84. Ídem. núm. 14.

Els exemplars 144 i 144.1 porten només les lletres RA emmarcades i la A té un travesser a dalt, un element goticitzant, per la qual cosa els podem situar als finals del segle XV o a l'inici del XVI. Pesen 4,45 g i 4,75 grams; unes xifres excessives per a pensar en algun pesal del ral català, com semblaria suggerir la partícula RA, i massa altes també per a algun tipus de ral forà com ara el gros tornès. També cal descartar que pugui correspondre a algun dels tipus del ral d'or francès, perquè des de l'inici tenia un pes inferior: 4,22 g. Per pes podrien correspondre als primers escuts francesos, però encara resulten un xic massa exigent. Per tant, no podem fer cap atribució amb bones probabilitats.

En canvi, sembla més fàcilment atribuïble el tipus 145, del qual coneixem també un altre exemplar, el 145.1. Els pesos d'aquests peces, de 3,3 g i 3,34 g, no s'allunyen dels pesals francesos del gros tornès, alguns dels quals porten, segons Dieudonné, la llegenda LE DENERAL, o bé POIS DE TOR DEN,⁸⁵ de la qual els nostres pesals durien només la darrera part, DNE, a la part de sobre. No porten cap altra marca a sota i l'estil de les lletres és plenament gòtic; per tant, sembla que poden ésser dels finals del segle XIV o del XV.

El darrer grup es constituït per dos exemplars que porten com única informació les lletres MI gòtiques a la part de sobre. Amb uns pesos de 4,56 g i 4,58 g, s'allunyen de les nostres monedes i no tenim tampoc uns indicis clars per a atribuir-los a alguna peça forana concreta.

EL CONTEXT PENINSULAR I EUROPEU

La data del 1330 proposada per Dieudonné per a l'inici dels pesals a França sembla força sòlida. Les argumentacions de Lavagne que pretenen situar-la abans, al final del segle XIII, a França no tenen sentit, perquè tornen a qüestions ja rebatudes pel mateix Dieudonné. En canvi, sí que sembla clar que els indicis més antics i, llavors sí que es poden datar del final del segle XIII puguin correspondre a altres països, com Itàlia o els Països Baixos.⁸⁶

En qualsevol cas, la correcció és petita i podem seguir considerant que és al principi del segle XIV que es comencen a emprar pesals de forma significativa al context europeu. I, en aquest sentit, Catalunya i Sicília degueren ésser dels primers països europeus a emprar pesals d'ús públic, atenent les notícies de 1339 per a Catalunya i les atribucions que semblen més probables per a Sicília, amb la notícia del 1315.

Aquesta condició pionera no ha d'estranyar, tenint present l'orientació comercial de la Corona catalanoaragonesa i l'existència d'una parcel·la important de po-

85. *Manuel...*, *op. cit.* p. 12.

86. A. DIEUDONNÉ, *Manuel...*, *op. cit.* p. 4-5; F.LAVAGNE, «Les poids monétaires», *Archeonumis*, núm. 9 (1974), p. 26-32, i especialment la part introductòria de la p. 26.

der en mans de l'oligarquia comercial. I, així, mentre la primera reacció davant les crisis de confiança en la moneda en els països més estataltitzats, com ara França, fou la prohibició dels pesals,⁸⁷ aquí s'optà per mesures públiques correctores. En els països on hi havia un poder reial de tendències absolutistes es produí una acció de vigilància interna, de la mateixa organització de l'estat, la qual disposà l'ús de *fiertons* o pesals de seca bastant abans que es generalitzessin i sobretot es reglamentessin els ponderals d'ús públic.⁸⁸

El cas català, paral·lel al dels Països Baixos, discorre per una altra via: des de la negociació rei-oligarquia es passa a un control doble, que adquireix aviat un caire predominantment ciutadà. Tot això és el que es dedueix de la documentació de Barcelona i és ben segur que, com en tantes altres coses, els usos i costums d'aquesta ciutat varen anar essent adoptats en altres poblacions. Paral·lelament o més probablement abans, es feren els pesals a Sicília, i més en concret a Messina, que era on hi havia el taller monetari; en els capítols inicials ja se n'ha descrit un pesal de seca. Messina era un important centre de comerç i acollia una nombrosa colònia de comerciants. No té res d'estrany, doncs, que fes ús aviat dels mecanismes de control de la moneda.

Dins el context peninsular podem dir que el cas català i de la Corona catalanoaragonesa és pràcticament únic i que les iniciatives de control de la moneda per mitjà de pesals, tant a Portugal com a Castella, com probablement també a Navarra, corresponen a l'edat moderna o, en qualsevol cas, a l'etapa intermèdia o de trànsit entre l'època medieval i la moderna.

En el cas de Portugal és clar que no podem parlar pròpiament de pesals medievals. És cert que es coneixen pesals del *cruzado* d'or, una moneda emesa en el regnat frontissa d'Alfons V (1438-1481), però justament aquest tipus monetari és el que més caracteritza el pas a l'edat moderna, com ha fet veure Gomes Marques.⁸⁹ És, d'altra banda, l'únic pesal que es situa en aquest moment, i tots els altres que es coneixen ja són més tardans.⁹⁰

Pel que fa a Castella, gairebé podem dir el mateix. La primera reglamentació, la ja citada del 1488, es produeix per iniciativa reial i ben pocs anys abans de la reforma monetària del 1497, que és la que marca l'inici del sistema monetari castellà modern. Recordem que aquest es mantindria no tan sols invarià sinó fins i tot immobilitzat (a excepció de l'or) fins als temps de Felip II. Per bé, doncs, que molts dels pesals que es manaren fer el 1488 es refereixen encara a monedes medievals, molt pocs d'aquests pesals es degueren fabricar als temps medievals. De tota manera, no es pot descartar totalment que s'haguessin obrat pesals abans del 1488.⁹¹

87. A. BDieudonné, *Manuel...*, op. cit., p. 16.

88. Ídem, p. 12-14.

89. M. GOMES MARQUES, *História da moeda medieval portuguesa*, Sintra, 1996, p. 51-52.

90. R. C. COUVREUR, «Padrões e pesos monetários portugueses», *Brotéria*, vol. XLII, fasc. 5 (1946), on fa una anàlisi de l'estat de la qüestió sobre els pesals monetaris de Portugal.

91. Vegeu A. M. BALAGUER, «Los ponderales...» citat.

Ens manquen dades pel que fa a Navarra. Ara per ara els únics pesals monetaris que coneixem són unes minves amb les armes d'aquell regne, probable extrem d'una sèrie més llarga que devia dur la mateixa marca. La factura d'aquestes peces ens porta, però, a l'edat moderna.⁹²

92. A. FERNÁNDEZ, R. MUNOIA i J. RABASCO, *Enciclopedia...*, *op. cit.* A la làmina de la p. 26 reproduïxen unes minves que porten les armes de Navarra coronades. És gairebé segur que aquestes minves són la resta d'un conjunt més ampli que devia comprendre també els pesals corresponents.

III. Els pesals de l'edat moderna (fins al 1731)

ELS CANVIS PROFUNDS DE CONJUNTURA

L'opció castellana de Ferran II hauria estat potser anecdòtica o passatgera si la descoberta americana no hagués capgirat d'una manera radical els paràmetres de referència. Comptant amb la porta atlàntica orientada vers la que seria la línia econòmica del futur, l'hegemonia castellana es féu irreversible i aclaparadora.

D'altra banda, el sobirà havia sostret la moneda d'or castellana de la via morta dels patrons andalusins i l'havia situada en la línia europea del ducat, just en el moment en què el tresor americà li havia d'assegurar el millor crèdit.

Aquella vetusta moneda àuria castellana de baix preu que el rei Pere III feia fondre amb avantatge a Perpinyà a mitjan segle XIV per batre florins havia passat a ésser, al final del segle XVI, una divisa europea. Ben aviat conqueriria els mercats internacionals i comptaria amb el favor universal.

Els catalans ben poca cosa pogueren fer davant la contundència d'aquests fets. Si volien seguir comerciant amb avantatge, no tenien altra opció que jugar amb la millor carta que tenien a l'abast de la mà, encara que fos una carta forana. I, així, és ben significatiu que els barcelonins, que havien vist amb desconfiança l'encunyació excepcional d'escuts a la seva ciutat el 1534 per a finançar l'expedició a Tunis, a la fi manessin el 1546 que es fabriquessin pesals per a aquesta moneda. Els comerciants acceptaren de bon grat els substanciosos rals de quatre i de vuit d'argent i l'escut d'or i els múltiples d'aquests, que els altres comerciants europeus els prenién dels dits. Davant d'aquest fet els responsables de la política monetària catalana, bàsicament els consellers de Barcelona, poca cosa hi podien fer. Només es permeteren la via alternativa del trentí o doble ducat, quan així ho marcava la tendència europea i encara curaven de no apartar estampes i llegendes dels vells *excelentes* castellans. L'aspecte més determinant de la seva gestió fou que saberen mantenir el país al marge de la petita moneda castellana, de molt mala qualitat, i assoliren, així, de contribuir a la salut del petit comerç.

No cal dir que totes aquestes transformacions, que es produïren amb prou rapidesa, varen tenir un reflex en els pesals monetaris.

Enfront dels múltiples del ral castellà, els petits croats i mitjos esdevingueren poca cosa més que un complement de la moneda domèstica. És per això que ara s'empraran els pesals referits a la plata castellana i desapareixeran els pesals de croat. Pel que fa a l'or, només la via paral·lela però ocasional, del trentí aportarà peces específiques. Al marge d'això, el pesal d'escut castellà serà universalment en ús i només la marca comprovadora de Barcelona o de les altres ciutats que havien establert un control propi ens donarà constància de l'origen català d'aquestes peces; i encara un origen relatiu, perquè moltes vegades hom aprofitava també els pesals castellans i els remarcava: per què havien de fabricar allò que ja els arribava fet?

Els pesals catalans van ser, doncs, a partir d'aquest moment predominantment peces comprovadores de monedes alienes, castellanes, malgrat que el mercat interior estigués més o menys abastat de petit numerari propi. De fet, és la moneda forta la que demana i justifica el cost d'una comprovació.

Durant tota l'etapa dels Àustria hi haurà, doncs, dues línies essencials de pesals: la del ral d'argent i sobretot dels múltiples d'aquest, per a la plata, i la de l'escut i els múltiples, per a l'or. A partir de les reformes monetàries de Felip V, que establiran les línies mestres de la política monetària castellana fins a mitjans segle XIX, hi haurà un canvi bàsic en els pesals. Això es deurà al reajust del ral de plata americà, que en passar de la talla anterior de 67 a la nova de 68 tindrà el mateix pes que l'escut. D'aquesta manera, les unitats i els múltiples de l'or i de la plata, amb les mateixes talles i referits a un mateix marc, tindran el mateix pes; naturalment, no pas la mateixa massa, atesa la gran diferència de densitat, ni el mateix valor, perquè l'or és molt més apreciat que la plata. Així, el mig escut valdrà vuit rals d'argent, i per això se l'anomenarà popularment *durillo*. La conseqüència d'aquesta unificació de talles és que hom es podia valer dels mateixos pesals per a l'or i per a la plata, i el sobirà va donar unes detallades instruccions de com havien d'ésser des de llavors els pesals i com s'havien de marcar. Aquesta reforma marca una inflexió important a la tipologia i ús dels pesals i obre una nova etapa que comentarem breument més endavant.

Ara caldrà centrar l'atenció en la primera part de l'edat moderna, la que ocupen els regnats dels Àustria i que es caracteritza per la doble seriació dels pesals, segons fossin per a l'or o per a la plata.

EL PESALS DE L'ESCUT DE LA CREUETA (1546-1731)

L'escut d'or fou emès per primera vegada a França en temps de Lluís IX (1266-1270), en forma de peça d'alt for (or gairebé pur) i amb un pes que superava els 4 g.

Seguint el procés propi de tots els països amb fort poder reial, aviat se'n van anar abaixant les característiques de valor. A l'inici del segle XVI s'havia anat propagant per tot Europa un tipus d'escut força més modest, amb un pes equiparable al del ducat (uns 3,5 g) i una llei lleugerament inferior: 22/23 quirats en lloc dels 23,75 del ducat.

L'any 1534, en temps de Carles I, es va prendre la iniciativa d'introduir a Castella l'escut en substitució del ducat i amb l'objectiu d'evitar l'exportació massiva del ducat castellà de millor llei. L'escut castellà, d'una llei de 22 quirats i una talla 68 peces el marc de Castella, fou l'única moneda realment estable de la monarquia castellana, ja que es va mantenir invariada en contingut d'or des del 1534 fins a la implantació definitiva de la peceta, ben entrat el segle XIX.¹ Des del moment en que s'inicià i durant tots els anys de la dinastia Àustria, l'escut castellà es caracteritzà, sobretot, per la presència en una de les cares d'una creu patent. A l'altra cara hi havia l'escut de les armes reials. La creu patent fou el veritable tret senzill i diferencial dels escuts castellans, de manera que aquí foren coneguts per *escuts de la creueta*. També els pesals són fàcils de distingir, perquè porten com a tipus aquesta creu.

Des de Felip V es començaren a batre escuts que havien substituït la creu per l'efígie reial, però encara se'n batien, paral·lelament, amb la creu. Malgrat això, els pesals deixaren de portar aquest tipus des dels anys 1728 i 1731, en que Felip V reformà la moneda d'argent i unificà la tipologia dels pesals monetaris. Per tant, els pesals de l'escut tenen per a Castella un espai clarament definit: 1534-1731. Pel que fa a Catalunya, podem prendre com a punt de partença la data de 1546, en què el Consell barceloní va decidir fabricar 2.400 pesals d'escut.² Feia molt poc temps que els catalans havien rebutjat els escuts, només dotze anys. Per tant, la decisió de fer una tan gran quantitat de pesals no era més que el reconeixement d'un fet no volgut però implacablement cert: l'escut circulava profusament.

L'espai de l'escut a Catalunya permet, doncs, una petita correcció en la data inicial. El relleu des pesals d'aquesta moneda fet el 1731 en ple domini absolut, ja no admeté correccions. Per tant, la cronologia extrema dels pesals d'escut comprèn el període 1546-1731.

A Catalunya han estat trobats molts pesals de l'escut de la creueta que no porten cap marca específicament catalana i que no són altra cosa que un reflex més de la creixent dependència monetària de l'àmbit català respecte a l'imperi castellà. No saltres ens ocuparem ara exclusivament d'aquells pesals que portin marques de control barcelonines i dels que en porten d'altres regnes. Més endavant comentarem els pesals amb marques locals.

1. Cal recordar que, malgrat la radical reforma monetària del 1868, en realitat no fou aplicada per a l'or i es seguirem batent durant uns quants anys les peces d'or a nom d'Isabel i amb els valors en escuts.

2. *Rúbriques de Bruniquer*, vol. IV, Barcelona, 1910-1912, p. 137.

Els pesals catalans de l'escut tenen les contramarques següents:

- 1) Rosa de sis pètals i botó, petita (núm. 147).
- 2) Rosa de sis pètals i botó, gran (núm. 148).
- 3) Armes catalanes en escut recte i armes barcelonines en cairó (núms. 149, 149.1 i 149.2).
- 4) Armes de Barcelona en cairó (núm. 150-152).
- 5) Armes catalanes i punxó amb marca ALCNIZ (núm. 153 i 154).
- 6) Armes barcelonines en escut arrodonit de baix (núm. 155).

A més, hi ha pesals valencians amb la contramarca:

- 7) Armes de València: escut català en cairó entre L-L (núm. 155A).

L'ordre cronològic d'aquestes contramarques sembla que s'ha de correspondre amb la seqüència que hem donat a la llista.

Aquí ja no trobem la rosa de sis pètals sense botó, que era tan abundant en els pesals de florí i que només apareix en els pesals de ducat més arcaics. En canvi, trobem les roses amb botó que hi havia en alguns dels pesals de ducat del punxó més modern, els núm. 104, 106 i 110. La rosa més gran només la trobàvem en el pesal de dibuix singular, el núm. 101. Aquests pesals de la rosa, o almenys alguns, han de correspondre a mitjan segle XVI, des de la primera fabricació del 1546. Per tant, els pesals de l'escut amb la marca de rosa amb botó serien els més antics.

Vindrien a continuació els pesals amb les marques d'escut català allargat i armes de Barcelona en cairó. La marca catalana té el mateix punxó que trobàvem als pesals de ducat, encara que en aquell cas anava acompanyat de l'escudet de la T. Recordem també que en un pesal de florí trobem també aquest escut català i que igualment apareixerà en alguns pesals de la R. Com que els pesals de florí no poden haver arribat al segle XVII, perquè el 1599 ja es considerava aquella moneda obsoleta, sembla clar que la marca de l'escudet català es devia començar a fer servir a la segona meitat del segle XVI i podia haver perdurat encara alguns anys al segle XVII. Cal combinar aquestes informacions i les que dona l'escudet barceloní en cairó. Aquest escudet no apareix mai en els pesals de ducat, però, en canvi, és sistemàticament present en els pesals del trentí. El ducat podia haver entrat en crisi al final del segle XVI, en funció de la invasió d'escuts, que ja hem vist que és molt important almenys des de mitjan aquest segle. Això explicaria l'absència de la marca de Barcelona en cairó, que seria ja del segle XVII, i per això apareixeria sistemàticament en els pesals de trentí, que tingueren un paper important sobretot a la primera meitat d'aquest segle.

Així, doncs, els pesals amb escudet català allargat i el punxó amb armes de Barcelona en cairó són adients per a la primera meitat del segle XVII.

Sembla lògic que situem a la segona meitat del segle XVII els pesals que només porten les armes de Barcelona en cairó. La marca de Barcelona perviurà en el segle XVIII, mentre que els escudets catalans desapareixeran. Per tant, aquests pesals serien com de transició entre el punxonat amb dues marques i els escuts barcelonins del segle XVIII, que tindran, com veurem, una altra forma.

Els pesals 153 i 154, amb l'escut català i el punxó ALCNIZ, són força singulars.³ D'una banda, porten unes armes catalanes, la qual cosa ens inclina a considerar-los del segle XVII, però, per altra banda, porten la cartel·la amb un nom que sembla d'afinador, un costum que s'iniciarà justament al segle XVIII. Aquesta associació de marques no és casual ni sembla tampoc acumulativa, perquè també la trobarem en dos pesals de la sèrie de la R que porten, a més, armes barcelonines en cairó. Si tenim present que l'escut català és completament diferent del que trobàvem en els pesals abans comentats del ducat i de l'escut i que tampoc coincideix en el que porten els pesals de la sèrie de la R, podem pensar que potser els punxons d'aquest escut i el de la cartel·la ALCNIZ són aragoneses i fins i tot que la cartel·la ALCNIZ era una marca local de la població amb aquest nom, és a dir, d'Alcanyís. En aquest cas els dos pesals de la R serien peces barcelonines aprofitades, un fet que sovinteja en els pesals locals, mentre que els dos pesals d'escut serien plenament autòctons.

Entre els pesals clarament barcelonines, hem deixat per al final el que porta una única contramarca consistent en un escut barceloní arrodonit per baix. Sembla clar que aquesta forma de l'escut s'ha de situar entre la de cairó, que hem considerat típica del segle XVII, i la quadrangular arrodonida, que, com veurem, és la que trobem sistemàticament als segles XVIII i XIX. Aquest pesal podria ésser, doncs, del principi del segle XVIII, però anterior a les disposicions de Felip V de 1728, que va fer desaparèixer, de fet, els pesals específics de l'escut.

Molt tardans sembla que han d'ésser també els pesals valencians amb la marca de l'escut de la creueta i el punxó d'armes de València, que ja va descriure Mateu y Llopis.⁴ D'una banda, perquè se n'han trobat d'associats amb pesals dels afinadors valencians anomenats Planes, que sabem positivament que actuaren a l'inici del segle XVIII,⁵ de l'altra, perquè el punxó de València és molt semblant també al que empraven aquests afinadors. En principi, doncs, sembla lògic que considerem aquests pesals del principi del segle XVIII i, com hem dit anteriorment, d'abans del 1728, o, com a màxim, del final del segle XVII.

L'anàlisi dels pesos dels pesals catalans de l'escut en els situen en unes xifres entre 3,35 g i 3,4 g, a excepció d'alguns casos aïllats, que deuen correspondre a peces manipulades. Això suposa un marge de tolerància bastant ampli, d'entre tres i quatre punts; es passa, doncs, de la talla legal de 68 a les de 71/72. Si analitzem una mostra de cinc pesals de l'escut amb marques només castellanes i separem igualment els valors clarament anòmals, ens situem dins la talla 72; cap peça arriba a la de 71. Certament caldria eixamplar la mostra, però amb aquesta informació sembla

3. Foren descrits per primera vegada per Jaime PAZ. «Ponderales monetarios inéditos», *Gaceta Numismática*, núm. 119, 1995, p. 21-24.

4. Vegeu, per exemple, el núm. 80 del seu *Catálogo de los ponderales monetarios del Museo Arqueológico Nacional*, Madrid, 1934. Mateu en va publicar després d'altres en articles posteriors.

5. El mateix Mateu ha documentat l'actuació d'aquests al *Catálogo...* citat, i també són relativament comunes les seves capses de pesos amb la data en què foren calibrats.

que ja podem assegurar que la tolerància era com a mínim de tres punts per sota de la talla legal.

ELS PESALS DEL TRENTÍ D'OR

El trentí és un cas veritablement curiós de mestissatge monetari que ens revela, amb tot, dos aspectes positius de la política monetària que anava menant l'oligarquia catalana, immersa en el desgavellat vaixell de l'imperi espanyol: d'una banda, la sintonia amb Europa, i, de l'altra, la capacitat de dissentiment i de prendre vies pròpies i exclusives.

Ja hem parlat abans del favor de què havia gaudit el ducat a Catalunya i de la poca afecció que hi havia a l'escut, que es va acabar, però, imposant com a referent monetari de l'or. Aquest favor de què havia gaudit el ducat no era pas exclusiu de Catalunya, sinó que també el compartien altres països europeus situats més o menys dins l'òrbita imperial castellana. La peça més difosa dins la sèrie del ducat era l'anomenat *ducado de a dos*, la peça amb les efígies enfrontades de Ferran i Isabel que els catalans denominarien *dobló de dues cares*.

Al segle XVI l'escut havia arribat a dominar el mercat. L'any 1602 ja ens consta que se'n fabricaven també a Barcelona, imitant completament els tipus castellans.⁶ Al principi del segle XVII sembla que hi va haver un seguit de canvis de conjuntura que van permetre el reafiorament dels ducats. Pierre Vilar parla d'un abaratiment de l'or, i cal pensar, en qualsevol cas, que el bon record del ducat de bona llei li atorgava un for tan favorable que tornava a esdevenir rendible de fabricar-ne. Així ho van fer els Països Baixos, que no van tenir cap escrúpol a anar copiant els tipus monetaris que gaudien de major estima. Així, si d'una banda batien florins, també copiaren els sobirans anglesos o els rals d'or francesos. Vers el 1600 algunes ciutats, com ara Kampen, es van llençar a reintroduir al prestigiós *ducado de a dos*, i, tot i que n'evidenciaren l'origen (CAMPE), hi van gravar les figures de Ferran i Isabel dels antics dobles ducats castellans. Aquestes peces aviat arriben a Catalunya,⁷ i, davant l'èxit de l'operació, es van decidir a emprendre la mateixa via. És segur que, almenys des dels darrers anys de Felip III, ja es batien peces de dos ducats a Catalunya, un fet prou singular, ja que a tots els altres regnes peninsulars es seguia emetent l'escut. Aquesta línia pròpia es va mantenir fins ben entrada la Guerra dels Segadors (1640-1652), a l'inici de la qual encara se'n van batre algunes partides.

6. Les emissions imitatives d'escuts, documentats ja per les *Rúbriques de Bruniquer*, no foren identificades per J. Botet i per això no consten a *Les monedes catalanes*, vol. III, 1911. Fou F. X. Calicó qui en els seus catàlegs atribuï a la seca de Barcelona escuts amb marques B-A i B. En conjunt, la numismàtica de l'edat moderna és un dels grans temes pendents, que caldria fonamentar en una àmplia recerca documental.

7. Vegeu més àmpliament aquestes qüestions a M. CRUSAFONT, *Barcelona i la moneda catalana*, Barcelona, 1989, i *Història de la moneda catalana*, Barcelona, 1996, on es recullen resultats d'altres treballs anteriors.

Després de la guerra es va tornar, ara definitivament, a l'escut, i es van tornar a batre altre cop peces de tipologia castellana sense altre distintiu que la B, unes peces amb tan poca aparença de catalanes que J. Botet i Sisó les va passar per alt.

Els nous doblons de dues cares catalans s'anomenaren *trentins* pels rals a què equivalien; de primer tenien el valor de 35 rals, i a partir del 1618 es va fixar en 33 rals. Els primers trentins tenen exactament la mateixa aparença que els *ducados de a dos* castellans, i en el lloc on hi hauria d'haver la marca de la seca hi ha una estrella. Els mitjos trentins tenen aparença similar, però bé que varia l'escut del revers. Des de 1618 es varen emetre també terços de trentins, dits *onzens* perquè equivalien a 11 rals. Aquests, en canvi, porten a l'anvers l'efígie del rei Felip, i al revers, només les armes catalanes. Sembla clar que hom procurava, sobretot, afermar el bon for de la moneda d'or sobre la fama del doble ducat castellà, i només el petit divisor, amb més funció de moneda domèstica, era l'encarregat de sostenir la simbologia pròpia.

Des del 1629 els trentins incorporaren la lletra B entre els bustos dels sobirans, i es varen contramarcats amb aquesta lletra els trentins anteriors, i durant la Guerra dels Segadors la lletra fou substituïda per un signe inequívoc de catalanitat: un escut barceloní en cairó, que, de fet, ja portaven també els terços des de l'inici sota l'efígie del sobirà.⁸

A Catalunya han estat trobats molts pesals del *ducado de a dos* castellà que es caracteritzen per portar a la cara principal un punxó rodó amb les dues efígies reials enfrontades, i a l'altra, xifres indicatives de les característiques de fabricació. Aquests pesals són quadrangulars i més o menys troncopiramidals.⁹ Els pesals de trentí s'assemblen força als pesals del doble ducat castellà, però presenten una sèrie de trets que permeten distingir-los fàcilment. D'una banda, tots els que fins ara hem trobat són rodons. De l'altra, no porten les xifres de fabricació, sinó un escudet de Barcelona en cairó. Finalment, tenen una unitat d'estil i, fet també determinant, hi ha pesals del terç amb l'efígie del rei Felip.

Els pesals de trentí no són gaire abundants, només en coneixen set exemplars. Això concorda amb una durada relativament breu d'aquestes monedes, però també pot ésser explicat per la possibilitat d'emprar per a les comprovacions els antics pesals del doble ducat castellà.

Els pesals de trentí i els altres pesos de la gamma, és a dir, els de mig trentí i terç de trentí, tenen uns pesos molt poc per sota de 3,5 g i de vegades arriben a aquesta xifra. Si tenim present que el ducat tenia un pes legal de 3,58 g aquests pesals resulten ésser molt exigents, ja que donen un poc més d'un punt de tolerància, perquè amb dos punts ens situem a 3,47 g. La bona fama del *ducado de a dos* es de-

8. M. Crusafont, «Or inèdit de la Guerra dels Segadors», *Gaceta Numismática*, núm. 68 (1983), p. 49-57.

9. Vàrem publicar el primer pesal de trentí a «Pesals catalans senzills i múltiples». *Acta Numismàtica*, núm. 20 (1990), p. 141-164. Vegeu el núm. 13, a la p. 158 i a la làmina de la p. 159.

via, de segur, a la regularitat i bona llei que tenia, i els consellers barcelonins no es degueren voler arriscar a sofrir una caiguda de for abusant de les desviacions a la baixa.

ELS PESALS DE LA SÈRIE R: RAL CASTELLÀ

Fins fa pocs anys els pesals més abundants i coneguts eren, a part dels de croats i de florí, els que eixiren de les disposicions de Felip V del 1731. Tots tenien una gamma fixa de valors i les marques eren gairebé sempre una cartel·la amb el nom de l'afinador, el valor i l'escudet de Barcelona. Pel que fa als valors, hi havia peces de 8, 4, 2, 1 i 1/2 i també una col·lecció de minves. Com veurem més endavant, abunden els pesals amb els noms de Farriols, Barbarà, Cristià, etc. Entre aquestes famílies de pesos sovint n'apareixien d'altres que, en lloc de dur un nom complet d'afinador, duien només la lletra R, cosa que feia pensar en la inicial de l'afinador, i també se'n trobaven d'altres amb les marques SS o JR.

Darrerament va anar apareixent un altre grup de peces que, tot i portar també la marca R, eren ben diferents. D'una banda, la factura era més tosca i no s'adaptaven pas a la sèrie de valors estandaritzada al segle XVIII, sinó que sorgien peces de 10, de 20 i fins de 50 unitats. D'altra banda, a més de la marca de Barcelona duien un escut català allargat, més gran i menys acurat que l'escudet que hem trobat en els pesals anteriors de florí i sobretot d'escut i ducat.

En publicar un conjunt d'exemplars d'aquest grup més tosc, ens fixarem en una notícia de les *Rúbriques de Briniquer* datada del 1506 en què es deia que la ciutat de Barcelona marcava els seus pesos amb les armes de la ciutat i les del mostassaf. Tenint present que el mostassaf és un càrrec d'elecció reial, li era adient l'escudet amb les armes reials, de manera que les peces arcaïques de la R semblaven concordar amb la cronologia que ens donava la rúbrica citada. Què significaria, però, la lletra R, i a quines peces correspondrien aquests pesals? Analitzant la gamma de pesos, s'observava que solien ser per sobre de 3,3 g i que, en alguns casos, arribaven a 3,4 g i fins podien superar aquest pes. Eren força més amunt, doncs, dels pesos dels croats de Barcelona, que rarament arribaven a 3,2 g, i fins semblaven superiors als dels florins, que eren entorn de 3,3 g. Fixant-nos en la cronologia abans citada, vàrem pensar que es podria tractar de pesals de ducat, ja que aquesta moneda tenia un punt més de talla que el flori. Pel que fa a la lletra R, vàrem pensar que podria al·ludir a l'afinador Riambau, elegit el 1532.¹⁰

Poc després eren descrits uns pesals amb les armes de Barcelona en cairó, un escut català diferent dels de la nostra sèrie R, el punxó ALCNIZ, que es considerava

10. Ídem, p. 161-163.

de l'afinador, i la lletra R. L'autor de la comunicació argumentava que, havent-hi el nom de l'afinador, la lletra R no podia pas al·ludir a Riambau, sinó que volia dir 'ral'. Cap comentari sobre el fet que les peces, amb uns pesos unitaris de 3,38 g i 3,37 g, ultrapassaven de molt els pesos dels croats o rals catalans.¹¹ Com que ALC-NIZ també podria referir-se a la població (Alcanyís) i les peces podien ésser pesals locals, l'argumentació no aportava dades realment provadores.

L'explicació d'aquestes peces ha sorgit, com no podia ésser d'altra manera, de la reconsideració de tots els aspectes de la qüestió, sens oblidar la part, fonamental, dels pesos.

D'una banda, varen aparèixer molts altres pesals d'aquesta sèrie i moltes peces locals que també duïen la R. A més vàrem trobar el nomenament d'afinador a favor de Joan Poc l'any 1560.¹² La poca durada del regiment de Riambau i l'escampall de peces local feien inviable que la R pogués fer referència a ell. Definitivament, la R no volia dir 'Riambau'. La dificultat doble que això generava era atribuir aquestes peces i, d'altra banda, trobar els pesals veritables del ducat. Ja hem vist abans la solució per als pesals de ducat, i ara replantejarem la de la sèrie R.

Una relectura atenta de la disposició de 1506¹³ i del context d'aquesta ens féu adonar que no es referia pas a pesals de moneda, sinó a pesos comercials. Efectivament, ara sabíem que hi havia, a més del càrrec del contrast, que verificava els pesos i lleis en l'àmbit dels argenters, dos afinadors amb funcions diferents. L'un comprovava els pesos i mesures comercials, i l'altre, els pesos de les monedes. El fet que la rúbrica del 1506 parlés de l'«afinador de pesos i mesures al qual toca afinar tots els pesos y mesures i canas» i també que aquesta rúbrica no estigués inclosa en l'apartat de les monedes, sinó en la del mostassaf i afinador, ens varen convèncer que res tenia a veure amb les monedes. Aclarit aquest punt, res impedia suposar que els pesals de la sèrie R no eren del 1506 o d'una data situada entorn d'aquest any, sinó més tardans.

Hauríem acceptat llavors sense reticències la interpretació de R per «ral» si no hagués estat pel problema del pes. És cert que a l'edat moderna hom parlava dels rals catalans, més que no pas dels croats, però el pes que tenien, ja força més feble del que marcaven les peces de la sèrie R, va minvar encara des de l'inici del segle XVII. Com es pot resoldre aquesta contradicció aparent? Nosaltres pensem que l'explicació rau en el procés de castellanització monetària que tal com vàrem assenyalar recentment,¹⁴ al llarg del segle XVI i que va implicar un circulat de moneda forta bàsicament castellà. La moneda catalana va quedar reduïda a un paper

11. Jaime PAZ, «Ponderales...» citat.

12. Cal afegir que, si bé és cert que Joan Poc va substituir Riambau el 1560, el més probable es que ambdós tinguessin el càrrec d'afinadors dels pesos i mesures comercials, més que no pas el d'afinadors dels pesos de les monedes.

13. *Rúbriques... op. cit.*, p. 120.

14. M. CRUSAFONT, La castellanització de la moneda, a *Història política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 4, a cura de Xavier Torres i Eva Serra.

domèstic i el gran comerç va funcionar amb les peces de quatre i de vuit de plata castellanes i els escuts d'or de la mateixa procedència. Els pesals de la R quedaven explicats si suposàvem que, malgrat les marques catalanes, no pretenien pas comprovar el ral català, sinó el ral castellà.

El ral castellà, a una talla de 67 peces el marc de Castella, havia de pesar 3,4895 g, i, per tant, ara si, els pesals concordaven amb aquest nivell ponderal. D'altra banda, han aparegut també nombrosos pesals de la R, sobretot locals, que són pesals del ral castellà reaprofitats, identificables per la marca de jou i les fletxes.¹⁵ Això reforça l'atribució i també que prenguem, com hem fet, un marc de Castella de 233,8 g, més que no pas l'afeblit de 230 g que afluïrà al final del segle XVIII. Efectivament amb un marc de 230 g i una talla 67, obtenim un pes de 3,4328 g, que resulta ésser superat per un dels pesals i que en deixa dotze més pràcticament sense tolerància. Per tant, cal pensar que mentre s'empraren els pesals de la sèrie R encara es mantenia un marc castellà de 233,8 g o un de proper a aquesta xifra.

Pel que fa a la cronologia d'aquestes peces, si tenim present el que hem dit en parlar dels pesals de l'escut, sembla clar que la marca de Barcelona en cairó que porten la major part d'aquestes peces és la més universalment emprada al segle XVII. Com que també hi ha pesals de la sèrie R amb l'escudet català apuntat i petit que hem trobat en algunes pesals de l'escut, res impediria que els pesals de la R s'haguessin començat a emprar a la segona meitat del segle XVI, per bé que el període de màxima expansió d'aquestes peces seria el segle XVII. Ja veurem que això contribueix a encaixar també la major part dels pesals locals en aquesta cronologia.

En un altre sentit, hom podria argumentar que aquests pesals no semblen pas seguir l'evolució de la moneda de plata castellana, que fou rebaixada de pes amb Felip IV i Carles II, a la segona meitat del segle XVII. El fet es que la plata peninsular degué tenir un paper molt poc important en el circulat i que la massa principal de peces de quatre i de vuit, que era la que empraven els comerciants, era d'origen americà. A les *Rúbriques de Bruniquer*, hi consten al·lusions a les *peces mexicanes*,¹⁶ probablement una forma genèrica per a designar l'argent ultramarí.

Els pesals de la R serviren, doncs, per a la comprovació del ral castellà, però no es pot descartar que en una primera etapa fossin emprats també per als rals catalans, que tenien un contingut d'argent poc diferent. Les petites diferències de pes serien poc sensibles, sobretot si circulaven barrejats amb altres rals castellans. Fins arribar a les reformes dels inicis del segle XVII en que el ral català es situa a la relació 5/4 respecte al castellà, les peces d'argent eren poc diferents i la troballa de Valls fa pensar que efectivament corrien juntes i al mateix valor. Això explicaria l'abrupta desaparició dels pesals de croat després dels tipus que porten l'efígie de

15. Vegeu el catàleg.

16. *Op. cit.*, p. 149.

Ferran. D'altra banda, quan a inicis del segle XVII es consagri el canvi 5/4 potser ja no té interès fer pesals del ral català, atès el seu migrat paper en el criculant.

Pel que fa als pesals de la sèrie R moderns, es a dir, els que no porten escut català, que hem comentat al principi, és molt probable que calgui situar-los al principi del segle XVIII. Si en aquests la marca R vol dir encara 'ral', hauran d'ésser anteriors al 1731 o dels primers que s'emeteren després de les disposicions d'aquesta data, ja que la peça tant servia per als rals com per als escuts, i, per tant, la R més aviat creava confusió. Amb tot, cal tenir-ne en compte l'adaptació, pel que fa a l'escala de pesos, a les disposicions d'aquella data. Com que, malgrat tot, l'escut barceloní és encara en cairó i no pas quadrat i arrodonit, pensem que els pesals moderns de la R poden ésser del principi del segle XVIII o, com a màxim, del final del segle XVII.

Aquest grup més modern de la sèrie R té una notable regularitat, ja que els pesos van, molt ajustadament, de 3,3 g a 3,4 g, a excepció d'una única peça, probablement manipulada, que pesa 3,065 g. Això vol dir que la variació es produeix entre les talles aproximades de 69 i 71; per tant, hi ha una tolerància d'entre dos i quatre punts. En canvi, aquests marges són molt més amplis i variables en el grup més arcaic de la R. Tot i descartar el 20% dels pesos més baixos, atenent les possibilitats de manipulació, la talla extrema és encara de 72 peces al marc, amb cinc punts de tolerància per sobre de la talla legal. Hom observa també un grau força superior d'exigència dins el grup arcaic per als pesals múltiples, una fórmula pràcticament constant en tots els grups de pesals i que, com ja hem explicat abans, respon a la possibilitat de compensació de pesos a l'alta i a la baixa quan es fan pesades conjuntes. En aquest cas observem que, si prenen com a frontera la talla 72, el 85% dels pesals múltiples es situen per sota d'aquesta talla, és a dir, són més exigents, mentre que només el 20% dels individuals compleixen aquesta condició. Al marge, doncs, de les possibles manipulacions, que sempre es produïen, el nivell d'exigència era superior en els pesals múltiples. Aquesta comprovació relativa no l'hem poguda fer en el grup de la sèrie R modern perquè són molts rars els pesals individuals d'aquest grup.

Pel que fa a les dues peces amb ALCNIZ i les armes de Barcelona en cairó, ja hem dit abans que semblen haver-se originat de pesals de la R moderns, ja que tant la forma de les R com l'escudet i la factura de la peça s'acosten molt a les característiques d'aquell grup. En parlarem més endavant.

ELS PESALS LOCALS

Les disposicions per al control de la moneda que va prendre la ciutat de Barcelona des de mitjan segle XIV i, sobretot, a partir del 1405 varen ésser adoptades també posteriorment per altres ciutats catalanes, i, naturalment, degueren també introduir-se en els altres regnes de la Corona catalanoaragonesa. Així, en tenim

constància per als casos de Mallorca i València. Per que fa a Sicília, ja hem vist que constitueix un cas a part.

En aquest capítol ens ocuparem dels pesals locals, un fenomen que, de moment, només hem detectat a Catalunya, al marge dels hipotètics i probablement força tardans pesals amb ALCNIZ, potser aragonesos i de la ciutat d'Alcanyís.

L'origen de la dispersió de les mesures de control ja el podem trobar en una ordre del rei Pere III del 1345. En aquella data, i dins el context de les diferents disposicions preses davant la crisi de confiança en el croat, el rei manava que en tots els llocs importants de Catalunya hi hagués pesals per a la comprovació del pes de les monedes.¹⁷ No sabem, però, si aquesta iniciativa reial va arribar a tenir conseqüències pràctiques. Les notícies concretes de què disposem són les següents:

- 1347, Lleida. A petició dels paers el rei va encarregar el pes i comprovació dels croats al canviador Pere de Maçons, i se'n fixaren els honoraris com a contrast o pesador dels croats barcelonins.¹⁸
- 1407, Cervera. Els paers regracien als consellers de Barcelona la tramesa d'instruccions i pesals per als florins.¹⁹
- 1407, Tortosa. El rei els autoritza a tenir una taula per a la pesada dels florins.²⁰
- 1408, Lleida. El rei autoritza els paers perquè estableixin una taula del pes dels florins amb pesos fets a la seca de Barcelona.
- 1494, Cervera. Franci Tarroja proposa als paers de tenir pes de contrast per la «gran confusió sobre lo pesar de les monedes» que hi ha. El Consell acorda nomenar un contrast per un any amb «lo menor salari que poran».
- 1497, Cervera. S'estableix que el pes de contrast tingui els pesos i les minves de Barcelona. Notícies posteriors, fins a 1631, es refereixen a les retribucions del contrast.
- 1506, Perpinyà. Els consellers de Barcelona informen, a petició dels de Perpinyà, que ells tenen establert «un ofici de afinador de pesos i mesures i canes». Encara que sembla que es fa referència als pesos comercials, tot sembla indicar que Perpinyà encara no tenia oficis de control.
- 1517, Valls. El Consell General nomena l'argenter Antoni Cellers per a l'ofici de contrast. Ha de pesar els ducats d'un en un fins a 6 ducats i, tots junts, si són més de 6.²¹
- 1530, Lleida. El Consell General nomena Serra, argenter, per a l'ofici del pes del contrast en substitució de Geroni Oriola. Es fa l'inventari dels pesals, que donem en l'apèndix.
- 1537, Lleida. El batlle es queixà al Consell municipal que el contrast havia alterat el pes del testó.

17. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 118-119, i vol. III, *op. cit.*, p. 316-317.

18. Les notícies que donem de Lleida procedeixen de F. MATEU Y LLOPIS, «Datos y documentos para la historia monetaria de Lérida», *Ilerda*, Lleida (1945), a excepció de la del 1408, que obtenim de J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.* p. 203, i els de 1530 i 1537 que són inèdites. Reproduïm el text complet de la del 1530 i el regest de la del 1537 a l'Apèndix documental.

19. Les notícies de Cervera procedeixen de J. M.ª LLOBET, «El pesar la moneda a Cervera», *Gaceta Numismàtica*, Barcelona, núm. 44 (1977), 59-64, a excepció de la del 1494, que l'autor ens va trametre directament i que ara és inclosa al treball que ha originat l'addenda els capítols II i III. D'aquesta darrera notícia, se'n fa un regest i se'n dona la referència a l'apèndix.

20. J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*, p. 204.

21. La notícia de Perpinyà procedeix de les *Rúbriques...*, *op. cit.*, p. 120. La de Valls és inèdita i la donem completa a l'apèndix.

- 1641, Girona. El mostassaf mana que tothom que tingui balances i pesos per a monedes els faci marcar «amb la marcha y senyal de la ciutat» per Francesc Cases, argenter, i prohibeix l'ús dels que no compleixen aquest requisit.²²
- 1686, Lleida. Consten, en un inventari de la Paheria, «sis pesos de coure per a pesar ducats».

L'acord de Girona és especialment remarcable perquè és l'únic de caràcter local que menciona l'obligació de gravar en els pesos monetaris la marca de la ciutat. Aquest requisit devia ésser exigit en totes les poblacions que tenien establerts mecanismes de control dels pesos monetaris, tal com ens demostra l'evidència numismàtica. Més endavant comentarem el cas de Lleida, que es refereix als pesos comercials.

També ens podem fer una idea de l'extensió dels controls dels pesos i les mesures resseguint la cronologia de la implantació del càrrec de mostassaf. Aquesta institució existia ja a València des del 1283, i a Mallorca, des del 1334. A Barcelona fou implantat el 1339, i s'estengué a molts altres llocs, de manera que l'any 1414 el rei Ferran I ordenà que fossin nomenats mostassafs a les viles i llocs on encara no existia aquest càrrec.

Algunes ciutats catalanes foren realment pioneres. Així, consta que Tarragona ja tenia mostassaf el 1336, és a dir, abans que Barcelona, i que Igualada el va implantar el 1388. De tota manera, el càrrec es va començar a generalitzar a partir del segle xv. Cardona, per exemple el creà el 1403, però, en canvi, no va ser fins al segle xvi que es va implantar a Olot (1576), Sabadell (1599) o Sant Llorenç de Morunys (1539).²³

Com hem vist en els textos anteriors, la nomenclatura dels càrrecs pot variar d'un lloc a l'altre. Així, el càrrec de comprovar els pesos de les monedes gairebé sempre és designat amb el nom d'*afinador* a Barcelona, mentre que a Lleida, a Cervera i a Valls parlen del *contrast* o del *pesador*. En canvi, a Barcelona el contrast era el que vetllava pels pesos dels argenters, i els pesadors, els auxiliars del mostassaf o de la Taula del pes dels florins. És possible que allò que a Barcelona generava diferents oficis en fos un de sol en les poblacions més petites. En qualsevol cas, cal retenir que per a saber exactament de quina funció es parla no n'hi ha prou amb unes designacions, que varien d'un lloc a l'altre.

En assajar de donar una visió de conjunt sobre els pesals monetaris locals, hem de destacar tres punts essencials:

- 1) Tot sembla indicar que només coneixem una petita part del tema.

22. Notícia inèdita que donem completa a l'apèndix.

23. M. BAJET, *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle xvi*, Barcelona, 1994. A les p. 50-56 documenta l'extensió del càrrec del mostassaf en l'àmbit català. Hem complementat les seves dades amb d'altres procedents de monografies locals. Així, la data de la implantació del càrrec a Igualada no la recull Bajet, però consta a Gabriel CASTELLÀ, *Llibre de la mostassaferia*, Igualada, 1954, obra citada per l'autora. Cal dir, però, que M. Bajet no es proposava pas l'exhaustivitat en aquest apartat. Vegeu, també, A. PONS, *Llibre del mostassaf de Mallorca*, Mallorca, 1949, p. 177.

- 2) La cronologia del grup sembla força tardana.
- 3) Observem una gran precarietat de mitjans.

Comentarem una mica més àmpliament cada un dels tres punts:

La nòmina de poblacions que ara coneixem arriba escassament a la dotzena, i el nombre de peces, a la trentena. Hi ha, però, manques incomprensibles en llocs com ara Lleida, Girona, Mataró, Reus i un llarg etcètera que inclou poblacions documentades com a posseïdores de mecanismes de control, com és el cas de Lleida. Però, d'altra banda, cal recordar que fa només tres o quatre anys coneixíem únicament dues peces corresponents a dues poblacions. La impressió, un cop més, és que veiem la famosa punta de l'iceberg i que a poc a poc aniran apareixent més pesals locals. I diem «a poc a poc» perquè tampoc creiem que arribessin a ésser abundants ni que l'espai cronològic en què es van fer servir fos molt llarg, tal com comentarem en l'apartat següent.

La cronologia del conjunt sembla tardana. Efectivament, dues terceres parts dels pesals locals coneguts corresponen a la sèrie de la R, que ja hem dit que ha de correspondre, predominantment, al segle XVII. N'hi ha dos de trentí o doble ducat i dos d'escut que també semblen de la mateixa cronologia, ja que porten contramarkes idèntiques. Només alguns poden ésser anteriors. Això vol dir que quan s'entra al segle XVIII degueren desaparèixer amb les reglamentacions de Felip V, i és per això que diem que l'espai d'ús és relativament curt. És cert que al segle XVIII consten nomenaments d'afinadors i comprovadors de pesos, però no tenim cap cas segur que siguin verificadors de pesos de monedes, ni ens ha arribat encara cap pesal o capsa de pesals que no sigui feta a Barcelona, València o Palma de Mallorca. Si més no, doncs, hi hagué una forta decadència de les marques locals.

Els pesals locals tenen com a característica comuna la tosquetat de factura i el reaprofitament. Més de la meitat de les peces que cataloguem són pesals castellans, barcelonins o d'altres poblacions reaprofitats, fins a arribar a un cas que porta tres marques diferents: Barcelona, Agramunt i Valls. D'altres són fets de plom, com el 235, o d'una manera molt grossera, com ara els 215 i el 216, i encara coneixem un fragment de plom completament informe que porta dues marques del cérvol de Cervera i que no sabem si considerar un pesal o una peça de prova de marcat. Vegeu el núm. 250 del catàleg. Hi ha, finalment, altres menes de reaprofitaments que tenen com a resultat peces ben singulars, com ara la de gobelet de Cervera, el núm. 218, un pesal de la sèrie R que té el cérvol com a marca local i que és l'únic que coneixem d'aquesta forma i anterior al segle XVIII. Hi ha també els curiosos pesos de pom de Tàrraga, els núm. 228 i 229, que per la seva forma semblen pesos medicinals reaprofitats,²⁴ però que per les marques mostren indubtablement pertànyer al grup dels pesals monetaris. Hi ha, doncs, dificultats tècniques i carències que sem-

24. Els pesos medicinals solen tenir formes complexes, però en la major part de les capsas hi consta també un pes gran, amb pom. Vegeu D. VANGRAENWEGHE i T. GELDORF, *Pondera medicinalia*, Bruges, 1989.

blen reflectir la manca de bons artesans, més que no pas una situació de crisi econòmica, que no aflora pas per altres indicadors. O potser eren els consells municipals, els que no tenien recursos? Això ens porta a recordar l'empresonament dels paers de Cervera perquè la ciutat no podia tornar un petit préstec²⁵ o la frase, que segons ens diu Llobet i Portella és gairebé una constant, «[...] donar lo menor salari que poran».²⁶ Un altre tema de gran interès i que resta igualment obert.

Anem ara a comentar els pesals de cada poblacions.

Agramunt

Coneixem sis pesals amb la marca d'un puig cimad de llir de costats rectes que atribuïm a Agramunt per la procedència d'almenys dues de les peces. Tots aquests pesals porten també la marca de Barcelona i són, per tant, pesals reaprofitats. L'escudet de Barcelona és de base arrodonida i, d'aquesta manera, cal situar aquests pesals com a mínim a la segona meitat del segle XVII, i millor encara al final, encara que això no sembla concordar amb el fet que dos corresponguin al doble ducat, que en aquesta cronologia no pot ésser altra cosa que el trentí en vies d'extinció. Les peces 207, 208 i 209 mostren haver estat inicialment pesals dels múltiples de ral castellà reaprofitats a Barcelona i després haver estat afinats de nou a Agramunt. La peça 208, de 4 rals, porta encara una marca de llir que, com veurem, hem atribuït, amb dubtes, a Bellpuig. En l'apartat de Valls descrivim encara un altre pesal que en algun moment fou també agramuntí.

Almenar

Una única peça, la 213 del catàleg, porta com a signe una ala, i per lloc d'on prové pensem que podria ésser d'Almenar, que emprà aquest senyal heràldic, com veiem en les seves monedes. La peça és de la sèrie de la R, s'ha fet reaprofitant un pesal castellà i porta, a més, el cérvol heràldic de Cervera.

Bellpuig (?)

També per indicis de procedència proposem Bellpuig com a lloc possible de la marca del llir. És cert que la villa emprà predominantment en els seus senyals la triple muntanya cimada de creu, però també als sisens de la Guerra dels Segadors utilitzà el puig cimad de llir. A més de la peça 214, que és de 4 rals castellans, cal incloure-hi la 208, que porta, a més, marques de Barcelona i d'Agramunt que ja hem comentat abans.

25. J. M. LLOBET i PORTELLA, «Documents per a la història de la moneda municipal de Cervera (1462-1626)», *Acta Numismàtica*, núm. 24 (1994), p. 111-140.

26. J. M. LLOBET i PORTELLA, vegeu, més amunt, la nota 19.

Cervera

La singularitat de l'heràldica cerverina i la procedència d'alguns exemplars fa força segura l'atribució a Cervera d'un conjunt de set pesals. Hi ha dos punxons ben diferents, un de més gran i amb el cérvol a la dreta, i un altre de més petit amb el cérvol a l'esquerra. Encara, en les peces més petites, d'aquest segon, només se'n marcà el cap amb les banyes. Els dos primers pesals porten també la marca d'una espècie de roda dentada o estrella amb botó central i no és segur que siguin pesals monetaris. En qualsevol cas, ho serien del croat, però tenen uns valors força curts, especialment el tipus 216, encara que aquest també podria haver estat manipulat, com sembla indicar una llimada a la part esquerra. Els altres corresponen a la sèrie de la R o ral castellà. El que té forma de gobelet porta la marca de valor, la R i el cérvol a la vora exterior (a la fotografia no es veu gaire bé). Cal afegir a aquest grup el pesal 213, abans comentat, amb marca d'Almenar. Vegeu també l'addenda, després del capítol III.

Montblanc

Els pesals de Montblanc porten un puig cimad de llir molt diferent del d'Agramunt. Aquell tenia la base de costats verticals i tancada per baix, mentre que aquest és de base de costats divergents i no es tanca per baix, de manera que sembla una flor de llir amb dos traços divergents per baix. Els dos pesals que coneixem d'aquesta població porten, a més, les lletres M i I, potser una manera abreujada d'indicar M[ont] I[salbi], una forma llatinitzada del nom de la població que apareix també als seus segells i monedes locals. També la procedència ajuda a l'atribució. Cal advertir que una de les peces de Montblanc, un múltiple de 10 ducats, ha estat descrit, amb el núm. 96 del catàleg, dins els pesals d'aquell valor, perquè és l'únic múltiple de deu d'aquesta moneda que coneixem. Es tracta d'un pesal barceloní de la segona meitat del segle XV reaprofitat després a Montblanc i un dels més antics entre els locals que coneixem. Efectivament, essent un pesal de ducat, és lògic situar-lo a la primera meitat del segle XVI, abans que l'escut prengués un paper predominant. L'altre pesal, el núm. 222 del catàleg, és de la sèrie R i és una peça castellana reaprofitada.

Solsona

Dues peces porten com a marca un sol, en el qual es pot apreciar la presència de faccions humanes. En descriure un primer exemplar (núm. 224 del catàleg) vàrem apuntar que hi havia alguna ciutat o poble amb un sol a la seva heràldica, com, per exemple, Castellterçol. La procedència de la segona peça (núm. 223) i la importància superior de Solsona, que porta un sol en alguns dels seus senyals, ens han inclinat finalment a atribuir aquestes peces a Solsona. Es tracta de dos tipus de la R, encara que un no el porta i, excepcionalment, no semblen haver estat reaprofitats. No n'hem reproduït els reversos, que no tenen cap marca.

Tarragona

Un dels primers pesals locals catalans coneguts i, de fet, el primer amb atribució clara fou un dels que ara cataloguem de Tarragona, en concret el núm. 227 del catàleg. En comentar-lo observarem el contrast entre la forma goticitzant de l'escut i de les bifurcacions del valor i la forma llatina de la lletra, que interpretarem com una x. Tot plegat ens féu situar la peça a l'inici del segle XVI i proposar-la com a pesal del florí, amb un pes de 3,19 g.²⁷ Ara podem catalogar dos exemplars més, els núm. 225 i 226, corresponents, respectivament, a 8 rals de la sèrie R i a 2 escuts. En totes tres peces s'observa l'escudet apuntat amb dos arcs a dalt i pals ondulats, heràldica característica de Tarragona. En les dues noves peces els numerals ja són ben rectes i, per tant, no hi ha els indicis goticitzants de la primera peça, llevat de la forma de l'escudet. Ens preguntem si la suposada x que interpretàvem a la peça inicialment descrita no deu ser en realitat, una R mal feta o accidentalment mal marcada de dalt. En aquest cas el pesal no seria de florí, sinó de ral castellà. En qualsevol cas, aquests pesals podrien ésser del segle XVI, o almenys sembla que ho ha d'ésser el 227. Pel que fa a l'alternativa entre florí i ral, pensem que caldria poder examinar altres peces per poder dictaminar si la lletra és realment una R.

Tàrrrega

Les lletres TA i la procedència d'alguns dels exemplars abonen l'atribució a Tàrrrega d'un grup força coherent de pesals, cap dels quals porta altres marques que les de la població i les que corresponen als de la sèrie de la R. Les formes són, però, irregulars, i les dues peces majors són pesos amb pom, ben singulars dins la sèrie dels pesals monetaris. No hi ha dubte, però, que ho són, perquè els pesos corresponen amb les unitats de rals que porten marcats, dins el grup del ral castellà. Les peces amb la marca XII corresponen com a pes al mig ral, i la xifra XII deu expressar que equivalen a mig sou o dotze diners. No són, per tant, minves, com podria fer pensar l'aspecte i la forma que tenen.

Tremp (?)

És força hipotètica l'atribució a Tremp d'aquest pesal. Si la proposem és per la semblança que hi ha entre el punxó del llir dins un cairó amb el que trobem en alguns dels senyals d'aquesta població.²⁸ La peça és, d'altra banda, força rústega, i pel pes només s'adapta, i encara per la cota més baixa, a un pesal de 10 croats. Podria ésser del final del segle XV, però no es pot descartar un altre ús per a aquesta

27. M. CRUSAFONT, «Tarragona medieval i moderna», a Jaume BENAGES, *Les monedes de Tarragona*, Tarragona, 1994, p. 38-54; El pesal és a la p. 53.

28. Especialment amb el núm. 2211 del nostre *La moneda catalana local*, Barcelona, 1990.

peça, que s'acosta a allò que designarem amb el nom de *pesals casolans*. És el núm. 235 del catàleg.

Valls

Coneixem només un pesal amb l'escudet faixat atribuïble a Valls, d'on, d'altra banda, sembla que procedeix la peça. Es tracta d'un pesal de la sèrie R amb l'escudet de Barcelona arrodonit per baix i aprofitat també abans o després a Agramunt. Sembla que ha de correspondre com a mínim al final del segle XVII. És el núm. 236 del catàleg.

Vic

Les armes, força característiques, de Vic permeten fer l'atribució d'aquesta peça amb aparença d'ésser una minva, però que pel pes i pel valor XII (mig sou o dotze diners) sembla que ha de correspondre al mig ral, a desgrat que no porti la lletra R habitual. Es tracta del núm. 237 del catàleg.

Incerts

Hi ha un grup de pesals que semblen ésser locals, però no tenim elements per a poder proposar una atribució amb un mínim de base. Els dos primers porten una espècia de flor de llir esquemàtica (núm. 238 i 239) dins d'un escudet i són pesals castellans del ral de plata aprofitats. El tercer, el núm. 240 del catàleg, porta una espècie d'estrella o sol i sembla una minva. Els tres darrers, els núm. 241, 242 i 243, porten tots una v i un escudet en cairó de Barcelona i mostren tenir un cert parentiu; la característica més diferencial és una flor de llir de bon art que apareix en dos d'aquests. Nosaltres vàrem assenyalar que potser es podien relacionar amb els lluisos d'or fets a Barcelona durant la Guerra dels Segadors, la qual cosa explicaria la flor de llir,²⁹ però llavors restem sense arguments per a interpretar la v. Per tant, ens ha semblat preferible incloure aquestes peces en l'apartat de les incertes.

Hem inclòs, finalment, en aquest grup un petit pesal rodó que pesa 0,7 g i que només porta en una de les cares un escudet català de costats rectes i apuntat. Aquest escudet l'hem trobat en un pesal de florí, en molts pesals de ducat, però llavors amb l'escut de la T, i en pesals de l'escut, i llavors acompanyat de les armes de Barcelona en cairó. De tota manera, sembla que és més petit que el dels exemples que hem dit. Pel pes feble que té que ha d'ésser de Barcelona, però es fa difícil de saber quina sèrie de pesals havia de complementar. A falta de dades concloents, l'hem posat en aquest apartat, més que com a peça incerta local, com a peça de grup monetari desconegut.

29. «Pesals...», *op. cit.*, p. 160.

Ens cal fer, també, una petita precisió respecte als inconeeguts pesals locals de Lleida. Coneixem força informació referent al control dels pesos de les monedes en aquesta ciutat, i, en canvi, no ens ha arribat cap pesal que se li pugui atribuir. D'altra banda, F. Mateu y Llopis parla dels pesos lleidatans del 1522 i 1536 i ens diu clarament que duïen «la senyal de la ciutat» i que aquesta era un «senyal de flor de llir».³⁰ Això podria fer pensar que potser els pesals amb la marca de llir que hem atribuït als ducats són, en realitat, pesals locals de Lleida. Contra aquesta hipòtesi hi ha un argument bastant determinant: com que les altres marques d'aquestes peces són el valor i les contramarques barcelonines, els mancaria quelcom essencial i que apareix en pràcticament tots els pesals: el punxó indicatiu del tipus de moneda que ha de comprovar. Així, el de croat porta l'effigie i la creu; el de florí, les armes catalanes i la creu; el de l'escut, la creu; els de ral, la R, etc. Aquest inconvenient es dona també per al pesal que té una flor de llir diferent, perfilada, tampoc tindria la marca de la moneda a comprovar. En un altre aspecte, cal tenir present que els pesos mencionats per Mateu no són, però, monetaris, sinó comercials, perquè deriven de l'arrova. Per tant, tampoc tenim la seguretat que els pesals monetaris lleidatans portessin com a marca local una flor de llir, encara que seria lògic que fos així. En qualsevol cas, i al marge de la confirmació documental que hem obtingut darrerament gràcies a la documentació de Cervera, hem de descartar que els pesals de la flor de llir que descrivim siguin pesals locals de Lleida.

PESALS CASOLANS

Ja hem vist al principi que abans que es fixessin unes normatives eren d'ús corrent pesos casolans, fins i tot de fusta. Al marge d'aquest primer període, cal tenir també present que la pràctica de pesar la moneda per a verificar-ne el valor devia ultrapassar àmpliament l'àmbit oficial. Fora dels casos de litigi o en transaccions de caire oficial, hom podia optar pels pesals calibrats o per altres de més senzills que no complissin el requisit d'haver estat marcats pels afinadors. Fins i tot aquells que manejava sovint quantitats considerables de moneda podien haver emprat per a la comprovació pròpia i prèvia a la pesada oficial pesos d'ús interior, ben calibrats si es vol, però no pas passats pel control de l'afinador oficial, que naturalment cobrava una quantitat per fer cada comprovació i cada afinament.

D'altra banda, els metalls tous, com el plom o qualsevol peça de metall, permetien fàcilment d'equipar-se de pesals casolans, que eren suficients per a aquestes comprovacions interiors.

No hi ha millor manera de conèixer allò que existeix, al marge del món oficial, que observar allò que es prohibeix. I com més prohibicions hi ha i més es reiteren,

30. F. MATEU Y LLOPIS, «Datos y documentos...», *op. cit.*

més forta i més estesa és la cosa prohibida. Així, les reiterades prohibicions del rei Martí que s'empressin pesos diferents dels obrats per la seca,³¹ demostrin l'àmplia existència de pesals no oficials. Pel que fa als pesals de plom, a les ordinacions del mostassaf de Barcelona consta la prohibició de l'ús del plom per als pilons de les romanes,³² i en una crida del mostassaf de Girona es diu textualment que ningú «gose ni puga tenir en son poder pesos de moneda que sian de plom ni de estany [...] sinó que hagen de ésser de llautó, coure o de ferro [...]».³³ L'existència de pesos fraudulents de plom queda, doncs, clarament documentada.

També cal pensar que abans que es regularitzassin i es fixessin normes per a la comprovació de les monedes és segur que ja es devien emprar pesals.

Hi ha, per tant, un petit món de peces extraoficials, paral·leles a les peces oficials i en algun cas anteriors a les reglamentacions. L'evidència actual d'aquests tipus de peces és força abundant i la tasca d'identificar-les i atribuir-les no és pas exempta de dificultats, ja que l'usuari ja sabia la finalitat de cada peça i no li cali demostrar-la amb una marca o senyal. No deixa d'ésser curiós que entre aquestes peces de fabricació casolana trobem exemplars que semblen voler imitar fidelment els pesos oficials, com és el cas del gros múltiple de plom que descriurem i que aparentment serviria para a pesades de fins a 70 croats. Aquesta peça té un perfil pràcticament idèntic al del múltiple de 25 croats, el núm. 5 del catàleg, i d'altres múltiples medievals semblants.

Catalogarem només alguns exemples d'aquestes peces, ja que resulta molt difícil fixar-ne la cronologia i l'origen, i, per tant, no hi ha pas la seguretat que siguin pesals catalans i de les cronologies estudiades aquí. Cal tenir present que les àmplies variacions en els pesos dels pesals, les manipulacions i les oxidacions generen fortes desviacions dels pesals dels pesos oficials de tolerància, i que, d'aquesta manera, resulta també difícil passar d'una escala de pesos a una altra.

Hem seleccionat una part molt petita de les peces de diferents metalls, formes i factures que, en principi, es podrien situar dins el camp dels pesos, i les hem separat de totes aquelles que pel pes que tenien encaixaven millor en altres escales no monetàries: en els pesos medicinals catalans o castellans i en els pesos comercials de diferents orígens.

De les sis peces triades, quatre tenen la forma troncocònica habitual dels múltiples medievals, alguna fins i tot amb la balma de la vora, tan característica dels grans múltiples. Tots s'aproximen, més aviat a la baixa, als pesals del croat. El cinquè, de factura tosca, porta les U pròpies dels pesos de 5 unitats, però el pes de 3,2 g més aviat el fa candidat a ésser pes individual de croat o bé de florí.

La darrera peça, ja l'hem mencionada en parlar dels pesals de Cervera. És la més tosca de totes, pràcticament un tros de plom sense polir, però porta, en canvi,

31. Ordres del 22 d'octubre del 1405, el 10 de maig de 1406, 2 de maig del 1406, el 2 de març de 1407 i el 4 d'octubre del 1408, p. 201-204, J. BOTET, *Les monedes...*, vol. II, *op. cit.*

32. Ordinació del 1572, M. BAGET, *El mostassaf...* *op. cit.*, p. 278-279.

33. Crida del 19 d'octubre de 1641. Inèdita. Vegeu l'apèndix documental.

dos punxons de cérvol, un d'aquests molt clar, i la xifra XVI. Si dividim el que pesa 26,77 g, per 8, surt 3,346 g, una xifra adinent per als rals castellans, i la xifra XVI potser vol dir que equivalia a setze sous. Seria, doncs, un pesal del segle XVII. Malgrat que és extremament tosc, aquest darrer pes és el més explícit de tots. Fem un toc d'atenció, doncs, envers aquestes peces aparentment sense interès, que poden amagar informacions insospitades.

SERIACIÓ DELS AFINADORS BARCELONINS

Assajar de reconstruir la sèrie d'afinadors de les monedes que varen exercir a la ciutat de Barcelona té diferents vessants d'interès.

D'una banda, ens assabentarem de les etapes de crisi de la institució, que van conduir a una situació de descontrols monetaris cíclics. És a dir, ens demostren que el recurs als pesals era una conseqüència de la pressió popular i dels comerciants que es produïa quan aquests arribaven a percebre frau en el numerari circulant.

En un altre sentit, la seriació pot aportar-nos elements per a l'establiment de la cronologia precisa de les marques de control barcelonines. Aquest aspecte ultrapassa àmpliament l'àmbit ciutadà, no tan sols perquè la moneda feta a Barcelona era la moneda de Catalunya, sinó perquè durant molt de temps també els pesals per a comprovar-la eixien de Barcelona.

Insistirem en alguns dels temes que hem exposat en l'apartat dedicat als càrrecs de control dins el grup dels textos introductoris, i aprofundirem l'aspecte dels nomenaments, les situacions de crisi i l'àmbit d'actuació dels afinadors de les monedes.

El primer afinador per a les monedes (en endavant, *afinador*) que ens consta per a Barcelona és Francesc Vilardell, que fou elegit l'any 1408, dins el conjunt de mesures per al control del pes dels florins.³⁴ No sembla probable que n'hi hagués hagut abans, perquè en temps de Pere III els pesals es devien fabricar a la seca sense altre control ciutadà. Recordem, en canvi, que la missió de Vilardell era contramarcjar amb un senyal de la ciutat, la rosa, tots els pesals que s'empressin dins Barcelona.³⁵ Hi ha tres tipus diferents de roses, però ens poden decantar per la de cinc pètals, perquè, observant la seqüència dels pesals que la porten, hem pogut deduir que és la més antiga. A partir d'aquí, però, les atribucions de les marques als períodes d'un afinador o afinadors concrets es fan molt difícils. D'una banda, l'ordinació del mostassaf del 1441 diu que els pesos han d'ésser «signats de algun Mosteçaf» o bé «signats per algun Mosteçaf»,³⁶ d'on dedueix Montserrat Baget, seguint el sentit estricte del text, que els pesos havien de dur la signatura o les inicials del nom del mostassaf.³⁷

34. M. BAGET, *El mostassaf...*, op. cit., p. 268.

35. Ídem, ídem.

36. Ídem, p. 266.

37. Ídem, p. 103.

L'evidència numismàtica i, en part, el mateix document del 1408 que mana marcar amb una rosa semblen demostrar que, almenys pel que fa als pesals monetaris, les marques no contenien cap al·lusió al nom del mostassaf, sinó que eren una marca que senzillament havia fet posar el mostassaf. No hi ha pràcticament cap pesal que porti inicials, i les marques barcelonines són només vuit o nou, i encara comptant com a marques diferents les varietats de la rosa i de l'escut de Barcelona. El mostassaf, però, era elegit cada any al mes de desembre i per a exercir durant tot l'any següent. Si s'hagués marcat els pesals amb les seves inicials, hi hauria desenes de marques diferents.

Després de la notícia de l'afinador Francesc Vilardell del 1408 i de la seva marca de la rosa, no tenim altra notícia d'un nou afinador fins al 1459. El dia 19 de febrer d'aquell any es constata la mort de l'afinador Trullàs i es nomena per a succeir-lo Geroni Garriga, que fins llavors era ajudant de Trullàs. Conjuntament es nomena Cristòfol Savall per a aquest ofici³⁸ i es manté, per tant, el sistema de dos afinadors simultàniament. El que no sabem és si entre Vilardell i Trullàs hi ha altres afinadors. Amb això apareix la primera dificultat, de moment insalvable, per a poder seguir atribuint contramarques, perquè els documents tampoc ens en parlen més. Ja veurem que l'altra dificultat, no menys greu, és que tenim força més afinadors que marques, de manera que el canvi d'afinador no sembla que assenyales un canvi en la marca. És més lògic, doncs, suposar que el canvi de marca s'esdevenia per decisió del mostassaf i que es podia produir en qualsevol moment del regiment de l'afinador. Sí que es podria arribar a saber, però, quan va haver-hi els canvis i, per tant, quina marca o quines marques emprà un afinador determinat.

No devien durar gaire Geroni Garriga i Cristòfol Savall en els seus càrrecs després de la menció del 1459, perquè al cap de només deu anys, el 1469, era nomenat afinador Antic Cristià. Cal tenir en compte, però, que el context del nomenament és prou clar per fer-nos veure que feia un cert temps que no hi havia ningú exercint el càrrec. Efectivament, hom l'establia perquè «alguns [...] se atrevien de afinar pesos i minves de monedes d'or», cosa no convenient, car això havia d'ésser encomanat a «algú qui sabés donar bon recapte». En conseqüència, elegien un afinador, que havia de tenir el càrrec «en la forma que en lo passat altres han acostumat tenir i servir».³⁹ Aquest «en lo passat» ens evidencia que el càrrec havia desaparegut feia anys. Per tant, és molt probable que Garriga morís o deixés el càrrec poc després del 1459 i que en la dècada 1459-1469, almenys en la major part, no hi hagués hagut el control sobre els pesals. Aquest fet es fa més comprensible si recordem que des del 1462 foren anys de guerra.

La crisi de la institució troba la seva plasmació en l'abundància de pesals d'aquests temps que no porten la contramarca de Barcelona, tal com hem comentat abans.

38. Vegeu els documents justificatius, acords del 19 de febrer del 1459 i del 20 de març del 1459.

39. *Registre de deliberacions*, vol. 24, f. 153, del 25 de març de 1479. Vegeu els documents justificatius.

No serà aquesta, però, la darrera etapa de descura, sinó que les discontinuïtats tornaran a aparèixer molt aviat. Efectivament, l'any 1479 els consellers manifesten que «aquesta ciutat stava freturosa de afinador dels pesos e balances de monedes» perquè havia mort l'afinador i «en dies havia que dites monedes no's pesaven».⁴⁰ Fou elegit llavors Joan Font. En el text del nomenament es fa constar que la fabricació de pesos i balances és lliure, però que no se'n pot usar «en la present ciutat» si abans no son afinats per la persona designada.

Malgrat que ara es parla només de dies de manca del càrrec, tot fa pensar que és una forma de dir i que el buit fou més llarg. Es fa difícil d'entendre, si nó, que succeís que «molts pesos anaven desordonats e los uns no's concordaven ab los altres e així era donat gran torb al dit negoci». Si tenim present que fins a l'any 1474 no es varen normalitzar els pesos i mesures (comercials) que, com a mesura fiscal, havien estat falsejats durant la guerra,⁴¹ es fa difícil de creure que en aquest context els pesos de les monedes funcionessin a la perfecció. Un cop més la guerra podia haver influït a destorbar els bons propòsits del 1469. D'altra banda, es menciona un fet sorprenent: els pesos havien estat adquirits per un tal Gener, a qui caldria ara recomprar-los. Sembla clar que per a poder fer algun cabal els consellers s'havien venut fins i tot els pesos patró. El comprador devia actuar com a afinador tolerat i devia percebre els drets de calibratge.⁴²

Després del nomenament de Joan Font el 1479, ens consta el del seu fill del mateix nom el 1486 i a causa de la defunció del pare. En aquest cas hi ha, doncs, enllaç i continuïtat. Sembla probable que hi hagués després enllaços successius, perquè, en ésser nomenat afinador Joan Moragues l'any 1502, es fa constar que el càrrec era vacant a causa de la mort de Ramon Valls i el seu fill. Per tant, en el breu espai 1486-1502, setze anys, havien actuat Joan Font fill, Ramon Valls pare i Ramon Valls fill, i sembla lògic suposar que no hi hagué espais buits.⁴³

Al llarg de tot el segle XVI el càrrec persisteix, perquè ens consta que el 1548 Macià Gener és associat al càrrec, llavors en mans del seu sogre, Joan Moragues. Es fa constar que és per la vellesa i malaltia de Moragues, i que Gener el podrà succeir.⁴⁴ Gener consta en actiu el 1574 i el 1575,⁴⁵ però és gairebé segur que ja tenia el càrrec des del 1551.⁴⁶

40. Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 24, f. 153, del 25 de març de 1479. Vegeu els documents justificatius.

41. *Rúbriques de Bruniquer*, *op. cit.* vol. IV, p. 158.

42. Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 24, f. 197, del 25 de setembre de 1479. Vegeu els documents justificatius.

43. Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 28, f. 43 i 44v, del 31 de maig del 1486; i vol. 36, f. 36 i 37, del 4 d'agost del 1502. Vegeu els documents justificatius.

44. Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 80, f. 16v, del 29 de febrer del 1548. Aquests enllaços demostren que la destitució de Joan Pons i la substitució d'aquest per Pere Riambau de què ens parlen les *Rúbriques...* *op. cit.*, p. 122, es refereixen als afinadors de pesos comercials.

45. *Llibre de ordinacions*, f. 128, del dia 1 d'abril del 1574; i Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 84, f. 84 ter, del 28 de juny del 1575. Vegeu els documents justificatius.

46. Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 61, f. 114v.

Com que el 1589, en ésser elegit Rafael Villar, es fa manifest que substitueix el difunt Macià Gener, és evident que també en aquesta ocasió hi va haver continuïtat. Per poc temps que Villar hagués persistit en el càrrec, tindríem pràcticament cobert tot el segle XVI sense discontinuïtats.⁴⁷

L'any 1611, i dins les mesures complementàries de la recollida de plata retallada i de la substitució per moneda bona, es torna a adjudicar el càrrec d'afinador a l'argenter Pau Mates el dia 6 de juliol.⁴⁸ Per les deliberacions en el nomenament i per les reclamacions que presentà l'argenter Salvador Morot, i que ja hem comentat abans, es veu clarament que el càrrec havia tornat a desaparèixer. Morot, afinador dels pesos i mesures comercials, creia que també havia d'afinar els pesos de les monedes; un fet significatiu, hom havia oblidat fins i tot l'existència d'un afinador específic.⁴⁹ Ja hem dit que la ciutat demostrà que «en semblants ocasions en los temps passats» hi havia hagut un afinador diferenciat,⁵⁰ però no seria exagerat suposar que hi va haver un espai buit de deu anys o més.

És probable que al llarg del segle XVII el càrrec seguís un procés semblant, amb nomenaments quan hi havia protestes i problemes i oblidats si el públic no reclamava, i llavors la ciutat es podia estalviar el sou de l'afinador. Consten nomenaments el 1629 i el 1635.⁵¹ Pel que fa a la Guerra dels Segadors (1640-1652), sembla clar que la contesa no destorbà pas el mostassaf de Girona de fer afinar i marcar els pesos monetaris. Ignorem, però, què succeí llavors a Barcelona.

Als segle XVIII i XIX sembla clar que hi hagué permanentment afinadors. I ho diem en plural perquè ara són les capsas de pesos les que ens certifiquen els anys d'actuació, i sovint trobem superposicions. L'any 1732 obtenia el càrrec Joan Crusats, en substitució del seu pare del mateix nom,⁵² i dins del mateix segle sabem que varen actuar els Deop, probablement pare i fill, perquè els trobem marcant des del 1731 fins al 1778. Al segle XIX les capsas en aporten els noms de Josep i Baltasar Farriols i de Narcís Christià, que van actuar en conjunt com a mínim des del 1817 fins a 1853, i d'Antoni Armangué, que té una balança datada.

Però també hi ha els Oller, els Barberà, els Surroca i els Rosal, tots barcelonins i probablement del segle XIX, i dels quals no sabem en quins períodes van actuar. Com que l'evidència d'aquests pesals i capsas no ha estat mai catalogada i sistematitzada, no podem construir-ne una llista completa, però tot sembla indicar que no mancaren mai afinadors en actiu. En l'apèndix donarem la llista de punxons que coneixem per a aquesta darrera etapa, en la qual, però, ja no hi ha pròpiament pesals catalans, sinó pesals per a moneda castellana fets a Catalunya. Els pesals deixaren de tenir utilitat quan

47. Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 98, f. 167v, del 24 de novembre del 1589.

48. Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, 1611-1612, f. 313 i s.

49. Ídem, i també *Rúbriques de Bruniquer*, op. cit., p. 139.

50. Ídem. Vegeu els documents justificatius.

52. *Rúbriques...*, op. cit., p. 126, i vol. III, p. 34. No sabem, però, si es refereixen a l'afinador dels pesos comercials.

52. F. MATEU Y LLOPIS, *Catàlogo...*, op. cit., p. 181.

el paper moneda i la moneda fiduciària feren intranscendent la comprovació del pes.

Ens cal comentar una altra qüestió: hi ha clares imbricacions entre la Taula del pes dels florins i els argenters afinadors. Sembla que es pot deduir que l'existència d'una taula de comprovació dels pesos de les monedes suplia, en part, la tasca cautelar de l'afinador en els períodes de desaparició del càrrec. Dit d'altra manera, l'alarma social sobre la moneda i els pesos feia sorgir el càrrec d'afinador. Aquest calibrava i distribuïa pesos profusament, fins que arribava un moment en què es restablí la confiança. Llavors era el moment adient per a la supressió del càrrec. En primera instància, hom podia resoldre les diferències de criteri sobre pesos de monedes a la Taula. Si, malgrat tot, el malestar creixia i es generalitzava, la ciutat tornava a implantar l'ofici d'afinador. És probable que, fins i tot, la Taula distribuís pesals en alguna ocasió, com sembla indicar l'acord del 17 de gener de 1546 de pagar a un argenter el preu de «2.400 pilons de scuts d'or» que havia obrat per a la «Taula de la ciutat».⁵³

Ja des del 1408 la Taula era la que havia de dirimir les qüestions i diferències de criteri sobre pesos: «sobre lo dit pes, ço es si sera leyal o no leyal haieren a fer la prova en la taula del pes dels florins de la dita Ciutat per lo regidor de la dita taula».⁵⁴ El mes de maig del 1438 s'insisteix en aquesta funció de la Taula del pes dels florins, que era destinada a «pesar en gros y a menut tots florins e mitgs quan hi hagues debat entre parts [...]».⁵⁵

La funció de pesar a la Taula era encomanada directament a l'afinador quan es produïen els relleus en l'ofici de pesador de la Taula. Així ens consta el 28 de juny del 1575 i també el 21 de novembre de 1585, quan l'afinador Macià Gener es queixava de la molta feina que aquestes substitucions, que havia de fer cada dos anys, li havien suposat i demanava un sobresou per això. L'afinador es basava en el fet que en aquells temps els treballs eren «majors que no quant fonch constituït en dit carrech».⁵⁶ Gener devia tenir raó, perquè la ciutat acordà de pagar-li deu lliures en concepte de remuneració.⁵⁷

És evident, doncs, que hi havia connexions entre l'afinador de les monedes i la Taula del pes dels florins. Sembla, d'altra banda, que la taula constituïa una primera instància per a resoldre les qüestions derivades de les desviacions dels pesos de les monedes i que, sempre que als consellers els era possible, procuraven obviar el càrrec d'afinador. Ja veurem que aquest era també el capteniment dels paers de Cervera.

Ocasionalment els afinadors dels pesos de les monedes eren requerits per la ciutat per a altres qüestions afins a la seva tasca. Així, quan el 1615 la ciutat va de-

53. *Rúbriques...*, op. cit., p. 137.

54. M. BAJET, *El mostassaf...*, p. 267. L'autora no dona la data d'aquesta ordinació, però el fet que el mostassaf fos Joan Ros, elegit el 13 de desembre del 1407, ens la data d'el 1408. Els nomenaments de mostassaf consten sistemàticament al *Manual de novells arditis*.

55. *Rúbriques...*, op. cit., p. 131, 8 de maig de 1438.

56. Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 84, f. 84 ter, 28 de juny del 1575. Vegeu els documents justificatius. Vegeu també el Consell ordinari del 21 de novembre del 1585.

57. Consell de Cent, *Registre de determinacions*, 1584-1985, f. 169-170 i 171v, del 25 de novembre de 1585. Vegeu els documents justificatius.

cidir emetre trentins d'or per substituir la moneda castellana retallada, l'afinador Pau Mates serveix la Taula de Canvi i hi assisteix durant els mesos en què es fa aquesta renovació de monedes, i la ciutat li ho paga a part.⁵⁸

També ens consta que, almenys en un cas, els afinadors (llavors actuaven dues persones en l'ofici) foren els responsables de la comprovació i marcatge de totes les balances i pesos «de florins e croats, grossos o menuts» que hi havia a la ciutat i els seus termes, en mans no solament dels canviadors sinó també de persones particulars, dins d'una operació de comprovació generalitzada, però puntual, que ordenà la ciutat l'any 1459.⁵⁹

58. Vegeu l'acord de l'1 de juliol de 1615 de l'apèndix documental.

59. Ídem, document del 20 de març del 1459.

Addenda als capítols II i III: la nova documentació de Cervera

Tal com dèiem, en un breu afegit en un dels textos introductoris, l'aparició del nou treball de J. M. Llobet sobre la documentació cerverina referida als pesals, «Documents per a la història del contrast de la moneda a Cervera (1407-1716)» (*Acta Numismàtica*, núm. 28), ens ha aportat un seguit d'informacions, sòlidament documentades en 68 nous textos d'arxiu.

Algunes d'aquestes informacions són d'ordre general i ens ajuden a ampliar els nostres coneixements sobre la forma d'exercir el control sobre el pes de les monedes en una ciutat catalana de rereguarda, però particularment significativa. Cervera, ens recordava fa poc el mateix J. M. Llobet, era un nucli important, entre altres raons perquè era en una situació estratègica en la xarxa de comunicacions, perquè gaudia de la condició de vila reial, per les fires que s'hi feien i pel nombre d'habitants que tenia, que la convertien en la setena població catalana.

Altres informacions de l'aplec que comentem afecten de ple temes de què hem tractat en els apartats anteriors o en altres ocasions. Ja no érem, però, a temps de modificar la redacció dels capítols que restaven afectats per les noves informacions, i és per això que vam optar per una addenda que comentés, ni que fos breument, les aportacions més significatives. Al text hi hem afegit, però, algunes crides on les noves informacions tenien més transcendència.

La nova col·lecció documental cerverina ens dóna, en primer lloc, una visió clara i precisa dels mecanismes de control, de les dificultats i limitacions que tenien, dels períodes de crisi pels quals van passar i de les mesures correctores que l'experiència anava dictant. Les eleccions dels afinadors i la retribució que rebien ocupen la part més àmplia de l'aplec documental, i, certament, no caldrà pas que la repetim aquí perquè és a l'abast de tothom a l'article d'*Acta Numismàtica*.

Sí, però, que comentarem, tot relacionant-lo sempre amb els documents corresponents, un seguit de temes numismàtics i històrics que ens afecten directament en

relació amb el tema actual; des de dades determinants per a l'atribució d'alguns pesals fins a breus impressions sobre alguns aspectes del context històric. Les referències (doc.n) porten a la sèrie documental de Llobet.

L'atribució dels pesals de ducat

En un dels inventaris de l'equipament de pesos de l'afinador de l'any 1497 (doc. 21) es mencionen els pesos de ducat, tot afegint que porten la marca de la flor de lllir. Aquesta precisió lleva qualsevol dubte sobre l'atribució d'aquests pesals, que, a primera vista, semblava que havien de correspondre al florí. Cal assenyalar que, si bé són força abundants les al·lusions als pesals, és molt difícil trobar detalls sobre les marques que tenen. En concret, Botet i Sisó només trobà la descripció de les marques dels pesals de florí. El llibre del mostassaf de Barcelona ens ha aportat les dels pesals de croat. En tercer lloc cal situar aquesta identificació de les marques dels pesals de ducat, junt amb la que comentem a continuació.

Els pesals d'alfonsí

Al mateix inventari del 1497 (doc. 21) es diu que els pesals d'alfonsí porten la marca A. Ja hem comentat que l'alfonsí deu ésser la dobla antiga castellana, i hem descrit un possible pesal per a comprovar-la, que porta per marca la paraula ALFONCI en lletra gòtica minúscula. L'actual informació no arriba a desmentir aquella atribució, però assenyala que hi ha altres pesals que només porten la A. Malgrat que hi ha molts pesals desconeguts que porten lletres, no se n'ha trobat cap fins ara que porti una A sola. Es tracta, doncs, d'una dada a retenir mentre s'espera l'aparició del pesal corresponent.

Els pesals són per a l'or i la plata

Una vegada més observem que les al·lusions a la pesada de les monedes es refereixen, essencialment, a la moneda d'or (20 mencions); més ocasionalment, a la moneda de plata (7 mencions), i mai, al billó. Si tabulem mencions, freqüència i cronologies, obtenim:

TAULA 13
Or

<i>Pesal de moneda</i>	<i>Nombre de mencions</i>	<i>Cronologia extrema</i>
Florí	6	1407-1497
Pacífic	2	1476-1526
Ducat	6	1497-1546
Àguila	2	1497-1500
Castellà	2	1497-1646
Alfonsí	1	1497-1497
Moneda d'or	1	1542-1542

TAULA 14
Plata

<i>Pesal de moneda</i>	<i>Nombre de mencions</i>	<i>Cronologia extrema</i>
Croat	2	1426-1454
Ral	2	1497-1611
Testó	3	1530-1611

D'aquestes monedes, cal interpretar l'àliga com el ral d'or sicilià de Joan II, i el castellà, segurament com l'enric o bé com el mig excel·lent dels Reis Catòlics anterior a la reforma del 1497.

La gamma de pesals

La varietat de pesals de monedes, ja que en consten no tan sols de monedes castellanques, sinó també d'una de Sicília, demostren que Cervera, malgrat que era a l'interior, estava ben situada en relació amb les grans rutes comercials. Pel que fa als testons castellanques, dominants pel que fa a la plata des del 1530, ens donen una prova més de la invasió del numerari d'argent castellà, difícilment aturable, ara que tenia una bona cotització europea. En un altre aspecte, ens fa veure que eren d'ús força comú els pesals múltiples, almenys fins a 50 unitats. És veritat que l'equipament no era el d'un particular, sinó el de l'afinador o contrast d'una població important, però també cal suposar que el càrrec existia en moltes altres ciutats i viles de Catalunya. També ens certifica l'ús de les piles de pesos, és a dir, de pesals encaixables de dimensions decreixents i en forma de gobelet, per a usos monetaris. Curiosament, l'únic exemplar del catàleg que té aquesta forma és justament de Cervera. Aquest tipus de pila és el designat, per exemple, com a «march de ducats», que era per a pesar 100 ducats, li mancava la peça més alta i les més petita i tenia nou peces (doc. 89, del 1526).

Afinador i contrast

Afinador i *contrast* són dues paraules que designen els calibradors de pesos, però que no tenen el mateix significat a cada lloc. A Cervera, el contrast era el controlador dels pesos de les monedes, tasca que a Barcelona era confiada a l'anomenat *afinador*. A Barcelona, en canvi, el contrast era el que verificava els pesos i les lleis dels metalls emprats pels argenters. Caldrà, doncs, tenir sempre en compte el context en què són emprades aquestes denominacions.

El mostassaf i l'afinador

El mostassaf i l'afinador eren en estreta relació a Barcelona, ja que el segon depenia del primer. En canvi, a Cervera, el càrrec equivalent, dit *contrast*, era directament de dependència municipal. Llobet ens ha advertit que això no vol pas dir que el mostassaf no fos en actiu, sinó que l'articulació dels càrrecs era diferent.

El control del pes de les monedes

El control del pes de les monedes és una càrrega que el municipi suporta amb dificultats. No solament es veu perquè intenta pagar el sou més petit possible al contrast i perquè cada vegada que en nomena un negocia abaixar-l'hi, sinó també per les queixes dels que n'han tingut la concessió per la molta feina i la poca retribució. Si els equipaments no són prou bons o la persona que exerceix de contrast no és prou honesta, no «cessen moltes diferències que's segueixen entre les gents per causa dels pesos» (doc. 17) i es generen greus aldarulls. Efectivament, els astuts usuaris comproven l'exactitud del control portant la mateixa peça a pesar per dos camins diferents. Si el contrast no empra cada vegada les mateixes minves, hi pot haver diferència en el pes dictaminat, la qual cosa «es gran infamia» (doc. 16) per la vila. Això obliga a renovar sovint els equipaments i a elegir amb molta cura el contrast.

Les etapes de crisi

Les etapes de crisi o de descursa que havíem detectat a Barcelona també apareixen a Cervera. El recurs a la pesada i el nomenament d'un contrast són la manera d'aturar els descontentaments per les diferències suscidades per les mancances de pes de les monedes. Però el municipi ha de suportar el cost del càrrec i assaja de suprimir-lo. Així ho fa l'any 1500 (doc. 24), però pocs mesos després l'ha de reposar, davant les protestes dels vilatans (doc. 25).

L'equipament del contrast

L'equip del contrast no sempre té el nivell exigible. Això es fa evident per les diferències i dificultats que assenyalen alguns documents, però també amb l'estudi comparat dels inventaris. La col·lecció documental aporta cinc inventaris datats dels anys 1497, 1526, 1543, 1546 i 1632 (doc. 21, 36, 47, 49 i 66). Podem prescindir del darrer, molt incomplet. Pel que fa als altres quatre, hi ha una gran diferència entre els dos primers i els dos darrers. A l'inventari del 1497 hi ha vint-i-un pesals, corresponents a vint espècies monetàries diferents, d'or i d'argent. Al del 1526 trobem vint-i-set pesals útils i uns altres set d'obsolets, corresponents a quatre espècies monetàries diferents. Es tracta, doncs, d'equipaments prou amplis i variats. En canvi, en els inventaris del 1543 i del 1546, que són idèntics, només hi ha sis pesals, tots referits al ducat. La proximitat cronològica d'aquests dos inventaris més moderns sembla indicar que corresponen a una mateixa etapa de crisi. Però, d'altra banda, el conjunt dels inventaris demostra a bastament que el control del pes de la moneda d'or era la preocupació essencial.

El pesal de quart de ducat

El pesal de quart de ducat de l'inventari del 1526 (doc. 36) ens situa davant d'una incògnita. Ni per a Castella, ni per a Catalunya han estat assenyalades monedes d'aquest valor. Només coneixem quarts (quarteroles) com a divisions del pacífic, però tenen una llei molt inferior a la del ducat (20 quirats enfront dels 23,75 del ducat), i, d'altra banda, els pesals de pacífic són perfectament diferenciats en els inventaris. Per tant, o bé hi ha quarts de ducat, fins ara desconeguts, o bé caldrà reconsiderar la quarterola de pacífic de Joan II i pensar que en realitat és un quart de ducat. Nosaltres som, en principi, contraris a aquesta darrera hipòtesi, perquè no sembla lògic llançar al mercat una moneda de 23,75 quirats (el quart de ducat) amb l'aparença externa d'una altra moneda de llei més baixa (la quarterola de pacífic), i amb la única diferència del nom del sobirà, un detall difícilment perceptible per una població majoritàriament analfabeta. En qualsevol cas, es tracta d'una qüestió que caldrà tenir present.

Barcelona

Barcelona es el referent per a totes les qüestions que afecten la moneda i el control que se'n fa (doc. 1, 2, 3, 8, 10, 12, 22 i 35). Els responsables cerverins acudeixen a la capital tant per a les consultes com per als equipaments del contrast. Però això té una altra raó d'ésser, al marge de la irradiació natural de la ciutat gran sobre

les petites: Barcelona era el centre emissor de les monedes i, per tant, el lloc on es prenién totes les decisions referents a l'encunyació.

La moneda-valor

La moneda-valor era un instrument delicat. Tant si s'emetia amb un determinat fi fraudulent com si era manipulada (retallada) per la gent, se'n podien derivar pèrdues molt grans. Així, per no haver pres les quarteroles de pacífic a pes, el municipi hagué d'assumir una pèrdua de més de set lliures l'any 1476 (doc. 12). És a dir, una disminució dels ingressos de gairebé el 25%. I és ben cert que moltes de les quarteroles que ens han arribat presenten símptomes d'haver estat retallades.

Els problemes del sanejament monetari del 1611

Aquests problemes, amb la recollida de la moneda retallada i la substitució per moneda bona (doc. 56, 58, 59 i 60), també els trobem a Barcelona. Si tenim present que som a les vigílies del llençament de l'ardit (1612), tot sembla indicar que en aquelles dates hi havia tot un programa en marxa per al redreç monetari i que totes aquestes notícies esparses tenen connexió entre sí.

La qüestió dels testons

El tema dels anomenats *testons* és més complex del que semblava, almenys pel que fa al segle XVI. Nosaltres havíem assimilat la paraula *testó* al ral de vuit, tal com es dedueix de diferents *Rúbriques de Bruniquer* dels anys 1610 i 1611. Aquesta assimilació és certa per al segle XVII, però no es pot estendre al segle XVI. Cal recordar que ja reberen el nom de *testons* els dobles rals de Nàpols de Ferran I (1458-1494), fill d'Alfons el Magnànim, i que al segle XVI se'n bateren abundantment a Itàlia i a França, fins que foren abolits en aquest darrer regne al finals d'aquell segle.

Sens pretendre entrar ara a fons en un tema que resulta marginal respecte del nostre objectiu, cal constatar, si més no, que la paraula *testó* devia designar, en una primera etapa, el múltiple de dos rals; més endavant, els múltiples o peces fortes, i ja al segle XVII, el múltiple per excel·lència o peça de vuit rals. A l'apèndix hem afegit també, a més de les dades de Cervera, altres de Lleida i de diversos llocs que darrerament ha trobat i ens ha cedit generosament Xavier Sanahuja. Ara veiem que el tema dels testons, que ja creava dificultats a Cervera el 1530 (vegeu l'acord del 7 de febrer a l'apèndix), també en genera a Lleida el 1530 (acords del 4 i el 5 de maig

on s'obliga el contrast a pesar-los, potser perquè el seu antecessor s'hi oposava) i el 1537, en què consta una alteració del pesal, potser en consonància amb l'alteració de la peça d'origen o amb variacions de la cotització que tenia (apèndix, acord del 20 de setembre). D'altra banda, el document del 1598 (apèndix deliberació del 26 de novembre), també de Lleida, mostra ben clarament que una peça valorada en 2,5 o 3 rals del país no pot pas ésser un ral de vuit, sinó una peça de dos rals forana i de millor pes que les catalanes. Tant podria ésser un doble ral castellà com un de francès, i la caiguda de cotització en aquest darrer cas pot ser justificada per la retirada del numerari d'aquest tipus a França d'aquest moment. En definitiva, doncs, la paraula *testó*, almenys al llarg del segle XVI, sembla que més aviat designa el múltiple de ral i, en especial, el ral de dos. Caldrà arribar a l'inici del segle XVII per a tenir la seguretats que es refereix al ral o peça de vuit.

La crisi del segle xv

La crisi del segle xv i la implicació que té en el terreny monetari és ben visible amb els problemes suscitats a causa del canvi de paritat del croat a partir del 1426 (doc. 4). Els conflictes barcelonins entre els grups oligàrquics de la Busca i la Biga i el seu cavall de batalla en la paritat de la moneda semblen ésser vistos de lluny i amb malfiança des de Cervera. És ben significatiu que, a més de demanar més informació a Barcelona, també recaptin dades d'altres ciutats de tipus mitjà, com ara Manresa i Vilafranca, que podien trobar-se en situacions paral·leles. El tema és prou suggerent: fins a quin punt la Guerra Civil catalana del segle xv fou un afer barceloní, mal percebut des de l'exterior? El conflicte remença és, almenys en part, extern a la capital, però la col·lisió entre la Busca i la Biga, tan determinant, tenia veritable abast català? Els importants temes històrics i numismàtics que remou la nova documentació són només una mostra de l'interès que tenen. Les informacions que ara sorgeixen de Cervera s'estendran, de segur, a moltes àrees i han de tenir un paral·lel en altres poblacions.

Apèndix: pesals de moneda castellana amb marques catalanes (des del 1731)

DESAPARICIÓ DELS PESALS CATALANS

La derrota del 1714 comportà la desaparició de la moneda catalana, i, com a conseqüència d'això, ja no va poder-hi haver pesals catalans o de la Corona catalanoaragonesa, que va deixar d'existir.

Però, si el 1714 tanca definitivament la porta a les iniciatives monetàries, cal tenir present que la decadència de la moneda catalana ja venia de molt abans. En els capítols anteriors ja hem anat veient que la moneda pròpia catalana havia anat perdent paper a poc a poc al llarg del procés de castellanització de l'etapa dels sobirans de la casa d'Àustria. En una primera fase, es tractava només de la invasió del circulat castellà d'or i argent. Després vingué la desaparició definitiva del ducat, que fou substituït per l'escut. A les portes de la Guerra de Successió (1705-1714), Catalunya i, amb ella, pràcticament tots els països de la Corona catalanoaragonesa només emetien el que ja en aquell temps era moneda menuda: ralets d'argent i ardots o diners de billó. Les peces d'or i argent d'un cert valor només afluïren en circumstàncies excepcionals i en volums molt reduïts.

Encara durant la guerra, el mateix arxiduc Carles es llençà a emetre a Barcelona grans quantitats de peces de dos rals castellans d'argent, les primeres pecetes, per sostenir els seus intents de penetració peninsular.

Des de l'any 1714, i amb les disposicions centralitzadores que seguiren la derrota, es pot dir que Felip V va matar, no ja un cadàver, perquè la moneda menuda seguia fent el seu paper, però sí un moribund. Però no va poder completar la labor destructiva tan de pressa com hauria volgut, perquè la gent seguia aferrada als seus ardots i als seus comptes en lliures, sous i diners. Aquest fenomen, residual però suficientment important per a les petites economies, ja no afectà el món dels pesals, uns instruments destinats, com hem anat dient, a la comprovació de les monedes d'or i de plata.

Es pot dir, doncs, que els darrers pesals totalment catalans varen ésser els de trentí, ja que serviren per a comprovar una moneda específica de Catalunya; una moneda, però, i això és ben significatiu, el prestigi de la qual recolzava sobre els noms i les efigies de Ferran i Isabel.

L'any 1728 el sobirà modificava la talla del ral d'argent ultramarí, que era designat generalment com a mexicà, i unificà la talla d'aquest i la de l'escut d'or. Com que Castella tenia un únic marc, vàlid per a l'or i per a la plata, en unificar les talles resultà que pesaven el mateix la peça de vuit escuts o unça i la de vuit rals o duro. Certament, l'argent tenia més massa perquè tenia una densitat inferior, i, no cal dir-ho, els valors eren ben diferents. En concret, vuit rals de plata equivalien a mig escut, i per això eren anomenats «durillos».¹

Entre el 1728 i el 1731 es dictaren diferents disposicions referents a les monedes i els pesos. Així, l'any 1731 es va donar l'ordre que es corregissin tots els marcs monetaris dels diferents regnes, adaptant-los tots al marc de Castella.²

En aquest mateix any s'establiren les noves mesures sobre els pesals que més endavant comentarem i que tancaven tot un cicle dels pesos monetaris diferenciats. A partir d'ara, servirien igualment per a l'or i per a la plata: per tant, deixarien de portar gravat cap punxó al lusu a la moneda d'or o d'argent que havien de comprovar.

Si no hi havia ja monedes catalanes, no hi havia pesals catalans; per tant, hem arribat al final del tema que estudiem. De tota manera, ens ha semblat que podria ésser útil donar algunes informacions, sens ànim de ser exhaustius, referents als pesals que es seguiren fent a Barcelona, Mallorca i València, molt sovint amb les marques heràldiques de les ciutats d'origen i referits, és clar, a la moneda castellana. Els pesals catalans, mallorquins i valencians d'aquest període són molt abundants i no han estat mai estudiats ni catalogats.

També ens ha semblat que podria tenir interès comentar alguns exemples singulars com ara els gobelets de pesals monetaris, dels quals fins ara només coneixem una sèrie d'aquest període ajustada als pesos monetaris, encara que és ben segur que n'hi ha d'haver moltes més. Igualment pot ésser interessant la descripció d'unes balances marcades amb punxons de manyans fabricadors de pesos i balances de caire comercial, si mai algú es decideix a estudiar uns punxons que també es troben en alguns pesals monetaris.

Desistim de l'estudi i la catalogació exhaustiva dels pesals contemporanis, dels posteriors, en concret, al 1731, un estudi interessant que algun dia caldria emprendre. Ara només donarem, doncs, algunes indicacions que puguin servir de base a aquest futur treball.

1. Per a dades més àmplies sobre el resum anterior vegeu M. Crusafont, *Història de la moneda catalana. Interpretació i criteris metodològics*, Barcelona, 1996.

2. F. Mateu y Llopis, *Catálogo de los ponderales monetarios del Museo Arqueológico Nacional*, Madrid, 1934, p. 181.

LA NORMATIVA PER ALS PESALS DE 1731

La Reial ordre del 31 d'agost del 1731 determinava com havien d'ésser a partir d'aquell moment els pesals, que, com hem dit, serien ara comuns per a l'or i per a la plata. Aquesta normativa va regir fins a la desaparició dels pesals, al principi del segle xx. El pas a la moneda fiduciària, és a dir, sens valor intrínsec, convertia en inútil o intrascendent la comprovació del pes.

G. de Villabertrán,³ partint de les disposicions reials, descriu així la nova sèrie de pesals:

Las pesas mayores que llaman dinerales son cinco, de latón torneado, que sirve para pesar las monedas siguientes:

La primera y mayor que tiene esta señal (V○○○) sirve para pesar el doblón de á 8 escudos de oro, y el real de á 8 grueso: que hoy vale 10 reales de plata provincial.

La segunda que tiene este signo (○○○○) sirve para el doblón de á 4 escudos de oro, y para el real de á 4 grueso, que hoy vale 5 reales de plata provincial.

La tercera que tiene esta marca (○○) es para el doblón de á dos escudos de oro, y la peseta colonial o Mexicana, que vale 2 1/2 reales de plata provincial.

La quarta señalada (○) sirve para el escudo de oro, y corresponde al real Mexicano, ó á 2 1/2 reales de vellón.

La quinta que tiene esta marca (1/2) corresponde al medio real Mexicano de 10 1/8 quartos, ó 1 1/4 reales de vellón, y sirve para regular y descontar la falta de 10 reales de plata provincial en el oro y en las monedas de plata 10 quartos.

Además de estas cinco pesas hay otras cinco de latón de chapa, las cuales sirven solo para descontar las faltas de las monedas de oro y plata en la forma siguiente:

La primera que tiene esta marca (○○○○) en el oro vale 5 reales de plata provincial, y en la plata 5 quartos.

La segunda que tiene esta (○○) vale en el oro 2 1/2 reales de plata provincial, y en la plata 2 1/2 quartos o 10 maravedís.

La tercera que lleva esta señal (○) vale en el oro 20 quartos, y en la plata 5 maravedís de vellón.

La quarta marcada (1/2) vale en el oro 10 quartos, y en la plata no se descuenta nada por ella.

La quinta que tiene la señal (1/2) vale en el oro 5 quartos y en la plata no se descuenta nada por ella.

Cal recordar que el ral «grueso» es refereix al mexicà o ultramarí en general, i el ral «provincial», al que es batia a la Península.

Les disposicions anteriors només ens indiquen les marques de valor que havien de dur els pesals. A més, solen portar un punxó amb les armes de la població i una cartel·la rectangular o quadrada amb el nom complet o lleugerament abreujat de l'afinador. I, malgrat que es parli de pesals «de laton torneado», cal dir que la major part de les peces eren troncopiramidals amb piu o sense. Els pesals rodons, cilín-

3. Gerónimo de Villabertrán, *Reducción recíproca de reales de vellón...*, Barcelona, 1816, p. 7.

drics o troncocònics, de vegades amb un dentat per a facilitar-ne l'extracció de l'allotjament de la capsa de fusta, tenen sempre un pom.

Les capsas de pesos tenen una etiqueta a la tapa, on, a més dels ocasionals dibuixos al·legòrics o propagandístics i d'instruccions sobre com s'havien de pesar les monedes, hi ha el nom i l'adreça de l'afinador, la ciutat on treballava i l'any en què la capsa de pesos va ésser calibrada. Per tant, resulta molt fàcil catalogar-los i datar-los quan apareixen en la seva capsa. Malauradament, hi ha molts pesals solts i moltes capsas incompletes o amb pesos reposats, sovint sense marques o amb marques diferents de les de la capsa. En les làmines anteriors hem reproduït algunes d'aquestes capsas i etiquetes, que porten textos d'aquest tipus:

Joan Crusats, afinador i marcadore de marcs, balances i pesos de monedes de or i plata per sa Magestat en Barcelona i Principat de Catalunya en la plaça de l'Oli, 1744.

Josep Planes, refinador de los pesos del rei i de la ciutat de València. Any 1736.

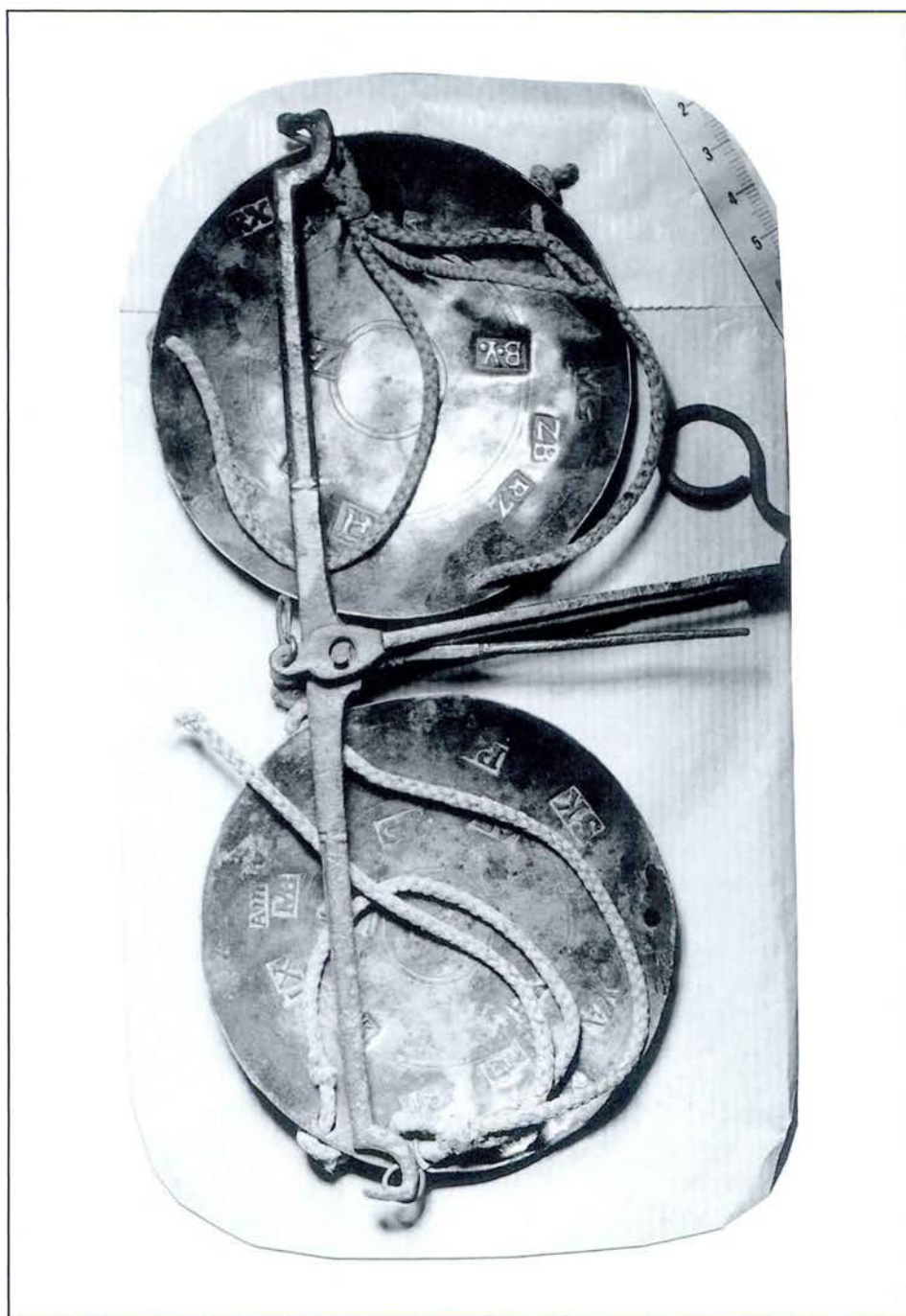
Els platets de les balances són ara sempre rodons i porten els punxons de la ciutat i de l'afinador, encara que sovintegen els plats no marcats, a causa de les reposicions. Les capsas poden ésser rectangulars o bé allargassades i amb els extrems arrodonits. N'hi ha que són de fusta i porten els allotjaments per a les balances i els pesos i les minves, però la major part són més senzilles, de fullola i sens els allotjaments.

Els punxons dels afinadors solen portar, en dues o tres línies, el nom complet d'aquests; així, BAR/BARA, CRV/SAT, M/NA/YA, etc. Hi ha, però, altres punxons, generalment de lletres més grans, que només porten unes inicials: PP, SS, NN, etc. Com que es dóna sovint el cas que aquests punxons d'inicials soles van acompanyats d'altres amb el nom complet, es pot suposar que els abreujats corresponen a manyanys que fabricaven usualment pesos comercials, i que, quan feien pesos monetaris, calia afegir-hi el punxó de l'afinador oficial dels pesos de les monedes. De fet, podem observar que els pesos comercials porten punxons amb inicials.

És per això que ens ha semblat útil de descriure una singular balança barcelonina que porta aquests punxons simplificats.

BALANÇA BARCELONINA AMB UN MOSTRARI DE PUNXONS

Són molt nombroses les capsas de pesals monetaris que ens han arribat. L'aparència que tenen d'aparell de precisió i la protecció de les capsas n'han afavorit, sens dubte, la conservació. Amb els equipaments monetaris, hi anaven també les balances. Molt més rares són avui les antigues balances comercials. Aquestes porten també marques d'afinador, de vegades més d'una. Així, per exemple, coneixem una balança de mida mitjana que porta les marques AC, AR, MA i JZ. Ens ha semblat de més

Làmina VII.

interès descriure i reproduir una altra balança de mida doble que las dels pesos monetaris que té informacions força més precises i exhaustives. D'una banda, porta la marca de Barcelona; per tant, ens fa saber l'origen que té. De l'altra, porta uns altres vint-i-nou punxons de munyans o afinadors, que, lògicament, devien ésser coetanis. Tot sembla indicar que el possessor de la balança s'havia fet gravar els punxons a fi de poder verificar fàcilment si els pesos que li arribaven corresponien a algun dels fabricants acreditats. Com que ja hem vist que en alguns casos les marques de manyans apareixen associades amb marques d'afinadors de monedes, i com que disposem de capses de monedes amb data, és possible que es pugui arribar a establir la data aproximada d'aquesta balança, i a partir d'aquí es podrien datar tots els pesals barcelonins que portessin alguna de les nombroses marques del seu repertori.

Ordenant alfabèticament els vint-i-nou punxons obtenim la llista següent:

AM, AV, AZ
 BT, BV, BoVo, BX, BZ
 CN
 GP
 IB, IX
 L+, LxI
 MA, MB, MG, MR
 NE, NX
 PA
 RX, RZ
 SA, SK
 UT
 YA, YG
 ZB

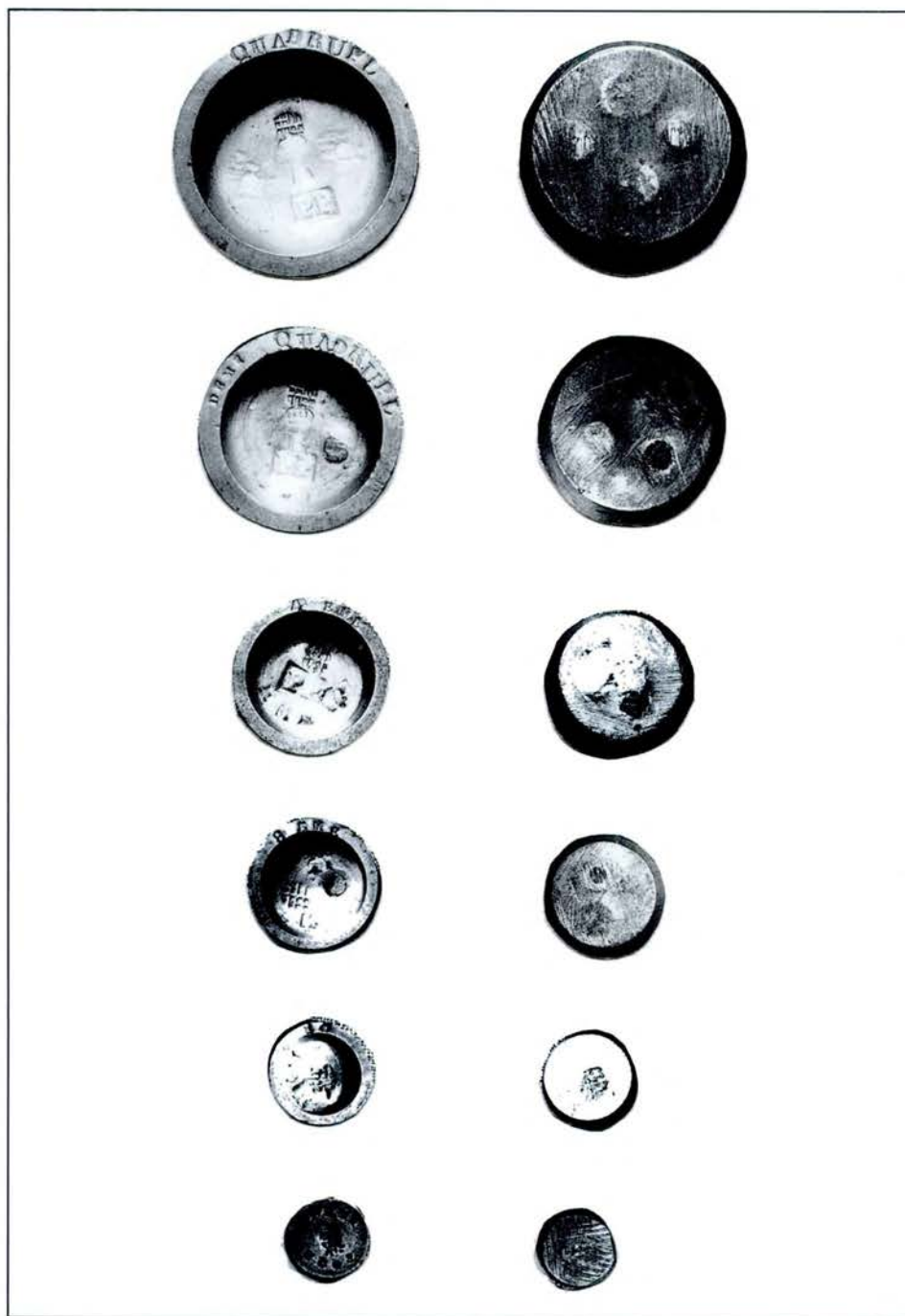
De les marques anteriors, la BT es troba també en pesals monetaris, i la MA apareix en l'altra balança que hem comentat. Altres punxons els trobem en pesos comercials. Hi ha, per tant, una interrelació que pot ésser d'utilitat.

SÈRIE DE PESALS MONETARIS DE GOBELET (PILA)

Ja hem dit al principi que les piles de pesos, també denominades *marcs*, consistien en una sèrie progressiva de peces encaixables en forma de gobelet que anaven ficades dins de la peça major, que tenia tapa i pany per a fixar el conjunt. Aquestes piles solien ésser calibrades en l'escala dels pesos comercials. Altres piles semblants, generalment, però, sense capsa i tapa i de mides inferiors, podien anar com a equipament en les capses dels pesals monetaris d'un únic allotjament.

En l'àmbit català és rar trobar piles calibrades per a usos monetaris, i és per això que ens ha semblat interessant de descriure breument una d'aquestes piles, encara que sigui tardana i adaptada ja als valors del marc castellà.

Làmina VIII.

A la làmina hem reproduït tota la sèrie de pesos, que eren originàriament francesos, com demostren les llegendes QUADRUPLE, DEMI QUADRUPLE, 4 EME, 8 EME, 10 i DEMI GROS que trobem a la vora superior de les peces i seguint l'ordre de gros a petit. Al fons interior de cada gobelet trobem la marca d'una R coronada, una marca francesa original que segons Dieudonné pot correspondre a Robert de Lió i que ell pot documentar el 1668 i el 1776.⁴ Més endavant la sèrie de pesos, que és tota de llautó, com és habitual, fou novament afinada i marcada a Barcelona. L'afinador s'identifica amb les marques PP, que trobarem en altres pesos associades amb el punxó dels Farriols, actuant al segle XIX. És per això que, de les dues dates documentades per Dieudonné, ens decidim per la segona. La ciutat, Barcelona, resta identificada amb un punxó de les armes de forma rodona de vèrtexs arrodonits. De major a menor, la seriació de pesos és la següent:

27,05 g / 13,44 g / 6,78 g / 3,38 g / 1,70 g / 1,70 g

Com veiem, aquesta escala de pesos és plenament concordant amb la dels pesals de l'or i la plata castellans per al marc afeblit de 230 g que s'aplicà el 1731. Així, per als 8 escuts/vals tenim:

$$\frac{230}{68} \times 8 = 27,05 \text{ g}$$

És a dir, tenim exactament el pes del pesal major. Amb petites desviacions, el mateix succeeix amb els altres pesals.

ELS AFINADORS DELS SEGLES XVIII i XIX: CATALUNYA, MALLORCA I VALÈNCIA

Desapareguda la Corona catalanoaragonesa, limitarem els nostres comentaris a Catalunya, Mallorca i València. Val a dir que tampoc coneixem pesals dels altres regnes anteriorment integrants, fora d'unes minves navarreses que ja hem comentat anteriorment.⁵ No deixa d'ésser estrany que tinguem una gran abundància de marques de punxons catalans i, en menys quantitat, de punxons mallorquins i valencians, i que, en canvi, siguin molt més rars els pesals castellans coetanis. És un tema que valdria la pena d'aprofundir.

El nostre punt de partença cronològic és el 1731. La identificació dels pesals posteriors a aquesta data és fàcil, perquè ara ja no porten les marques al·lusives a la

4. A. Dieudonné, *Manuel des poids monétaires*, París, 1925, p. 27.

5. Es tracta de les minves amb les armes de Navarra que hem assenyalat abans.

moneda que han de comprovar. Valor, lloc i afinador són, doncs, els punxons que anirem trobant.

Els pesals de Barcelona porten sempre l'escut quarterejat de creus i pals catalans en un punxó quadrangular d'angles arrodonits.

Els pesals de València porten o bé l'escut d'armes dels pals coronat, o bé el mateix escut flanquejat de les L-L («lleial») que els atorgà el rei Pere III. Hi ha punxons, però, molt diferents.

Pel que fa a Mallorca, hom li ha atribuït, tradicionalment, un punxó que porta un castell a dalt i unes armes catalanes a baix. N'hi ha de factures molt diferents i, de vegades, hi manca la part de baix, de manera que només hi resta el castell, diferent, però, dels que trobem als pesals de Castella. Val a dir que, com a armes de Palma, hi manca l'ondat del mar sota el castell; per tant, l'atribució no és totalment segura.

L'altra marca significativa és la de l'afinador. Un recull sistemàtic de les capses de pesos permetria, en molts casos, determinar la cronologia d'actuació de cada afinador. A falta d'això, i tenint present que no sempre es consigna la data a l'etiqueta, segueix tenint interès accedir per la via documental als afinadors, a la recerca, per exemple, de la data en què se'ls designà per al càrrec. Segons sembla, ara els afinadors s'havien d'anar a examinar a Madrid, davant l'«ensayador mayor».⁶

F. Mateu y Llopis recollí, aparentment, tot un seguit de nomenaments d'afinadors en el seu *Catálogo*.⁷ Malauradament, i és ben lamentable haver de repetir tantes vegades aquesta mena d'observacions, la llista té molt poca fiabilitat. Així, després de Joan Crusats, que fou efectivament afinador, menciona Josep Tramulles, de qui diu que «en 1735 le fue dado el título de ensayador de oro, plata y demás metales» i que «pasó después a Madrid».⁸ En realitat, Tramulles, segons veiem a Dasí, fou nomenat assajador de la seca de Barcelona,⁹ i si més endavant «pasó [...] a Madrid» és per anar-hi a exercir el mateix càrrec en aquella seca.¹⁰ Per tant, Tramulles no té res a veure amb els afinadors i els pesals. El mateix o una cosa semblant deu succeir amb altres personatges mencionats per Mateu, com ara Jaume Soliveras, que devia ésser un oficial de la Taula de Canvi,¹¹ o bé Pau Vilallonga, de qui el mateix Mateu diu que fou nomenat assajador «para las casas de la Moneda»,¹² o bé, encara, Bartomeu Prat, que era pesador del pes reial de la ciutat de Barcelona. Caldria, per tant, reexaminar aquests nomenaments i anar destriant quins corresponen al tema de què es tracta, és a dir, als afinadors dels pesos de monedes, i quins fan referència a tot un seguit d'altres activitats. De moment, nosaltres profitarem les da-

6. F. Mateu y Llopis, *Catálogo...*, op. cit., p. 181.

7. Ídem, p. 180-184.

8. Ídem, p. 181.

9. Tomas Dasí, *Catálogo de los reales de a ocho*. València. 1950. p. xxvii.

10. Ídem, p. CLIV.

11. F. Mateu y Llopis, *Catálogo...*, op. cit., p. 182.

12. Ídem, p. 183.

des que semblin indubtables, com ara la de Crusats, que apareix en moltes capsas de pesals, i les verificarem amb les informacions complementàries que puguem obtenir o amb les que ens donin els mateixos pesos i capsas.

Donarem, doncs, les dades que hem pogut aplegar per als afinadors dels tres regnes mencionats, i advertim, una vegada més, que no es tracta pas d'un recull exhaustiu.

Catalunya

L'any 1730 trobem en actuació Joan Crusats, que, segons Mateu, havia estat nomenat el 1723, havent ocupat abans el mateix càrrec el seu pare.¹³ La seva marca és CRV/SAT, en dues línies, i hem trobat capsas sortides de la seva mà amb les dates 1730, 1733 i 1744. Tenia el seu obrador a la plaça de l'Oli.

Els anys 1731-1732 era també afinador Eudald Deop; va coincidir, per tant, temporalment amb Joan Crusats. Això prova que en aquella època hi havia a Barcelona més d'un afinador oficial en actiu. Només ens consta que va actuar aquests dos anys, i a les tapes de les capsas es diu que tenia l'obrador al carrer de Regomir. La seva marca era DE/OP.

Molt temps després, en concret entre el 1766 i el 1778, trobem l'actuació com a afinador d'un altre Eudald Deop, potser fill de l'anterior o emparentat amb ell.

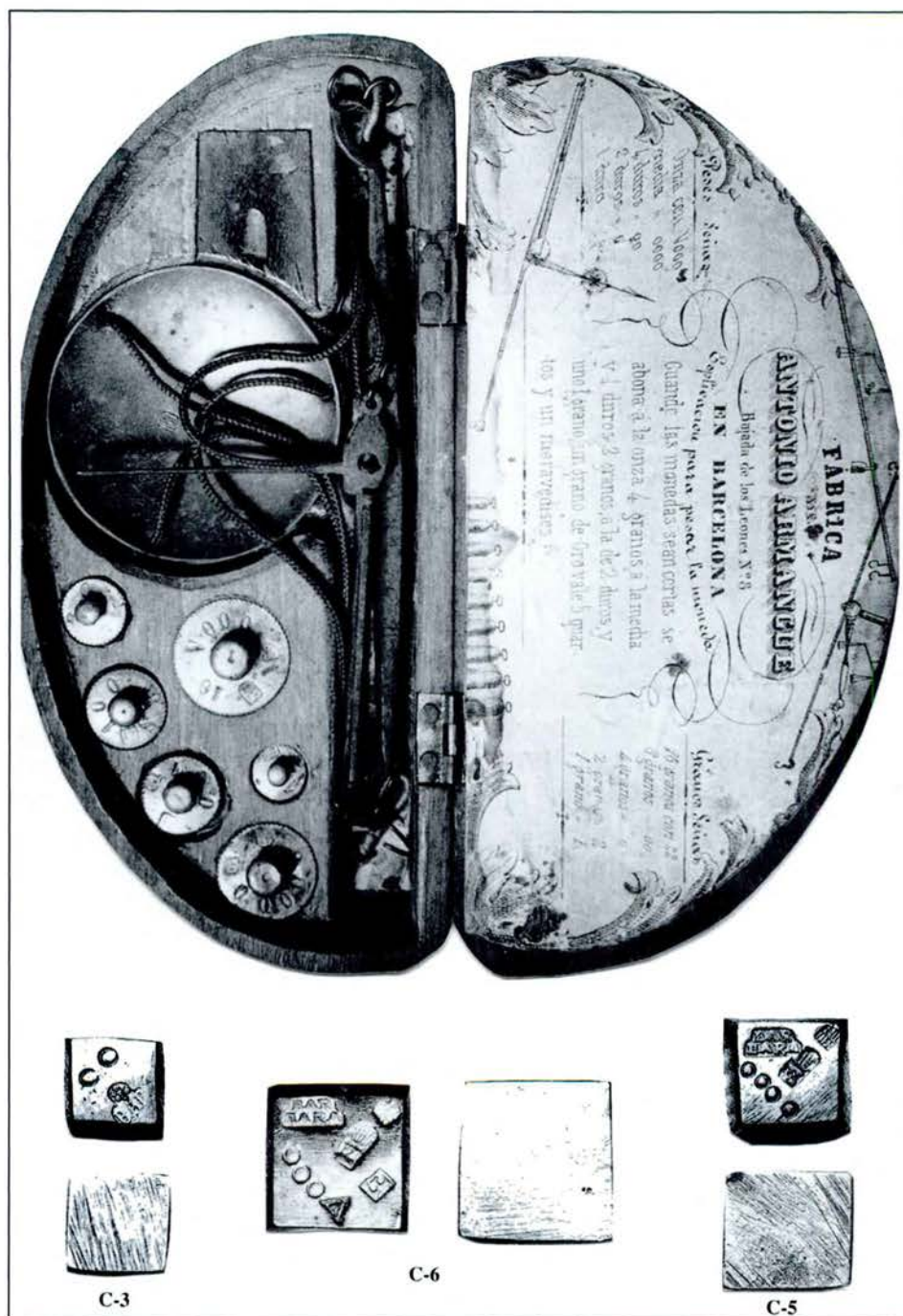
Amb les dades actuals, no es fins al 1817 que trobem un altre afinador a Barcelona. Es tracta de Josep Farriols, que marcava amb el punxó FAR/RIOLS i vivia a la plaça de l'Oli. El tenim registrat per als anys 1817, 1818 i 1821. Des de l'any 1829 ens consta l'actuació de Baltasar Farriols, probablement fill de l'anterior, ja que emprava el mateix punxó per a identificar-se. Ens consta els anys 1829, 1834, 1836, 1852 i 1853.

Paral·lelament a Baltasar Farriols actuà Narcís Christià, que trobem documentat els anys 1830, 1832, 1836 i 1840. El seu punxó era CRIS/TIA.

D'aquesta època han d'ésser també els pesals amb els punxons BAR/BARA, ROSAL (de Tomàs Rosal), J.P. (potser de Josep Surroca) i A, seguida de dues xifres, potser les dues darreres de la data, i que corresponen a Antoni Armangué. Rosal vivia al carrer «de la puerta nueva n.º 14», i Armangué, a la «Bajada de los Leones n.º 8».

Els pesals de Barbarà, Crusat, Christià i Farriols solen ésser troncopiramidals i són força corrents. Els de Rosal i Armangué són rodons i molt més escassos. A la taula veurem que hi ha encara moltes altres marques barcelonines per a les quals no disposem de cap informació documental. Entre aquestes cal destacar la que porta les lletres BAR superades d'una rosa que potser vol recordar l'antiga rosa dels pe-

13. Ídem, p. 180-181.

Làmina IX.

sals barcelonins del segle xv. A la làmina podem veure una capsa de pesos de Tomàs Rosal amb l'allotjament per a les balances, els pesos dins dels seus encaixos i una tapa que dona accés al receptacle per a guardar-hi les minves. A l'etiqueta hi ha indicacions sobre com pesar les monedes i sobre les marques que ha de dur la pesal. Observem que també hi ha dibuixos de pesos comercials i romanes, que devien formar part de les fabricacions de l'afinador. La capsa d'Antoni Armangué és pràcticament idèntica. Junt amb les capses hem il·lustrat alguns exemples de pesals.

València

En diferents ocasions s'ha ocupat Mateu y Llopis dels pesals valencians d'aquest període i ha aportat les dades següents: l'any 1731 va ésser nomenat afinador per a València Josep Planes. Aquest va renunciar al càrrec un any després i llavors la ciutat de València va nomenar afinador el seu fill Josep Planes i Ferrer, decisió que fou ratificada per Felip V set anys després, en concret el 6 de novembre de 1739. Mateu conclou que «Planes Ferrer sustituyó a su padre en 10 de enero del citado 1732, es decir, cuando hacía medio año del comienzo de las pesas».¹⁴ També seria possible, però, que la substitució no s'hagués fet fins al 1739, és a dir, un cop se n'havia obtingut la confirmació reial. Ens ho fa pensar una capsa de pesos encara no homologada per les disposicions del 1731 que porta la marca P i la data de 1736. Com que Josep Planes i Ferrer, el fill, feia servir la marca PLA/NES i té capsas al seu nom i en dates posteriors (1745, 1760), tot sembla indicar que la capsa amb només marca P deu correspondre al seu pare. No estem segurs, però, de l'autenticitat de la capsa amb pesals de marca P; per tant, tampoc podem afermar la nostra hipòtesi. De tota manera, és molt probable que si la capsa fou falsificada es prengué com a model una capsa autèntica i es copiés fidelment.

Mateu conegué i va descriure capsas del Planes fill, però amb les etiquetes malmeses i sense any. Nosaltres n'hem pogut examinar dues amb les dates assenyalades abans. Els pesos són sempre troncopiramidals.

Hi ha encara altres capsas a nom de José Menaya que no porten data i que semblen obrades al segle XIX. La marca és JOSE/M/NA/YA, disposada de forma que M/NA/YA és en tres línies dins una rodona, i JOSE, en una cartel·la que simula una corona i que es troba sobre la rodona. Els pesos no porten marca de València, però les armes de la ciutat presideixen l'etiqueta. Els pesos de Menaya són rodons.

Igualment sense data i segurament també del segle XIX, hem pogut examinar una altra capsa a nom de Francisco Malabouche, que tenia el seu obrador al portal Nou, núm. 11. Els pesos són rodons i, segons sembla, porten per marca una corona.

14. Ídem, p. 189. Vegeu, també, del mateix autor, «Pesals valencians del segle XVIII», *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura* (1935), p. 3-7.

C-15

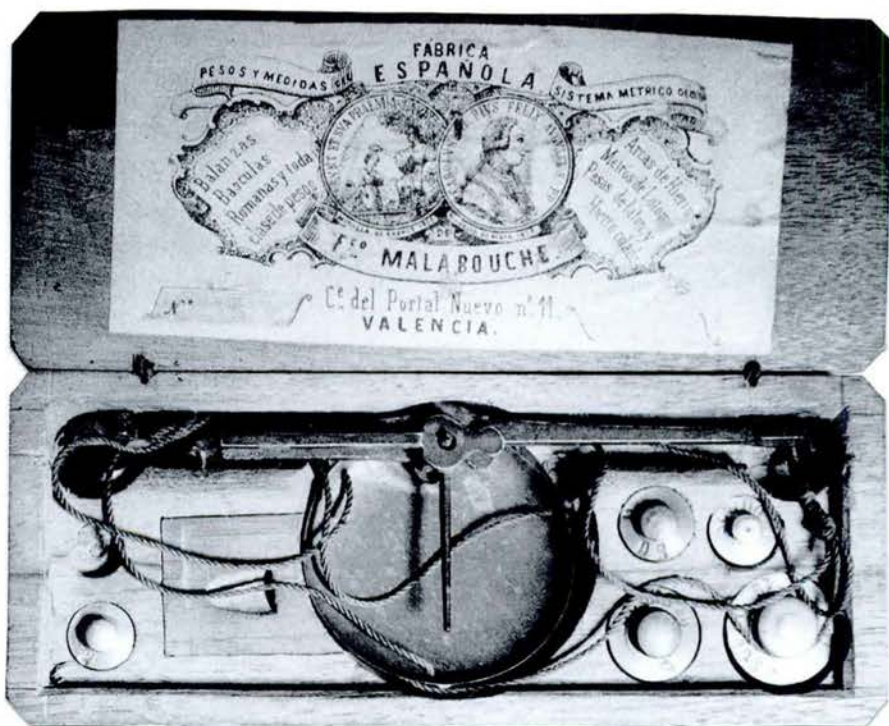
C-16

C-18

C-9

C-34

A l'etiqueta es reproduïxen dues medalles guanyades per la casa els anys 1855 i 1858.

A la làmina reproduïm la capsa de Malabouche i alguns pesals.

Mallorca

Hi ha molts pesals amb marca i punxons de Barcelona que porten, a més, la marca del castell sobre pals catalans, que ja hem dit que s'ha atribuït a Mallorca sense una total seguretat. Nosaltres coneixem pesals de les marques CRIS/TIA, BAR/BARA, CRV/SAT i FAR/RIOLS que tenen aquesta particularitat. Un de CRV/SAT porta, a més, una marca NN; un de FAR/RIOLS, una marca FS, i un de BAR/BARA, una marca F. Les marques F i FS potser corresponen a un Fortesa: coneixem un pesal que porta la marca FORTEZA que aparegué en una capsa reafinada per Christià de Barcelona. Pesos i platets portaven les armes de Mallorca (o de Palma) i de Barcelona; dos pesos, la marca CRIS/TIA, i tres, la mencionada marca de FORTEZA. Tot fa pensar, doncs, que FORTEZA és una marca mallorquina, i les F i FS, potser altres marques més tardanes equivalents.

Un altre pesal troncopiramidal aparegué solt en una recent llista de venda, i semblava mallorquí: portava, a més de la marca de valor, un punxó amb les armes de Palma de Mallorca, i un altre amb PALMA amb les lletres M i A superposades.

PRIMER APLEC DE PUNXONS AMB MARCA CATALANA

Realitzar un catàleg dels punxons catalans, valencians i mallorquins posteriors al 1731 és, ara per ara, una feina inviablè per manca d'antecedents. Nosaltres apleguem en la taula que segueix i per ordre alfabètic els punxons que coneixem. Som ben conscients que la taula ha d'ésser forçosament molt incompleta, entre altres raons perquè mai ens hem dedicat a recopilar l'evidència d'aquestes peces. És, doncs, un aplec sense pretensió de ser exhaustiu, que vol només ajudar a qui algun dia es disposi a fer una recopilació sistemàtica. De tota manera, agraiem totes les indicacions que en endavant se'ns vulguin assenyalar a fi d'enriquir aquest primer recull.

Cal tenir present que aquests punxons o combinacions de punxons es poden trobar sobre qualsevol dels cinc pesals que poden portar les capsas i sobre qualsevol de les cinc minves que completen l'equipament. De tota manera la manca d'espai obliga a simplificacions en les peces més petites i en els pesals rodons, de manera que de vegades, en les peces que disposen de menys espai manquen algunes de les marques o el punxó de la ciutat.

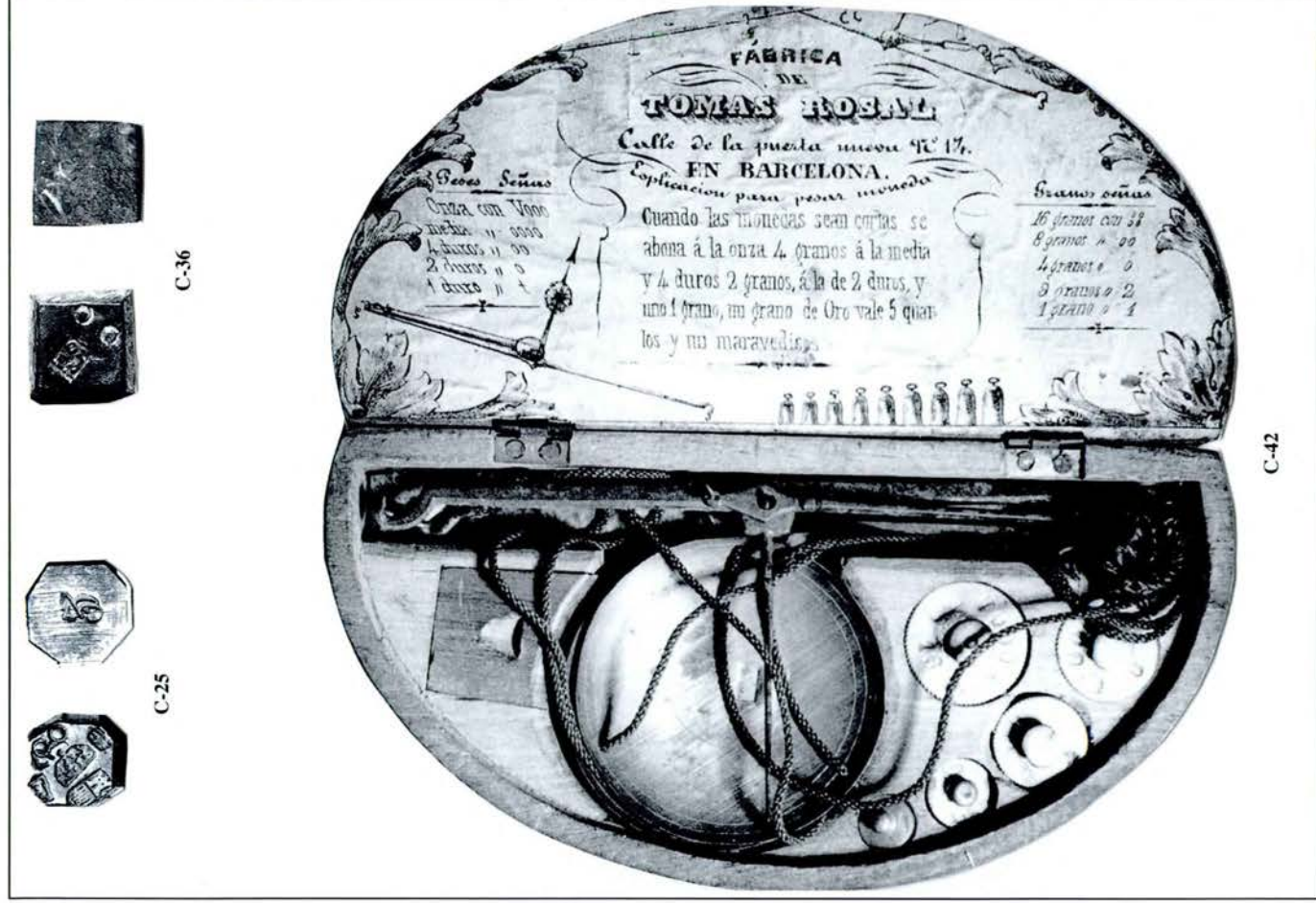

Lámina XI.

TAULA 15

Núm.	Punxó/ns	Nom	Lloc	Forma	Dates
C-1	A. 61	Antoni Armangué	Barcelona	rodó	—
C-2	AC/63	—	Barcelona	truncopiramidal	—
C-3	[flor]/BAR	—	[Barcelona]	truncopiramidal	—
C-4	BAR/BARA	—	Barcelona	truncopiramidal	—
C-5	BAR/BARA	—	Barcelona i Mallorca	truncopiramidal	—
C-6	BAR/BARA i F	—	Barcelona i Mallorca	truncopiramidal	—
C-7	BT	—	Barcelona	truncopiramidal	—
C-8	CRIS/TIA	Narcís Christià	Barcelona	truncopiramidal	—
C-9	CRIS/TIA	Narcís Christià	Barcelona i Mallorca	truncopiramidal	1830/1832/1836/1840
C-10	CRIS/TIA i JM	Narcís Christià	Barcelona	rodó	—
C-11	CRIS/TIA i M/16	Narcís Christià	Barcelona	truncopiramidal	—
C-12	CRIS/TIA i SS	Narcís Christià	Barcelona	truncopiramidal	—
C-13	CRIS/TIA i SS	Narcís Christià	Barcelona	rodó	—
C-14	CRIS/TIA i TM	Narcís Christià	Barcelona	truncopiramidal	—
C-15	CRV/SAT	Joan Crusats	Barcelona	truncopiramidal	1730/1733/1744
C-16	CRV/SAT	Joan Crusats	Barcelona i Mallorca	truncopiramidal	—
C-17	CRV/SAT i JP	Joan Crusats	Barcelona	truncopiramidal	—
C-18	CRV/SAT i NN	Joan Crusats	Barcelona i Mallorca	truncopiramidal	—
C-19	DE/OP	Eudald Deop	Barcelona	truncopiramidal	1731/1732/1766/1778
C-20	EA	—	Barcelona	truncopiramidal	—
C-21	EA i AG	—	Barcelona	truncopiramidal	—
—	F	Vegeu els núm. 6 i 23	—	—	—
C-22	FAR/RIOLS	Josep Farriols	Barcelona	truncopiramidal	1818/1821
C-23	FAR/RIOLS i F	Josep Farriols	Barcelona	truncopiramidal	1817
C-24	FAR/RIOLS	Baltasar Farriols	Barcelona	truncopiramidal	1829/1834/1836/1852
C-25	FAR/RIOLS i FS	Baltasar Farriols	Barcelona i Mallorca	truncopiramidal	1853
C-26	FAR/RIOLS i +/MT	—	Barcelona	truncopiramidal	—
C-27	FAR/RIOLS i NN i TM	—	Barcelona	truncopiramidal	—
C-28	FAR/RIOLS i PP i NN	—	Barcelona	truncopiramidal	—
C-29	FAR/RIOLS i TM	—	Barcelona	truncopiramidal	—
C-30	FORTEZA	—	Mallorca	truncopiramidal	—
—	FS	Vegeu el núm. 25	—	—	—
C-31	IM	—	Barcelona	truncopiramidal	—
—	JL	Vegeu el núm. 40	—	—	—
—	JM	Vegeu el núm. 10	—	—	—
C-32	JP	[Josep Surroca?]	Barcelona	truncopiramidal	—
C-33	JP	[Josep Surroca?]	Barcelona	rodó	—
C-34	[corona?]	Francisco Malebouche	València	truncopiramidal	—
C-35	JOSE/M/NA/YA	José Menaya	València	truncopiramidal	—
—	+/MT	Vegeu el núm. 26	—	—	—
—	NN	Vegeu els núm. 18, 27 i 28	—	—	—
C-36	OL/ER	—	Barcelona	truncopiramidal	—
C-37	P	Josep Planes	València	rodó	1736
C-38	PALMA	—	Mallorca	truncopiramidal	—
C-39	PLA/NES	Josep Planes i Ferrer	València	truncopiramidal	1745/1760
C-40	PLA/NES i JL	Josep Planes i Ferrer	València	truncopiramidal	—
—	PP	Vegeu el núm. 28	—	—	—
C-41	PP	—	Barcelona	gobelet	—
C-42	ROSAL	Tomàs Rosal	Barcelona	rodó	—
—	SS	Vegeu els núm. 12 i 13	—	—	—
—	TM	Vegeu els núm. 14 i 27	—	—	—
C-43	TM	—	Barcelona	(minva)	—

No hem catalogat els pesals que porten únicament la marca de la ciutat, Barcelona, Palma o València, perquè l'interès primordial és la catalogació dels punxons dels afinadors, que són els que poden donar-nos una cronologia.

No hem inclòs tampoc el pretès punxó català CAVALLER. Una observació atenta farà veure una petita o sobre la R, de manera que correspon al conegut afinador castellà CAVALLERO O CABALLERO.

A la làmina hem reproduït alguns dels pesals que porten punxons dels que cataloguem, amb el número corresponent de la taula.

Pel que fa als punxons de les ciutats, tots els pesals de Barcelona de la taula anterior porten l'escut amb les armes de la ciutat, és a dir, un escut quarterejat de creus i pals, en un punxó quadrangular d'angles arrodonits. Els de València porten o bé les armes reials en cairó coronades i soles, o bé flanquejades de les L-L. Hem suposat que eren de Mallorca els que porten un escut partit horitzontalment amb el castell a dalt i les armes reials a baix, però ja hem advertit que no és una atribució segura. Només el tipus C-38 és amb seguretat mallorquí, perquè porta el típic escut en cairó amb quarterejat de castells i armes reials, sense que puguem saber (treballem amb una fotografia) si hi ha l'ondat del mar sota el castell. A l'altre punxó hi diu PALMA, amb la darrera A i la M superposades.

Conclusions

Després d'aquest breu recorregut per documents i peces resta, sembla, quelcom més que una catalogació i unes atribucions, la feina primera i ingrata dels numismàtics.

D'una banda, hi ha una data d'aparició dels pesals molt reculada, segurament de les primeres d'Europa i, certament, un segle i mig abans que es mogui cap iniciativa semblant als altres regnes peninsulars. Un cop més el vessant comercial i l'obertura europea dels catalans aflora nítidament i fa avançar el país.

De l'altra, podem copsar, amb prou claredat, el diàleg, en aquest cas el tens diàleg, entre els dos poders; el rei i l'oligarquia comercial. L'existència d'un contrapoder enfront de la reialesa és el que permet mantenir la qualitat de la moneda.

Molt significativa és també l'absència de pesals de croat després de Ferran II, en contrast amb una abassegadora presència de pesals del ral castellà i l'escut d'or. Això dóna una confirmació a la nostra hipòtesi d'una castellanització imparable del circulant a partir del segle XVI. La moneda emesa a Catalunya mateix farà un útil però secundari paper de rereguarda. Les grosses peces castellanes d'argent de quatre i de vuit, sobretot les vingudes d'Amèrica, i els escuts d'or i els múltiples d'aquest, un numerari prou apreciat a Europa, cobriran la franja dels grossos pagaments. El problema per als catalans comença a ésser no pas com i on conduir el país, sinó com sobreviure i sostenir-se econòmicament enmig del marasme de l'imperi espanyol.

Són significatives, també, les mesures del 1611: hom es torna a recordar de les normes de control, dels càrrecs de contrast i afinador. Tot això, en el mateix moment en què s'ha fet una recollida massiva de la moneda de plata retallada i a les vigílies del llançament de l'ardit. Per ventura aquests problemes no havien existit també al llarg del segle XVI?; certament, sí, però els consellers barcelonins semblaven fer-hi el sord. Al nostre entendre, les raons poden ésser llegibles: a l'inici del segle XVII hom ha superat ja la profunda crisi del segle XV, emmarcada d'una davallada general europea i agreujada per altres factors interns. El 1611, Catalunya s'ha

recuperat, i per això és ara que pot reprendre el control sobre la qualitat de la moneda, sobre el circulant degradat. És ara també que pren serioses mesures contra els numeraris locals, una solució de recanvi que havia ajudat a passar els anys de crisi, però que ara semblava trencar per primera vegada la seva tradicional moderació emissora. La crisi prèvia al 1611 no és la primera ni serà probablement la darrera, en el control dels pesals, però la represa del 1611 no sembla pas casual.

I una vegada més haurem de lamentar la destrossa institucional en temps de Felip V, que desarborà unes utilíssimes iniciatives descentralitzades; una destrucció que mai podrà ésser compensada per un utòpic estat eficaç: no es tardarà ni un segle a caure en unes polítiques monetàries de dependència forana, de descura i, en definitiva, d'empobriment general.

Qui pot posar en dubte que els consells municipals catalans, constituïts per via electiva, resoleren, entre molts altres afers, importants qüestions en l'àmbit monetari? Establint iniciatives de control de la qualitat, perseguint falsaris, emetent en suplència moneda local i fins calibrant el volum òptim del circulant.

Tot això no podrà existir a partir de Felip V i es perdrà, a canvi de res, tot un doll de possibles iniciatives i de decisions profitoses, preses immediatament i sobre el terreny. D'altra banda, quina gran escola política per als ciutadans acabava de desaparèixer!

Pel que fa als pesals i al control i ús que se'n feia, no hi ha dubte que en mans de la reialesa formaren part també del que podríem anomenar «propaganda política». L'emissió i distribució de pesals apaivagava el descontentament i dirimia les diferències de criteri. Però també ajudava a ocultar els fraus oficials. Els pesals ajudaren a carregar les desviacions de pes als usuaris; així, es transferia injustament tota la responsabilitat als retalladors. Amb tot, l'existència dels pesals ajudava a mantenir els fraus dins d'uns límits, no deixaven d'ésser un element corrector i de vigilància. I aquest paper esdevenia decisiu quan el control dels pesals, com en el cas de Barcelona, passava a mans del municipi. La vigilància sobre la fabricació esdevenia molt més estreta; en el nostre cas, tan estreta que finalment els sobirans varen renunciar a l'encunyació i en cediren la responsabilitat al mateix municipi. Fer monedes de bon pes i bona llei i guanyar-hi molts diners era sempre una combinació difícil.

Cal assenyalar, en aquest sentit, que, així com Barcelona va assolir molt aviat d'imposar un control sobre els pesals i, en darrer terme, sobre l'emissió monetària, en altres llocs, com per exemple a Sicília, pionera en canvi en la fabricació de pesals, el control no sembla que sortís mai de l'esfera del sobirà.

Pesals, control de la moneda, vigilància sobre la fabricació. L'encadenament de mesures protectores de la moneda enfortí les oligarquies comercials, on assoliren d'obtenir la seva parcel·la de poder polític. On això no succeïa, els pesals eren més aviat un bàlsam: ajudaven a evitar que el frau es fes abusiu, però facilitaven l'encobriment de les desviacions, i a distreure l'atenció.

La base d'aquest llibre, que obre una porta fins ara closa gairebé del tot, han estat 250 tipus de pesals i 132 mencions documentals. L'instrument és, de segur, millorable, però la qüestió que calia resoldre i que dóna sentit a aquest treball és que, finalment, tenim una primera base en un dels temes que la numismàtica catalana tenia pendent.

Documents justificatius

CRITERIS I CLAUS BIBLIOGRÀFIQUES

L'aplec documental que segueix s'ha nodrit de fonts molt diverses, però té les bases principals en la documentació municipal barcelonina. Efectivament, dels 132 textos que transcrivim o dels quals fem un regest, més de la meitat, uns vuitanta, tenen aquest origen. Una part procedeix directament de les *Rúbriques de Bruniquer*; n'hi ha també una vintena llarga d'inèdits procedents dels acords i ordina-cions de les institucions barcelonines, i el conjunt es completa amb una quinzena de textos obtinguts de les ordina-cions del mostassaf, recentment editats per Mont-serrat Bajet.

Ja hem dit abans que aquesta documentació té un ampli abast, no només perquè Barcelona era la ciutat responsable de l'emissió de la moneda catalana, sinó també perquè moltes de les normatives barcelonines, sovint les resultants d'una negocia-ció entre el rei i l'oligarquia comercial, foren després esteses a altres regnes de la Corona catalanoaragonesa.

Segueix en importància la documentació, essencialment reial, aportada al seu dia per J. Botet i Sisó, que representa un 20% de l'aplec. Però té gairebé tanta im-portància com aquesta la col·lecció dels acords municipals de Cervera aplegada per J.M. Llobet. Hi ha encara altres fonts prou significatives, com ara la del gremi d'ar-genters de Barcelona, la que sorgeix dels inventaris de la seca de València o l'inte-ressant conjunt (8 documents) referents a Sicília.

Com dèiem al principi, el panorama material dels pesals ha canviat talment que no té ja cap semblança amb el que podíem albirar en temps de Botet. Ara podem afegir que les bases de sustentació documentals són també incomparablement més riques.

En plantejar-nos la presentació d'aquesta àmplia col·lecció de documents, và-rem optar per la sobrietat, a fi de no fer carregós un llibre concebut com un instru-ment pràctic per a consulta i classificació. Per tant, hem extractat l'essencial de la

documentació ja publicada, i només donem el text complet per a alguns documents bàsics i per a la majoria dels inèdits.

Ja hem assenyalat que el cos central de la documentació versa sobre Barcelona i té un abast català, però no hi manquen dades d'altres regnes o informacions locals. Fins i tot hi hem afegit alguns punts de referència castellans que poden ajudar a situar el context peninsular. A l'encapçalament del document i al costat de la data indiquem en versaleta el regne, i sense versaletes, la localitat, sempre que no es refereix a Barcelona i/o a Catalunya en general.

També hem aplegat dades complementàries referents als pesos comercials i dels argenters i alguna altra informació més escadussera referent als pesos dels apotecaris i als impostos, gairebé tot d'origen barceloní. Creiem que aquestes dades poden ajudar a fer veure la complexitat dels mecanismes de control dels pesos a Barcelona; aportar una guia per a veure on cal establir fronteres entre les diferents sèries de pesos i àrees d'actuacions, i mostrar també la diversitat de denominacions. En aquest darrer aspecte cal observar, per exemple, que a Cervera el contrast és l'afinador dels pesos monetaris, ofici que a Barcelona rep el nom d'*afinador*, mentre que el contrast és l'encarregat de controlar el pes i la llei dels metalls en l'àmbit dels argenters. A l'encapçalament de cada document indiquem si pertany a un sector diferent del monetari (pesos comercials, pesos dels argenters, etc.), i només en alguns registres molt breus i tardans de les *Rúbriques* hi ha algun cas de dubte entre l'àmbit comercial i el monetari.

Hem actualitzat el llenguatge en transcriure textos dels quals han fet un registre autors prefabrians, com ara Botet o González i Sugrañes, i també hem esmenat alguna transcripció que podia crear confusió (*cera* per *sera*) o que era evidentment errònia (*minva* per *minua*) en alguns dels textos publicats. Els remarcats en cursiva sobre textos originals són nostres.

Hem recollit, finalment, el que ens ha semblat més essencial i representatiu. Així, dels 68 documents que Llobet aporta per a Cervera, només n'hi hem inclòs 15, que són els que ens donen dades sobre els inicis dels controls, informacions sobre marques o inventaris, i hem deixat de banda tots els que es refereixen a nomenaments o a la remuneració dels afinadors. Són dades, d'altra banda, ara plenament accessibles, ja que són a l'article de Llobet a *Acta Numismàtica*.

No tots els documents han estat utilitzats de forma directa en el text, però hem mantingut tots aquells que ens ha semblat que podien ésser útils per a la comprensió del context.

Pel que fa a les fonts, hem donat la referència completa a peu de document quan hi havia pocs textos d'una mateixa procedència. Per als casos més sistemàtics hem emprat les abreviatures següents:

Bajet, M.	BAJET, Montserrat. <i>El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del «Llibre de les ordinacions»</i> . Barcelona, 1994.
Botet II	BOTET I SISÓ, Joaquim. <i>Les monedes catalanes</i> . Vol. II. Barcelona, 1909.

Botet III	BOTET I SISÓ, Joaquim. <i>Les monedes catalanes</i> . Vol. III. Barcelona, 1911.
González i Sugrañes	GONZÁLEZ I SUGRAÑES, M. <i>Contribució a la Història dels antics Gremis dels Arts i oficis de la Ciutat de Barcelona</i> . Vol. I. Barcelona, 1915.
Llobet	LLOBET I PORTELLA, J. M. «Documents per a la història del contrast de la moneda a Cervera (1407-1716)». <i>Acta Numismàtica</i> [Barcelona], núm. 28 (1998).
Mateu, <i>Vocabulari</i>	MATEU Y LLOPIS, F. «El vocabulari medieval en l'exercici de la monederia segons la documentació valenciana». <i>Butlletí de Dialectologia Catalana</i> , núm. 23 (1936), p. 98-126.
Mateu, <i>Ponderales</i>	MATEU Y LLOPIS, F. <i>Catálogo de los ponderales monetarios del Museo Arqueológico Nacional</i> . Madrid, 1934.
Rúbriques III	<i>Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona</i> [text denominat <i>Rúbriques de Bruniquer</i>]. Vol. III. Barcelona, 1914.
Rúbriques IV	<i>Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de Bruniquer</i> . Vol. IV. Barcelona, 1915.
Trasselli I	TRASSELLI, Carmelo. <i>Note per a la storia dei banchi in Sicilia nel xiv secolo</i> . Palerm, 1958.
Trasselli II	TRASSELLI, Carmelo. <i>Note per la storia dei banchi in Sicilia nel xv secolo. Parte I: zecche e monete</i> . Palerm, 1959.

Al peu del document indiquem quan és inèdit i, al marge de les abreviatures usuals (f. per «foli», v. per «revers», etc.), consten com a arxius de forma abreujada l'AHCC, l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera, i l'AHCB, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

DOCUMENTS JUSTIFICATIUS

1. 1300 (25 de novembre), MALLORCA

Pesos comercials

El rei de Mallorca disposa que els pesos d'Eivissa siguin els mateixos que els de Mallorca i que en ells *el balle o els balles dels senyors Arquebisbe o Perbosde hi possessen lo senyal dels senyors Arquebisbe o Perbosde ensems ab lo senyal del senyor Rei*.

Antoni Pons, *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, 1949, p. 225.

2. 1315, SICÍLIA

El rei Frederic III de Sicília estatuí que els pirrals fossin presos a pes i que una mostra de pes fos distribuïda als canviadors.

Trasselli I, p. 31.

3. 1339 (12 de maig), CATALUNYA I VALÈNCIA

Petrus etc.: ffidelibus suis campsoribus, draperiis, mercatoribus, argenteris et aliis quibuscumque habitatoribus Civitatis et Regni valentie, cuiuscumque legis et conditionis existant, salutem etc., Noveritis nos volentes falsitatem seu fraudem que fit super disminucione seu concione barchinones argentii per falsarios et maliciosas personas diabolico spiritu...

..... ut convenit evitare, et ut boni barchinonensis argenti recipiantur et currant ut consueverunt suo precio, infrascripta capitula nostro consilio ordinasse, quorum tenor sequitor in hunc modum. Primerament ordonam que tot barchinones que sia o parega esser complit e no parega esser taylat o tasorat, sie reebut per .xij. diners menuts per tot hom generalment e sens pesar. Item, que tot barchinones qui parra esser tasorat, sia pesat ab pesal que entren .lxxvj. barchinonesos en lo march, e aquells qui seran del dit pes sien reebuts per bons, a raho de .xij. diners menuts. Item que tots barchinonesos qui seran ..... e no bastaran al pes del qual entraran .lxxvj. barchinonesos el march, deia esser venut a raho de onça o de march, a qualsevol persones qui mes hi daran e no en altra manera. Item, que tot hom qui comprara barchinonesos ..... al dit pes d'onça o de march, deiga aquells taylar encontinent en presencia del venedor. E tots aquestos capitols ordonam que sien tenguts e observats en la ciutat e Regne de valencia, per squivar fraus e que la mala moneda sia consumada, sots pena de .lx. sous levadora per nostres officials de tots aquells qui contra los dits capitols o algun d'aquells tantes vegades com hi vendran. Quare vobis et unicuique vestrum dicimus et expresse mandamus, quatenus predicta capitula et omnia et singula in eisdem contenta observetis et observare faciatis in omnibus iuxta formam superius expressatam, aliter per presentes mandamus universis et singulis officialibus nostris presentibus et futuris vel eorum locatentibus, ut penam predictam in iamdictis capitulis contenta a contrafacientibus et bonis ipsorum exigant et requirant. Datum valentie, quarto idus mandii, Anno domini .m. .ccc. .xxx. .ix. = Bertran de valle mandato regis, etc.

Arxiu Corona Aragó, Reg. 1055, f. 148 v.

Botet III, p. 314.

4. 1339 (29 de juny)

El rei Pere III disposa que els croats siguin rebuts com a bons i sense pesar-los mentre conservin les lletres de les llegendes. La mateixa ordre és repetida al cap de pocs dies. Vegeu també el doc. 11, del 1350.

Botet II, p. 117.

5. 1340

Carta dels consellers de Barcelona al batlle de Granollers (fragments confosos):

A l'honorat en Bernat Pica, batle de Granollers. Los consellers, etc. Salut e bona amor. Fem vos saber que per part d'en Bernat des Molins e d'en Pere Garriga, ciutadans de Barcelona, és stat davant nos proposat que com ells dijous proppassat, hac 8 dies, fossen anats al mercat de Granollers per comprar algunes robes e per vendre'n d'altres,

que ab si portaven e pesassen los barcelonesos que reebien e liuraven ab un pes de fust aytal com és ordonat en Barcelona, vos digués a ells que·l dit pes no era vertader e que tots quants hòmens hi venien de Barcelona portaven moneda al. E que preses, lo dit Bernat e Pere, e vilment aquells manàs a la presó que no'ls volgués donar a menlevar, mas que'ls liuràs a hòmens de Granollers qui'ls tenguessen a carçallers, de la qual cosa si axí és, som molt marvellats que bé sabets vos que lo pes ordonat sobre los barchinonesos d'argent se's ordonat e fet per lo senyor rey ab gran acort e encara a raquesta e a suplicació de tota la Cort general. Per quant pertany, que si axí és com davant nos és estat proposat segons que damunt és dit, los dits nostres conciutadans dejats solre del dit carcelatge e que d'aquí avant vos guardets que negun tort ne sobergeria los façats. O si vos avets altres rahons per que vos iustament aiats fetes les coses damunt dites, pertany vos que iusta la present vos n'entrets en Barcelona per parlar e certificar-nos de les dites coses. Scrit en Barcelona, etc.

AHCB, Consell de Cent, *Llibre del Consell*, 1339-1340, f. 47v, inèdit.

6. 1341 (13 d'octubre)

Ordre per la qual es mana corrin a pes els croats que tinguin les lletres de les llegendes esborrades.

Botet II, p. 118.

7. 1345 (30 de juny)

Atenent les queixes dels consellers de Barcelona, el rei Pere III mana als responsables de la seca que es facin els croats d'un mateix pes, de manera que de l'un a l'altre la diferència no passi del pes d'un gra de blat, i mana als guardes que no deixin posar en circulació les monedes que no compleixin aquesta condició.

Botet II, p. 118.

8. 1345 (4 de juliol)

Mana el rei Pere III al mestre de la moneda de Barcelona, P. Vicens, que per espai d'un any canviï els croats de Barcelona encunyats al seu nom i mancats de pes que se li presentin per uns altres del pes degut, despeses a càrrec del general de Catalunya, i cuidant de no admetre els retallats o curts de pes per frau.

Botet II, p. 118, i Botet III, p. 315-316.

9. 1345 (9 de juliol)

Revoca el rei Pere III les disposicions sobre la pesada obligatòria dels croats. Es podran pesar o no, segons la voluntat de qui els rebi. Ordena, també, que en tots els llocs importants de Catalunya hi hagi pesals per a poder fer les comprovacions que calgui.

Botet II, p. 118-119, i Botet III, p. 316-317.

10. 1347 (1 d'agost), LLEIDA

A petició dels paers, el rei va encarregar el pes i comprovació dels croats al canviador Pere de Maçons, i el 10 de setembre es fixaren els honoraris del contrast o pesador dels croats barcelonins.

A. M. Lleida, *Llibre de Consells*, f. 17v, núm. 29.

Mateu y Llopis, F. «Datos y documentos para la historia monetaria de Lérida», *Ilerda*, Lleida (1945).

11. 1349 (19 de maig)

Petrus, etc. Dilecto suo baiulo Cathalonie generali qui nunc est vel qui pro tempore fuerit, vel eius locum tenenti, salutem etc. Scire vos volumus quod nos, volentes ut convenit comodum et utilitatem fidelium nostrorum civitatis barchinone et tocius reipublice in omnibus conservare, et ne propter deffectum infrascripte persone eiusdem dampnum aliquod subsequatur, necnon ad humilem supplicacionem et instanciam dilectorum consiliarii nostri fferrarii de manresa et Romei lull nunciorum per universitatem jamdicte Civitatis ad nos destinatorum propterea nobis factam: provissonem fecimus continentem videlicet, quod vos dictus baiulus vel vester locus tenens, habito consilio cum consiliariis qui nunc sunt vel pro tempore fuerint preacte civitatis, eligatis et eligere habeatis, ad vestri bonum arbitrium, *unam bonam personam aptam* in talibus et bone condicionis que continuis diebus et horis licitis *sit in loco publico, et teneat balanciam publicam* ad utilitatem tocius rei publice, cum qua recognoscat et recognoscere teneatur quibusvis personis cuiuscumque condicionis aut status existat ad eum ac de causa veanientibus, dictam pecuniam auri et barchinonenses argenti *si sunt de recto pondere vel non*, aut si dicta pecunia est falsa aut eciam bone, vel male legis vel non: cui persone per vos ad hec deputate, per presentem conferimus plenariam potestatem quod si forte dicta pecunia *auri et argenti* non fuerit vel sit invente recti ponderis vel bone legis ut predicatur, illam videlicet que ad manus suas causa recognoscendi pervenerit, frangat et frangere eam debeat ac eciam teneatur: volentes et concedentes quod eidem detur pro salario et labore dicti officii balanciam et ponderis, ex pecunia que ad manus suas et ex causa predicta pervenerint, unum denarium pro libra: quod salarium, si vobis et dictis consiliariis visum fuerit, diminuere possitis iuxta vestri bonum arbitrium ad utilitatem et comodum rei publice, ut predicatur. Mandantes per presentem cartam nostram gerenti vices procuratoris generalis Cathalonie vicario et baiulo, ceterisque officialibus et subditis nostris jam dicte Civitatis, qui nunc sunt vel pro tempore fuerint, quod predictam personam per vos sub forma predicta eligendam, pro edile detentore et regente officium balancie publice supradicte habeant et teneant, eaque pareant et respondeant de salario supradicto vel de alio minori si vobis et dictis Consiliariis justum fuerit faciendum; presentem vero ordinationem seu provisionem predictam durare volumus dum de nostre processerit beneplacito voluntatis. Datam valencie .xiiij. kalendas junii anno domini .m̄. .c̄cc̄. .xl. nono. — Exa. Ferrandus de pinos ex cartis sibi missis provisus predictum dominum Regem in consilio, presentem domino episcopo valencie.

Arxiu Corona Aragó, Reg. 888, f. 211 v.

Botet III, p. 321-322.

12. 1350 (13 d'octubre)

Lo Rey en Pere ordenà y manà que tothom reba los Barcelonesos de Argent sens pesar, pus hi sien les letres enteres y si noy seran quels prengan a pes. Deversorum 3. us fol. 20.

Rúbriques IV, p. 157.

13. 1351 (20 d'abril)

Lo Rey en Pere concent que tothom pugà vendre y escambiar los Barcelonesos de Argent naces. Diversorum 3.us fol. 22

Rúbriques IV, p. 157.

14. 1351 (març-abril), SICÍLIA

La Universitat de Palerm emet un ordenament sobre les monedes. Entre les disposicions, hi consta que només Biagio de Arena i Lemmo Maniscalco puguin tenir balances i pes de refús, és a dir, balances i pesos que indiquin els pesos tolerats per a les monedes. Poden cobrar quatre diners per cada unça de valor del diner que pesin, i per meitats a cada part, en cas de discrepàncies.

Trasselli I, p. 33-34.

15. 1355 (11 de febrer)

Pesos dels argenters

Segons la crida publicada per manament del mostassaf, les funcions de l'ofici del contrast eren exercides indistintament per ell mateix i per Guillem Despont, que tenia l'obrador prop de la capella del Marcus. Allí, per ordinació dels consellers, havien d'acudir-hi, sots ban de vint sous, tots els argenters i tota altra persona que tingués pes de marc per a vendre i comprar, a fi que el dit mostassaf o Guillem Despont poguessin afinar i contrastar els pesos de marc amb els originals que ells guardaven. La duració del càrrec de contrast era d'un any. Després s'allargà a dos.

González i Sugrañes, p. 222-223.

16. 1355-1377, SICÍLIA

El rei Frederic IV de Sicília donà el càrrec de poder encunyar i fabricar *pisones super pondere monete auri et argenti* a Filippo de Ysmorto (deduït del document següent, del 1384).

Trasselli II, p. 15.

17. 1384 (4 de novembre), SICÍLIA

La reina Maria de Sicília dona el càrrec de poder encunyar i fabricar *pisones super pondere monete auri et argenti* a Pietro de Symone, en morir Filippo de Ysmorto, que havia obtingut el mateix càrrec de Frederic IV de Sicília.

Trasselli II, p. 15.

18. 1399 (17 de maig), Vall d'Aran

Pesos comercials

Martí I concedeix als cònsols, jurats i prohoms i a tots els de la Vall d'Aran que puguin revisar els pesos i mesures marcant-los amb el senyal reial.

Valls i Taberner, F., *Privilegis i Ordinacions de les Valls pirinenques*, Barcelona, 1915, p. 142-145.

19. 1401

Pesos dels argenters

Ordinació per la qual es manava que sols la persona encarregada del contrast pogués pesar i tocar l'or i la plata, i fes la relació del quirat de l'or i marc de plata que trobés ésser de conformitat amb el seu preu, a fi que ni el corredor ni el comprador en sortissin perjudicats.

González i Sugrañes, p. 223.

20. 1405 (22 d'octubre)

Ordre del rei Martí per la qual els florins havien de córrer i ésser rebuts a pes *dels pesals manats fer y que'ls mestres de les seques proporcionaram a quin demani*. Per al compliment d'aquest contracte es dictaren nombroses disposicions, com ara la que reproduïm:

Ara ojats queus mana lo senyor Rey, per servir lo capitol de la cort per lo senyor Rey en Pere de bona memoria pare seu fet sobre lo batiment del flori en la ciutat de Tortosa de ley de .xviiij. quirats e taylla de .lxviiij. florins en lo march de perpenya, e per squivar les grans fraudes que vuy se fan en lo flori damunt dit, axi per contrafer aquell de

falsa ley com encara aminuarlos de pes tesquirant e en altra manera, vol mana e ordona que daçi avant tots los dits florins sian pesats per tota la terra e senyoria sua per persones que aquells tendran pendran o reebbran, ab lo pes o pesal que per lo mestre o maestres de la secca o seccas de la terra e senyoria de dit senyor sera liurat a tots aquells quil ne demanaran, e que algu o alguns no sie tengut o tenguts los dits florins reebre sens lo dit pesar, e que aquells florins que no seran de pes, segons la ordinacio del dit capitol de cort, no sien corribles ni algu sia tingut pendre aquells: e si algu contrafara, perdua los dits florins ipso facto, los quals sian partits en tres parts, ço es la terça part al dit senyor, e l'altra terça als arrendadors de la secca, e l'altra terça part al acusador. E ordona lo dit senyor que los florins que vendran amonedats a les dites seques, que hi hagen adonar aquells qui aquells pendran .xxxvj. lliures .v. sous per march de flori, e aquella tengats e seruets a la letra, e noy contravengats, o algun contravenir permetats, per qualsevol manera: E les dites penes, si cas ne loch hi ve, exegiscats e aquelles no remetats com nos ab la present vos tollem tot poder de fer lo contrari. Dada en barchinona a .xxij. dies d'octubre. En lany de la nativitat de nostre senyor .m.cccc.v. —Bernardus Michaelis.— Franciscus fonolleda, etc.

Arxiu Corona Aragó, Reg. 2258, fs. 192 v. y 193.

Botet II, p. 201, i Botet III, p. 408-409.

21. 1405 (22 d'octubre), TOTS ELS ESTATS

Manà el rei a les autoritats dels seus estats publicar una crida, de la qual els remetia el text, en què es disposava que, per evitar els fraus que es feien amb els florins, en endavant siguessin aquests rebuts *ab lo pes o pesal que per lo mestre o maestres de la secca o seccas de la terra o senyoria del dit senyor sera liurat a tots aquells que ne demanaran*, així, s'havien de deixar fora de curs obligatori els que no tinguessin el pes degut.

Botet II, p. 21.

22. 1405 (3 de novembre)

Ordre de repetir la crida, per la qual es manava pesar els florins i que fossin rebuts per onze sous els que tinguessin el pes degut, i només per llur valor intrínsec, els que no el tinguessin.

Botet II, p. 201.

23. 1406 (10 de maig)

Repetició de la crida anterior, a la qual s'afegia que ningú fabriqués pesos de florins amb senyal reial fora del mestre de seca.

Botet II, p. 201.

24. 1406 (17 de novembre)

Crida que prohibia la circulació dels florins mancats d'un, dos o tres grans de pes.

Botet II, p. 202.

25. 1407 (17 de febrer)

El rei Martí revocà totes les disposicions anteriors sobre els florins i dictà una *Ordenança sobre florins*. En aquesta es manava, en primer lloc, que en tots els pagaments que en endavant es fessin els florins que tinguessin el pes degut es prenguessin per onze sous barcelonins de tern. La comprovació del pes s'havia de fer amb els pesos que proporcionaria el mestre de la seca. En segon lloc, es deia que els florins que fossin trobats de menor pes havien de valer tant menys d'onze sous segons els grans que hi manquessin, a raó de dos diners per gra. En tercer lloc, tots els florins mancats d'una fracció que no arribés a mig gra havien d'ésser acceptats com a bons, i si excedien el pes que havien de tenir en la mateixa quantitat, no s'havien de pagar amb sobrepreu.

Botet II, p. 202-203, i Botet III, p. 419-421.

26. 1407 (17 de febrer)

En Martí etc. Als feels nostres lo maestre de la monedria o secca de la Ciutat de Barchinona e a son lochtinent, e a tots e sengles altres oficials presents e sdevenidors de la monedria e secca dessus dita e als quals les coses dejus scrites se pertanguen. Salut e gracia. Com nos ab altra cosa letra, dada segons que deius, en la qual es inserta una crida de manament de nostra maiestat faedora en aquexa Ciutat e altres ciutats, viles e lochs etc.: Manam vos com pus expressament e streta podem, sots incorriment de nostra ira, e pena de mil florins d'or, que de continent, tota excusacio e contradiccio remogudes, façats piles e pesals justs, e marchats a la una part de nostres armes Reyals e a l'altra de una creu tantsolament, responents al dit march de perpenya, ço es de pes de nombre de cent, de cinquanta, de vint, de deu, de cinch, de tres, de dos, de un flori e de mig flori del dit cuny, e tals e tants dels dits pesals deliurets axi als amats e feels nostres los consellers d'aqueixa ciutat, com a totes altres persones quius en demanaran, satisffaents vos degudament e justa per la obra e treballs de aquells. E guardats vos que en aço siats diligents, axi com veets es be necessari e requer la salut e utilitat de la cosa publica del principat dessus dit: Certificans vos que del contrari hauriats, part la rigorosa execucio de la dita pena, altra dura correccio e castich. Dada en Valencia, a .xviij. dies de febrer del any de la nativitat del nostre senyor .Mccc. set. —Sperandeus.—Etc.

Arxiu Corona d'Aragó, Reg. 2259, f. 51.

Botet II, p. 203, i Botet III, p. 421-422.

27. 1407 (17 de febrer), TOTS ELS ESTATS

Manà el rei que es fes públic en tots els seus estats que havia ordenat als mestres de les seques la fabricació de pesos exactes i marcats amb subjecció al marc de Perpinyà, de 100, 50, 20, 10, 5, 3, 2, 1 i 1/2 florí, amb els quals es poguessin fer els pagaments sens enganys ni discussió.

Botet II, p. 203.

28. 1407 (17 de febrer), Barcelona i Tortosa

El rei Martí autoritzà els consellers de Barcelona i de Tortosa a establir una taula del pes dels florins en la qual hi havia d'haver el joc complet dels pesals que havia manat fabricar, marcats *ço es d'una part de nostres armes Reyals e a l'altre creu*, que havia de regir una persona competent i que havia de resoldre i dirimir totes les qüestions que sorgissin sobre el pes dels florins. En aquesta taula hi havia d'haver, també, el pes patró, conegut vulgarment com a *mija*. Imposà l'obligació d'acceptar els veredictes de la taula, amb les penes i multes que els consellers consideressin adients.

Botet II, p. 203.

29. 1407 (2 de març)

El rei Martí atorgà als consellers de Barcelona la facultat de dictar penes a aquells que, a la ciutat, tinguessin pesos de florí i mig florí que no fossin marcats *a la una part de nostres armes e a la altra part de senyal de creu* i que no fossin de just pes *eguals e concordés al pes vulgarment appellat mijja, lo qual devalla e proceheix del marc de perpenya*. El mostassaf seria l'encarregat, en nom del rei, d'imposar aquestes penes i hauria de tenir els pesos patró fabricats pel mestre de la seca.

Botet II, p. 203-204.

30. 1407 (7 d'abril), Cervera

Als consellers de Barchinona.

Molt honorables e molt savis senyors, de vostra gran saviesa reebem alguns dies ha pasats [una letra] ab una provisió reyal continent la forma e manera que deu ésser servada sobre lo pesar dels florins, en la qual letra, molt honorables e molt savis senyors, havem vist lo gran, íntim e singular bon voler que havets mostrat a aquesta universitat com, sens demanar, vostra gran saviesa consellant e donant manera a nosaltres, e offerint-se comunicar a nosaltres la pràctica que sobre aquelles serà tenguda e servada, aguesets proposat e deliberat *trametre'ns* la dita reyal provisió e *los pesals e grans necessaris per lo dit pesar, de florins*, de les quals coses, molt honorables e molt savis senyors, e no sens causa, romanim a queixa insigne ciutat e a vosaltres *molt obligats*, e les quals tant com a nosaltres és possible regradiam a vostra gran saviesa.

Més avant [...].

Escrita en Cervera a VII dies d'abril l'any M CCCC set.

192 PESALS MONETARIS DE LA CORONA CATALANOARAGONESA

Los pahers de Cervera prests, senyors, a tot vostre servey e honor.

Als molt honorables e molt savis senyors los consenyllers de la ciutat de Barchinona.

AHCC, FM, *Registre de lletres*, 1406-1408, f. 58 v.

Llobet, doc. 1.

31. 1408 (6 de setembre)

El rei Martí faculta novament els consellers de Barcelona perquè prenguin mesures adients *sobre fer servir lo pes en los florins per nos ordonat, e sobre totes altres coses tocant pes e pagaments dels dits florins e de croats d'argent.*

Botet II, p. 204.

32. 1408 (4 d'octubre), Lleida

El rei Martí autoritza els paers de la ciutat de Lleida per a establir una taula del pes dels florins amb pesos dels que fabricava el mestre de la seca de Barcelona.

Botet II, p. 204.

33. 1408 (11 d'octubre)

Ordinació del mostassaf de Barcelona que imposava una pena de vint sous a qui fes pesos falsos de croat.

Bajet M., p. 269.

34. 1408 (17 d'octubre)

Ordinació del mostassaf de Barcelona sobre els rals de plata o croats; mana que puguin ésser pesats i que si algun no té el pes que hauria de tenir *no sie agut corrible ne persona l'aia a pendre*, i que els pesos siguin *marcats e senyalats de una part ab senyal de Creu e, d'altra part ab una testa dom e, ab lo dit senyal de rosa faedor per lo afinador.*

Bajet, M., p. 269.

35. 1408

Altres ordinacions del mostassaf de Barcelona d'aquest any:

– Hi haurà una pena de seixanta sous per a tota persona *qui metrà o tindrà en ses balances, o pesos o encara en los Florins que pesarà cera, greix o altra ronya.*

– Tothom que tingui *balances o pesals grossos o menuts de pesar florins* té l'obligació de mostrar-los al mostassaf sempre que se li demani.

– Tota persona que tinga *pesals grossos o menuts de la dita Ciutat o sos termes haie a fer marcar aquells si ja no es fet de senyal de rosa per en Francesch Vilardell argenter, a açò diputat, ultra les armes Reals, e, lo senyal de la Creu.*

– Pel canvi d'un florí que doni el pes no es pot prendre més d'un diner, i una malla, per mig florí.

Bajet, M., p. 268.

36. 1408 (sense data, però Joan Ros fou mostassaf aquest any)

Ordinació del mostassaf Joan Ros: Que tothom tingui pesos per a pesar florins i mitjos florins i també pesos grossos, els hagi de tenir *marcats de la huna part de les armes Reals e de la altra part del senyal de la creu* i han de concordar en pes amb el *pes vulgarment apellat miia lo cual devalle e proceheix del March de Perpinya ço es de LXVIII Florins equals de pes qui justats pesen lo dit March.* Que tothom que tingui *pires o pesals per a pesar en gros florins i mitjos florins*, que siguin *justs e marchats en la forma sobredita.* Que els canviadors tinguin bons pesos i minves *leyals*, i que les balances *sien netes e leyals.* Que hagin de tenir les *peses de grans e, de mig gra marchades e, afinades.* I si hi ha discrepància sobre els pesos *ço es si sera leyal o no leyal haiesen a fer la prove en la taula del pes dels florins de la dita Ciutat per la regidor de la dita taula.* Els canviadors prendran els florins a onze sous *si basten al fi del dit pes;* a dos diners menys, si hi manca un gra; a un diner menys, si hi manca mig gra, i tantes vegades dos diners com grans manquin.

Bajet, M., p. 267.

37. 1409 (1 de març), ROSSELLÓ i Cerdanya

Mana el rei a les autoritats del Rosselló i la Cerdanya que publiquin l'ordenament del 17 de febrer de 1407 sobre el pes dels florins, en assabentar-se que encara no s'ha fet pregonar.

Botet II, p. 204.

38. 1413

En l'inventari de la Taula del pes dels florins apareixen: *dos pesos de metall per a pesar mil o cinc-cents florins i un caixó amb els pesos.*

Duran i Sanpere, A., *Barcelona i la seva història*, vol. II, 1973, p. 458.

pot pesar 66 realls amb son mig reall. Item vuit peces de pesar florins on se pot pesar en una pesada 51 florins e mig. Item les minves dels realls e dels florins.

Botet II, p. 300.

42. 1426 (20 de juliol)

El rei Alfons, a fi d'evitar el frau del retallament, manà als oficials reials del Principat de Catalunya que ningú admetés els croats que no s'haguessin pesat abans i que no tinguessin el pes degut.

Botet II, p. 248.

43. 1429, la Seu d'Urgell

En l'inventari dels béns d'un sacerdot, hi consta *una capsa plana ab dos balancetes de pesar dinés* i també *una capsa plana dins la qual ha un pes de pesar croats ab ses balances.*

Botet II, p. 300.

44. 1438 (8 de maig)

La ciutat de Barcelona pren un acord de pagament al regidor de la Taula del pes dels florins *qui per especial provisió del Rey fou posada en la lotja de la mar per pesar en gros y a menut tots florins e mitgs quan hi hagues debat entre parts.*

Rúbriques IV, p. 121.

45. 1440 (25 de setembre)

Ordinació de mostassaí Joan de Guàrdia referent a tota mena de pesos i mesures, inclosos els pesos *de Or e de Argent: Que qui vendrà a pes hi mesura no gos tenir Pesos ni mesures que no sien signats de algun Mosteçaf, i més endavant diu: signats per algun Mosteçaf de Barcelona.*

Bajet, M., p. 265-266.

46. 1441 (25 de setembre)

Pesos comercials

En la mateixa ordinació anterior es fa constar que *qui vendrà a Cortans o a miges Cortans ha de*

tenir els *cortons* i totes les mesures afinades per l'afinador de la ciutat i senyalades *ab lo senyal de la Ciutat e del Mostaçaf*.

Bajet, M., p. 266.

47. 1447, SICÍLIA

Alfons IV manà que els carlins (pirrals) es prenguessin a pes. La ciutat de Palerm s'hi oposà, preocupada per les greus repercussions que la mesura podia tenir, ja que la major part dels carlins eren retallats. El rei es féu pagar la revocació de l'ordre amb un nou impost especial per la mercè de *no haver de pesar els carlins*.

Trasselli II, p. 30.

48. 1448 (19 d'octubre), Cervera

Ítem fou proposat en lo present consell per los dits honorables pahers dient que, atès clamen als-cuns del pes dels florins e que serie bo que lo pes del contrast fos tornat en la vila, reporten-ho en lo present consell, pregant aquell hi proveesque sàviament si'l tomaren lo dit contrast ni a qui'l comanaran, car ells ne seguiran tot ço que per ells serà acordat e ordonat.

Sobre açò lo dit consell volch, acordà e ordonà que lo pes de contrast se sie de continent tornat e que dur d'ací a Nadal per ço com d'ací la no-s s'ich trastegen saffrans e altres mercaderies e que del gran mercat e de aquest temps, de tot, se pach un salari. E, per tant, lo dit consell volch, acordà, provehí e ordonà que lo contrast se sie comanat a-n Anthoni Solà, lo qual tot l'any hage a tenir lo dit contrast e hage *a tenir* tot l'any *X lliures de mermes* en la taula per canviar e que hage de *salari de tot dit l'any sis florins* e no més, però que puxe exhibir *l diner de cambi per florí*.

AHCC, FM, *Consells*, 1448, f. 118.

Llobet, doc. 6.

49. 1449 (1 d'abril)

El mostassaf de Barcelona proposa al Consell aprofitar una ordinació antiga sobre la pesada de la moneda d'or i plata.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de determinacions*, 1448-1449, f. 120-120v, inèdit.

50. 1454 (21 de gener), Cervera

Ítem lo dit consell volch, acordà e ordonà que al honorable en Pere Juglar, la *[sic]* qual va a Bar-chinona, sie donat càrrech, e de present lo dit consell lo li dóna, hage e face fer, com a Déu plàcie sie

a Barchinona, un bon pes o balanças ab sos marchs e pesos, axí de florins com de croats o reals, e minvas, lo qual pach la vila e sie pres en compte als dits honorables pahers e, après, com sie ací, per los dits honorables pahers e consell serà acordat e ordonat a qui serà comanat ni com en quina manera.

AHCC, FM, *Consells*, 1454, f. 24.

Llobet, doc. 8.

51. 1459 (19 de febrer)

Ítem fou posat en lo dit Consell que'n Trullàs, qui era afinador de balances per aquesta ciutat, era passat d'aquesta vida e per tant, com en Geroni Garriga en temps que lo dit Trullàs vivia, li aiudave a afinar les dites balances, en pensant que fos provehit amb en Cristòfol Savall, qui és àbil en aquestes coses.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, 1458-1459, f. 99v, inèdit.

52. 1459 (20 de març)

Dels pesos de florins e croats e del marchar de aquells

Ara hoiats tothom generalment per manament del senyor en Jaume de Gualbes, mostaçaf de la ciutat de Barcelona, a l'ofici del qual per special provisió del senyor rey se pertany la exequció de les ordinacions deius scrites.

Ordonaren los senyors consellers e promens de la ciutat de Barcelona, en nom e veu e per l'autoritat del dit senyor rey, que tota persona de qualsevol condició o stament sia qui en la dita ciutat o sos tèrmens tindrà pesos per pesar florins e mig florins, haie aquells tenir justs e marchats de la una part de les armes reyalas, e de la altra part de senyal de creu, per les persones qui'n són deputades, ço és en Geroni Garriga, balancer qui sta prop de la capella d'en Marcús, e en Cristòfol Savall, argenter al carrer de la Mar. E que los dits pesos sien fets eguals e concordats al pes vulgarment appellat mitjà, lo qual proceheix del march de Perpinyà, ço és de 68 florins eguals de pes qui justats pesen lo dit march. E qui contrafarà pagarà per ban 40 s. per quescun e per quescuna veguada.

Item, que tots cambiadors qui tenguen taula per cambiar haïen a tenir la dita Taula basta de moneda, e sia tengut cambiar a quiscun qui ho demenerà tots florins e mig florins, e que los dits cambiadors ne altre qualsevol persona no gos pendre de cambi sinó un diner menut *barchinonense*, e de mig florí, malla, e no pus avant, aturant-se ço que se'n mancarà de minves justament segons lo capítol de la Cort de Tortosa. E que d'aquí avant tot cambiador haie a tenir les balances ab les quals pasará florins, mig florins e croats, penjades en un piló o penjador, e que no les puxe tenir per pesar en la mà en alguna forma. E axí mateix que los croats que lo dit cambiador liurerà de cambis los haie a pesar tots pleguats e no d'un en un, sots ban a quiscú e per quiscuna veguada que serà contrafet de 100 s.

Item, que tot cambiador e qualsevol altre persona qui tengua balances o pesals de florins e croats, grossos o menuts, en la dita ciutat o sos tèrmens, haie aportar o fer portar aquells per regonèxer, afinar e marcar, als dits Geroni Garriga o Cristòfol Savall, a açò per la dita ciutat deputats, dins 15 dies primer vinents sots ban de 10 s. a quiscú e per quiscuna veguada que serà fet lo contrari.

Item, que tota persona de qualsevol ley, condició o stament sia qui tindrà o metrà en ses balan-

ces o peses, o encara en los florins o reysals que pesarà, cera, greix o altre ronya, pach per ban 60 s. per quiscú e per quiscuna veguada.

Dels quals bans sia guanyada la tercera part al mostaçaf, e l'altre tercera part a l'acusador, e la restant tercera part a les obres dels murs e valls de la dita ciutat.

Retenen-se, emperò, los dits consellers e pròmens, poder de interpretar, corregir e esmenar tot ço, e quant los apparrà scur o duptós tota vegada que'ls serà ben vist fahedor a lur coneguda.

AHCB, Consell de Cent, *Registre d'ordinacions*, núm. 8, 1455-1462, f. 80v, inèdit.

53. 1459, VALÈNCIA

[EINES DEL DEPARTAMENT DE COMPRA I CONTRACTACIÓ DE MONEDA]

E primerament foren atrobades les aynes e coses pertanyents al exercici del dit offici en lo estudi de la dita casa de la monederia lo qual estudi es en lo pati de la dita casa tanquat ab vn reixat de fusta.

1. Primo vna balança maior ab ques pesa sobre lxxx. marchs.
2. Item altra balança en la qual es pot pesar xxx. marchs.
3. Item altra balança en la qual es poden pesar xx. marchs.
4. Item dos balances ab que se pesen de sis marchs en jus caschuna.
5. Item altra balança ab ques pesa de quatre marchs en jus.
6. Item altra balança per a pesar fins en docents florins ab los següents pesals:
7. Primo vna pila de dos marchs appellat lo patro lo qual cala fins a hun gra.
8. Item de cent florins, de l., de xxx., de xxx., de xxv., de xx., de xv., de v., de tres, de dos, de hu e mig.
9. Item altra balança ab ques pesa fins en cent cinquanta florins en la qual son los pesals següents: hun pesal de xxx. florins, altre de xx., altre de xij., altre de deu, altre de tres, altre de dos.
10. Item altra balança en que es pesa de [*no ho diu*].
11. Item hun balançer ab molts pesals de ferro.
12. Item hun balançer poch ab vna balança penca sotil e molts pesals.
13. Item hun balançer ab dos balances.
14. Item hun altre balançer ab vna balança pocha ab dos pesals.
15. Item hun altre balançer ab vna balança pocha ab pesals.
16. Item altre balançer ab molts pesals.
18. Item vn balançer ab diuersos pesals.
19. Item vna pedra de toch dita la melsa gran ab son stoig de cuyro.
20. Item altra pedra de toch de llarch de hun palm de larch (?) ayrada.
21. Item altra pedra de toch poqua.
22. Item vna balança poqua ab sos pesals.
23. Item altra balança penca ab sos pesals.
24. Item vn balancer ab vna balança e pesals.
25. Item altra balança pocha ab sos pesals.
26. Item vna capça ab balança e pesals.
27. Item altra balança penca ab sos pesals.
28. Item vn balançer ab balança e pesals.
29. Item vna balança poqua e pesals.
30. Item altra balança penca e pesals.
31. Item vn balançer ab balança poqua ab sos pesals.
32. Item vna capça ab balança e pesals.
33. Item altra balança ab pesals.
34. Item vna pila de pes dor de setze marchs ab son stoig.
35. Item altra pila de huyt marchs.

36. Item vna pila de pes dor de [no ho diu].
 37. Item vna pila de pesar argent de xxxij. marches.
 38. Item vna altra pila d'argent que es vna arrova de ferro de lvij. marches.
 39. Item vna altra pila de pesar argent de xxv. marches.
 40. Item vna altra pila de pesar argent de xx. marches.
 41. Item altra pila de pesar argent de x. marches.
 42. Item vna pila de pesar or de deu marches.
 43. Item vna pila de quirats ab son stoig de cuyro.
 44. Item vn patro de march de valencia per a pesar argent.
 45. Item vn patro de pesar flori fort miger e febble.
 46. Item dos tisores velles e altres tenalles.
 47. Item vna capça en que ha xxxj. puncho de letres.
 48. Item dos llimadores de coure.
 49. Item xxij. llimes de molt poca valor.
 50. Item tres llimes raspes per fer riellers.
 51. Item dos balançes de pes de tres marches en jus.
 52. Item vna romana que tira xxvij. arroves la qual diu que es ja inventariada en lo inventari de la casa.
 53. Item tres jerretes per tenir canelles alum e salmires.
 54. Item vn tabernacle ab balanceta penca.
 55. Item vna pila de quatre onzes dor.

[EINES DE LA CASA DE LA FONDICIÓ]

72. Item vna balançeta ab cupina d'argent ab tots los pesals dels ensanys.
 73. Item vna pila de menut per als ensanys.
 74. Item vna pila de balança gran per a la fondició de l'or i d'argent.

Mateu, *Vocabulari*, part referent als pesals de l'inventari de la seca de València d'aquesta data, p. 120-122.

54. 1460 (29 de novembre)

Pesos dels argenters

Ordinació del mostassaf de Barcelona referent a l'or, l'argent i les joies: *que tot or, argent, joies o altres qualsevol coses puxen ésser pesades en la taula del Contrast pus sien de or o d'argent*. En aquesta taula hi haurà un patró del marc de l'or i un altre del marc de l'argent.

Bajet, M., p. 271.

55. 1461 (20/24 de novembre)

Pesos comercials

A petició de diferents gremis de comerciants, l'ofici d'afinador, fins llavors trienal, passà a ésser vitalici.

Rúbriques III, p. 14, i *Rúbriques* IV, p. 120.

56. 1465, VALÈNCIA

[EINES DEL DEPARTAMENT DE COMPRA I CONTRACTACIÓ DE MONEDA]

[...]Et primo fon atrobat dins lo estudi o cancell hon se fan les compres e contratacio a les monedes les coses següents:

1. Primo hun parell de balances grans.
2. Item vnes altres balances mjganceres.
3. Item vnes altres pus chiques de pes de deu marchs.
4. Item vnes altres balances pus de chiques de aquelles.
5. Item vna roua de ferre.
6. Item vna pila o march de trenta dos marchs de argent qui cala fins en miga onça.
7. Item vna altra pila de vint e cinch marchs en vna pesa.
8. Item vna altra de vint marchs en vna pesa.
9. Item altra pila de vint marchs en vna peça. Los quals pesals dessus dits son de pesar argent.
10. Item hun march per a pesar or de setze marchs enuestit de cuyro que cala fins en mlg quart de onza.
11. Item hun altre march de pesar or que es de huyt marchs que cala fins mlg quart de onza.
12. Item vna pila de pesar or que es deu marchs dor de vna pesa.
13. Item un pilo en vna peça que es de mil florins dor.
14. Item dins vna capça foren atrobades vnes balances per a pesar or en la qual ha hun pesal de cent florins e dos pesals de cinquanta.
15. Item alguns altres pesals de trenta, de vint e de deu florins fins en pesal de hun flori.
16. Item dins vna altra capça fon atrobada una balanceta chiqua per a pesar cent florins.
17. Item vnes toques dor en que ha sexanta dos puntes enfilades en un fil dor ab perles ab onze perles.
18. Item vna pedra de toch la qual dien melsa cuberta en un stoig de cuyro.
19. Item vna pedra de toch quadrada e vna altra pus chiqua.
20. Item vna balanceta chiqua ab son stoig per a trebucar florins.
- 20 bis. Item quatre parells de balances chiques per a trabucar florins.

[EINES DE LA CASA DE L'«ENSAI»]

34. Item dins la casa del ensay fon atrobat hun tabernacle e vna balança per a pesar e un marquet que pesa dues onzes e alguns pesals de ensay, los quals dits pesals son de argent.

Mateu, *Vocabulari*, part referent als pesals de l'inventari de la seca de València d'aquesta data, p. 124-125.

57. 1467 (22 d'abril), SICÍLIA

A causa de la circulació de monedes retallades, el virrei va manar que la seca fes pesos per als rals, els alfonsins, els ducats de Venècia, els ducats de Cambra, els carlins vells i els carlins nous perquè les vuit ciutats principals en poguessin distribuir. També va manar que fos obligatori comprovar el pes de les monedes.

Trasselli II, p. 97.

58. 1469 (28 de febrer)

Item se fonch posat com alguns en la present ciutat se atrevien de afinar pesos e minves de monedes d'or en gran dan del públich, e lo dit càrrech devia ésser acomenat sol a algú qui se sabés donar bon recapte [...].

Item lo dit Concell del-libera e conclòs que lo afinar dels pesos e minves de la moneda d'or sia fet d'acçi avant per n'Antoni Cristià, argenter, e no per altre, provehint-lo'n lo dit Concell en la forma en lo passat altres lo dit càrrech han acostumat tenir e servir. E que los honorables consellers ab 4 persones del present Concell vegem e provehesquen en lo que deu haver e reebre de l'afinar los dits pesos e minves e altres coses tocants lo dit fet [...].

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 18, f. 145, inèdit. (Notícia a les *Rúbriques* III, p. 38, i *Rúbriques* IV, p. 134.)

59. 1469 (23 de març)

Ordinació del mostassaf de Barcelona per a l'aplicació de l'acord municipal anterior i que el detalla: tota persona que tingui *pesos per pesar Florins, Ducats, Pacífichs o altres qualsevol monedes de or e minves de aquelles* els ha de tenir del pes just i *matats ab los senyals acostumats per Antoni Chrestia argenter que esta al carrer ample e te carrech per la Ciutat de afinar e marchar los dits pesos e minves sots han de XXXX sous* cada vegada que es faci el contrari.

Bajet, M., p. 273.

60. 1469 (24 de març), 1474 (10 de juliol)

1474 (10 de juliol)

Altres ordinacions del mostassaf d'aquestes dates:

– Que ningú gosi afinar ni marcar els pesos, sinó l'afinador, i es considera fals qualsevol punxó que no sigui d'ell, pel qual hi haurà una pena de deu lliures. Es parla dels pesos i minves de la moneda d'or.

– *Que les minves de florí e, de pacífic sien grogues e de les altres monedes d'or haien esser blanques a fi que per la dita diferencia cascu conega les dites minves.*

– Tarifes del que ha de percebre l'afinador: tres sous, per centenar de pesos de *Ducat, Aguilotxa, enricha, Pacífic i mix pacífic*; dos sous, per centenar de minves; en les minves que ja han estat afinades, divuit diners, per centenar *per metre la empremta*; un diner, per un pes que li porti un particular, i una malla, per una minva. Pel que fa als pesos grossos, un diner, fins a deu florins; un diner i mig, de deu a cent unitats, i de cent en amunt, dos diners per peça.

Bajet, M., p. 270-271.

61. 1474 (21 de juliol)

Crida de la restitució dels pesos e mesures que eren estats remogudes o fetes nactes per causa de la Guerra e subvenció dels Cavalls.

Rúbriques IV, p. 158.

62. 1476 (13 d'octubre), Cervera

[*Al marge esquerre:*] Que lo que s'és perdut en les minves de les corteroles sien preses a co[m]pte als senyors de pahers.

Enaprés fonch preposat en lo dit conseyll per los dits honorables pahers dient com ells al principi del any per pagar mossèn Johanot Giner, per traure millor partit de ell de sa questia, prengueren e aportaren cent lliures del p[r]eu que la vila los havie donat, entre les quals cent lliures havie *XX o XXII lliures de quarteroles de pacífich*, les quals prengueren *sens* pes. Seguí's, com saben, que poch après lesdites corteroles se pesaren. E saben bé tots los del present conseyll que ara poch ha se són concordats ab lo dit mossèn Giner e en lo seu paguament *no han volgudes penre* dites corteroles ni a pes ni *sens* pes, les quals l'altre dia a XVII de setembre prop passat foren portades a casa del argenter, per lo qual foren pesades en presència del honorable en Luys de Maldà, Johan de Rius, Berenguer Guaçó, notari de la paheria, e en Jafuda de Quercí, juheu, *les quals corteroles eran XXII lliures*, XV sous, e foren netes de minves XV lliures, X sous, VIII [diners], per què-s mostra ne manchave VII lliures, III sous, III [diners], les quals, si perden açò ells, ho fahían per bé de la vila. No seria cosa condecet que ells haguessen a pagar del seu propi. Per tant preguen al present conseyll que li plàcie penre a compte aquestes minves o pèrdua que-s fa en les dites corteroles.

Sobre açò lo dit honorable conseyll volch [e] acordà que les dites minves o pèrdua de diners que-s fan en dites corteroles que sien preses a compte als senyors de pahers segons ara de present lo dit conseyll ho pren a compte.

AHCC, FM, *Consells*, 1476, f. 61.

Llobet, doc. 12.

63. 1476, VALÈNCIA

[EINES DE L'ESTUDI O DEPARTAMENT DE CONTRACTACIÓ DE MONEDA]

Postmodum vero die martis intitulata XXV, predictorum mensis et any fonch fet lo jnuentari en la casa de la seca infrasegüent:

1. Primo en lo studi de la dita sequa dos balances grans e vnes miganceres e altres pus chiques.
2. Item dos marchs hun per a pesar or altre per a pesar argent.
3. Item tres pedres de toch.
4. Item vnes puntes totes dor per a toquar lor.
5. Item vnes balances chiques per a pesar florins.
6. Item vna *pila de xv*. marchs dargent.
7. Item vnaltra que pesa X. marchs.
8. Item vna pila dor de x. marchs.
9. Item vna pila per a pesar Mil florins dor.

[EINES DE LA CASA DE L'ENSAI]

21. Item en la casa del ensay una balança ab sos pesals.

Arxiu General del Regne de València, Batllia, Contractes, any 1476, ff. 655 i ss.

Mateu, *Vocabulari*, part de l'inventari d'aquesta data que porta informació sobre els pesals, p. 126.

64. 1479 (25 de març)

Ço és com aquesta ciutat stave freturosa de afinador dels pesos e balances de la moneda, car lo que ho tenia que era argenter era mort, en dies havia que dites monedes no-s pesaven, ne hi era estat provehit de persona per dit exercici, de que s'és seguit que molts peses anaven desordonats e los uns no-s concordaven ab los altres e axí era donat gran torp al dit negoci. E per ço era posat en lo present Consell que elegís alguna persona disposta a tal exercici.

[...] en quant toque lo afinador dels pesos e balances de les monedes d'or e argent, lo Consell fa conclusió que no obstant que qualsevol persona puxe fabricar de dits pesos e balances, emperò que no se'n puxe usar en la present ciutat si donchs primerament no són afinats e afinades per la persona que sia elegida per afinador dels dits pesos e balances. E de fet lo dit e present Consell elegí per dit exercici en Joan Font, argenter.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 24, f. 153, inèdit. (Notícies a *Rúbriques* III, p. 38, i *Rúbriques* IV, p. 134.)

65. 1479 (25 de setembre)

Item, hi fonch posat com los dies passats per aquest Consell fonch elegit per fer los pesos del or del argent en Joan Font, argenter, lo qual acceptà lo càrrech del dit ofici, emperò com los patrons dels dits pesos vuy sien en poder d'en Gener, los quals ha comprats e han ésser cobrats a fi vinguen en mans del dit Font que s'ha a regir ab aquells emperò convé sien pagats car en altre manera aquell qui'ls ha comprats no'ls donaria. Per tant és proposat a fi que lo present Consell ne faça aquella del-liberació que li parrà.

En quant toque los patrons dels dits pesos, lo Consell fa conclusió e del-liberació que los dits patrons dels dits pesos, amb aquell menor dan de la ciutat que fer se puxe, sien hauts e liurats al dit Joan Font, remetent la exequció als honorables consellers.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 24, f. 197, inèdit.

66. 1480 (19 de gener)

Ordinació que los Pesadors de Mostassaf degan servir personalment.

Rúbriques IV, p. 120.

67. 1460-1482, SICÍLIA

Que les monedes es prenguessin a pes i que la seca proveís de pesals. (Ordre semblant a la del 22 d'abril del 1467.)

Trasselli II, nota 97, p. 184.

204 PESALS MONETARIS DE LA CORONA CATALANOARAGONESA

68. 1484 (març)

A fi d'evitar fraus i abusos per part d'alguns canviadors, es disposa que des d'aquell moment *no sia licit ne permes a cambiador algu pesar e fer pesar tenint les balances en les mans ans aquelles haïen a tenir en calesto e en manera que frau algun no seguexca en lo pesar de dites monedes.*

Botet II, p. 300.

69. 1486 (31 de maig)

Més avant proposa en dit Consell com en Joan Font, argenter, havia càrrech per la ciutat de afinar pesos e balances de monedes era passat d'aquesta vida, e per consegüent dit exercici cessave e convenia ésser per aquesta ciutat provehit e donat a algun altre qui fos suficient en aquell. E com fos veritat que lo dit Font hagués lexat un seu fill, persona molt àbil e dispоста al dit ofici e tenia ja tota la ferramenta apte a dites coses, demanave de gràcia al present Consell lo volgués provehir en aquell en loch del dit son pare, e per ço era posat a fi que lo dit Consell hi fahés la provisió que li'n parria.

En lo fet per en Joan Font, argenter, demenant del ofici que son pare tenia e per mort de aquell, a present vague, attès que lo dit fill té ja totes les coses al afinament e mester de dits pesos e balances necessàries, e per que és persona e ydonea al dit exercici, lo dit Consell per via del Spirit Sanct elegí aquell al dit ofici.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 28, f. 43 i 44v, inèdit. (Notícia a *Rúbriques IV*, p. 158.)

70. 1488, CASTELLA

Primer ordenament a Castella sobre pesals monetaris.

A. M. Balaguer, «Los ponderales medievales castellanos. Catálogo y documentación», *Gaceta Numismática*, núm. 118 (1995), p. 9-42.

71. 1490 (23/27 novembre)

Pesos comercials

Concell de 32 sobre la elecció de Afinador de la Ciutat.

Rúbriques III, p. 38.

72. 1490 (24 novembre)

Pesos comercials

Deliberació que dels salaris del Afinador dels pesos y mesures se fessen dues parts, una que estigues en Casa la Ciutat y altre en Casa del Afinador.

Rúbriques IV, p. 121.

73. 1493 (4 de novembre)

Ordre del rei Ferran II per la qual mana que tant els principats d'or com els croats d'argent es prenguin a pes, tal com es solia fer abans amb els croats.

Botet III, p. 473.

74. 1494 (4 de gener), Cervera

Francí Tarroja argumenta davant el Consell Municipal que *en aquesta vila ha vuy en dia gran confusió sobre lo pesar de les monedes proposant que serie bo hich hagués pes comú de contrast*. El Consell acorda *cerchar alguna bona persona àbil e suficient que tingui el càrrec per a tot l'any vinent, donant-li lo menor salari que poran*.

Llobet, doc. 13.

75. 1494 (1 de març)

Ordinació del mostassaf de Barceloña sobre les percepcions dels canviadors: *de cascuna peça de Flori d'or*, dos diners; *de cascun Pactfic, scut, doble Castellana e ducat*, tres diners; *Aguilotxa, Castellana o alfonsí*, cinc diners, sempre com a màxim. En cas de diferències, hauran d'atendre la decisió de la *taula del Contrast de la dita Ciutat*.

Bajet, M., p. 269-270.

76. 1497 (30 juny), Cervera

[*Al marge esquerre:*] Que sie hagut pes de Barchinona.

E més provehí dit conseyll e comès als senyors de pahers que ells donen orde e manera que la vila age algun bon pes de pesar moneda per cessar molts inconvenients e dans que de quiscun dia se seguexen a la vila, que de quiscun dia ha de fer tornes a les minves a la moneda que reeb e tramet a Barchinona o altres. E lo que costarà que sie pres a compte als senyors de pahers.

AHCC, FM, *Consells*, 1497, f. 54 v.

Llobet, doc. 18.

77. 1497 (30 de setembre), Cervera

Disabte a XXX de setembre any mil CCCC LXXXXVII fou fet inventari dels pesos, axí dels pesos com encara minves e balances, que són estats comanats e comanades al honorable en Jacme Carnicer, botiguer, lo qual per lo honorable conseyll a XI dels predits mes e any en la sala de la panderia celebrat és stat conduit e elet per tcnir e regir lo pes del contrast de la present vila de Cervera.

Primo un stoix gran, pla, de ariscle, dins lo qual staven les balances e pesos deiús scrits: Primo unes balances marquals, grans, de lautó, de pesar florins e reals, ab son calestó gornides. Ítem altres balances miganceres, de leutó, guornides ab son calestó. Ítem VII marchs, ço és, I march de pesar L florins d'or e altre de pesar reals. Ítem un march de pesar XXX florins. Ítem altre march de pesar XX reals. Ítem III marchs de pesar florins, ço és, I de XV florins, altre de X florins, altre de XV [sic] florins. Ítem I march de pesar III florins, altre de pesar dos florins, altre de pesar mig florí.

Ítem un pes nou ab son stoix e balances, petites, guarnid[e]s, dins lo qual stoix són los pesos e minves següents: Primo XI pesos, ço és, V, III, II e I florí e mig florí, àguila, castelà, mig castellà, ducat, mig ducat e alfonsí. Lo ducat té flor de lir, lo alfonsí A. E altres pesos.

AHCC, FM, *Records i crides*, 1496-1506, f. 13 v.

Llobet, doc. 21.

78. 1497 (5 d'octubre), Cervera

E més enaprés fonch proposat al dit conseyll per los dits pahers dient com per aquest conseyll és stat provehit que la vila tingue contrast, per ocasió del qual se han algunes differències, ço és, que al dit pes del contrast se tenen e pesen ab minves del pes de Barchinona e ací ha hich poques gens qui les tinguen e uns compten dinés, altres les de pacífichs e altres monedes. Parrie a ells que serie bona cosa que, pus lo pes del contrast té minves de Barchinona, que tot hom les tengués semblants perquè entre les gents no-s seguesquen questions ni debats per la diversitat de pesos ni de minves. Reporten per ço al present conseyll que li plàcie proveir segons li parrà, de manera que nostre senyor Déu ne sie [loat] e la vila honrada.

Sobre açò lo dit honorable conseyll volch, acordà, provehí e desliverà, per los respectes damunt dits, que les minves de les monedes que-s pesaran en la present vila de Cervera en qualsevullé pesos de dita vila, que sien e valguen segons les minves de la ciutat de Barchinona.

AHCC, FM, *Consells*, 1497, f. 64 v.

Llobet, doc. 22.

79. 1499, CASTELLA

A partir d'aquest any s'instaurà a Castella l'ofici del contrast per a la *corte, ciudades y villas principales*.

J. Salat, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña*, Barcelona, 1818, p. 41, paràgraf 16.

A.M. Balaguer «Los ponderales monetarios castellanos. Catálogo y documentación». *Gaceta Numismática*, núm. 118 (1995), p. 9-42.

80. 1500 (25 de juliol), Cervera

[*Al marge esquerre:*] Que lo contrast sie levat.

Ffinalment fonch proposat per los dits senyós de paés dient que moltes gens se clamen del contrast dient que és més dampnós que profitós a la vila. Per què·ls ho reporten hi vullen delliberar si·l volran levar o no.

Sobre açò lo dit honorable consell volch, acordà e delliberà que dit pes de contrast sie levat pasat lo temps de aquest any.

AHCC, FM, *Consells*, 1500, f. 50.

Llobet, doc. 24.

81. 1500 (11 de setembre), Cervera

[*Al marge esquerre:*] Contrast.

Ffinalment fonch proposat per dits senyós de paés dient si tornaran lo contrast, que molta gent se clame que no troben qui vulle pesar la moneda.

Sobre açò lo dit honorable consell volch, acordà e delliberà que sie tornat lo contrast e donat a·n Bernat Pedrossell ab semblant salari que havie en Jacme Carnicer, cometent als senyós de paés la capitulació fahedora ab dit Pedrossell.

AHCC, FM, *Consells*, 1500, f. 65.

Llobet, doc. 25.

82. 1502 (4 d'agost)

En lo ofici d'argenter de la ciutat, vaccant per mort d'en Ramon Valls e son fill, lo dit Concell informat de la suficiència e bondat d'en Joan Moragues, provehí aquell a beneplàcit de la ciutat, sens salari algú.

Joan Moragues, argenter de la ciutat.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 36, f. 36 i 37, inèdit.

83. 1506 (5 de juny), Perpinyà

Pesos comercials

Lletra dels consellers de Barcelona dirigida als de Perpinyà en la qual els certifiquen que tenen creat l'ofici d'afinador de pesos, mesures i canes, conformes a uns pesos patró, els originals dels

208 PESALS MONETARIS DE LA CORONA CATALANOARAGONESA

quals es guarden a la Casa de la Ciutat. Només l'afinador pot marcar els pesos, i només si són afinats i marcats *ab marca de la Ciutat y del Mostassaf* poden ésser emprats. El d'afinador és un ofici vitalici.

Rúbriques IV, p. 121.

84. 1509 (5 de gener) Pesos comercials

Es debat si l'ofici d'afinador ha d'ésser vitalici i *fou deliberat que fos de vida del dit extret per ser apte.*

Rúbriques III, p. 15.

85. 1509 (5 de juny) Pesos comercials

Tatxa dels drets del Afinador que deu rebre per afinar pesos i mesures.

Rúbriques IV, p. 121.

86. 1517 (9 d'agost) Valls

Acord del Consell General de Valls:

E per quant a molt temps que sench demana que sench tingam contrast, determena lo honrat Consell que sench tinga contrast e que sia remès als senyós de jurats cerquar persona abte e suficient que tinga tal càrrech, e de aquesta manera que aje de pesar de hu en hu fins en sis ducats e de aquí amunt tot plegat.

Feta la diligència per los senyós de jurats en cerquar persona per tenir lo contrasts, trobaren n'Antoni Cellers, argenter, al qual fonch comanats dit contrast per preu de 40 s., començant lo dia après de tot sants de l'any 1517 e de aquí avant axi com se tindrà lo any a beneplàcit de la vila.

Arxiu Històric Comarcal de Valls, *Llibre de Consells*, 1501-1520, inèdit.

87. 1517 (23 de setembre), Cervera

E primerament fonch presentada per lo senyor en Francí Tarroga una suplicació, la qual és del tenor següent: «Ihesus. Magnífichs hi honorables senyors» [*espai en blanc*].

[*En un paper intercalat:*] Ihesus. Magnífichs hi honorables senyors: En dies pasats per los anti-pasats magnífichs hi honorables paés de la present vila [...] e més sopleque que com los marchs e balanses del contrast, per causa de aver servit, agen pres alguna disminució, per la qual el no pot donar bona raó del contrast acomanat ni los que per pesar a dit contrast vénen poden aver lo just, ans, mi-gansant dites balanses e pes, se'n van ab dany, que vos plàcie proveir que ti[n]ge unes balanses e

marchs nous de Barcelona hi, ultra que faran lo que deuen en bé de la cosa pública, el vos u tindrà a mercè. Quot licet, etc. Altissimus, etc.

[*Al llibre de consells:*] [Sobre] açò lo dit magnífich e honorable consell acordà e deslberà [...] es en los marchs e balanses, que donen facultat a dits [senyors] de pahers de haver bones balanses e marchs verda [...] que dita moneda sia ben pesada e donat lo dret a quade hu [...].

AHCC, FM, *Consells*, 1517, f. 28.

Llobet, doc. 35.

88. 1522, Lleida

Pesos comercials

Els paers de Lleida han rebut l'encàrrec dels de València de fer afinar els pesos patró. Es troben que no en tenen i arriben a recaptar *una arova de coure ab senyal de flor de lirj [...] i [...] alguns pesos ab lo mateix de la ciutat, senyal de flor de lirj*. Sobre la base d'aquests, acorden reconstruir el marc i els pesos patró.

Mateu y Llopis, «Datos y documentos para la historia monetaria de Lérida», *Ilerda*, Lleida (1945).

89. 1526 (25 de gener), Cervera

Restitució de les balances y pesos del contrast feta per lo honorable en Ffrancí Tarroga, argenter, als magnífichs y honorables senyors de pahers.

Die XXV mensis ianuarii anno M^o D^o XXVI.

Primo en capsa gran, dins la qual ha dues balances, les unes grans, les altres miganceres, ab sos calastons. Ver és que les balances grans no stan ligades ab lo calastó per ço que no y ha cordons.

Ítem a en dita capsa vuyt pilons de pacífichs de coure.

Ítem una altra capsa ab unes balances miganceres bones y guardines [*sic*] ab son bon calastó, dins la qual són los pesos sigüents: Primo cinch [*sic*] pilons, ço és, la hu de quatre ducats, altre de tres ducats, altre de dos ducats, altre de cinch pacífichs.

Ítem altra capsa pus petita ab unes balanses trencades, ço és, lo calastó, dins la qual són los pesos següents: Primo pes de hun ducat. Ítem pes de mig ducat. Ítem pes de quarta de ducat. Ítem pes de dues miges castellanés. Ítem pes de pacífich y de mig pacífich. Ítem grans per a pesar.

Ítem un march de ducats ab lo qual se poden pesar cent ducats, tot complit salvo que y falte la més alta pesa y més petita. Són entre totes les peses nou.

Ítem un march de ducats vell en lo qual ha set peces. És nacci.

Ítem restituy y donà a la vila un taulellet de pesar moneda ab sa grua que sie de la vila.

Et, facta dicta restitucione, in continenti magnífichi et honorabiles Anthonius Iohanes de Vila-plana et Miquaell Botell, paciarii anni currentis et inffra scripti una cum honorabile Nicholao Guiu, absente, et dicto Ffrancisco Tarroga, cancelarunt instrumentum comande per ipsum diebus effluxis facte et prestite universitati dicte ville de dictis pensibus, etc. Fiat, etc.

Actum Cervarie.

Testes Bartholomeus Saurina et Petrus Rovira, virgarii dictorum paciariorum.

AHCC, FM, *Records i crides*, 1525-1528, f. 6v.

Llobet, doc. 36.

90. 1530 (7 de febrer), Cervera

[*Al marge esquerre:*] Contrast.

Més fonch preposat per dits senyors de pahers com en Pinyes, qui té càrrech del contrast per pesar ducats, los ha significat que ell no vol pesar los tastons si ya no li affegien al salari. Altrament, que ell no vol regir dit contrast.

Sobre açò lo dit honorable consell deliberà y acordà que, si en Pinyes no volrà regir dit contrast per lo salari acostumat y pesar tastons, que n' i sie posat altre per lo dit salari y que pesen dits tastons.

AHCC, FM, *Consells*, 1530, f. 27 v.

Llobet, doc. 38.

91. 1530 (4 i 6 de maig), Vilanoveta-Lleida

Acordaren e del-liberaren en lo loc de Vilanova davant Lleida los senyors pahers mossèn Miquel Sasala, paer en cap, mossèn Jofre Martí, e mossèn Remolins, síndic, per la peste que ere en la ciutat, que atès que mossèn Geroni Oriola, apothecari, (que) té lo pes del contrast n'és absent, dexen y donen poder a mestre Serra, argenter, que pesse per lo dit Oriola, y done-li per mes 20 s., segons és acostumat per mes ab que age a pesar los testons. E lo dit Serra accepta et jura, etc.

A 6 de maig de 1530 comença mestre Serra, argenter, de pesar per O. Volen comence lo primer de maig y a pesar de matí de set a deu [...].

Primo, li liura mossèn Geroni Oriola, una balança gran y altra chiqua.

Item, hun pes de cinquanta ducats.

Item, hun pes de trenta ducats.

Item, hun pes de ducat i mig ducat.

Item, hun pes florí e mig florí.

Item, pes de castellana e miga castellana.

Item, pes de quatre ducats.

Item, un march de florins.

Item, la caixa de trenta ducats.

Item, pes de vuit florins.

Item, de deu florins.

Item, pes de divuit florins.

Item, de cinc florins.

Item, altre pes de tres florins.

Item, altre de dos florins.

Item, altre de hun florí.

Item, altre pes de mig florí.

Item, quarta de florí.

Item, lo tauler per a tenir les balances.

Item, la tela encreada.

Item, vol lo dit mossèn Geroni Oriola que lo dit Serra servesque per el tot lo temps que ell lo a de tenir, a rahó de 20 s.

Testes Bartomeu Manresa y Joan Guiu.

Arxiu Històric de la Paeria de Lleida, *Consells Generals*, 1529-1532, vol. 428, inèdit.

92. 1532 (3 de febrer)

Pesos comercials

Per sentència del Clavari confirmada per Consellers fou privat del offici de Afinador en Joan Pons, i en substitució fou feta extracció nova de Afinador, e isqué Pere Riambau.

Rúbriques IV, p. 122.

93. 1537 (20 de setembre), Lleida

El batlle de Lleida es queixà al Consell Municipal que el contrast havia alterat el pes del testó. El Consell General de Lleida acorda recordar-li que al batlle no li corresponen les competències sobre pesos i mesures de la ciutat.

Arxiu Històric de la Paeria de Lleida, *Consells Generals*, 1533-1539, vol. 429, inèdit.

94. 1543 (8 de gener), Cervera

Die lune VIII^a mensis ianuarii anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo quadragesimo secundo [*sic*].

Franciscus Balaguer, rector et seu administrador del contrast, restituit honorabilibus Antonio Saliteda, Iacobo Giscaffrè, Bartholomeo Riusech et Rapha[e]li Montaner, paciariis anno presenti, sequentia:

Primo una caixa de fust, dins la qual stà lo contrast ab una pastera per tenir los pesos.

Ítem unes balances petites.

Ítem unes balances granetes.

Ítem un march, en lo qual ha sis peces següents: Primo una peça per pesar XX ducats. Ítem altra peça per pesar X ducats. Ítem altre peça per pesar VIII ducats. Ítem un altre peça per pesar cinch ducats. Ítem una altre peça [per pesar] tres ducats. Ítem una altre peça de pes de dos ducats.

Testes sunt Franciscus Mestre et Bartholomeus Saurina.

AHCC, FM, *Records i crides*, 1540-1545, s. f.

Llobet, doc. 47.

95. 1546 (7 de gener), Cervera

Die VII^a mensis ianuarii anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo XXXXVI.

Iacobus Tarroia, argenterius ville Cervarie, rector sive administrador del contrast, restituit et reddidit honorabilibus Michaeli Balestar et Ioanni Porta, paciariis in currenti anno ville et universitatis Cervarie una cum Ioanne Altarriba et Thoma Albareda, sequentia:

Primo una cayxa de fust, dins la quall stà lo contrast ab una pastera per tenir lo pes.

Ítem unes balances petites.

212 PESALS MONETARIS DE LA CORONA CATALANOARAGONESA

Ítem unes balances granetes.

Ítem un march, dins lo quall ha sis pessas següents: Ítem una pessa de pessar XX ducats. Ítem altra pessa per pessar X ducats. Ítem altra pessa per pessar VIII ducats. Ítem una altre pessa per pessar sinch ducats. Ítem una altra pessa per pessar tres ducats. Ítem una altra pessa de pes de dos ducats.

Testes sunt Bartholomeus Saurina et Ffranciscus Mestre, virgarii.

AHCC, FM, *Records i crides*, 1545-1548, s. f.

Llobet, doc. 49.

96. 1546 (17 de gener)

Deliberaren fossen pagades 24 lliures a un argenter per que havia fets 2400 pilons de Scuts de or per la Taula de la Ciutat.

Rúbriques IV, p. 137.

97. 1548 (29 de febrer)

El Consell ordinari de Barcelona acorda donar el vist i plau perquè l'argenter Macià Gener pugui exercir l'ofici d'adjunt a l'afinador de pesos de monedes d'or i argent, a causa de la vellesa i indisposició del seu sogre, Joan Moragues, titular de l'ofici. També s'acorda autoritzar la successió de Gener, un cop Moragues, que ha servit durant molt de temps aquest ofici, deixi el càrrec.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 60, f. 16v, inèdit.

98. 1550-1551

Macià Gener fabrica *pesos nous*, afina balances i realitza altres treballs (potser pesar monedes?) per a la Taula de Canvi.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 61, f. 114v (molt deteriorat), inèdit.

99. 1560

Ordinació del mostassaf que fixa els drets que han de percebre els canviadors: *de quiscuna pesa de flori d'or*, dos diners; *de quiscun pacific, scut, doble castellana e ducat*, quatre diners, i *de quiscuna aguilotxa, Castellana o alfonsi*, cinc diners, com a màxim. Les diferències les ha de dirimir la taula del contrast.

Bajet, M., p. 257.

100. 1560

Pesos comercials

Ordinació sobre l'obligació de fer afinar i marcar els pesos i mesures. L'afinador és Joan Poc, i té l'obrador prop de la *Plaça den Camprodo*.

Bajet, M., p. 253.

101. 1568 (21 de novembre)

Impost

Lo Consell de Cent feu biennial lo Offici de Receptor del dret del Pes del Rey, que abans era de vida.

Rúbriques III, p. 18.

102. 1569 (8 de març)

Pesos dels argenters

Lo dit dia los magnífichs consellers, exceptat lo ters absent, de la present ciutat, ajustats dins la casa de trenta nova, y avent manat cridar los cònsols dels argenters de la present ciutat per a cobrar d'ells resposta del que'ls aviem manat, que per coses que convenien a la present ciutat aportassen la caixa en la qual stan los marchs y tochs de or y argent, que per la present ciutat fou acomanada a la llur confraria. Fou tornada per dits cònsols resposta y dit en llur presència y de sa voluntat per orque del magnífic micer Franquesa, llur advocat, que com a fills d'obediència y bons ciutedans, havien tingut Consell y dat part a la confraria de dit fet y que ab deslberació del dit Consell staven prests y aparellats de aportar y fer portar dita caixa tota hora y quant ses magnificènties manaran, i en continet los fou dit per dit magnific conseller que serien servits ells dits consellers que dits argenters aportassen dita caixa, la qual en la hora mateixa fora aportada y per dits cònsols liurada als dits magnífics consellers, y per ells los fou dits que per lo sendemà de matí tornassen davant ells que'ls dirien lo que se havia de fer, en presència del magnífic micer F. Puig, doctor, y de Francesc Guamis, notari de Barcelona.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 78, f. 32, inèdit.

103. 1569 (10 de març)

Pesos dels argenters

Los magnífics consellers de la present ciutat, absent lo ters, convocats en la sala de Cent de la present casa, avenents que a vuyt del corrent, per manament de ses magnificències, era stada portada per los cònsols dels argenters en llur poder la caixa dels ensaïchs o marchs, que per la present ciutat ha fet d'ella lo que li convenia, pero ço restituhiren y acomanaren la dita caixa a-n Pau Coll y Joan Badia, cònsols del dit ofici, y ells acceptaren aquella, y se a fet acte de dita concòrdia, en poder del scrivà del honorable Consell, lo dia present.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 78, f. 34v, inèdit.

104. 1572 (13 de novembre)

Pesos i mesures comercials

Ordinacions del mostassaf en aquesta data:

- Que les balances romanes no tinguin anelles llevadisses.
- Que tothom que vengui a pes hagi de tenir balança marcal i no balança de rabasta ni cavallera, i que hagin d'ésser afinades per Gabriel Sabater, manyà.
- Que els venedors de fruita seca tinguin les mesures marcades *ab un senyal o marca de letra F que significa «fruyta»*.
- Que els pilons de les romanes siguin de ferro o de coure, però no de plom o de plom i estany, perquè és fàcil de fer frau *llevant de aquells (pilons) molts troços*.

Bajet, M., p. 277-279.

105. 1531-1574

Pesos medicinals

Al llibre d'actes del Gremi d'Apotecaris consta que s'ordenà a tots els col·legis que apliquessin en les receptes dels metges els pesos següents: *nou dracmes per unça o dotze unces de nou dracmes per lliura*. Això ens proporciona la relació en aquell temps entre els pesos medicinals i els comercials.

González i Sugrañes, p. 76.

106. 1574 (1 d'abril)

Ordinació per la qual es mana que els pesos de pesar florins, ducats, pacífics, escuts i altres monedes d'or siguin *justos e marcats amb los senyals acostumats* ordenats per la Ciutat per *Macià Gener, argenter qui esta en lo carrer de l'Argenteria*.

AHCB, *Ordinacions*, f. 128, inèdit. (Notícia a *Rúbriques IV*, p. 159.)

107. 1575 (28 de juny)

L'argenter Macià Gener, que consta com a *afinador de la present ciutat*, pesava les monedes en els mudaments de la Taula de Canvi.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 84, f. 84 ter, inèdit.

108. 1584 (24 de novembre)

Pesos dels argenters

Ordinacions que el Consell ordinari mana observar:

- *Que tots los argenters y persones que fan art de argenters comprant i venent or y plata a pes aien de aportar sos pesos y a la persona davall escrita y tenint los marchs y pesos ab esta forma, ço*

es, lo de argent que sie d'argent o color de argent y lo del or sia de leutó y color de or, a fi que la gent no s'enganyi i sapiga la ventatja quey ha de un pes al altro.

– La ciutat assignarà un lloc o una botiga al contrast o afinador, *que es a la plassa del Rey de jus la casa dels frares de la Mercè.* Sobre la llinda hi havia l'escut de la ciutat i tenia l'obligació d'ésser-hi quatre hores al matí i quatre hores a la tarda.

– *Y alli haian a venir a pesar, tocar e marcar sempre y quan volran e seran obligats tots los argenters, hatifulles, corredors y altres persones que compresos seran en les dites ordinacions.*

González i Sugrañes, p. 224.

109. 1585 (21 de novembre)

E quant a la supplicatió donada per Macià Janer, argenter, demanant com ell havia supportats molts y diversos treballs en oficial de dita ciutat en son ofici, specialment en lo pesar de les monedes de la Taula de dita ciutat, de dos en dos anys en lo mudament dels taulers, los quals treballs vuy són mayors que no quant fonch constituït en dit càrrech, per lo qual li foren constituïdes de salari catorze lliures, que per ço sie remunerat y satisfet de sos treballs.

Lo dit Concell feu deliberatió y conclusió que perquè li sie pagat son salari ordinari per vie de remuneratió sie remès al Concell de Cent, lo qual ne farà la deliberatio que ben vista li serà.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de determinacions*, 1584-1585, f. 169-170, inèdit.

110. 1585 (25 de novembre)

El Consell de Cent delibera pagar-li deu lliures «*les quals se paguen per via de remuneracions, sien pagades del dret ordinari com és acostumat y sien expedides les cauteles necessàries*».

AHCB, Consell de Cent, *Registre de determinacions*, 1584-1585, f. 169-170 i 171v, inèdit.

111. 1588 (8 de març)

Impost

Se suspengueren los drets de merceria, Pes del Rey y altres.

*Rúbriques*III, p. 328.

112. 1588 (27 d'agost)

Pesos dels argenters

Ordinació dels consellers: perquè tots els argenters tinguessin els pesos en igualtat els manaren que cada any els portessin als cònsols, tant els marcs de l'or com de la plata, a fi de comprovar-los amb els que guardaven a la denominada *caixa de la Marca*. Aquests originals eren confrontats, quan es feia l'elecció de pasador i tocador, amb els que estaven *recòndits y guardats a la casa de la ciutat*.

González i Sugrañes, p. 218.

216 PESALS MONETARIS DE LA CORONA CATALANOARAGONESA

113. 1589 (24 de novembre)

E quant a la nominatió feta de la persona de Rafael Villar, argenter, en y per argenter de la present ciutat, vagant per mort de Macià Gener, argenter defunct. Lo dit Concell feu deslberatió y conclusió que dita nominatió sie admesa segons que aquella ab la present admet.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, vol. 98, f. 167v, inèdit.

114. Inici del segle XVII, CASTELLA

Els castellans portaven de Flandes els marcs en brut, els ajustaven i els venien. També en trametien a Amèrica o als altres tallers peninsulars.

Mateu, *Ponderales*, p. 114-115.

115. 1598 (26 de novembre), Lleida

Més fonch per dits senyors pahers proposat que en la Taula dels depòsits de la present ciutat, per a vuy s'i troben setze o divuyt testons, y com a ninguna persona los vulle sinó a raó de 5 s., y la Taula los haje presos a raó de 3 reals, al temps que ayxí se passaven, que per ço los placia del·liberar si-s donaran a raó de 5 s. y si los taulers de vuy avant pendran testons al preu que correran. Acorda y del·libera dit magnífic Consell General que los testons que per avuy són en la Taula los despedescan a raó de 5 s. y lo que faltará per fer compliment als 3 reals que los senyors pahers del cayxó ho re-fassen y paguen a la dita Taula, perquè en la Taula de ninguna manera pot faltar cosa ninguna.

Arxiu Històric de la Paeria, *Actes del Consell General*, vol. 433, f. 176, inèdit.

116. 1602 (28 de setembre)

Pesos dels argenters

L'ofici del pesador i tocador d'or i argent era bianual i era elegit pel Consell barceloní entre una tema presentada pel Consell General de la Confraria dels Argenters.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, 1602, f. 206v, inèdit.

117. 1608 (17 de juliol)

Definició del que s'ha de pagar a l'afinador de la ciutat per raó dels seus treballs.

Rúbriques IV, p. 128.

118. 1611 (6 de juliol)

Convocat i congregat lo Concell [...] que per quant se té *queixa universal* acerca dels pesos de pesar moneda, que uns són *afinats diferents dels altres per no haver-hi persona per dit efecte destinada* y habilitada y per dita rahó se succeixen y per avant se poden succeir grans inconvenients, als quals seria bé prevenir abans que per lo Real Consell no y sie provehit, com se entèn que lo magnífic micer Francesc Gomis, jutge de la règia Cort per orde del Reial Consell té exprés càrrech de posar-hi la mà; majorment entenen-se com se entèn *hi ha ordinacions fetas* per la present ciutat disposants sobre lo dit particular, tenint majorment la ciutat com *té un oficial que és lo afinador y havent-hi axí mateix altres ordinacions que disposen sobre lo afinar y marcar los pesos dels argenters en la argenteria*. Y per ço, dits magnífics consellers, desijant provehir y remediar dits abusos y de cí al devant tenir una ley certa y segura en que hi haja persona hàbil y destinada per a afinar y marcar los dits pesos y que de cí al devant no-s seguesquen majors inconvenients [...].

[...] la deliberació següent, ço és que los senyors consellers anomenen una persona hàbil y de confiança, que sie argenter, per afinar y marcar lo pes de la plata y or ab los pesos originals que té la present ciutat, y fet assò se fassan cridas públicas per dits senyors consellers en nom del mostassaf [...].

AHCB, Consell de Cent, *Registre de determinacions*, 1610-1611, f. 126-127v, inèdit. (Notícia a *Rúbriques IV*, p. 125.)

119. 1612 (12 d'abril)

Item deliberaren, que per albarà de correu sien pagats al magnífich Jaume Castelló, conseller del procurador del veguer, vint reals per los treballs y dieta en que vaga un die en rebre la informació contra *Pere Pau Vivet, argenter*, inculpat de haver fet *traboquets* falsos, la qual instàcia lo síndich devant dit veguer, per lo qual fonch capturat, y per ço: 2 ll.

AHCB, Consell de Cent, *Registre de determinacions*, 1611-1612, f. 154, inèdit.

120. 1612 (5 de novembre)

Primerament, per lo magnífich conseller en cap, en veu sua, y dels altres magnífichs consellers, fonch proposat com Salvador Morot, afinador de pesos y mesures de la present ciutat havia interposat recors davant ells dits consellers y lo present savi Consell, de la electió y nominació que los magnífichs consellers del any proppassat han feta de la persona de Pau Mates, argenter, per afinar los pesos y traboquets de moneda de or y plata, quant en lo dit any passat se feu reducció de les monedes a efecte de expellir y llevar del tot los reals falsos y boscaters; pretenent dit Salvador Morot que a ell, com a afinador pedit, y nonaltra persona, toque y sperta afinar los dits traboquets y pesos de moneda de or y plata, e que lo havien spoliat del dit exercici. E lo syndich de la present ciutat, pretenent lo contrari, ha deduhit que a ells dits consellers ha tocat fer electió y nominació de la persona del dit Pau Mates y que *al dit afinador no li toque ni sperta afinar dits traboquets y pesos de moneda de or y plata*, y que *en semblants ocasions en los temps passats los consellers que leshores eren de la present ciutat han feta electio quant la ocasió se oferia*, e açò consta ab diverses crides aserca de açò fetes notificant a totes y sengles persones que volguessen pesar y afinar traboquets de moneda de or y plata acudissen a la persona que los dits magnífichs consellers havien elegida y nomenada, y que per corroboració d'estes coses, pretenent lo Real Concell haver de fer electió de persona per dit efecte de afinar dits pesos y traboquets, havent acudit lo syndich de la present ciutat al dit Real Concell y

218 PESALS MONETARIS DE LA CORONA CATALANOARAGONESA

havent mostrades dites crides antigues y altres clarícies y scriptures, dit Real concell no ha feta contradició alguna a la elecció y nominació feta de la persona del dit Pau Mates [...].

AHCB, Consell de Cent, *Registre de determinacions*, 1611-1612, f. 313 i s., inèdit. (Notícia a *Rúbriques IV*, p. 139.)

121. 1615 (1 de juliol)

El Consell de Barcelona determina pagar a l'afinador:

Ítem, a Pau Mates, argenter, 15 ll. 15 s. per 52 dies i mig ha servit y assistit en la Taula del Cambi per a pesar y regonèixer los doblons se reben dels carnisers y receptors y altres y pesar la moneda de pes, la qual servitut ha fets tots los dies de Taula des de 8 de setembre 1614 fins a 8 novembre de dit any, que son 27 dies i mig, y los desaptes y divendres des de 14 de novembre 1614 fins a 28 de febrer 1615, a raó de 6 s. lo die, com apar de la dita servitut en un compte ha donat firmat dels taulers y regoneixedor de monedes de la Taula, y per ço pos en compte de fabrica de monedes: 15 ll. 15 s.

AHCB, Consell de Cent, *Determinacions*, 1614-1615, f. 100v-101, inèdit. (Nota: la feina de Mates estava relacionada amb el recent batiment de trentins i el canvi d'aquests per moneda de plata castellana.)

122. 1618 (2 d'octubre)

Pesos dels argenters

El arcidiá conde de las Facinas y tocador de oro y plata.

Rúbriques IV, p. 125.

123. 1622 (10 de juny)

Pesos comercials

Ordinació disposant que qui tinga provisions y mercaderies per vendre les hage de pesar ab balanses dites Canastrons.

Rúbriques IV, p. 126.

124. 1627 (15 de novembre)

Pesos comercials

Lo Consell de cent augmentà lo Salari als Oficials del Pes de la farina.

Rúbriques III, p. 27.

125. 1629 (10 de juny)

Extracció del Afinador.

Rúbriques IV, p. 126.

126. 1629 (6 d'agost)

Pesos comercials

Lo Consell de cent assignà de salari als Pesadors de mar 80 lliures i als de terra 60 lliures, i determinà que a més del salari puguin cobrar un diner per càrrega sempre que les pesades les facin ells i no els traginers.

Rúbriques III, p. 29.

127. 1635 (25 d'abril)

En Consell de Cent fonch extret en Afinador Geronim Colomer, manyà, per mort de Rafel Cerventí, manyà.

Rúbriques III, p. 34, i Rúbriques IV, p. 126.

128. 1639 (26 de gener)

Pesos comercials

Lo Consell de 36 declara a favor de Joan Armendans, Guarda de les Egipcíaques, extret en Pesador del Mostassaf, en el sentit que els dos càrrecs no són incompatibles.

Rúbriques IV, p. 127.

129. 1639 (29 de novembre)

Lo Consell de 36 provehi lo Offici de Argenter de la Taula en persona de Geronim Ratera, argenter.

Rúbriques III, p. 37.

130. 1640 (17 de gener)

Pesos comercials

Extracció de Pesador de la palla de la persona de Gabriel Pellisser per mort de Pere Mas, oller.

Rúbriques III, p. 37.

131. 1641 (19 d'octubre), Girona

Crida del mostassaf de Girona sobre l'afinar pesos i balances per pesar moneda:

Primerament, volent donar remey a l'excès y abús que-s fa de las pessas de sinc reals y sinc sous curtas, que de poch temps a esta part corran, y per a evitar los debats i diferèncias que en rahó dels pesos o treboquets ab que las pesan hi ha y que y poria haver si no se provehia de oportú remey, y axí bé lo dany que poria ésser al Comú y particulars de la present ciutat, han per ço deslberat y ordenat (els jurats i comissionats del Consell) que todas las personas de la present ciutat, batllia y vegaria de ella, qui tindran tra-boquets o balances y pesos per pesar moneda, axí de or com de plata, haian de aporter aquells bons y afinats en casa de Francesc Cases, argenter de Girona, per a marcar-los ab la marcha y senyal de la ciutat, lo qual per dit efecte és elegit per dits senyors jurats y adjunts; y li és estat assenyalat per sos treballs de marchar, los quatre diners per cada joch, comprès pesos y balansas; y assò fassen, ço és: los habitants en la present ciutat dins vuyt dias, y los de dita vegaria y batllia forana, dins quinze dies del die present en avant comptadors, a pena de tres lliures per quiscun y quiscuna vegada que serà trobat lo contrari.

Item, que d'esta hora en avant, persqna alguna de qualsevol grau o condició sie no gose tenir en son poder treboquets, balances ni pesos alguns de moneda que no sien afinats y marcats ab la dita marcha de la ciutat, ni ab aquells pesar moneda alguna, tant donant-la com rebent-la, sots dita pena.

Item que d'esta hora en avant, persona alguna de qualsevol grau o condició sie no gose ni puga tenir en son poder pesos de moneda que sian de plom ni de estany, ni usar d'ells en manera alguna, sinó que hagen de ésser de llautó, coure o de ferro, sots la mateixa pena.

Item que d'esta hora en avant, algun courer, serraller o altre persona qui fassa o vena pesos o balansas de moneda no puga vendre aquells a persona alguna que no sian afinats y marcats ab dita marcha de la ciutat, sots dita pena.

E finalment, que persona alguna no gose tenir en son poder dita marcha de la ciutat, sinó dit Francesc Cases, ni contrafer aquella ni ab ella assenyalar de dits pesos y balances sots les penes ab que de dret són castigats los falsaris y altres majors o menors penes a arbitre dels dits senyors jurats y adjunts, segons la gravetat del delictes y la qualitat de la persona demanaran. Per ço dit senyor mostessaph diu y mana a tothom generalment que tingan, guarden y sencen ditas ordinations com en ellas se conté, sots les penes en elles expressades.

Arxiu Històric de Girona, *Actes municipals*, 1641, f. 198-198 v., inèdit.

132. 1731

Aquest any es va donar l'ordre que es corregissin tots els marcs monetaris, adaptant-los al marc de Castella.

Mateu, *Ponderales*, p. 181.

Catàleg

CRITERIS

Al catàleg es descriuen prop de quatre-cents pesals, corresponents a més de dos-cents cinquanta tipus diferents. Es tracta d'un aplec fet amb ànim d'exhaustió, és a dir, intentant aproximar-nos al corpus. Som conscients, però, que això resulta avui molt difícil en vista de la rapidíssima progressió en l'increment de l'evidència que s'ha produït en els darrers anys. En qualsevol cas, hem catalogat tots els exemplars que coneixem, tant per via directa com per via bibliogràfica. Per tant, podem obtenir una certa idea de la raresa de cada tipus.

El concepte de *tipus* ha estat delimitat per qualsevol diferència fàcilment objectivable: presència o absència d'un punxó, diferències notables en la forma i, fins i tot, diferències apreciables en la forma d'un mateix punxó.

La descripció l'hem fet una mica diferent de la de les monedes, especialment en el cas dels pesals grossos o múltiples. En general, parlarem de cara de sobre i de sota, més que no pas d'anvers i revers, i considerem el sobre la cara més petita. Cal tenir present, també, que ara intervenen factors diferents: formes tridimensionals variades, figures complexes, alçades, etc. Cal advertir que inicialment no vàrem prendre els gruixos o alçades, i per això aquesta dada manca en alguns pesals. Els pesals unitaris solen tenir un gruix d'uns 3 mm, i els mitjos la meitat, però pot ésser molt variable en el cas dels pesals múltiples; per tant, és necessari donar aquesta informació. Les mides són sempre aproximades, perquè la regularitat perfecta és molt rara. No hem cregut, però, que aportés cap dada nova saber si en una base quadrangular, per exemple, una de les cares diferia de l'altra en 0,3 mm. No cal dir que tampoc les circumferències són sempre exactes, ni els gruixos, completament regulars.

La major part dels pesals són de llautó, però també n'hi ha d'aram i de metall blanc, i, segons la documentació, igualment n'hi havia de ferro. Pel que fa als metalls tous, com ara el plom, és cert que en trobarem exemplars al catàleg, però ja sa-

bem per la documentació que no eren legalment acceptats. Cal advertir, a més, que es fa difícil de vegades distingir l'aram del llautó oxidat, i que, atès que la immensa majoria dels pesals catalans són clarament de llautó, hem indicat aquest metall quan s'ha presentat el dubte.

En els pesals molt estereotipats, com ara els de la sèrie de la R, hem simplificat les descripcions, a fi d'evitar reiteracions inútils.

En termes generals, entenem per *punxons* les figures i lletres que resten estampades dins una base perfilada, i per *marques*, aquelles que només tenen l'estampa del seu dibuix. Així, la B dins un cairó és un punxó, i la lletra R, una marca. De tota manera, no hem fet sistemàticament aquesta distinció quan es combinaven els dos tipus de punxonaments.

La menció d'*inèdit* correspon a l'exemplar. Per tant, el tipus serà inèdit si consta aquesta menció en tots els exemplars en què el trobem.

En els pesos múltiples donem el pes de la peça i, tot seguit i entre parèntesis, el pes de la unitat corresponent. Així, el fet que d'un pesal de 3 croats indiquem «9,3 g (3,1 g)» vol dir que la peça pesa 9,3 g i que el pes d'un croat pesat amb aquesta peça és de 3,1 g. En canvi, si el primer valor del pes de la peça el posem entre parèntesis vol dir que es tracta d'un exemplar incomplet o malmès, sigui per un trencament, una caverna o altres. Les cavernes no són rares en els pesals múltiples, la qual cosa fa pensar que es devien obtenir per fusió.

Il·lustrem pràcticament la totalitat dels exemplars i a dues cares. Els exemplars excepcionalment no il·lustrats s'han assenyalat amb la sigla NI. Pel que fa als exemplars només il·lustrats d'una cara, es tracta de peces que obtenim d'altres publicacions on ja consten d'aquesta forma. En el cas de peces incuses, com ara les minves, ens limitem a una de les cares. Si il·lustrem excepcionalment un pesal només d'una cara, és perquè el revers és llis.

Indiquem la ubicació de la peça sempre que es trobi en una col·lecció pública o semipública. L'experiència demostra la inutilitat d'assenyalar els fons privats per la mobilitat que els caracteritza. En alguns casos indiquem com a font un catàleg de subhasta, i vol dir que no hem pogut examinar directament la peça.

Agraïrem tota comunicació de peces no contingudes al catàleg, a fi de poder anar enriquint i completant l'aplec dels pesals catalans.

CLAU D'ABREVIACIONS

a) Generals

a/	anvers
add.	addenda
ampl.	fotografia ampliada
h	alçada

id	idem
màx.	màxim
NI	no il·lustrat/da
núm.	número
p.	pàgina
r/	revers
Ø	diàmetre, diàmetres

b) De procedència de les peces

FCP	Fons Caixa de Pensions, Barcelona
FMC	Fitzwilliam Museum, Cambridge
GNC	Gabinet Numismàtic de Catalunya, Barcelona
IVDJ	Instituto Valencia de Don Juan, Madrid
MAN	Museo Arqueológico Nacional, Madrid

c) Bibliogràfiques

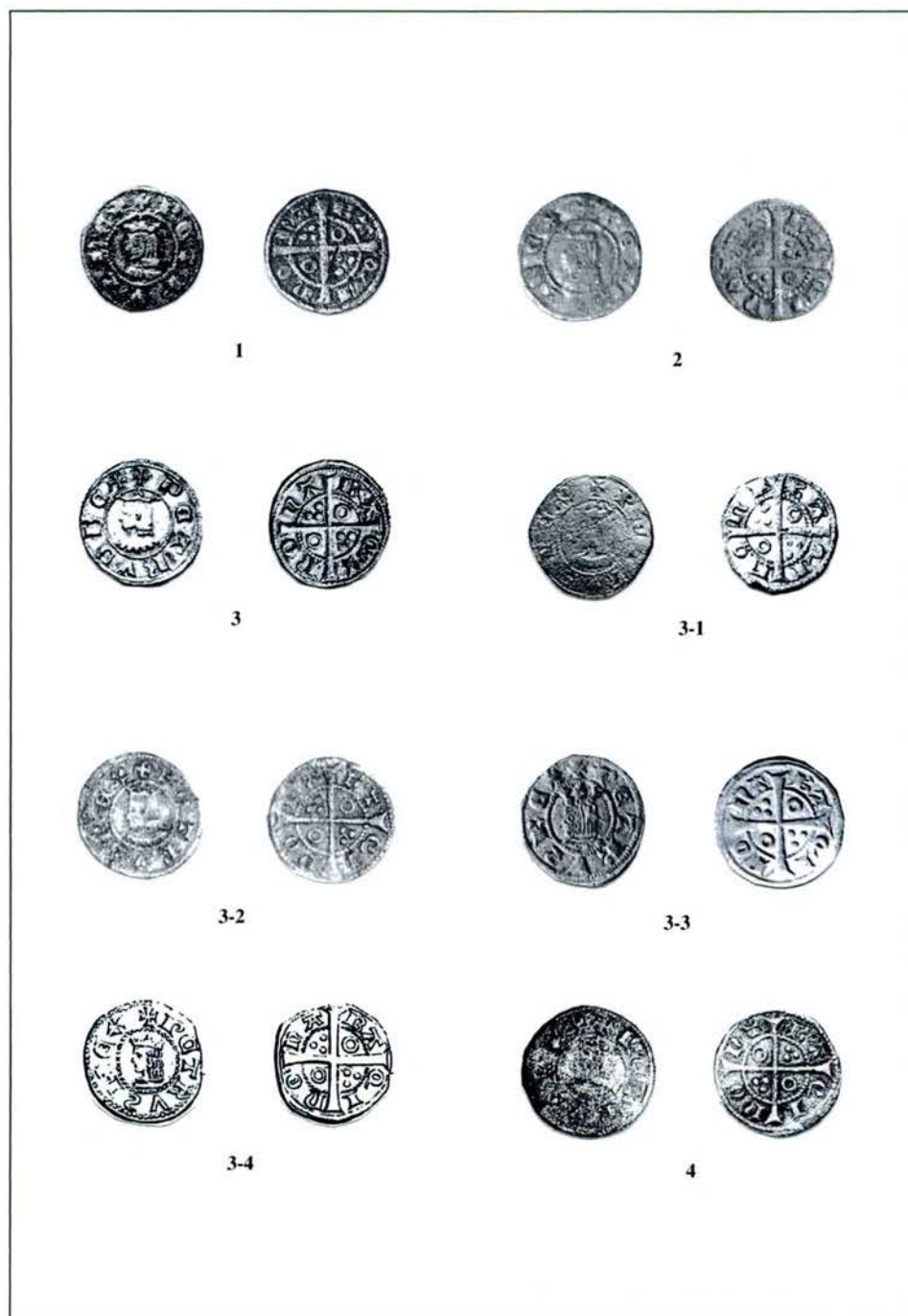
Aureo	Subhastes d'aquesta firma barcelonina.
Badia	BADIA I TORRES, Antoni. <i>Catàleg dels croats de Barcelona</i> . Barcelona, 1969.
Bal.	BALAGUER, Anna M. «Los ponderales monetarios castellanos. Catálogo y descripción de los tipos». <i>Gaceta Numismática</i> , núm. 112 (1985), p. 9-42.
Clarissa-Prevosti	CLARIANA, J.F.; PREVOSTI, M. «Trobada d'un pesal de mig Solí a Torrel·lauder (Mataró)». <i>Gaceta Numismática</i> , núm. 83 (1986), p. 69-70.
Crus-I	CRUSAFONT, M. «Pesals catalans senzills i múltiples». <i>Acta Numismática</i> , núm. 20 (1990), p. 141-164.
Crus-II	CRUSAFONT, M. «Ponderales monetarios de la Corona Catalano-aragonesa». <i>Gaceta Numismática</i> , núm. 119 (1995), p. 5-20.
Crus-AN.IV	CRUSAFONT, M. «Encunyacions a la Sicília catalana», <i>Acta Numismática</i> , núm. IV (1974), p. 273-282.
Crus-Benages	BENAGES, J. <i>Les monedes de Tarragona</i> [part de les èpoques medieval i moderna de M. Crusafont]. Tarragona, 1994, p. 53.
Dieudonné	DIEUDONNÉ, A. <i>Manuel des Poids monétaires</i> . París, 1925.
MLL	MATEU Y LLOPIS, F. <i>Catálogo de los ponderales monetarios del Museo Arqueológico Nacional</i> . Madrid, 1934.
Paruta	<i>Della Sicilia di Filippo Paruta descrite con medaglie</i> . Palerm, 1612.
Paz	PAZ, Jaime. «Ponderales monetarios inéditos». <i>Gaceta Numismática</i> , núm. 119 (1995), p. 21-23.
Sellart	DOMINGO I SELLART, F. «Noves aportacions al catàleg dels croats de Barcelona (XI)». <i>Acta Numismática</i> , núm. 27 (1997), p. 67-70.
VQR	VIDAL QUADRAS, Manuel. <i>Catálogo de la colección de monedas y medallas</i> . Vol. II. Barcelona, 1892.

CATÀLEG

PESALS MEDIEVALS

Pesals de croat del segle XIV des del 1339

1. **Pesal de croat** del temps de Pere III. Billó.
a/+PETRUS REX (s al revés). Efigie a l'esquerra. Bust petit.
r/-BA-QI-NO-NA, BA amb anella. Creu que talla la llegenda cantonada d'anells i grups de tres punts.
Pes: 2,87 g   Ø: 17 mm   Crus-I-B (2a peça)
2. **Pesal de croat** del temps de Pere III. Billó.
Semblant a l'anterior, però al revers, BA amb tres punts.
Pes: 2,92 g   Ø: 17,3 mm   Crus-Barcelona-348   FCP
3. **Pesal de croat** del temps de Pere III. Billó.
Semblant al núm. 1, però amb el bust format per una banda dentada. A l'anvers, la s en posició normal. Al revers, BA amb anella.
Pes: 3,0 g   Ø: 17 mm   Inèdit
  - 3.1. Pesal semblant a l'anterior.
Cert desgast a l'anvers.
Pes: 2,79 g   Ø: 16,9 mm   Inèdit
  - 3.2. Pesal semblant als anteriors.
Força oxidat.
Pes: 2,76 g   Ø: 17 mm   Inèdit
  - 3.3. Pesal semblant als anteriors, però amb la s de l'anvers al revés.
Pes: 2,8 g   Ø: 17 mm   Crus-I-B (2a peça) IVDJ
  - 3.4. Pesal semblant als anteriors, amb la s al revés a l'anvers.
Pes: —   Ø: 17 mm   VQR-5622
  - 3.5. Pesal semblant als anteriors, amb esquerdes i un fort desgast.
Pes: —   Ø: 18 mm   NI   Inèdit
4. **Pesal de croat** del temps de Pere III. Billó.
Semblant al tipus 3, però, al revers, BA amb tres punts. Anvers oxidat.
Pes: 2,84 g   Ø: 17,5 mm   Inèdit

Catàleg 1.

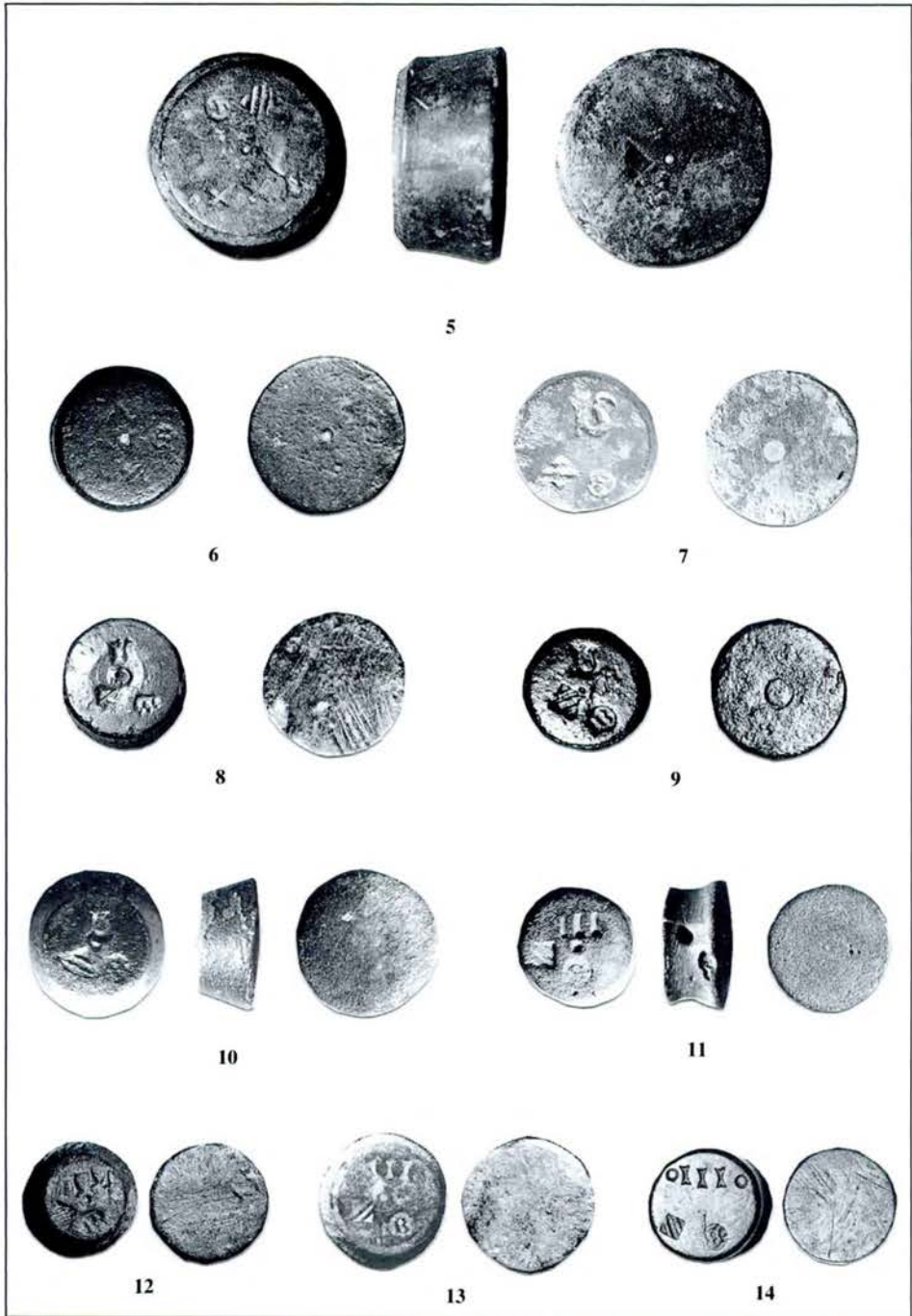
Pesals de croat de l'inici del segle xv. Múltiples

S'inicien el 1405 amb les disposicions del rei Martí. Es caracteritzen per portar el punxó de la B de forma rodona.

5. **Pesal de 25 croats.** Metall blanc. Forma troncocònica de costats un xic balmats. Vora de dalt rebaixada. A sobre, punxons: .xxv. (valor), .b. dins una rodona i escudet català en cairó. A sota no té marques. Senyals centrals de tornejat.
Pes: 79,5 g (3,18 g)   Ø: 23/31 mm   h: 15 mm   Inèdit
6. **Pesal de 10 croats.** Llautó. Forma troncocònica de costats una mica balmats. A sobre, punxons: x (valor), .b. dins una rodona i escudet català en cairó. A sota no té marques. Senyals centrals de tornejat.
Pes: 31,02 g (3,1 g)   Ø: 18/22 mm   h: 11 mm   Crus-II-2
7. **Pesal de 5 croats.** Llautó. Forma troncocònica. A sobre, punxons: u (v gòtica, valor), .b. dins una rodona i escudet català en cairó. A sota no té marques. Senyal rodó a la base.
Pes: 15,88 g (3,17 g)   Ø: 18/20 mm   h: 7 mm   Crus-I-2
8. **Pesal de 5 croats.** Llautó. Forma troncocònica de costats molt balmats. Punt enfonsat al costat. A sobre, punxons: u petita (íd. 7), .b. dins una rodona i escudet català en cairó. Rebaix i punt de torn centrals. A sota no te marques.
Pes: 15,66 g (3,13 g)   Ø: 17/19 mm   h: 8,5 mm   Inèdit
9. **Pesal de 5 croats.** Llautó. Forma troncocònica. A sobre, punxons: u (íd. 7), .b. dins una rodona i escudet català en cairó. A sota, traç d'anella al centre.
Pes: 15,75 g (3,15 g)   Ø: 15/18,5 mm   h: —   Inèdit
10. **Pesal de 5 croats.** Llautó. Forma troncocònica. A sobre, punxons: u petita (íd. 7), .b. dins una rodona i escudet català en cairó. A sota no té marques.
Pes: 15,08 g (3,016 g)   Ø: 12,5/18 mm   h: 8,5 mm   Crus-I-1 add.
11. **Pesal de 3 croats.** Llautó. Forma troncocònica molt balmada. Punt enfonsat al costat i caveres de mala fusió. A sobre, punxons: III (valor), B dins rodona i escudet català en cairó. A sota no te marques.
Pes: (8,92) g (2,97 g)   Ø: 14/15,5 mm   h: 7,5 mm   Crus-I-2 ad.
12. **Pesal de 3 croats.** Llautó. Forma troncocònica. Punt de torn a dalt. A sobre, punxons: III (valor), B dins rodona i escut català en cairó. A sota no te marques.
Pes: 9,42 g (3,14 g)   Ø: 11/16 mm   h: —   Inèdit
13. **Pesal de 3 croats.** Llautó. Forma troncocònica. A sobre, punxons iguals que l'anterior, però base molt més ampla. A sota no té marques.
Pes: 9,78 g (3,26 g)   Ø: 15/18 mm   h: —   Crus-II-3
14. **Pesal de 3 croats.** Llautó. Forma cilíndrica. A sobre com l'anterior, però III entre anelletes. A sota no té marques.
Pes: 9,50 g (3,166 g)   Ø: 16,4 mm   h: 5,5 mm   Inèdit

Pesals de croat de l'inici del segle xv. Unitats i meitats. (Làmina següent)

S'inicien el 1405 amb les disposicions del rei Martí. Es caracteritzen per un bust que concorda amb el que trobem en croats de Martí, Ferran I i els primers temps d'Alfons IV.

Catàleg 2.

15. **Pesal de croat.** Llautó.

a/ Efigie coronada del rei mirant cap a l'esquerra. Orla lineal.

r/ Creu d'extrems eixamplats acabats en boles. Al centre, punxó .B. dins una rodona. Punts als espais. Orla íd.

Pes: 2,96 g Ø: 14 mm Badia-A GNC-34798

15.1. Pesal semblant a l'anterior.

Pes: — Ø: 15 mm Inèdit

16. **Pesal de croat.** Llautó.

a/ Efigie coronada del rei mirant cap a l'esquerra. Orla de punts.

r/ Creu d'extrems eixamplats cantonada d'anells i grups de tres punts. Al centre, punxó .B. dins una rodona. Orla de punts.

Pes: 3,18 g Ø: 16,2 mm Badia-B

16.1. Semblant. Pes: 3,12 g Ø: 16 mm Inèdit GNC-34808

16.2. Semblant. Pes: (2,45 g), corrosió Ø: 16 mm Inèdit GNC-34802

16.3. Semblant. Pes: 3,04 g Ø: 16,4 mm Inèdit

16.4. Semblant. Pes: 2,89 g Ø: 16,8 mm Inèdit

16.5. Semblant. Pes: 3,05 g Ø: 16 mm Inèdit

16.6. Semblant. Pes: 3,12 g Ø: 15 mm Inèdit

16.7. Semblant. Pes: 3,01 g Ø: 15,5 mm Inèdit

16.8. Semblant. Pes: 3,11 g Ø: 14 mm Inèdit

16.9. Semblant. Pes: — Ø: 17 mm Inèdit

16.10. Semblant. Pes: — Ø: 15,3 mm Inèdit

16.11. Semblant. Pes: 3,08 g Ø: 16,8 mm Inèdit

16.12. Semblant. Pes: 3,23 g Ø: 14 mm MLL-79.MAN

17. **Pesal de croat.** Llautó. Com el núm. 16, però, al revers, punxó amb .B. dins d'un cairó.

Pes: (2,75 g), incomplet Ø: 16 mm Badia-D

17.1. Semblant. Pes: — Ø: 15,5 mm Inèdit

18. **Pesal de croat.** Llautó. Com els anteriors, però, al revers, punxó amb escut català en cairó.

Pes: 3,08 g Ø: 16 mm Sellart-D

18.1. Semblant. Pes: 2,98 g Ø: 15,5 mm Inèdit

18.2. Semblant. Pes: 3,1 g Ø: 16 mm Inèdit

18.3. Semblant. Pes: 2,98 g Ø: 15 mm Sellart-D

19. **Pesal de mig croat.** Llautó. Com el pesal tipus 17, però d'inferior diàmetre. No es pot descartar que sigui un pesal de croat retallat i ajustat per a mig croat.

Pes: 1,61 g Ø: 11,5 mm Sellart-1

20. **Pesal de mig croat.** Llautó. Com el pesal tipus 18, però d'inferior diàmetre.

Pes: 1,5 g Ø: 12,4 mm Sellart-2

20.1. Semblant. Pes: 1,38 g Ø: 12 mm NI Aureo-270 (21.4.1998)

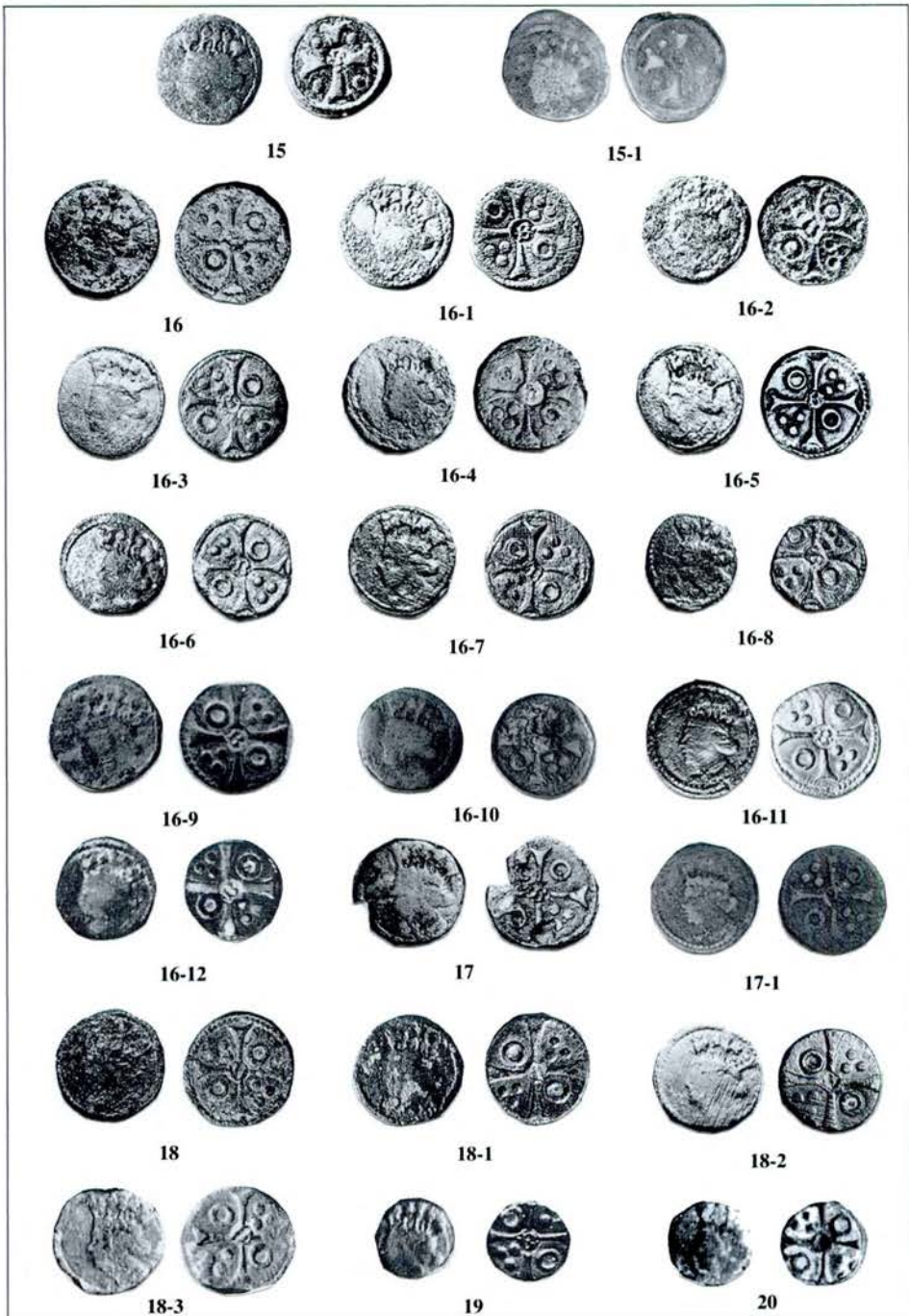
Pesals de croat de mitjan segle xv. Múltiples. (Làmina següent)

Es caracteritzen per portar el punxó de la B en forma de cairó. També hi hem inclòs els que només porten el punxó de l'escut català en cairó, amb la numeració dels valors en xifres romanes.

21. **Pesal de 10 croats.** Llautó. Forma troncocònica. A sobre, punxons: x gòtica (valor), .B. dins un cairó i escudet català en cairó. A sota no té marques, però sí que té una caverna.

Pes: 30,78 g (3,078 g) Ø: 20/25 mm Crus-II-1

Catàleg 3.

22. **Pesal de 10 croats.** Llautó. Forma prismàtica hexagonal regular. Cops i corrosió. Pesal àrab reaprofitat del qual subsisteixen dibuixos en forma d'anells i, als costats, petites cartel·les inclinades amb traces de lletres àrabs. A sobre, punxons x gòtica (valor) i escudet català en cairó. A sota, no té marques i al centre, un cop.
 Pes: 31,25 g (3,1 g) Mides: 20 × 20 mm h: 12 mm Inèdit
23. **Pesal de 5 croats.** Llautó. Forma troncocònica. A sobre, punxons: u gòtica ornada (v, valor) i escut català en cairó. A sota no té marques.
 Pes: 15,88 g (3,176 g) Ø: 16,5/19,5 mm h: — Inèdit
24. **Pesal de 5 croats.** Llautó. Semblant a l'anterior, però la u gòtica, normal (arrodonida), i l'escudet català, més petit. Pèrdua de material a la base.
 Pes: (14,80 g) (2,96 g) Ø: 14,5/17 mm h: — Inèdit
 24.1. Semblant. Pes: 14,6 g (2,92 g) Ø: 15/18 mm h: — Inèdit
25. **Pesal de 4 croats.** Llautó. Forma troncocònica. A sobre, punxons: IIII (valor) i escudet català en cairó. A sota sembla que porta la B dins un cairó, però no es pot assegurar per l'acumulació d'òxids.
 Pes: 12,6 g (3,15 g) Ø: 12/17 mm h: 8,5 mm Inèdit
26. **Pesal de 3 croats.** Llautó. Forma troncocònica de costat una mica balmat i vora superior rebaixada. A sobre, punxons: III (valor), B voltada de punts dins un cairó i rastres de l'escudet català en cairó. A sota no té marques; té dos cops.
 Pes: 9,4 g (3,13 g) Ø: 12/15,5 mm h: 7 mm Inèdit
27. **Pesal de 3 croats.** Llautó. Punts de torn i cercles a sobre i a sota. Forma troncocònica amb vora balmada. Vora de dalt rebaixada. A sobre, punxons: III (valor) i escut català en cairó. A sota no té marques.
 Pes: 9,25 g (3,08 g) Ø: 12/16 mm h: 6,5 mm Inèdit
28. **Pesal de 3 croats.** Llautó. Forma troncocònica. A sobre, punxons: III (valor) i escut català en cairó. A sota, punxó d'escut català en cairó.
 Pes: 9,55 g (3,18 g) Ø: 13/15,5 mm h: — Inèdit
29. **Pesal de 2 croats.** Llautó. Punts de torn. Forma troncocònica de vora balmada. Vora de dalt rebaixada. A sobre, punxons: II entre anells (valor) i escut català en cairó. A sota no té marques.
 Pes: 6,4 g (3,2 g) Ø: 9,5/13 mm h: 7 mm Crus-I-3

Pesals de croat de mitjan segle xv. Unitats i meitats. (Làmina següent)

Es caracteritzen pel bust del rei. Distingim un primer bust d'Alfons IV, amb cabell caient; un segon bust, també d'Alfons, de cabell horitzontal i poc ondat, i un tercer bust, de cabell clarament voleiant, que trobem també en els regnats d'Enric de Castella i Pere de Portugal.

30. **Pesal de croat.** Llautó. Al centre de la creu del r/, punxó amb una .B. dins una rodona.
 a/ Efigie del rei, tipus 1, mirant a l'esquerra. Orla de punts.
 r/ Creu d'extremes eixamplats cantonada d'anells i grups de tres punts.
 Pes: 3 g Ø: 16,5 mm Sellart-G.b
 30.1. Semblant. Pes: 3,11 g Ø: 18 mm Inèdit
 30.2. Semblant. Pes: 3,03 g Ø: 16 mm NI Inèdit

21

22

23

24

24-1

25

26

27

29

28

232 PESALS MONETARIS DE LA CORONA CATALANOARAGONESA

31. **Pesal de croat.** Llautó. Com el pesal 30, bust 1, però, al revers, punxó amb la B dins un cairó.
 Pes: 3,08 g Ø: 15,5 mm Inèdit GNC-34801
 31.1. Semblant. Pes: 2,80 g Ø: 15,5 mm Dieudonné.L.IX-8
32. **Pesal de croat.** Llautó. Com els pesals 30 i 31, bust 1, però, al revers, punxó d'una B sola, sens emmarcar; un punxó, potser fals, que només trobem en aquest exemplar.
 Pes: 3 g Ø: 16,2 mm Inèdit
33. **Pesal de croat.** Llautó. Com els pesals 30, 31 i 32, bust 1, però, al revers, escut català en cairó.
 Pes: 3,14 g Ø: 16,4 mm Inèdit
34. **Pesal de croat.** Llautó. Com els pesals 30, 31, 32 i 33, bust 1, sense contramarca al revers.
 Pes: 2,93 g Ø: 16 mm Inèdit GNC-34800
 34.1. Semblant al 34, varietat de cabell caient. Pes: 2,95 g Ø: 15,5 mm Inèdit
35. **Pesal de croat.** Llautó. Com els anteriors, però bust 2. Al revers, escut català en cairó.
 Pes: 3,11 g Ø: 14,5 mm Sellart-I.e
 35.1. Semblant. Pes: 2,86 g Ø: 16 mm Inèdit
36. **Pesal de croat.** Llautó. Com el pesal 35, bust 2, però sense contramarca al revers.
 Pes: 3,05 g Ø: 16 mm Inèdit GNC-34799
 36.1. Semblant. Pes: 2,98 g Ø: 17 mm Inèdit
37. **Pesal de croat.** Plom. Com el pesal 36, bust 2, sense contramarca, però de plom.
 Pes: 3,23 g Ø: 16 mm Inèdit
38. **Pesal de croat.** Llautó. Com els anteriors, però amb el bust 3. Al revers, punxó de la B dins d'un cairó.
 Pes: 2,95 g Ø: 14,8 mm Inèdit GNC-34804
 38.1. Semblant. Pes: — Ø: 16 mm Inèdit
39. **Pesal de croat.** Llautó. Com el pesal 38, bust 3, però, al revers, contramarca d'escut català en cairó.
 Pes: 3,08 g Ø: 16,5 mm Badia-I
 39.1. Semblant. Pes: 2,99 g Ø: 15 mm Inèdit
 39.2. Semblant. Pes: — Ø: 16 mm Inèdit
40. **Pesal de croat.** Plom. L'anvers és com el dels pesals 38 i 39, bust 3; el revers és llis.
 Pes: (4,45 g, anòmal) Ø: 15 mm Inèdit
41. **Pesal de croat.** Plom. Com l'anterior, té el revers llis, però amb el bust 2.
 Pes: 3,08 g Ø: 14 mm Inèdit
42. **Pesal de mig croat.** Llautó. Com el pesal 33, bust 1 i escut català en cairó al revers, però pes inferior.
 Pes: (1,00 g, oxidacions) Ø: 12 mm Inèdit
43. **Pesal de mig croat.** Llautó. Com el pesal 42, bust 1, varietat de cabell caient, sense contramarca.
 Pes: 1,57 g Ø: 12,5 mm Inèdit
44. **Pesal de mig croat.** Llautó. Com el pesal 35, bust 2 i contramarca d'escut català en cairó.
 Pes: 1,22 g Ø: 12 mm Inèdit
45. **Pesal de mig croat.** Llautó. Com l'anterior, però contramarca de B voltada de punts dins un cairó.
 Pes: 1,55 g Ø: 12 mm Inèdit
46. **Pesal de mig croat.** Llautó. Com els pesals 44 i 45, però sense contramarca al revers.
 Pes: 1,52 g Ø: 11 mm Sellart
 46.1. Semblant. Pes: 1,35 g Ø: 11,5 mm Inèdit

30

30-1

31

31-1

32

33

34

34-1

35

35-1

36

36-1

37

38

38-1

39

39-1

39-2

40

41

42

43

44

45

46

46-1

Pesals de croat del final del segle xv i el principi del segle xvi

a) *Múltiples.* Els caracteritzem per la marca d'una B dins d'un quadrat. També hi hem inclòs els que porten només la marca d'escut català en cairó, però el valor en anelles.

47. **Pesal de 4 croats.** Llauté. Forma troncocònica. A sobre, sèrie de ○○○○ (valor «quatre») i punxó d'escut català en cairó. A sota no té marques.
Pes: 12,4 g (3,1 g) Ø: 16/20,5 mm h: — Inèdit
48. **Pesal de 3 croats.** Llauté. Forma troncocònica. A sobre, sèrie de ○○○ (valor «tres») i punxó d'una B dins d'un quadrat.
A sota no té marques.
Pes: 9,44 g (3,14 g) Ø: 13,5/16,5 mm h: 6 mm Crus-II-4
49. **Pesal de 3 croats.** Llauté. Forma troncocònica. Vora de dalt rebaixada. A sobre, sèrie ○○○ (valor «tres») i punxó d'escut català en cairó. A sota no té marques.
Pes: 9,5 g (3,16 g) Ø: 12/15 mm h: 6,5 mm Inèdit
50. **Pesal de 3 croats.** Llauté. Forma troncocònica. Vora de dalt rebaixada. A sobre, com l'anterior, però les anelles del valor són petites. A sota no té marques.
Pes: 9,63 g (3,21 g) Ø: 14/16 mm h: 6 mm Inèdit
51. **Pesal de 2 croats.** Llauté. Forma troncocònica. A sobre, sèrie ○○ (valor «dos») i punxó d'una B dins d'un quadrat. A sota no té marques.
Pes: (4,71 g) anòmal (2,35 g) Ø: 11/13 mm h: — Crus-II-5
51.1. Semblant, oxidat. Pes: (4,26 g) (1,17 g) Ø: 11,5/14 mm h: 4,5 mm Crus-II-6
52. **Pesal de 2 croats.** Llauté. Com el 51, però el valor en dos grups de tres punts. Oxidat.
Pes: (4,42 g) (2,21 g) Ø: 14,5/15 mm h: 5 mm Crus-II-7
53. **Pesal de 2 croats.** Llauté. Com el 51, però el punxó és d'escut català en cairó. Oxidat.
Pes: (4,31 g) (2,15 g) Ø: 11,5/13 mm h: 4,8 mm Inèdit

b) *Unitats, meitats i minves.* Les unitats i meitats porten l'efígie del rei Ferran II i els punxons de la B dins un quadrat o de l'escut català en cairó. La minva porta el punxó de la B dins d'un quadrat.

54. **Pesal de croat.** Llauté. A sobre l'efígie del rei mirant a l'esquerra. Orla de punts. A sota creu d'extrems eixamplats cantonada d'anells i grups de tres punts. Orla de punts. Al centre de la creu, punxó amb la marca d'escut català en cairó.
Pes: — Ø: 14 mm Crus-1-8
55. **Pesal de croat.** Llauté. Semblant a l'anterior; varia el bust, de cabell curt.
Pes: 2,92 g Ø: 13,8 mm Inèdit
56. **Pesal de croat.** Llauté. Semblant al pesal 54 però, al revers, punxó d'una B dins d'un quadrat.
Pes: 3,07 g Ø: 14 mm Badia-J GNC-34805
56.1. Semblant. Pes: 3,17 g Ø: 14,5 mm Inèdit
56.2. Semblant. Pes: (2,08 g), anòmal, desgast Ø: 15 mm Inèdit IVDJ
56.3. Semblant. Pes: — Ø: 13,5 mm Inèdit
57. **Pesal de mig croat.** Llauté. Semblant al pesal 56, amb la B dins un quadrat, de pes i mida inferiors.
Pes: 1,58 g Ø: 11,5 mm Sellart
58. **Minva per als croats.** Llauté. Planxa sisavada amb sis (?) punxons de valor (anells) i punxó de la B.
Pes: 0,61 g Mides: 19 × 21,2 mm Crus-II-8

Pesals múltiples de florí (I). Segle xv i primera meitat del segle xvi

Es caracteritzen per portar conjuntament els punxons de la creu equilateral i de l'escudet català en cairó. A més, porten la contramarca de la ciutat de Barcelona, generalment la rosa. Incloem també aquells pesals que porten només la creu.

59. **Pesal de 20 florins.** Llautó. Forma troncocònica balmada amb cercles de torn a dalt i a baix. A sobre, punxons: :xx: (x gòtiques, valor), creu equilateral i escut català en cairó; també, punt i tres cercles de punts al centre, i un a la vora. A sota, contramarca de rosa de cinc pètals i anells.
Pes: 68,5 g (3,425 g)   Ø: 26,5/29,5 mm   h: 14,5 mm   Crus-I-1
60. **Pesal de 20 florins.** Llautó. A sobre i a sota, punts centrals i dos anells de torn. Forma troncocònica gairebé cilíndrica. A sobre, punxons: xx (valor), creu equilateral i escudet català en cairó. A sota, contramarca de rosa de cinc pètals.
Pes: 68,7 g (3,435 g)   Ø: 25/25,5 mm   h: —   Inèdit
61. **Pesal de 10 florins.** Llautó. Forma gairebé cilíndrica amb un petit regruix a les vores de dalt i de baix. A sobre, punxons x (gòtica ornada, valor), creu equilateral i escudet català en cairó. Punt i anell central de torn. A sota, contramarca de rosa de cinc pètals i punt de torn
Pes: 34,2 g (3,42 g)   Ø: 21/22 mm   h: 12 mm   Paz, p. 21
62. **Pesal de 10 florins.** Llautó. Semblant a l'anterior per les marques, a excepció de la x del valor, que és més petita i menys ornada, i la rosa, que és de sis pètals. Forma troncocònica molt balmada amb la vora de dalt rebaixada. Punts de torn.
Pes: 34,04 g (3,4 g)   Ø: 17/21 mm   h: 12 mm   Crus-II-9
63. **Pesal de 10 florins.** Llautó. Semblant a l'anterior, però el valor és entre dos punts (:x:), i els punxons són més toscos i menys ornats. La rosa, de sis pètals. Forma gairebé cilíndrica balmada. Punts centrals i anells de tron a dalt, a baix i als costats.
Pes: 34 g (3,4 g)   Ø: 22,5/23 mm   h: 12 mm   Inèdit
64. **Pesal de 8 florins.** Llautó. Semblants als anteriors, però amb marca de valor VIII (la v gòtica, ornada), i flor de sis pètals a la base. Forma lleugerament troncocònica. Cavemes.
Pes: 26,85 g (3,35 g)   Ø: 22/23,5 mm   h: 10,5 mm   Crus-II-10

Pesals múltiples (II) i divisors de punxons del florí. Segle xv i primera meitat del segle xvi. (Làmina següent)

Com veurem en els apartats següents, algunes peces poden ésser pesals de pacífic. Ho és, si més no, el divisor núm. 79.

65. **Pesal de 5 florins.** Llautó. Forma troncocònica.
A sobre, punxons: v (gòtica ornada, valor), creu i escut català en cairó.
A sota no té marques.
Pes: 17,15 g (3,43 g)   Ø: 16/20 mm   h: —   Inèdit
66. **Pesal de 4 florins.** Llautó. Forma troncocònica.
A sobre, punxons: IIII (valor), creu i escut català en cairó. Punt central i cercle vers la vora.
A sota, contramarca de rosa de sis pètals.
Pes: 13,54 g (3,385 g)   Ø: 16/18 mm   h: —   Inèdit

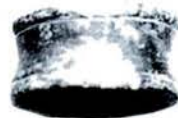

59

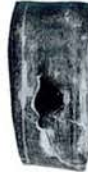
60

61

62

63

64

67. **Pesal de 4 florins.** Llautó. Semblant a l'anterior, amb marca de creu a la base i sense les marques de torn. Les creus són d'extrems eixamplats.
 Pes: 13,75 g (3,437 g) Ø: 15/16 mm h: — Inèdit
68. **Pesal de 3 florins.** Llautó. A dalt i a baix, punts centrals, i cercles al centre i a la vora. Forma troncocònica balmada, amb cercles laterals. A sobre, punxons: ○III° (valor), creu i escut català en cairó. A sota, contramarca de rosa de cinc pètals.
 Pes: 10,25 g (3,416 g) Ø: 15/16 mm h: 7 mm Inèdit
69. **Pesal de 3 florins.** Llautó. Semblant a l'anterior, amb la marca de valor en la forma III (sense els anells), i la contramarca de la base, rosa de sis pètals.
 Pes: 10,37 g (3,456 g) Ø: 15/16 mm h: 6,8 mm Crus-II-11
70. **Pesal de 3 florins.** Llautó. Forma prismàtica vuitavada, valor en la forma .III. i rosa de sis pètals a la base. Els altres punxons són com en els tipus anteriors.
 Pes: 10,28 g (3,426 g) Mides: 18 × 18 mm h: — Inèdit
71. **Pesal de 3 florins.** Llautó. Idèntic al pesal 67, però per a pesar 3 florins, en lloc de 4. (Valor: III).
 Pes: 10,3 g (3,433 g) Ø: 14/16,5 mm h: — Inèdit
72. **Pesal de 2 florins.** Llautó. Semblant al pesal 68, però amb el valor entre punts (.II.) i per a pesar 2 florins, en lloc de 3. Rosa de cinc pètals a la base.
 Pes: 6,85 g (3,425 g) Ø: 14/15 mm h: 5 mm Crus-II-12
73. **Pesal de 2 florins.** Llautó. Forma prismàtica heptagonal. Marques iguals a les del núm. 70, a excepció del valor, que pren la forma :II.
 Pes: 6,62 g (3,31 g) Mides: costat de 7 mm h: 3,5 mm Crus-I-6
74. **Pesal de 2 florins.** Llautó. Com el 72, però amb rosa de sis pètals a la base. Un sol cercle de torn a la base superior. Forma troncocònica.
 Pes: 6,57 g (3,285 g) Ø: 13,5/15,5 mm h: 5 mm Crus-I-5
75. **Pesal de 2 florins.** Llautó. Com l'anterior, sense l'escudet català en cairó ni les marques de torn.
 Pes: 6,68 g (3,39 g) Ø: 13/14 mm h: 6 mm Crus-I-4
76. **Pesal de 2 florins.** Llautó. Semblant al 74, sense marca de rosa i punt i cercle de torn a la base.
 Pes: 6,68 g (3,34 g) Ø: 11,5/14 mm h: 6,3 mm Inèdit
77. **Pesal de 2 florins.** Llautó. Forma troncocònica.
 A sobre, punxons: oII^o (valor), creu i escut català en cairó. Punt central i cercle prop de la vora.
 A sota, no hi ha la marca de creu equilatral.
 Pes: 6,85 g (3,425 g) Ø: 13,5/14,5 mm h: — Inèdit
78. **Pesal de mig florí.** Llautó. Forma cilíndrica. A sobre, punxons amb creu i escut català en cairó.
 A sota no té marques. Punt central de torn.
 Pes: 1,68 g Ø: 9,5 mm h: — Inèdit
79. **Pesal de quarterola de pacífic.** Llautó. Forma cilíndrica.
 A sobre, quatre anells (valor de fracció) i rosa de sis pètals. A sota no té marques.
 Pes: 0,82 g Ø: 11 mm h: 1 mm Inèdit

Catàleg 8.

Pesals de florí de la primera meitat del segle xv. Unitats i meitats

Constitueixen aquest grup els pesals unitaris i de meitats que tenen orla lobulada a l'anvers, però que no en tenen al revers. S'iniciaren el 1405.

80. **Pesal de florí.** Llautó.

a/ Escut català en cairó voltat d'una orla lobulada. Dins de cada lòbul, un punt. El conjunt, dins d'una orla de punts.

r/ Creu equilateral d'extrems eixamplats i acabat en punts. Punts, també, als quatre espais. El conjunt, dins d'orla de punts. Contramarca d'una flor de cinc pètals.

Pes: 3,34 g

Ø: 14 mm

Botet-2

80.1. Semblant. Pes: 3,23 g Ø: 13,2 mm Inèdit GNC-34795

80.2. Semblant. Pes: 3,28 g Ø: 14 mm Inèdit GNC-34797

80.3. Semblant. Pes: 3,11 g Ø: 14 mm Inèdit

81. **Pesal de florí.** Llautó.

Com el pesal anterior, però, al revers, contramarca de rosa de sis pètals.

Pes: 3,3 g

Ø: 16 mm

Inèdit

81.1. Semblant. Pes: 3,37 g Ø: 14 mm Inèdit GNC-34796

81.2. Semblant. Pes: 3,3 g Ø: 15 mm Inèdit

81.3. Semblant. Pes: 3,4 g Ø: 14,5 mm Inèdit

81.4. Semblant. Pes: 3,31 g Ø: 16 mm Inèdit

81.5. Semblant. Pes: 3,12 g Ø: 13,5 mm Inèdit

81.6. Semblant. Pes: 3,34 g Ø: 13,5 mm Inèdit

82. **Pesal de florí.** Llautó. Com els dos anteriors, sense contramarca al revers.

Pes: 3,21 g

Ø: 15 mm

Inèdit

82.1. Semblant. Pes: 3,29 g Ø: 14,8 mm NI Inèdit

83. **Pesal de mig florí.** Llautó. Com el pesal 80, però de pes i mides inferiors. Rosa de cinc pètals.

Pes: 1,68 g

Ø: 12,5 mm

Inèdit

83.1. Semblant. Pes: 1,62 g Ø: 12 mm Inèdit

84. **Pesal de mig florí.** Llautó. Semblant a l'anterior, però la rosa del revers és de sis pètals.

Pes: 1,7 g

Ø: 12,5 mm

Inèdit

84.1. Semblant. Pes: 1,51 g Ø: 12,3 mm Clariana-Prevosti

84.2. Semblant. Pes: 1,65 g Ø: 12 mm Inèdit

85. **Pesal de mig florí.** Llautó. Semblant als pesals 83 i 84, però sense contramarca al revers.

Pes: 1,63 g

Ø: 11,5 mm

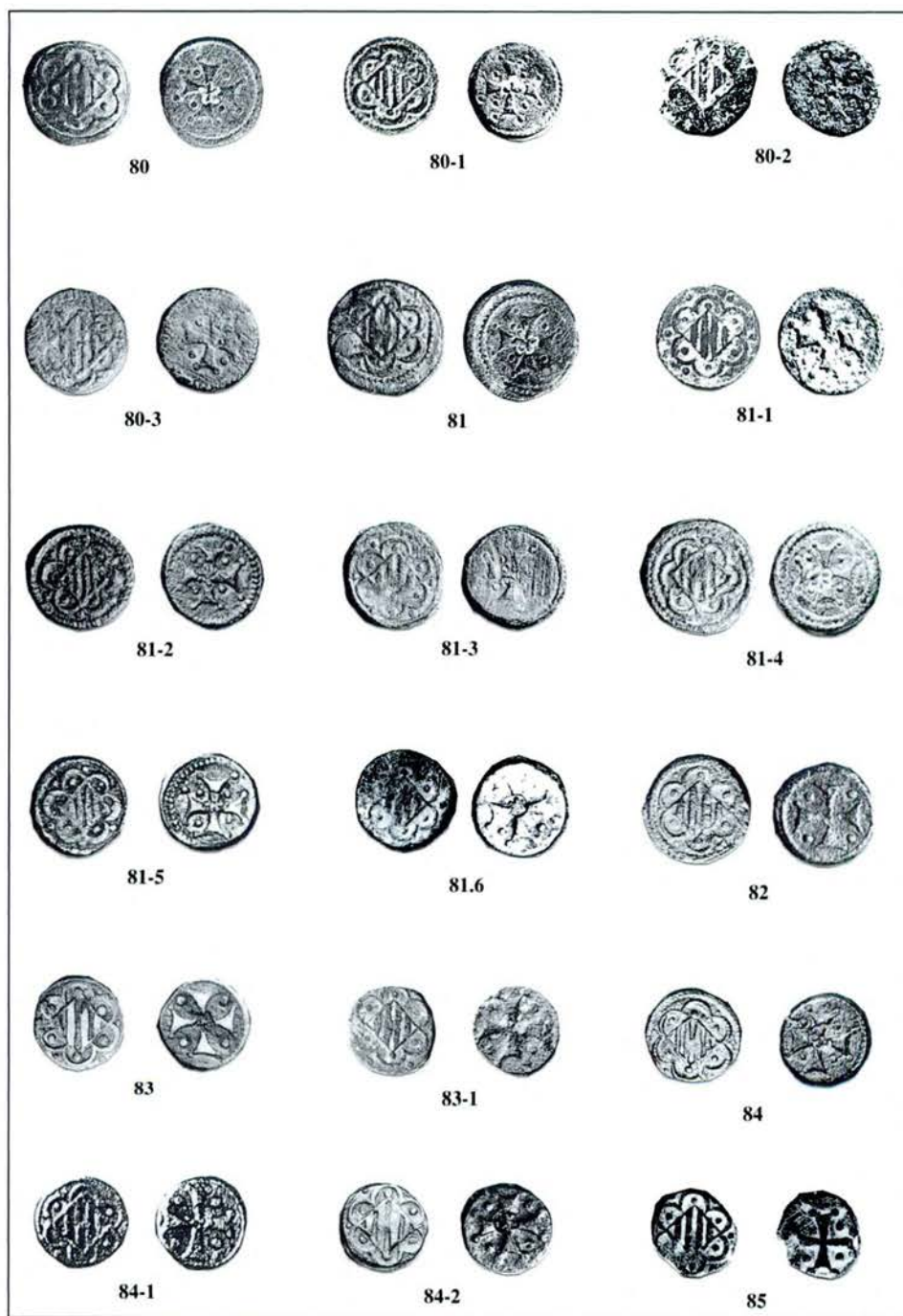
Inèdit

Pesals de florí ilo de pacífic. Segona meitat del segle xv i primera del segle xvi. (Làmina següent)

Constitueix aquest grup el dels pesals unitaris i de meitats que tenen orla lobulada tant a l'anvers com al revers. El canvi del revers es produiria el 1465, amb la introducció del pacífic, i s'obririen fins a mitjans segle xvi.

86. **Pesal de florí/pacífic.** Llautó.

a/ Escut català en cairó voltat d'una orla lobulada. Dins de cada lòbul, un punt. El conjunt, dins d'una orla de punts.

Catàleg 9.

86

86-1

86-2

86-3

86-4

86-5

86-6

86-7

86-8

87

88

89

89-1

89-2

89-3

89-4

89-5

89-6

90

90-1

90-2

91

92

93

93-1

94

94-1

94-2

94-3

94-4

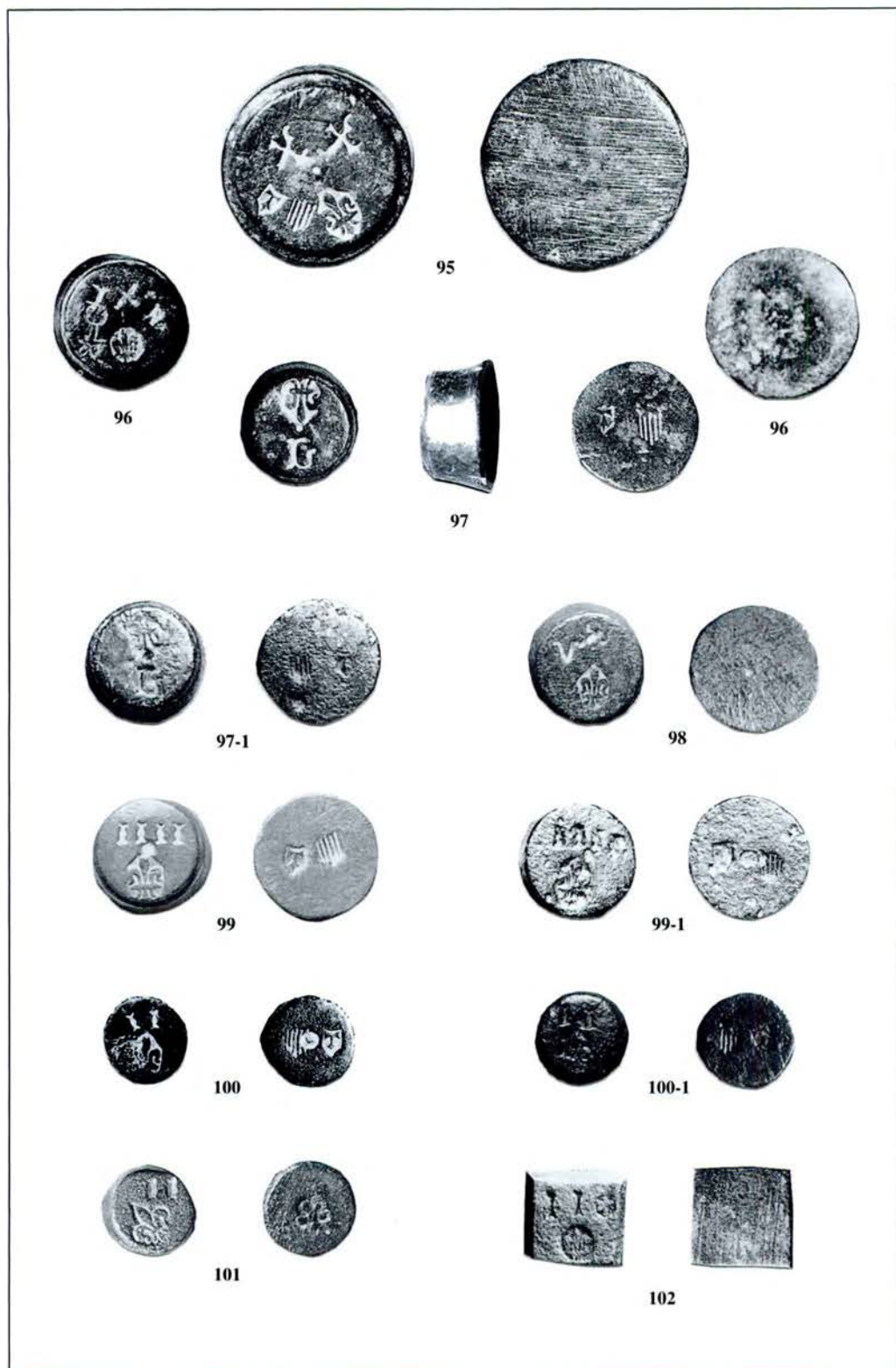

Pesals de ducat: final del segle xv i primera meitat del segle xvi. Múltiples

Es caracteritzen per portar una marca de flor de llir, inspirada probablement amb el ceptre dels ducats joanins. Hi ha dos tipus de punxons de la flor de llir, un de vuitavat i petit, i un de sisavat, més gran. El primer és el més antic. A més, porten les marques ciutadanes de Barcelona.

95. **Pesal de 20 ducats.** Llautó. Forma troncocònica i vora de dalt rebaixada.
A sobre, punxons: xx (gòtiques, valor), llir sisavat, escudet català apuntat i escudet amb una τ de base trifurcada. Punt central de torn. A sota no té marques.
Pes: 64,15 g (3,207 g) Ø: 21,5/28 mm h: 14 mm Crus-II-13
96. **Pesal de 10 ducats.** Llautó. Forma troncocònica i cercle a la vora superior.
A sobre, punxons: x (valor), llir vuitavat, rosa de sis pètals (Barcelona), R (aprofitat com a pesal del ral castellà), puig cimad de llir de base oberta i una I (marques de Montblanc, on fou remarcat). A sota no té marques.
Pes: 33,8 g (3,38 g) Ø: 18/23 mm h: — Inèdit
97. **Pesal de 5 ducats.** Llautó. Forma troncocònica baImada i vora de dalt rebaixada.
A sobre, punxons: v (gòtica, valor) i llir sisavat.
A sota, punxons: escudets català apuntat i de la τ.
Pes: 17,3 g (3,46 g) Ø: 14,5/19 mm h: 9 mm Inèdit
97.1. Semblant. Pes: 16,72 g (3,344 g) Ø: 15/19 mm h: 8 mm Crus-II-3
98. **Pesal de 5 ducats.** Llautó. A dalt i a baix, punts centrals de torn. Troncocònic.
A sobre, punxons: v (valor), llir sisavat i, segons sembla, escudet català en cairó. A sota no té marques.
Pes: 17,57 g (3,514 g) Ø: 16/19,5 mm h: — Inèdit
99. **Pesal de 4 ducats.** Llautó. Forma troncocònica.
A sobre, punxons: IIII (pals en forma de nus, valor) i llir sisavat. Punt de torn.
A sota, punxons: escudets català i de la τ.
Pes: 13,43 g (3,357 g) Ø: 15,5/18 mm h: — Crus-II-15
99.1. Semblant.
Pes: 13,89 g (3,472 g) Ø: 16,5/18 mm h: 7 mm Inèdit.
100. **Pesal de 2 ducats.** Llautó. Forma troncocònica.
A sobre, punxons: II (pals en forma de nus, valor) i llir sisavat.
A sota, punxons: escudets apuntats català i de la τ. Marca central de torn.
Pes: 6,7 g (3,35 g) Ø: 13/14 mm h: 6 mm Inèdit
100.1. Semblant.
Pes: 6,61 g (3,305 g) Ø: 12/15 mm h: — Inèdit
101. **Pesal de 2 ducats.** Llautó. Forma troncocònica.
A sobre, punxons: II (valor) i llir de dibuix excepcional.
A sota, contramarca de rosa de sis pètals amb botó central (Barcelona).
Pes: 6,64 g (3,32 g) Ø: 12,5/14 mm h: — Crus-II-16
102. **Pesal de 2 ducats.** Llautó. Forma troncopiramidal.
A sobre, punxons: II (valor), llir vuitavat (sembla rodó) i rosa de sis pètals.
A sota no porta marques.
Pes: 6,61 g (3,305 g) Mides: 12×12 mm/16×16 mm h: 3,5 mm Crus-I-4 add.

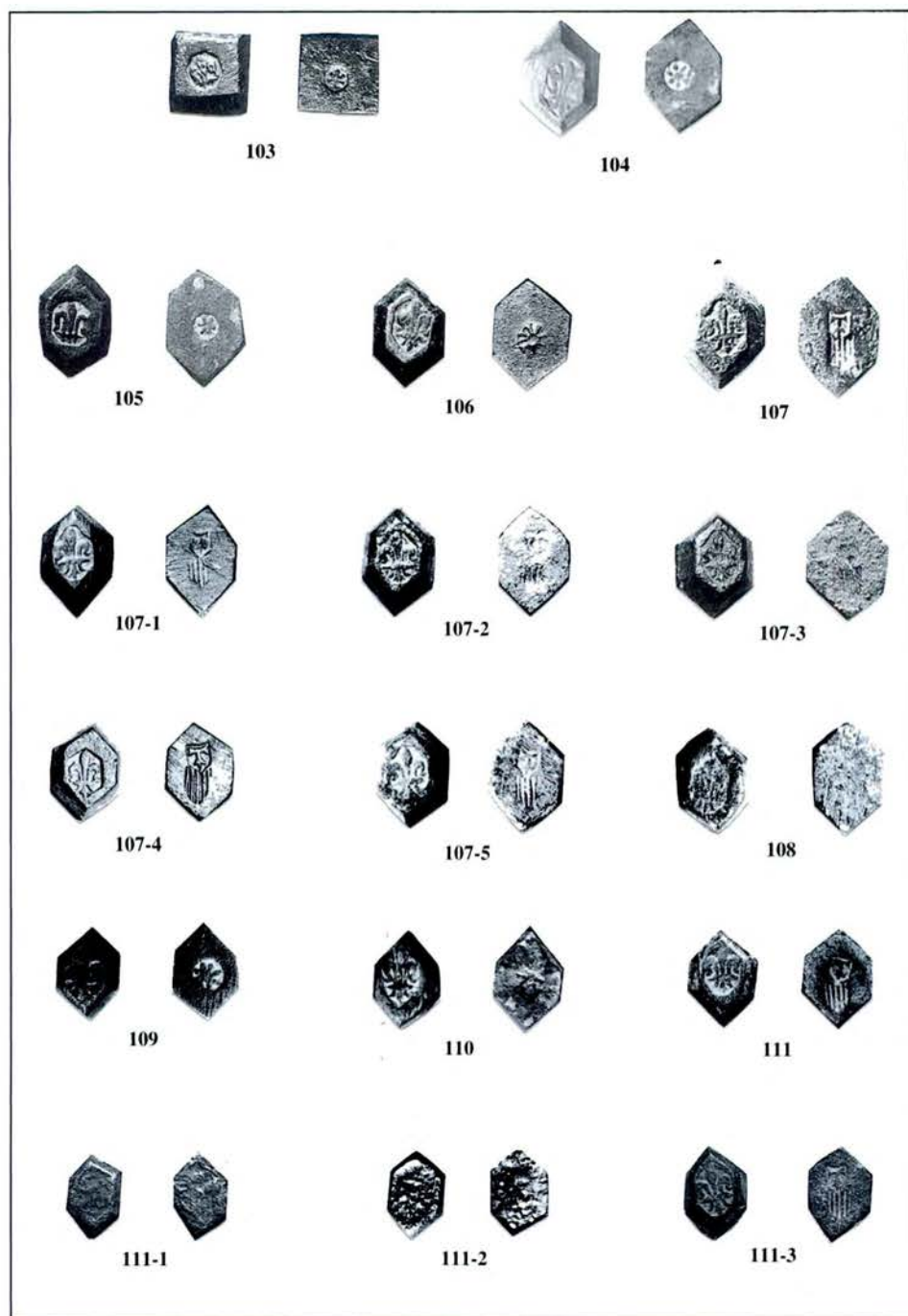

Pesals de ducat: fi del segle xv i primera meitat del segle xvi. Unitats i meitats.

Es caracteritzen per la marca de la flor de llir en les dues formes, vuitavada o sisavada. Porten, a més, les contramarques barcelonines.

103. **Pesal de ducat.** Llautó. Forma troncopiramidal. Vora de dalt rebaixada.
 a/ Punxó d'una flor de llir en punxó vuitavat.
 r/ Contramarca d'una rosa de sis pètals.
 Pes: 3,41 g Mides: 9 × 9 mm / 12 × 12 mm h: 3,5 mm Crus-II-17
104. **Pesal de ducat.** Llautó. Forma troncopiramidal sisavada, vora rebaixada.
 a/ Punxó d'una flor de llir en punxó sisavat.
 r/ Contramarca d'una rosa de sis pètals amb botó i una petita tija.
 Pes: 3,42 g Mides extremes: 10,5 × 15,5 mm h: 4,5 mm Crus-I-3 add.
105. **Pesal de ducat.** Llautó. Forma com l'anterior. Com l'anterior, però la rosa de sis pètals i el llir, en punxó vuitavat.
 Pes: 3,36 g Mides extremes: 10 × 16,5 mm h: — Inèdit
106. **Pesal de ducat.** Llautó. Forma com l'anterior. Com el pesal 104, però la rosa és més gran i de dibuix diferent.
 Pes: 3,49 g Mides extremes: 10 × 15 mm h: — Inèdit
107. **Pesal de ducat.** Llautó. Forma com l'anterior. Com l'anterior, però, a la base, punxons amb els escudets català i de la T, rectes i apuntats.
 Pes: 3,27 g Mides extremes: 11 × 16 mm h: — Crus-1-5 add. GNC-34806
- 107.1. Semblant. Pes: 3,45 g Mides: 9,5 × 15 mm h: — Inèdit
- 107.2. Semblant. Pes: 3,39 g Mides: 10 × 15 mm h: 4,5 mm Inèdit
- 107.3. Semblant. Pes: 3,30 g Mides: 11,5 × 15 mm h: 4,3 mm Inèdit
- 107.4. Semblant. Pes: 3,45 g Mides: 9,5 × 13,5 mm h: — Inèdit
- 107.5. Semblant. Pes: 3,41 g Mides: 10 × 15 mm h: 4,5 mm Inèdit
108. **Pesal de ducat.** Llautó. Forma com l'anterior. Semblant a l'anterior, punxó del llir sisavat, sense contramarca al revers.
 Pes: (2,73 g), anòmal Mides: 10 × 15 mm h: 3 mm (l'imat?) Inèdit
109. **Pesal de mig ducat.** Forma com els anteriors. Semblant al pesal 104, però amb una rosa de diferent dibuix i de mides i pes inferiors.
 Pes: 1,71 g Mides: 9,5 × 13 mm h: 3 mm Inèdit
110. **Pesal de mig ducat.** Forma com els anteriors. Com el pesal 106, però de mides i pes inferiors.
 Pes: 1,7 g Mides: 9 × 13 mm h: 3 mm Inèdit
111. **Pesal de mig ducat.** Forma com els anteriors. Com el pesal 107, però de mides i pes inferiors.
 Pes: 1,75 g Mides extremes: 9,5 × 13,5 mm h: — Inèdit
- 111.1. Semblant. Pes: (0,85 g), òxids Mides: 7 × 11,5 mm h: 2 mm Crus-II-19
- 111.2. Semblant. Pes: (0,99 g), òxids Mides: 8 × 12 mm h: — Inèdit
- 111.3. Semblant. Pes: 1,68 g Mides: 9 × 13,4 mm h: 3 mm Crus-II-18

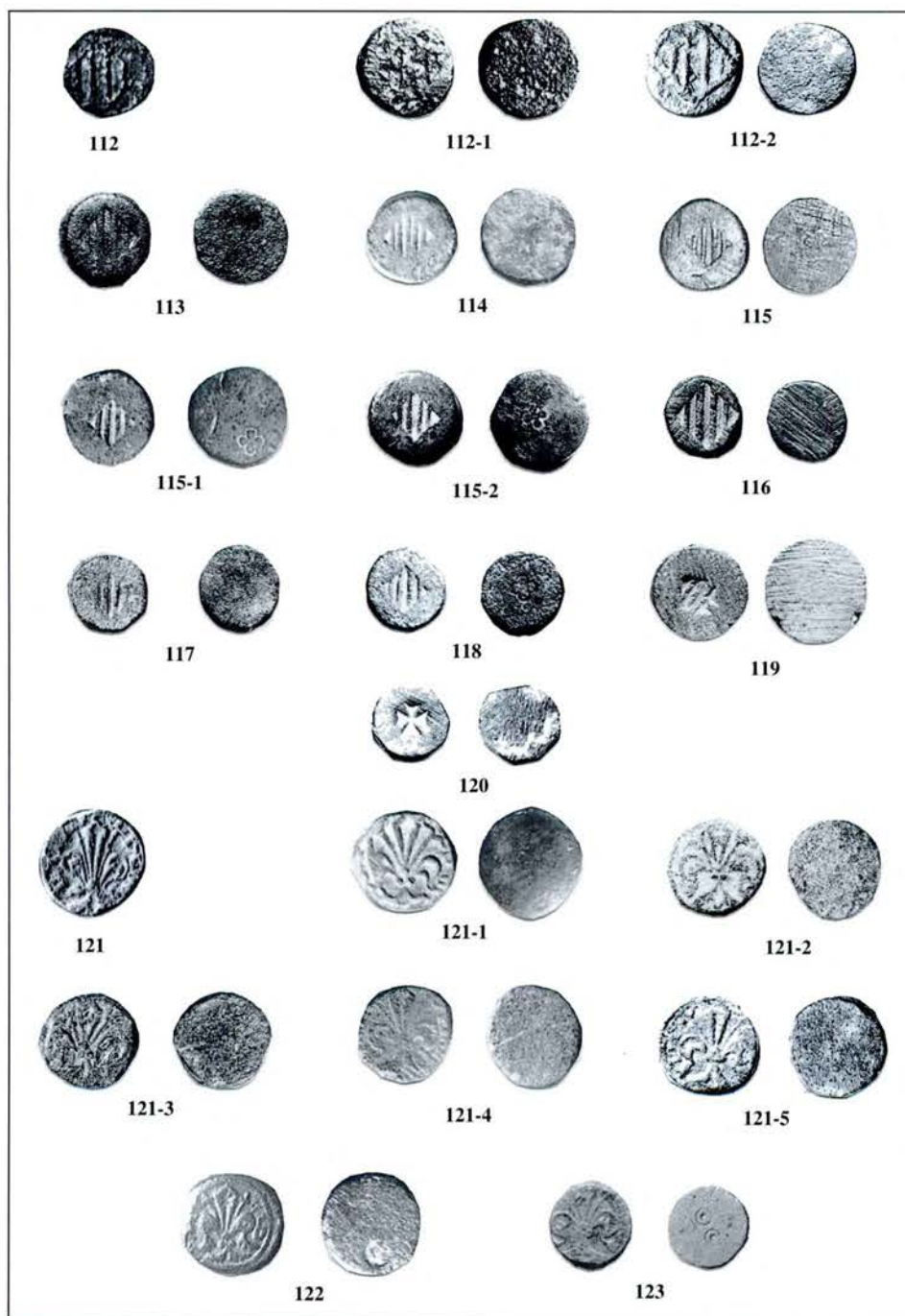

Pesals de florí de factura tosca. Segles XIV o XV

112. **Pesal de florí.** Llautó. a/ Escut català en cairó emmarcat i amb fons tramat. r/ Llis.
 Pes: (2,2 g), oxidacions Ø: 13 mm MLL-73.MAN
 112.1. Semblant. Pes: (2,62 g), oxidacions Ø: 14 mm Inèdit
 112.2. Semblant. Pes: 3,27 g Ø: 14 mm Inèdit
113. **Pesal de florí.** Llautó. Semblant a l'anterior, però amb l'escut sense emmarcar.
 Pes: 3,0 g Ø: 14 mm Inèdit.
114. **Pesal de florí.** Llautó. Semblant; l'escut sens emmarcar, més petit i amb fons no tramat.
 Pes: 3,14 g Ø: 13 mm Crus-I-10 add.
115. **Pesal de florí.** Llautó. Com l'anterior, però, al revers, flor de quatre pètals.
 Pes: 3,345 g Ø: 12,8 mm Inèdit
 115.1. Semblant. Pes: 3,3 g Ø: 14 mm Crus-I-7 add.
 115.2. Semblant. Pes: 3,12 g Ø: 14 mm Inèdit
116. **Pesal de mig florí.** Llautó. Com el pesal 113, però de mida i pes inferiors.
 Pes: 1,62 g Ø: 12 mm Inèdit
117. **Pesal de mig florí.** Llautó. Com el pesal 114, però de mida i pes inferiors.
 Pes: 1,66 g Ø: 11,7 mm Inèdit
118. **Pesal de mig florí.** Llautó. Com al pesal 115, flor de quatre pètals al revers, pes inferior.
 Pes: 1,56 g Ø: 12 mm Crus-I-11 add.
119. **Pesal de florí.** Llautó. Semblant al pesal 114, però amb l'escut picat sobre una creu equilateral.
 Pes: (2,99 g), anòmal Ø: 15 mm Inèdit
120. **Pesal de mig florí.** Llautó. A l'anvers, la creu equilateral, i el revers, llis.
 Pes: 1,62 g Ø: 12 mm Inèdit

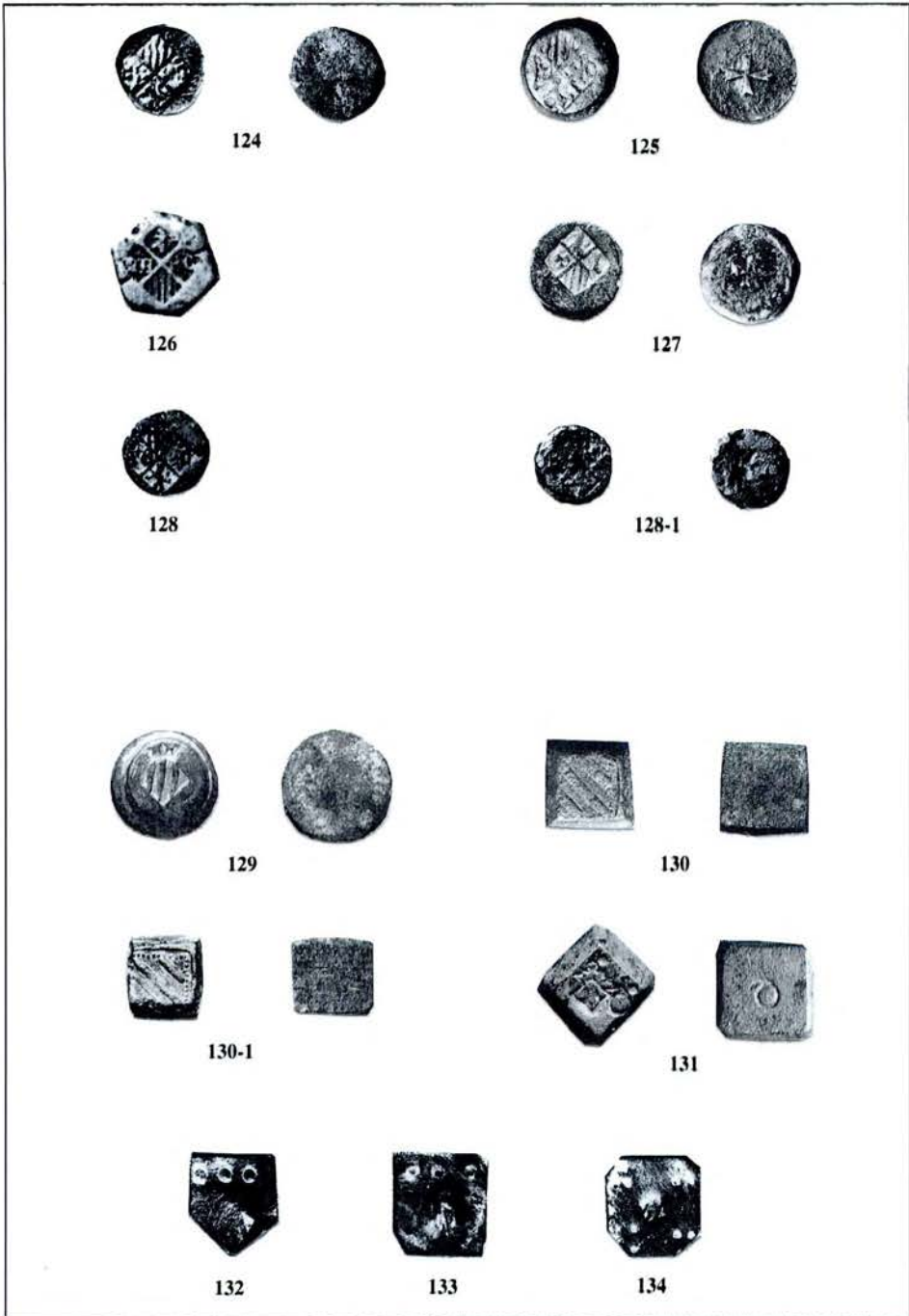
Pesals francesos del florí català. Segle XIV

121. **Pesal de florí.** Llautó. a/ Flor de llir i llegenda FLOR-D'ARA al voltant. r/ Llis.
 Pes: 3,05 g Ø: 14 mm Dieudonné.L.IX-12
 121.1. Semblant. Pes: 3,2 g Ø: 15 mm Inèdit
 121.2. Semblant. Pes: 3,05 g Ø: 13,5 mm Inèdit
 121.3. Semblant. Pes: 3,18 g Ø: 13,7 mm Inèdit
 121.4. Semblant. Pes: 3,25 g Ø: 13 mm Crus-I-6a add.
 121.5. Semblant. Pes: 3,36 g Ø: 14,6 mm Inèdit
122. **Pesal de florí.** Llautó. Semblant al 121, però, a l'anvers, la flor de llir entre (?) -8, i, al revers, marca que sembla d'una rosa. Cercle lineal a l'anvers.
 Pes: 3,16 g Ø: 14,4 mm Inèdit
123. **Pesal de mig florí.** Semblant al 121, de pes inferior. Al revers, dos punts voltats d'un anell.
 Pes: 1,5 g Ø: 11,5 mm Inèdit

Catàleg 13.

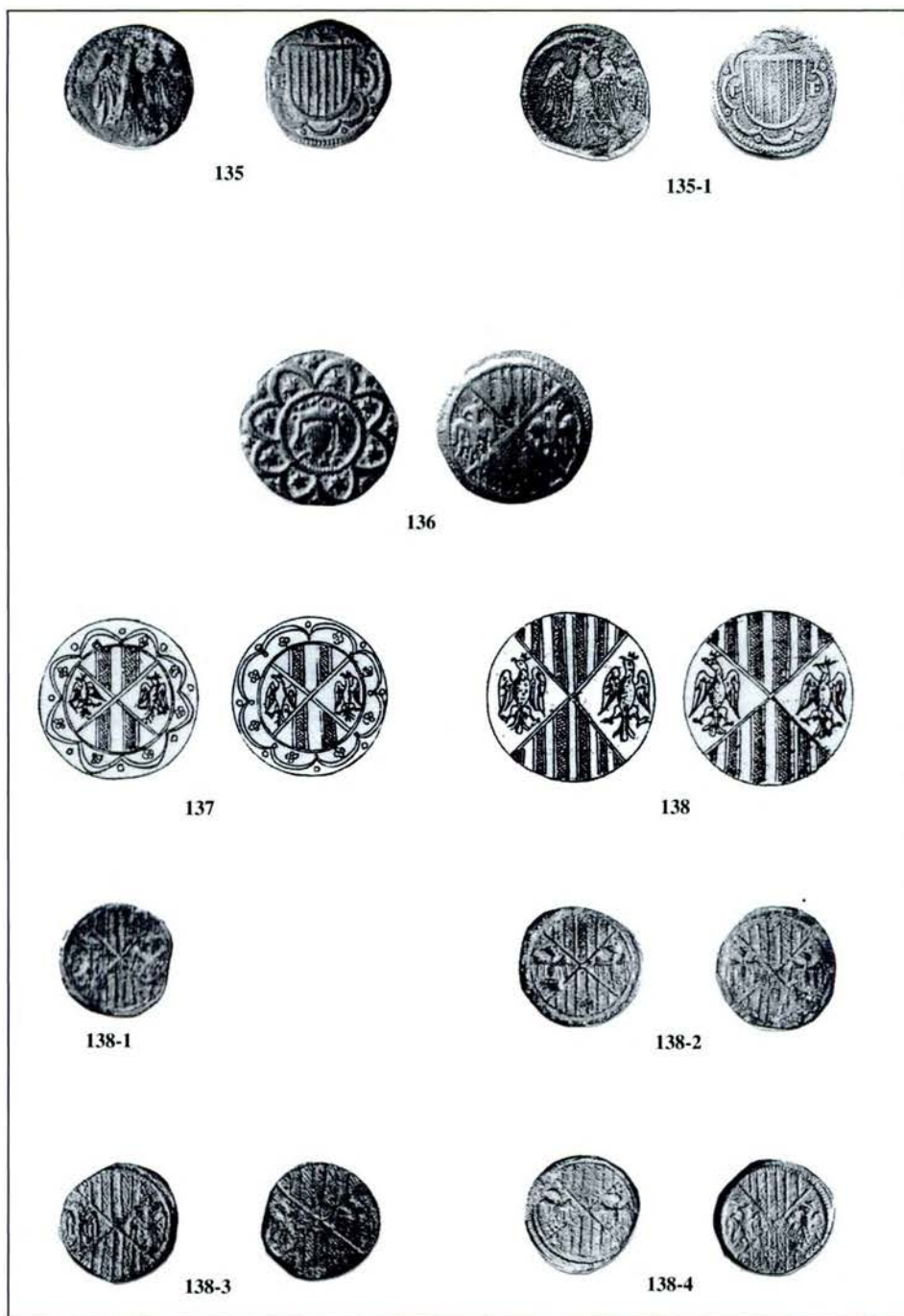

Catàleg 14.

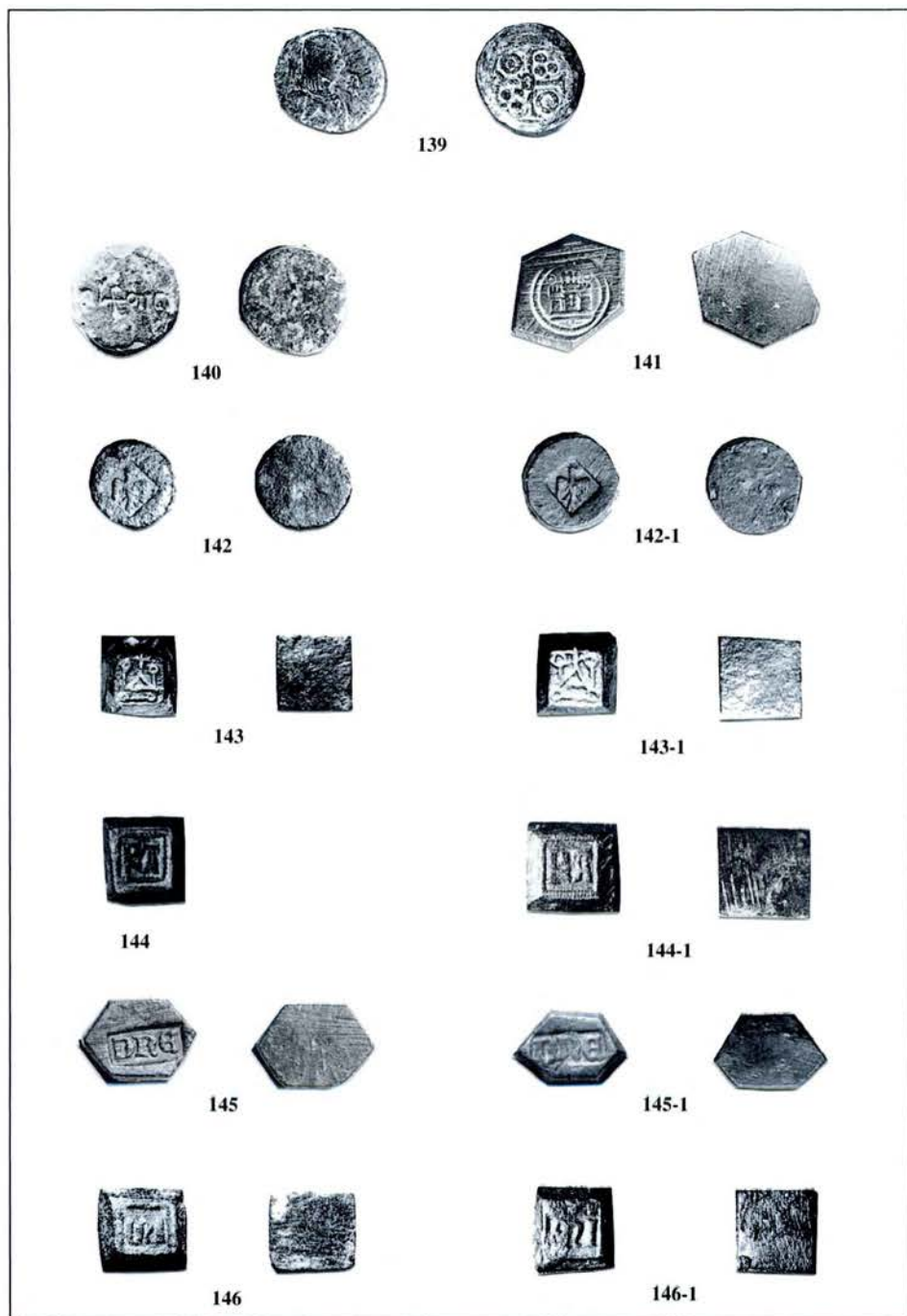

Catàleg 15.

Altres pesals medievals relacionats amb Catalunya

139. **Pesal milanès per a comprovar els croats catalans.** Final del segle xv. Llautó.
 a/ Effigie amb bust mirant a la dreta, probablement de Gian Galeazzo Maria Sforza (1480-1494). Al davant, marca de taller: lleó.
 r/ Creu de croat amb una D al centre, probable imitació de la B que hi ha als pesals catalans de croat.
 Pes: 3,03 g Ø: 16 mm Inèdit
140. **Possible pesal català de la dobla d'or castellana.** Llautó. Final del segle xv.
 a/ alfonc(i) en lletra gòtica minúscula.
 r/ Llis.
 Pes: 4,24 g Ø: 15 mm Inèdit
141. **Possible pesal català de l'enric d'or castellà.** Llautó. Final del segle xv. Forma sisavada.
 a/ Castell de tres torres amb anells a sota del castell i a sobre de les torres laterals. Doble cercle de punts.
 r/ Llis.
 Pes: 4,48 g Mides: 14 × 19 mm Inèdit
 141.1. Semblant.
 Pes: 4,45 g Mides: 10,5 × 17 mm Bal-6 var.
142. **Possible pesal català de l'aguiotxa siciliana.** Final del segle xv.
 a/ Àliga de cara amb les ales esteses en punxó caironat.
 r/ Llis.
 Pes: 3,69 g Ø: 13 mm Inèdit
 142.1. Semblant. Pes: 3,9 g Ø: 13,2 mm Inèdit
143. **Possible pesal català per al gros tornès francès.** Llautó. Troncopiramidal.
 a/ Castell tornès de dibuix rudimentari.
 r/ Llis.
 Pes: 3,9 g Mides: 10,5 × 10,5 mm (base) Inèdit
 143.1. Semblant. Pes: 3,95 g Mides: 12 × 12 mm (base) Inèdit
144. **Possible pesal català incert.** Llautó. Lletres RA, la A amb travesser a dalt en un emmarcament tramat. No porta marques a la base. Forma troncopiramidal, vora de dalt rebaixada.
 Pes: 4,45 g Mides: 10,5 × 10,5 mm (base) Inèdit
 144.1. Semblant. Pes: 4,75 g Mides: 12 × 12 mm (base) Inèdit
145. **Possible pesal català incert.** Llautó. Les lletres DNE gòtiques, en una cartel·la. El revers, llis. Forma sisavada una mica allargada.
 Pes: 3,3 g Mides: 10 × 10,5 mm Inèdit
 145.1. Semblant. Pes: 3,34 g Mides: 10 × 16 mm Inèdit
146. **Possible pesal català incert.** Llautó.
 Les lletres MI, gòtiques, emmarcades amb un filet lineal. Forma troncopiramidal amb les vores de dalt rebaixades. Revers llis.
 Pes: 4,56 g Mides: 12,5 × 12,5 mm (base) Inèdit
 146.1. Semblant. Pes: 4,58 g Mides: 11,5 × 11,5 mm (base) Inèdit

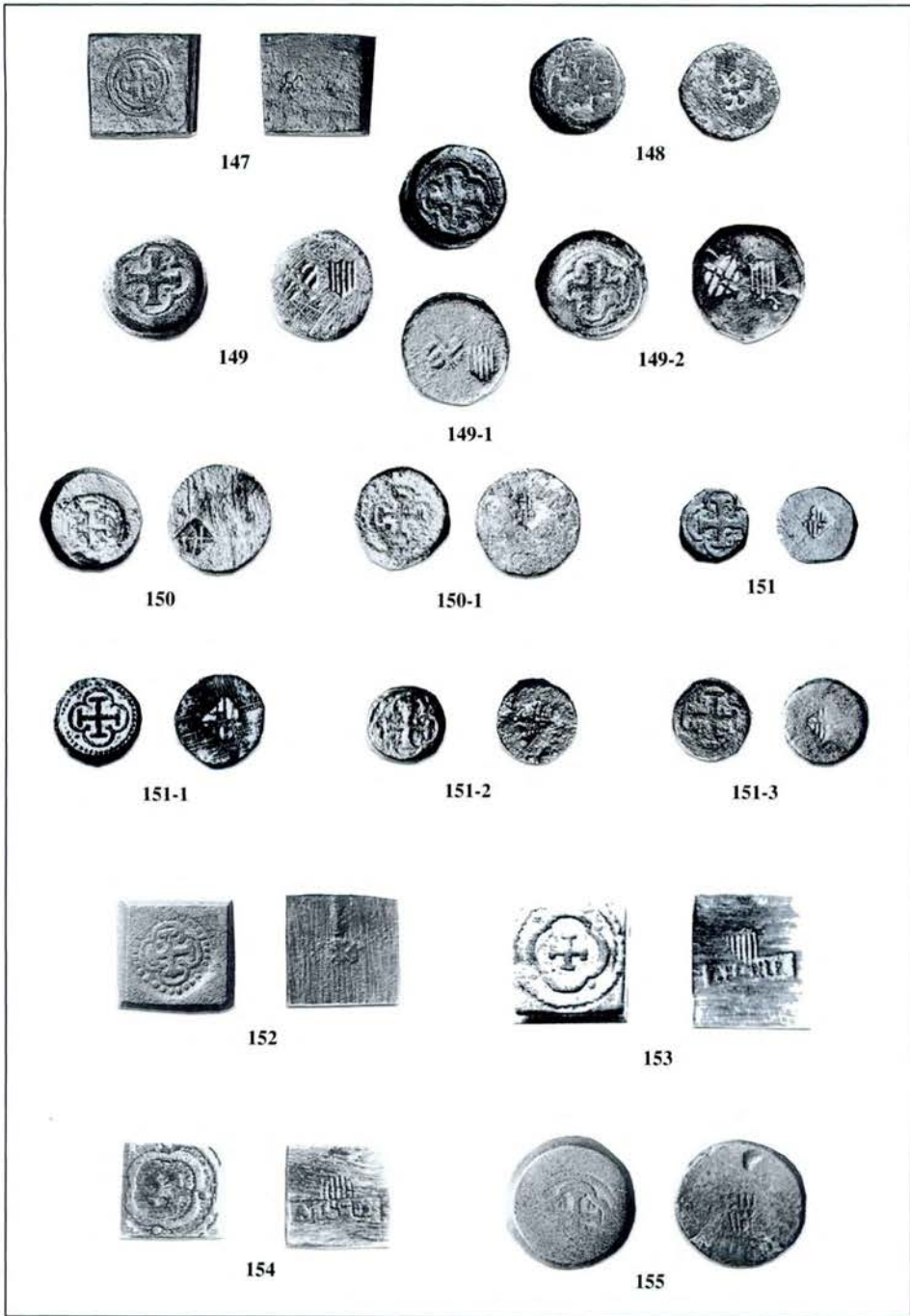
Catàleg 16.

PESALS DE L'EDAT MODERNA (FINS AL 1731)

Pesals catalans dels escuts d'or catalans i castellans. Des de mitjan segle XVI fins al 1731

El pesal es distingeix sense dificultat per la creu patent, tema d'una de les cares de l'escut, tant del català com del castellà. El caràcter català del pesal el deduïm de les contramarques.

147. **Pesal de 2 escuts.** Llautó. Forma prismàtica.
A sobre, estampa de l'escut, és a dir, una creu patent dins d'una orla lobulada, i el conjunt, voltat d'una orla de punts, i, a més, orla lineal.
A sota, contramarca de flor de sis pètals amb botó i petita tija.
Pes: 6,6 g (3,3 g) Mides: 14 × 14 mm h: 4 mm Inèdit
148. **Pesal d'escut.** Llautó. Troncocònic.
A sobre, l'estampa de l'escut.
A sota, la rosa de sis pètals amb tija i botó central, que sembla més grossa que la del pesal anterior.
Pes: 3,23 g Ø: 11,5/13,5 mm h: 3 mm Inèdit
149. **Pesal de 2 escuts.** Llautó. Semblant a l'anterior, però les contramarques de la base són un escudet català de costats rectes i apuntat, ondat de dalt, i un altre escudet de Barcelona en cairó. Troncocònic.
Pes: 6,72 g (3,36 g) Ø: 12/14 mm h: — Crus-II-12 add. GNC-34807
149.1. Semblant. Pes: 6,46 g (3,23 g) Ø: 12/15 mm h: 5 mm Inèdit
149.2. Semblant. Pes: 6,65 g (3,32 g) Ø: 14/15 mm h: — Inèdit
150. **Pesal de 2 escuts.** Llautó. Semblant a l'anterior, però, a la base, només marca d'escut barceloní.
Pes: 6,38 g (3,19) Ø: 12,5/14 mm h: — Inèdit
150.1. Semblant. Pes: 6,48 g (3,24 g) Ø: 12/14,5 mm h: — Inèdit
151. **Pesal d'escut.** Llautó. Com l'anterior, però de mida i pes inferiors.
Pes: 3,35 g Ø: 10/11 mm h: — Inèdit
151.1. Semblant. Pes: 3,29 g Ø: 11/12,5 mm h: 3,5 mm Inèdit
151.2. Semblant. Pes: (2,72 g), òxids Ø: 9/11 mm h: 3,8 mm Inèdit
151.3. Semblant. Pes: 3,2 g Ø: 10/12 mm h: 3,5 mm Inèdit
152. **Pesal de 2 escuts.** Llautó. Com els anteriors, però de forma troncopiramidal quadrada.
Pes: 6,68 g (3,34 g) Mides: 12,5 × 12,5 mm/14 × 14 mm h: 4 mm Crus-II-14 add.
153. **Pesal de 2 escuts.** Llautó. Semblant a l'anterior, però, a la base, marques d'escudet català de costats rectes i ALCNIZ en una cartel·la. Forma troncopiramidal.
Pes: 6,7 g (3,35 g) Mides: 11 × 12 mm/13 × 14,5 mm h: 5 mm Paz-1
154. **Pesal d'escut.** Llautó. Tot com l'anterior, però de mides i pes inferiors.
Pes: 3,4 g Mides: 10 × 10 mm/11 × 11 mm h: 3,5 mm Paz-2
155. **Pesal de 2 escuts.** Llautó. Semblant al pesal 150, però l'escut barceloní de la base és de forma apuntada i arrodonit de baix. Forma rodona.
Pes: 6,7 g (3,35 g) Ø: 14/16,5 mm h: 4 mm Crus-I-15 add.

Catàleg 17.

Pesals valencians de l'escut d'or. Finals del segle XVII i inicis del XVIII

Es caracteritzen, pel que fa a la moneda a comprovar, per l'estampa de la creu patent dels escuts que porten en una de les cares. L'atribució a València es dedueix de la presència de les armes d'aquell regne.

155A. Pesal de 4 escuts. Llautó. Forma troncopiramidal.

A sobre, ○○○○ (valor «quatre»), armes de València, amb les L-L i la xifra XXII.

A sota, l'estampa del revers de l'escut en punxó rodó.

Pes: 13,39 g (3,347 g) Mides: 14×14 mm/18×18 mm h: — MLL-80.MAN

Pesals de la sèrie del trentí d'or. Segle XVII

Es distingeixen fàcilment perquè l'estampa principal reproduceix l'anvers de la peça corresponent, és a dir, els dos bustos enfrontats, en els trentins i mitjos trentins, i l'efígie de perfil, en els terços. L'origen català es fa patent amb la contramarca de Barcelona del revers.

156. Pesal de trentí. Llautó. Forma troncocònica.

A sobre, dues efígies reials enfrontades amb una rosa a dalt i orla de punts.

A sota, marca d'armes de Barcelona en cairó.

Pes: 6,98 g (3,49 g) Ø: 12/15 mm h: 5,5 mm Crus-1-13 add.

157. Pesal de trentí. Llautó. Forma troncocònica. Com l'anterior, però l'estrella (o punt), sota de les efígies, i la marca de Barcelona, més petita.

Pes: 6,92 g (3,46 g) Ø: 12/16 mm h: 5 mm Inèdit

158. Pesal de trentí. Llautó. Forma troncocònica. Com l'anterior, però les efígies són diferents: corones inclinades (abans eren rectes, horitzontals de dalt). No s'hi veu el punt o estrella. Armes de Barcelona petites, com en el 157.

Pes: (5,95 g), anòmal, base malmesa (2,97 g) Ø: 12/14 mm h: — Inèdit

159. Pesal de mig trentí. Llautó. Forma troncocònica. Com l'anterior, però de pes i mides inferiors.

Pes: 3,5 g Ø: 9/13 mm (foto de la làmina ampliada) h: — Paz

160. Pesal de mig trentí. Llautó. Forma troncocònica. Com el pesal 157 (corones rectes i flor a baix), però de pes i mides inferiors.

Pes: 3,46 g Ø: 10/13,5 mm h: — Inèdit

161. Pesal d'onzè o terç de trentí. Llautó. Forma troncocònica.

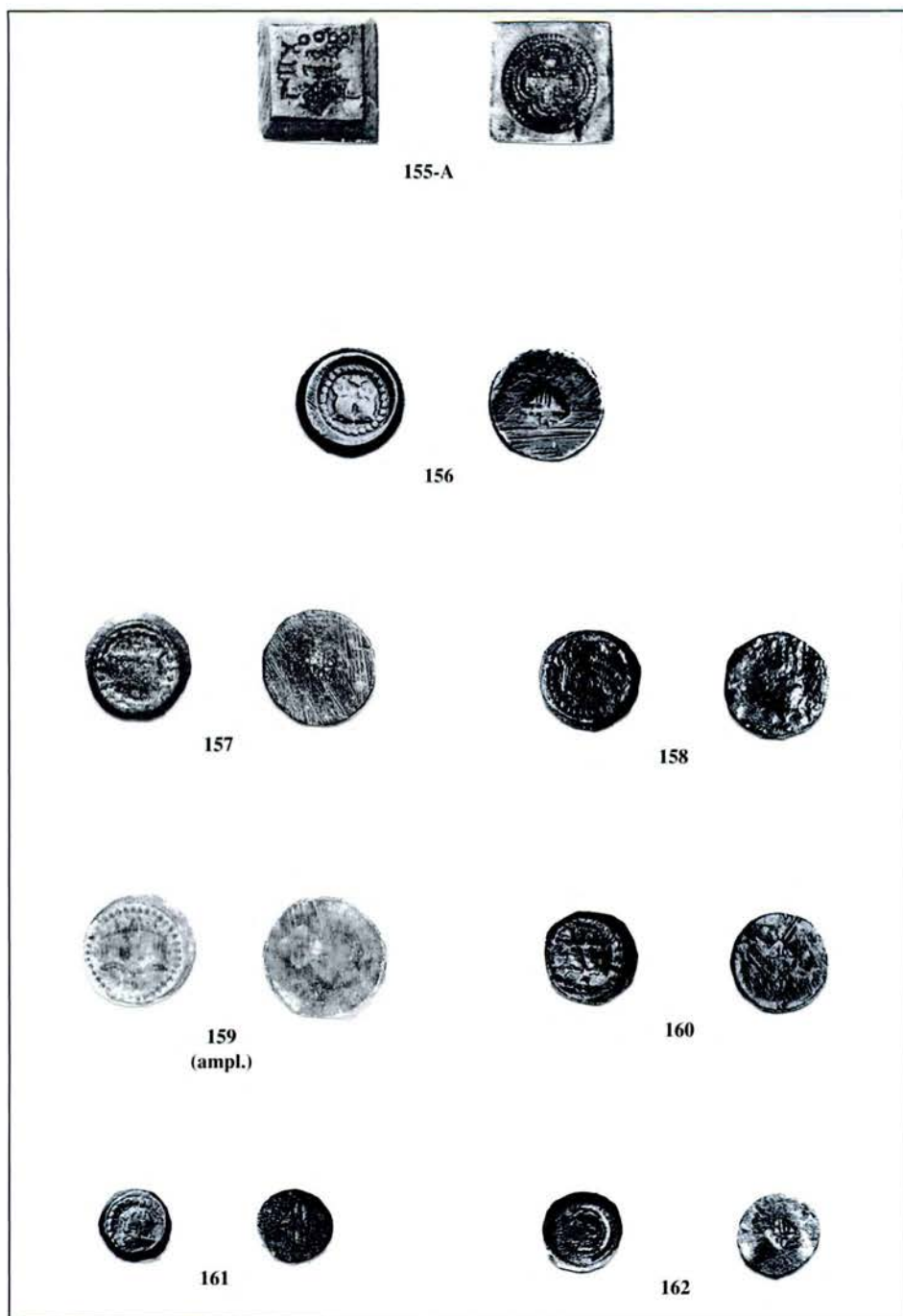
A sobre, efígie de mal art mirant a l'esquerra. Orla de punts.

A sota, armes de Barcelona en cairó, escut de mida gran.

Pes: 2,34 g Ø: 9/10,5 mm h: — Inèdit

162. Pesal d'onzè o terç de trentí. Llautó. Forma troncocònica. Semblant a l'anterior, de millor art, i l'escudet de Barcelona, petit.

Pes: 2,35 g Ø: 9,5/10,5 mm h: — Inèdit

Catàleg 18.

Pesals del ral de plata castellà i probablement del català. Segles XVI i XVII.

Múltiples (I)

Es caracteritzen per la marca R («ral»), l'escudet de Barcelona i un escudet català de costats rectes i rodó de baix, gairebé sempre més gran que el que trobàvem als pesals de ducat. Són de forma troncopiramidal quadrada, si no diem una altra cosa. En algun cas manca alguna de les marques.

163. Pesal de 50 rals. Llautó.

A sobre, punxons: XXXXX (valor), R i armes de Barcelona en cairó.

A sota, punxó d'armes catalanes.

Pes: 170,8 g (3,41 g)   Mides: 26 × 26 mm/31,5 × 31,5 mm   h: 22,4 mm
Crus-I-20 add.

164. Pesal de 30 rals. Llautó. Com l'anterior, més petit, i marca de valor XXX.

Pes: 101,8 g (3,39 g)   Mides: 21 × 21 mm/25 × 25 mm   h: 22,2 mm
Inèdit

165. Pesal de 30 rals. Llautó. Com l'anterior, però de forma troncopiramidal vuitavada irregular.

Pes: 102,21 g (3,407 g)   Mides base: 28 × 28 mm h: —   Inèdit

166. Pesal de 20 rals. Llautó. Marca de valor, XX gòtiques. Altres marques com en els anteriors.

Pes: 68,4 g (3,42 g)   Mides: 21 × 21 mm/23 × 23 mm   h: 18,5 mm   Crus-I-21 add.

166.1. Semblant.

Pes: 68,15 g (3,4 g)   Mides: 18 × 18 mm/22 × 22 mm   h: —   Inèdit

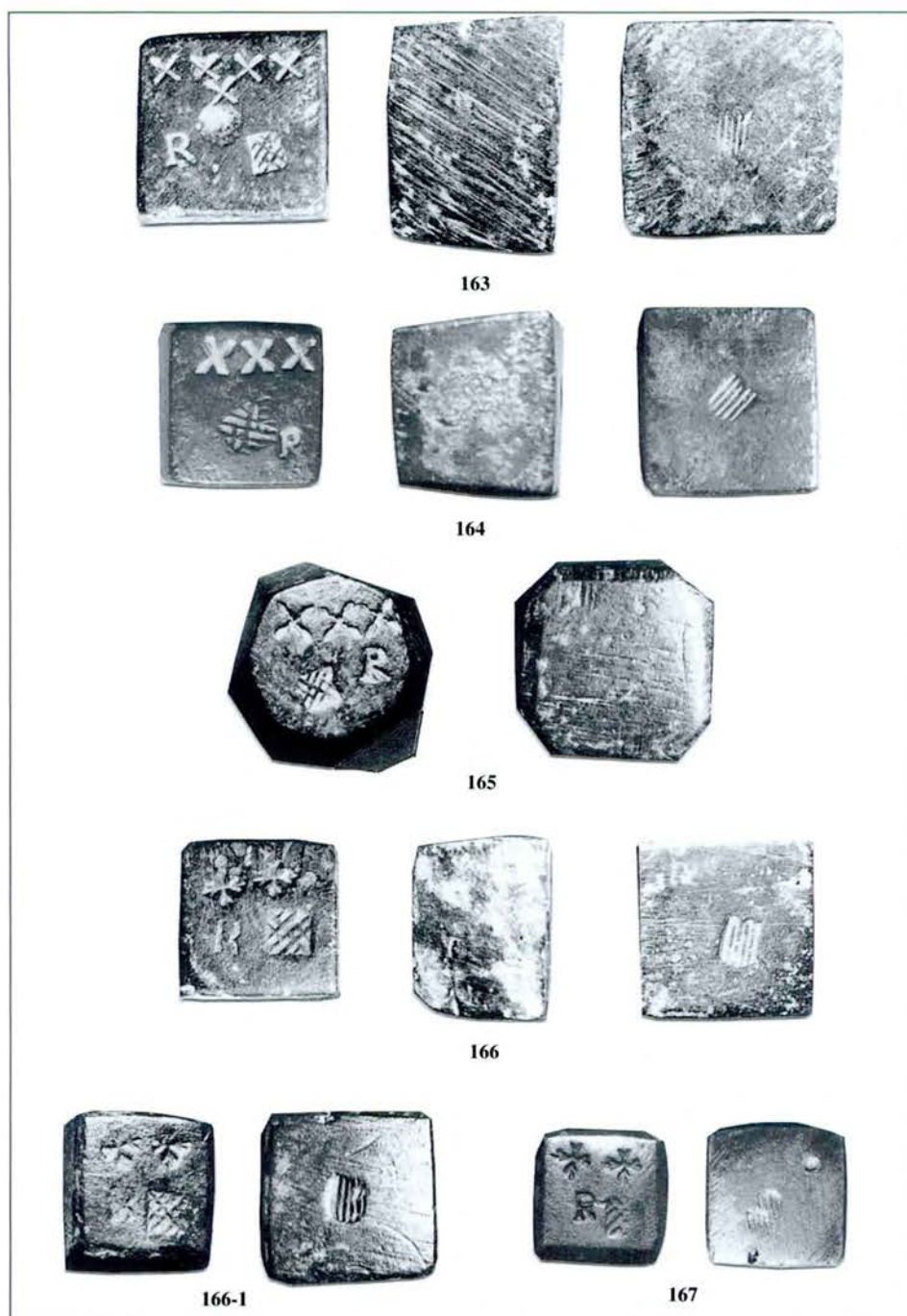
167. Pesal de 20 rals. Llautó. Semblant als anteriors però de mides més petites; la R, també més reduïda. La marca de la base, picada dues vegades.

Pes: 67,8 g (3,39 g)   Mides: 15 × 15 mm/19 × 19 mm   h: —   Inèdit

167.1. Semblant.

Pes: 67,7 g (3,389 g)   Mides: —   NI   h: —   Inèdit

Catàleg 19.

Pesals del ral de plata castellà i probablement del català. Segles XVI i XVII.

Múltiples (II)

Tenen les mateixes característiques que el grup de la làmina anterior. Forma troncopiramidal de bases quadrades en tots els casos.

168. Pesal de 20 rals. Llautó.

A sobre, punxons: xx (valor, ara les lletres no són gòtiques com als múltiples anteriors de 20), R i escut barceloní en cairó. R petita.

A sota, punxó d'escut català de costats rectes i arrodonit de baix.

Pes: 67,85 g (3,39 g)   Mides: 17 × 17 mm/25 × 25 mm   h: 17,5 mm
Inèdit

169. Pesal de 20 rals. Llautó. Semblant a l'anterior, però les x, com creus, i la R, més gran.

Pes: 67,9 g (3,395 g)   Mides: 20 × 20 mm/24 × 24 mm   h: — Inèdit

170. Pesal de 8 rals. Llautó.

A sobre, punxons: VIII (valor), R i escut de Barcelona en cairó.

A sota, escut català de costats rectes i base arrodonida.

Pes: 26,32 g (3,29 g)   Mides: 14 × 14 mm/19 × 19 mm   h: — Inèdit

170.1. Semblant.   Pes: 27 g (3,375 g)   Mides: 19 × 19 mm (base)   h: 10,5 mm

Crus-I-22 add.

170.2. Semblant.   Pes: 27 g (3,375 g)   Mides: 18 × 18 mm (base)   h: 11 mm

Inèdit

170.3. Semblant.   Pes: 27,1 g (3,39 g)   Mides: 18 × 18 mm (base)   h: — Inèdit

170.4. Semblant.   Pes: 27,25 g (3,4 g)   Mides: 18 × 18 mm (base)   h: — Inèdit

170.5. Semblant.   Pes: 20,80 g, anòmal, caverna a la base inferior (2,6 g)

Mides: 18 × 18 mm (base)   h: 11 mm   Inèdit

Pesals del ral de plata castellà i probablement del català. Segles XVI i XVII.

Múltiples (III). (Làmina següent)

Tenen les característiques del grup de la làmina anterior. Són troncopiramidals.

171. Pesal de 8 rals. Llautó.

A sobre, punxons: VIII (valor), R, M i escut barceloní en cairó.

A sota, punxons: escut català, A i E.

Pes: 27,05 g (3,39 g)   Mides: 18 × 18 mm (base)   h: 11,5 mm   Inèdit

172. Pesal de 8 rals. Llautó. Punxons habituals i, a més, a sota una x.

Pes: 27,2 g (3,4 g)   Mides: 19 × 19 mm (base)   h: 11,5 mm   Inèdit

173. Pesal de 8 rals. Llautó. Punxons normals, però els pals del valor són com nusos.

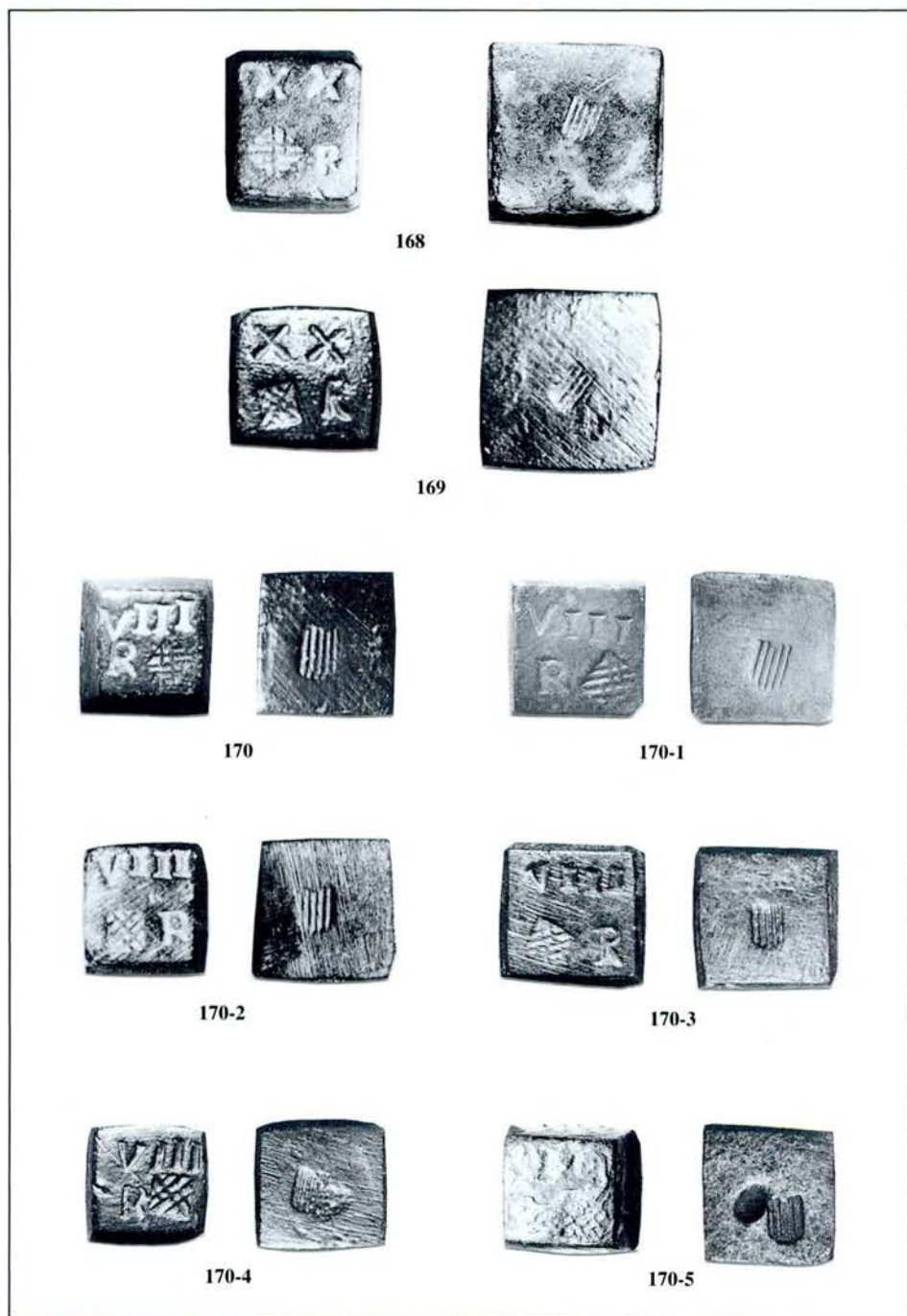
Pes: 27,2 g (3,4 g)   Mides: 19 × 19 mm (base)   h: —   Inèdit.

174. Pesal de 8 rals. Llautó. Forma prismàtica allargassada.

A sobre, el valor al revés (IIIIV) i hi manca la R.

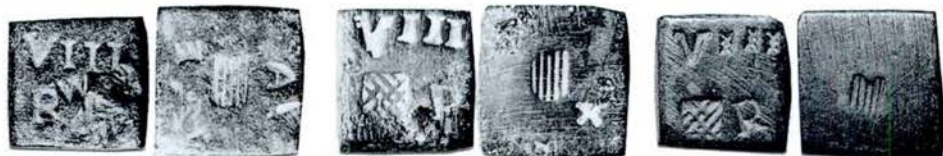
A sota, no té marca.

Pes: 26,95 g (3,37 g)   Mides: 15 × 24 mm   h: —   Inèdit

264 PESALS MONETARIS DE LA CORONA CATALANOARAGONESA

175. **Pesal de 4 rals.** Llautó. A sobre, valor (IIII), R i armes de Barcelona, i, a sota, armes catalanes.
 Pes: 13,4 g (3,34 g) Mides: 17 × 17 mm (base) h: 7,8 mm
 Crus-II-23 add. Inèdit
 175.1. Semblant. Pes: 13,58 g (3,395 g) Mides: 17 × 17 mm (base) h: — Inèdit
 175.2. Semblant. Pes: 13,33 g (3,332 g) Mides: 18 × 18 mm (base) h: 8 mm Inèdit
176. **Pesal de 4 rals.** Llautó. Com el 175, però, a sobre, la R al revés.
 Pes: 13,3 g (3,34 g) Mides: 16 × 16 mm (base) h: 8,2 mm Inèdit
177. **Pesal de 4 rals.** Llautó. Marques com el 175, però, al revers, les armes catalanes picades sobre un punxó de jou i fletxes, de pesal castellà per a la plata.
 Pes: 13,48 g (3,37 g) Mides: 17 × 17 mm (prismàtic) h: 6 mm Inèdit
178. **Pesal de 4 rals.** Llautó. A sobre, marques de les rals castellans (jou i fletxes), i, a sota, R i IIII.
 Pes: 12,55 g (3,27 g) Mides: 16,5 × 16,5 mm (màx.) h: 6,5 mm Inèdit
 178.1. Semblant. Pes: 13,3 g (3,325 g) Mides: 15 × 15 mm (màx) h: — NI Inèdit
179. **Pesal de 4 rals.** Llautó. Com el 177, amb la R al revés i els punxons dels escuts canviats de l'anvers al revers.
 Pes: 12,93 g (3,23 g) Mides: 15 × 15 mm (prismàtic) h: — Inèdit
180. **Pesal de 4 rals.** Llautó. Valor (IIII) i escudets català i barceloní a l'anvers. Sense marques al revers.
 Pes: 13 g (3,25 g) Mides: 17 × 17 mm (base) h: — Inèdit
181. **Pesal de 4 rals.** Llautó. Valor (IIII) i R a l'anvers. Marca del ral castellà (jou i fletxes) al revers.
 Pes: 13,4 g (3,35 g) Mides: 15 × 15 mm (prismàtic) h: — Inèdit
182. **Pesal de 2 rals.** Llautó. A sobre, marca de valor (II), R i armes de Barcelona, i a sota, les de Catalunya.
 Pes: 6,25 g (3,125 g) Mides: 12 × 12 mm (base) h: 6,8 mm Inèdit
 182.1. Semblant. Pes: 6,64 g (3,32 g) Mides: 14 × 13,5 mm h: 3,5 mm Inèdit
 182.2. Semblant. Pes: 6,78 g (3,39 g) Mides: 12 × 12 mm h: 7,2 mm Inèdit
 182.3. Semblant. Pes: 6,76 g (3,38 g) Mides: 13 × 13,5 mm h: 5 mm Inèdit
 182.4. Semblant. Pes: 6,77 g (3,385 g) Mides: 12 × 12 mm h: — NI Inèdit
183. **Pesal de 2 rals.** Llautó. Com el 182, però de forma doble troncopiramidal.
 Pes: 6,64 g (3,32 g) Mides: 14,8 × 14,8 mm (màx.) h: 4 mm Inèdit
184. **Pesal de 2 rals.** Llautó. Com el 182, forma prismàtica allargada i sense contramarca al revers.
 Pes: 6,6 g (3,3 g) Mides: 14 × 14 mm h: — Inèdit
185. **Pesal de 2 rals.** Llautó. Com el 182, forma prismàtica allargada i sense contramarca el revers..
 Pes: 6,58 g (3,29 g) Mides: 13,5 × 15 mm h: 4,5 mm Inèdit
186. **Pesal de 2 rals.** Llautó. Com el 182, però els pals del valor són en forma de nusos.
 Pes: 6,6 g (3,3 g) Mides: 14,5 × 14,5 mm (base) h: — Inèdit
187. **Pesal de 2 rals.** Llautó.
 A sobre, II (valor), R i escut català coronat, diferent.
 A sota, punxó amb les marques del ral castellà, jou i fletxes.
 Pes: 6,48 g (3,24 g) Mides: 15 × 15 mm (prismàtic) h: 4 mm Inèdit

171

172

173

174

175

175-1

175-2

176

177

178

179

180

181

182

182-1

182-2

182-3

183

184

185

186

187

*Pesals del ral de plata castellà i probablement del català. Segles XVI i XVII.
Unitats i meitats. Minves*

Es caracteritzen per la marca R i els escudets de Barcelona i català. Tots són troncopiramidals o prismàtics, a excepció de la minva.

188. Pesal de ral. Llautó.

A sobre, els punxons: 1 (valor), R i armes de Barcelona en cairó.

A sota, punxó d'escut català de costats rectes i base arrodonida.

Pes: 3,21 g Mides: 11 × 10,3 mm Crus-I-29 add.

188.1. Semblant. Pes: 3,45 g Mides: 10 × 10 mm Crus-I-28 add.

188.2. Semblant. Pes: 3,31 g Mides: 11 × 11 mm Crus-I-27 add.

188.3. Semblant. Pes: 3,27 g Mides: 10,5 × 10,5 mm Inèdit

188.4. Semblant. Pes: 3,15 g Mides: 10 × 10 mm Inèdit

188.5. Semblant. Pes: 3,15 g Mides: 10 × 10 mm Inèdit

189. Pesal de ral. Llautó. Com el 188, però el valor és en forma de nus.

Pes: 3,31 g Mides: 10,5 × 10,5 mm Inèdit

190. Pesal de ral. Llautó. Com el 188, però la R, al revés

Pes: 3,32 g Mides: 10,5 × 10,5 mm Crus-I-26 add.

191. Pesal de ral. Llautó. Com el 188, però reaprofitant un pesal de ral castellà (jou i fletxes)

Pes: 3,32 g Mides: 12 × 12 mm Inèdit

192. Pesal de ral. Llautó. Com el 188, de forma doblement troncopiramidal.

Pes: 3,2 g Mides: 12,5 × 12,5 mm Inèdit

193. Pesal de ral. Llautó. Com el 188, però la R, al revés.

Pes: 3,35 g Mides: 10,3 × 10,3 mm Inèdit

194. Pesal de ral. Llautó.

A sobre, punxons: 1, R i M.

A sota, marca rodona del pesal de ral castellà.

Pes: 3,2 g Mides: 10,4 × 10,4 mm Inèdit

195. Pesal de mig ral. Llautó.

A sobre, punxons: valor (XII, pals en forma de nus) i armes de Barcelona en cairó.

A sota, punxó d'armes catalanes de costats rectes i base arrodonida.

Pes: 1,62 g Mides: 8 × 9 mm (base) Crus-II-21

195.1. Semblant. Pes: 1,7 g Mides: 7 × 9,5 mm Inèdit

196. Pesal de mig ral. Llautó. Com l'anterior, però l'escudet de la base és més petit i apuntat, com el que trobàvem als pesals de ducat.

Pes: 1,64 g Mides: 8 × 9,5 mm Inèdit

197. Pesal de mig ral. Llautó. Com el 195, però les armes de Barcelona, més grans

Pes: 1,61 g Mides: 8 × 9 mm Inèdit

198. Pesal de mig ral. Llautó. Com el 195, però una marca M a sobre, i SA O AS, a sota.

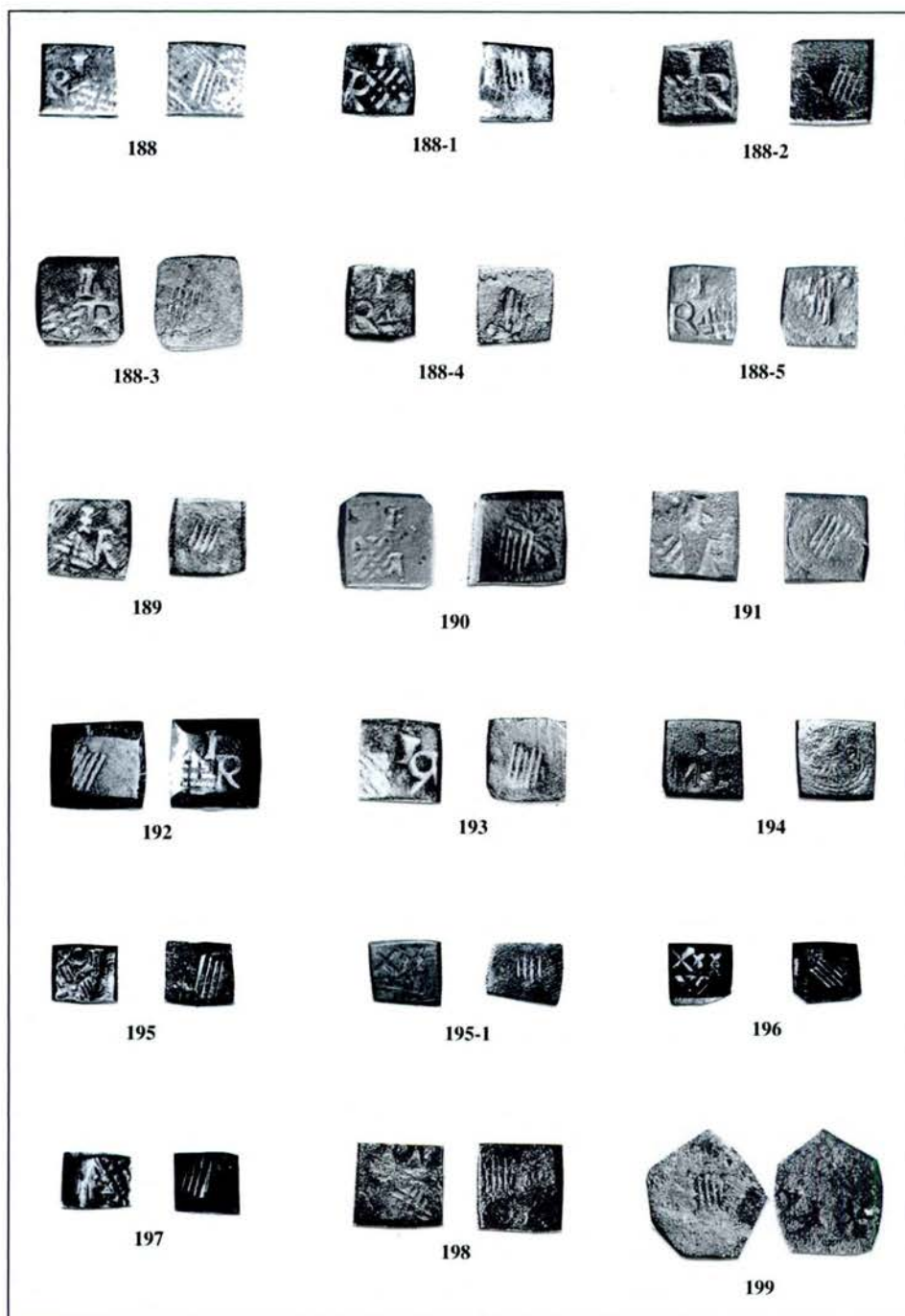
Pes: 1,57 g Mides: 11 × 11 mm Inèdit

199. Minva per a la pesada dels rals d'argent. Llautó. Llauneta sisavada irregular.

A sobre, escut català com als pesals anteriors.

Pes: 0,97 g Mides extremes: 15 × 18 mm Inèdita

Pesals tardans del ral de plata castellà i probablement del català. Inici del segle XVIII (vers 1700-1731)

Es caracteritzen per portar tots la R i l'escut de Barcelona en cairó a la base superior, i cap marca, a la base inferior. Tots són troncopiramidals amb poca inclinació, i la factura és molt més acurada que en el grup anterior. Els pals tenen forma de nus.

200. Pesal de 8 rals. Llautó.

A sobre, punxons: VIII (valor), R, armes de Barcelona en cairó, armes catalanes en un escut diferent del grup anterior i ALCNIZ en una cartel·la. A sota no té marques.

Pes: 27,1 g (3,387 g) Mides: 18 × 19 mm/20 × 21 mm h: 8,5 mm Paz-1

201. Pesal de 4 rals. Llautó. Com l'anterior, però de valor «quatre» (IIII).

Pes: 13,5 g (3,375 g) Mides: 15 × 16 mm/16 × 17,1 mm h: 6,5 mm Paz-2

202. Pesal de 8 rals. Llautó.

A sobre punxons: VIII (valor), R i armes de Barcelona en cairó. Revers llis.

Pes: 26,98 g (3,372 g) Mides: 21 × 21 mm (base) h: — Inèdit

202.1. Semblant. Pes: 27,2 (3,4 g) Mides: 20 × 20 mm (base) h: 9 mm Inèdit

202.2. Semblant. Pes: 27,2 g (3,4 g) Mides: 21,5 × 21,5 mm (base) h: 7,5 mm Inèdit

203. Pesal de 4 rals. Llautó. Com l'anterior, però valor IIII i pes i mides inferiors.

Pes: 13,55 g (3,387 g) Mides: 17 × 17 mm (base) h: 6 mm Inèdit

203.1. Semblant. Pes: 13,4 g (3,4 g) Mides: 17 × 17 mm h: 6 mm Inèdit

203.2. Semblant. Pes: 13,28 g (3,32 g) Mides: 16 × 17 mm h: 7 mm Inèdit

203.3. Semblant. Pes: 13,36 g (3,34 g) Mides: 15 × 18 mm h: 7 mm Inèdit

204. Pesal de 2 rals. Llautó. Com el 203, però valor II i pes i mides inferiors.

Pes: 6,6 g (3,3 g) Mides: 11,5 × 13 mm h: — Inèdit

204.1. Semblant. Pes: 6,13 g (3,065 g) Mides: 13 × 13 mm h: — Inèdit

204.2. Semblant. Pes: 6,65 g (3,325 g) Mides: 13 × 13 mm h: 5 mm Inèdit

205. Minva per al ral de plata. Llautó. Unifacial. Punxons: quatre anells, escut castellà, armes de Barcelona en un escut quadrat i arrodonit, una M i una I (?) amb un punt.

Pes: 0,85 g Mides: 22 × 26 mm Inèdita

206. Minva per al ral de plata. Llautó. Unifacial. Punxons: quatre anells, escut català, escut barceloní en cairó i escut barceloní arrodonit de baix, com a l'anterior.

Pes: 0,41 g Mides: 15 × 16 mm Inèdita

Pesals catalans locals. Segles XVI i XVII. (Làmina següent)

Agramunt: Puig cimbat de llir de base tancada i costats rectes. Vid. núm. 236

207. Pesal de 8 rals. Llautó. Troncopiramidal. A sobre, punxons: VIII (valor), R, escudet de Barcelona quadrat i el puig. A sota, rastres de la marca rodona del ral castellà.

Pes: 26,64 g (3,33 g) Mides: 19 × 19 mm (base) h: — Inèdit

208. Pesal de 4 rals. Llautó. A sobre, punxons: IIII (valor), R, escudet de Barcelona quadrat i el puig. A sota, rastres de la marca del ral castellà i llir, potser de Bellpuig.

Pes: 13,24 g (3,31 g) Mides: 16,5 × 16,5 mm h: — Crus-II-24

200

201

202

202-1

202-2

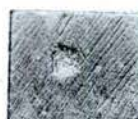
203

203-1

203-2

203-3

204

204-1

204-2

205

206

270 PESALS MONETARIS DE LA CORONA CATALANOARAGONESA

209. **Pesal de 2 ducats.** Llautó. A sobre, punxons: ○○ (valor), D (?) girada, X, escut de Barcelona quadrat i puig. A sota, rastres de la marca del doble ducat o trentí.
 Pes: 6,4 g (3,2 g) Mides: 13,5 × 13,5 mm h: — Inèdit
210. **Pesal de 2 escuts (?)**. Llautó. A sobre, punxons ○○ (valor), escut de Barcelona quadrat i el puig. A sota, petit forat de forma quadrada.
 Pes: 6,66 g (3,33 g) Mides: 14 × 14 mm h: 4,8 mm Crus-II-25
211. **Pesal de trentí.** Llautó. A sobre, punxons: l'escut de les armes de Barcelona quadrat i el puig. Restes de marques: X. A sota, punxó rodó amb bustos reials enfrontats, del doble excel·lent castellà.
 Pes: 6,62 g Mides: 14 × 14 mm h: 4 mm Inèdit
212. **Minva d'ús incert.** Llautó. Unifacial. Punxons: dotze punts en tres rengles, armes de Barcelona, un sol (?) i el puig.
 Pes: 1,42 g Mides: 16 × 20 mm Inèdit

Almenar (?): Punxó amb marca d'una ala.

213. **Pesal de 8 rals.** Llautó. A sobre, punxons: VIII (valor), R, cérvol (Cervera) i l'ala. A sota, rastres del punxó rodó del ral castellà.
 Pes: 26,58 g (3,322 g) Mides: 21 × 21 mm h: — Inèdit

Bellpuig (?): Flor de llir sobre un petit puig. Vid. núm. 208

214. **Pesal de 4 rals.** Llautó.
 A sobre, punxons: IIII (valor), i el petit puig cimant de llir. A sota, marca (múltiple?) del punxó del ral castellà.
 Pes: 13,16 g (3,29 g) Mides: 15 × 15 mm h: — Inèdit

Cervera: Cérvol passant, cap a la dreta o cap a l'esquerra. Vid. núms. 213, 250.

215. **Pesal de 5 croats.** Llautó. Cilíndric. A sobre, punxons: sol de vuit raigs i cérvol cap a la dreta, gran. A sota no té marques.
 Pes: 14,62 g (2,924 g) Ø: 18,3 mm h: 6,5 mm Inèdit
216. **Pesal de 5 croats.** Aram. Rectangular. A sobre, punxons iguals als del tipus anterior. A sota no té marques.
 Pes: 13,64 g (2,728 g) Mides: 16 × 25 mm h: 5 mm Inèdit
217. **Pesal de 8 rals.** Llautó. A sobre, punxons: VIII (valor), sol (?) i cérvol petit cap a l'esquerra. A sota, rastres del punxó rodó del ral castellà.
 Pes: 26,2 g (3,275 g) Mides: 18 × 18 mm h: — Inèdit
218. **Pesal de 4 rals.** Llautó. Forma de gobelet. Punxons a la vora externa: ○○○○ (valor), R i cérvol com a l'anterior.
 Pes: 12,65 g (3,16 g) Ø: 18/28,5 mm Gruix: 2 mm h: 9 mm Inèdit
219. **Pesal de ral.** Llautó. A sobre, punxó no identificable i part del cérvol. Forat. El revers és llis.
 Pes: 3,1 g Mides: 11 × 11 mm h: — Inèdit
220. **Pesal de mig ral.** Llautó. A sobre punxons: XII (valor) i part del cérvol. El revers és llis.
 Pes: 1,55 g Mides: 12 × 16,4 mm Inèdit
221. **Minva d'ús incert.** Llautó. Unifacial. Punxons: dues sèries de tres anells i part de dalt del cérvol.
 Pes: 0,7 g Mides: 14 × 15 mm Inèdita

207

208

209

210

211

212

AGRAMUNT

ALMENAR (?)

213

BELLPUIG (?)

214

CERVERA

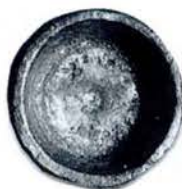
215

216

217

218

219

220

221

Pesals catalans locals. Segles XVI i XVII. (Continuació)

Montblanc: Puig cimbat de llir de base bifurcada i oberta, i potser també s'hi refereixen les lletres M i I. Vegeu núm. 96

222. **Pesal de 8 rals.** Llautó. A sobre, punxons: VIII (valor), R, M, I i el puig. A sota, rastres de la marca rodona del ral castellà.
 Pes: 26,25 g (3,28 g)   Mides: 17 × 17 mm/19 × 21 mm   h: —   Inèdit

Solsona: Sol expressat com un cap humà, radiant.

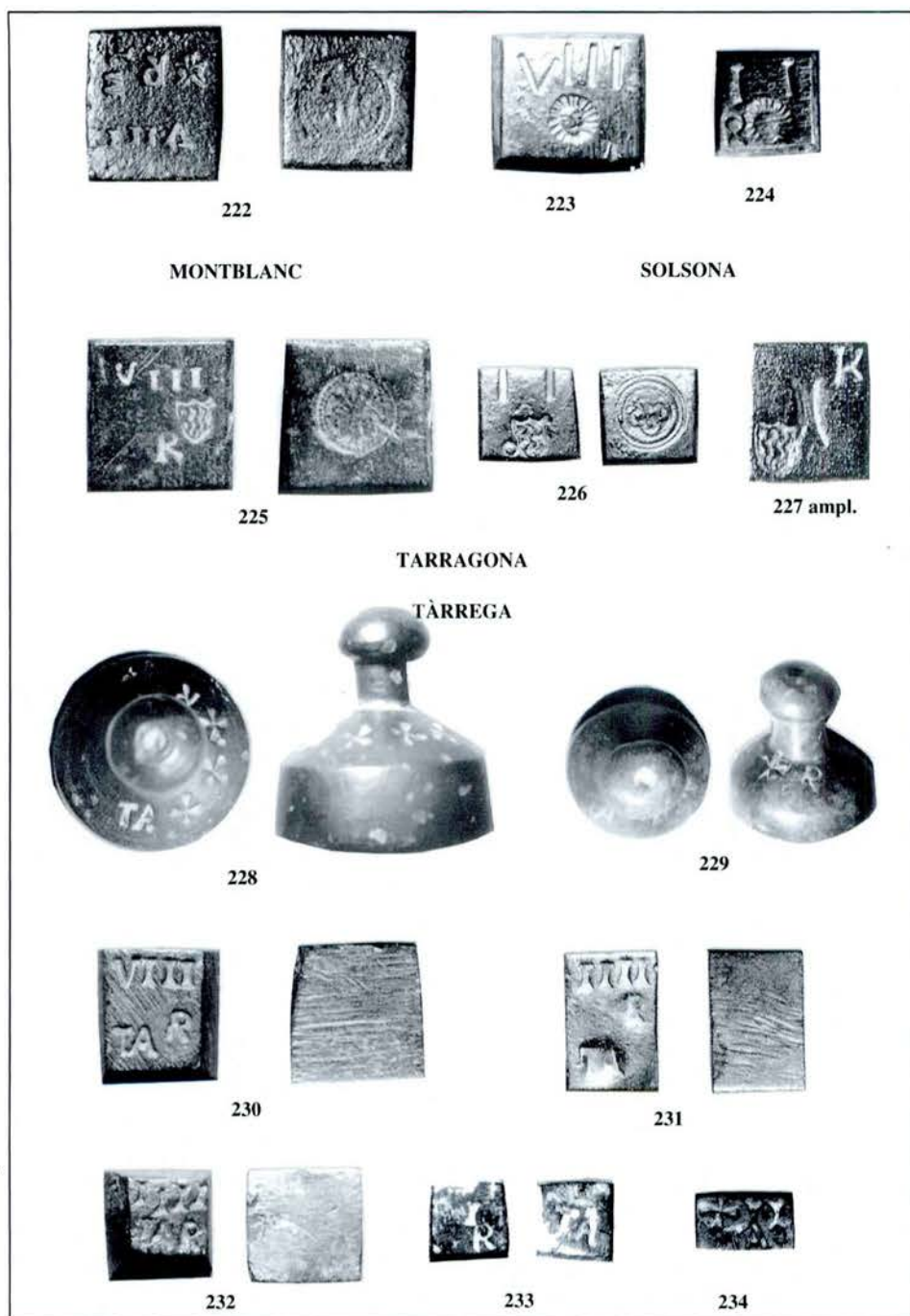
223. **Pesal de 8 rals.** Llautó. A sobre, punxons: VIII (valor) i el sol. A sota, llis.
 Pes: 26,92 g (3,365 g)   Mides: 20 × 20 mm (doble troncopiramidal)   h: —   Inèdit
224. **Pesal de 2 rals.** Llautó. A sobre, punxons: II (valor), R i el sol. A sota, llis.
 Pes: 6,62 g (3,32 g)   Mides: 14 × 14 mm   h: 5 mm   Crus-1-25 add.

Tarragona: Escudet apuntat amb els pals ondulats, armes de la ciutat.

225. **Pesal de 8 rals.** Llautó. A sobre, punxons: VIII (valor), R i l'escudet de Tarragona. A sota, punxó rodó amb la marca del ral castellà.
 Pes: 26,4 g (3,3 g)   Mides: 21 × 21 mm   h: —   Inèdit
226. **Pesal de 2 escuts.** Llautó. A sobre, punxons: II (valor), anell i l'escudet de Tarragona. A sota, marca rodona amb l'estampa de l'escut (creu patent)
 Pes: 6,4 g (3,2 g)   Mides: 14 × 14 mm   h: —   Inèdit
227. **Pesal de ral.** Llautó. A sobre, punxons: I (valor), R (sembla una κ) i armes de Tarragona. Revers llis.
 Pes: 3,19 g   Mides: 14 × 15,5 mm   Crus-Benages

Tàrrrega: Marca amb les lletres TA.

228. **Pesal de 30 rals.** Llautó. Forma troncocònica afuada, amb pom. Al pla inclinat de dalt, punxons: XXX (valor), R i TA.
 Pes: 101,25 g (3,375 g)   Mides base: 28 mm   h: 33 mm   Inèdit
229. **Pesal de 10 rals.** Llautó. Forma troncocònica afuada, amb pom. Al pla inclinat de dalt, punxons: X (valor), R i TA.
 Pes: 33,7 g (3,37 g)   Mides base: 20 mm   h: 22 mm   Inèdit
230. **Pesal de 8 rals.** Llautó. A sobre, marques: VIII (valor), R i TA. A sota, no té marques.
 Pes: 26,82 g (3,352 g)   Mides: 14 × 16 mm/18 × 19 mm   h: —   Inèdit
231. **Pesal de 4 rals.** Llautó. A sobre, marques: IIII (valor), R i TA. A sota, no té marques.
 Pes: 13,32 g (3,33 g)   Mides: 12 × 18,5 mm (prismàtic)   h: —   Inèdit
232. **Pesal de 4 rals.** Llautó. Com l'anterior, però de forma troncopiramidal.
 Pes: 13,2 g (3,3 g)   Mides: 11 × 11 mm/16 × 16 mm   h: —   Inèdit
233. **Pesal de ral.** Llautó. A sobre, marques: I (valor) i R. A sota, TA.
 Pes: 3,38 g   Mides: 11 × 11 mm   h: 3,5 mm   Inèdit
234. **Pesal de mig ral.** Llautó. Forma rectangular. Marques: XII (valor en diners) i TA.
 Pes: 1,61 g   Mides: 7,5 × 14 mm   Inèdit

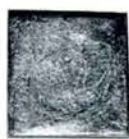

235

TREMP (?)

236

VALLS

237

VIC

INCERTS

238

239

240

241

242

243

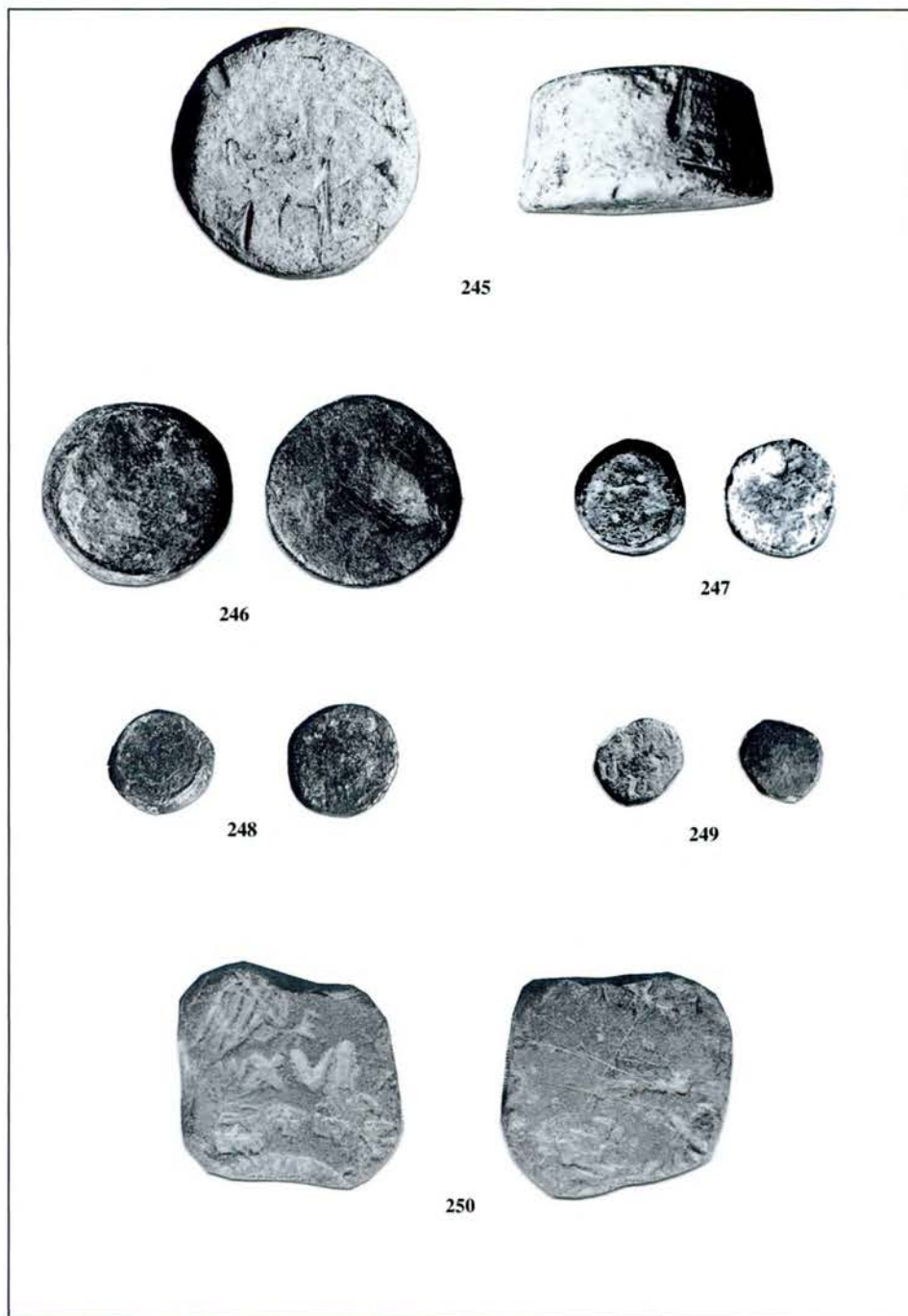
244

Pesals casolans medievals-moderns

Aquest grup és, per naturalesa, heterogeni i de caracterització impossible, al marge del factor comú de la tosquedat i la manca de dades. Només per la forma, el pes i, en algun cas, per les marques, és possible d'aventurar-se en una identificació i una atribució.

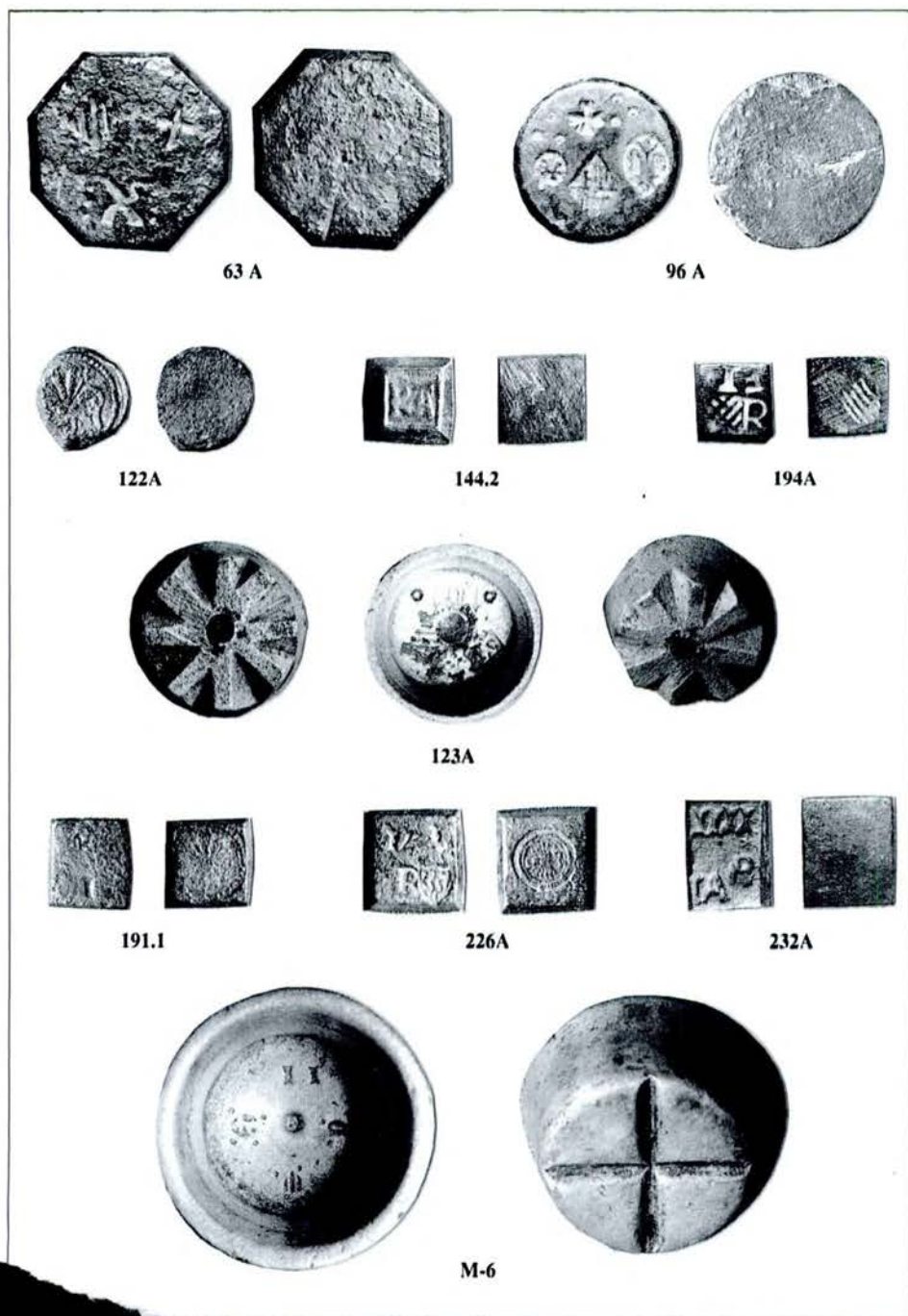
245. **Possible pesal de 70 croats.** Plom. Forma troncocònica de vora balmada. Cops i ratllades que no semblen, però, haver produït pèrdua de material. Sense cap mena de marca.
 Pes: 211,71 g (3,024 g)   Ø: 35/39,4 mm   h: 18,6 mm   Inèdit
246. **Possible pesal de 10 croats.** Llautó. Forma troncocònica.
 Sense cap mena de marca.
 Pes: 28,49 g (2,85 g)   Ø: 21/26 mm   h: 7,5 mm   Inèdit
247. **Possible pesal de 3 croats.** Plom. Forma troncocònica.
 Cinc punts a sobre.
 Pes: 9,36 g (3,12 g)   Ø: 12/15 mm   h: 6 mm   Inèdit
248. **Possible pesal de 2 croats.** Llautó.
 Pes: 5,95 g (2,975 g)   Ø: 11,5/15 mm   h: —   Inèdit
249. **Possible pesal de florí.** Llautó. Forma cilíndrica irregular.
 Quatre marques U a sobre.
 Pes: 3,2 g   Ø: 11,5 mm   h: —   Inèdit
250. **Possible pesal de 8 rals castellans.** Plom. Forma quadrangular irregular.
 A sobre, marques XVI, E, M, un punxó clar de cervol (a baix i a l'esquerra) i una altre de poc clar a la seva dreta. Altres marques i ratlles de difícil interpretació.
 Pes: 26,77 g (3,346 g)   Mides: 30 × 30 mm   h: —   Inèdit

Catàleg 27.

Comentari a les peces de l'addenda del catàleg

Hem afegit una selecció de les peces aparegudes mentre el llibre era en curs d'edició i que ara comentarem breument.

- 63A Peça de la segona meitat del segle XVI (rosa de sis pètals), especialment singular per la seva forma vuitavada.
- 96A Pesal molt singular pels seus punxons. El de la flor de llir sembla una caricatura dels punxons sisavats amb aquesta estampa. D'altra banda no coneixem cap altre pesal català que porti un punxó amb les armes de Barcelona com aquest, que és acaironat però també allargat. Com que el pes del pesal és bo i més aviat exigent, no cal pensar en una falsificació intencionada, però potser sí que es van contrafer les marques per a donar crèdit a la peça. La forma goticitzant de la X del valor sembla correspondre a finals del segle XV o inicis del XVI, cronologia que concordaria amb la rosa amb botó central. L'escudet barceloní li seria aplicat força més tard, potser al segle XVII.
- 122A Aquest pesal mostra ben clarament que hi ha tipus amb la flor de llir sense llegenda. El seu baix pes i l'aparent manca de material suggereixen una manipulació fraudulenta.
- 123A Interessant pesal, probablement mallorquí, molt retocat per la base, però que dona el pes correcte com a múltiple de quatre florins. Els pals del valor són molt marcadament gòtics i el punxó del lleó rampant sembla que s'ha de referir al mestre de la seca mallorquina Torelló, que actuà als inicis del segle XV. És l'únic exemplar de pesal monetari mallorquí de gobelet que coneixem i porta, com els altres, escudet català i marca del mestre, però, en canvi, no té els punxons de les lletres.
- 144.2 Tercer exemplar trobat a Catalunya d'aquest tipus incert amb les lletres RA. Malauradament tampoc porta marques de Barcelona o bé locals.
- 191.1 La singularitat d'aquest pesal rau en què fou obrat en aram, i no en llautó, com és habitual. De tota manera, en no portar marques d'origen tampoc es pot assegurar que sigui català.
- 194A Altre pesal de la sèrie R que porta una marca inèdita: una E a l'inrevés, de significat desconegut.
- 226A Pesal local de Tarragona per a un valor que ens mancava: el doble ral d'argent de la sèrie R.
- 229A Pesal local de Tàrrrega amb les mateixes característiques que el 228 i el 229 però de valor VIII unitats. Pesa 26,88 g (3,36 g). Ja no l'hem pogut il·lustrar.
- 232A Pesal local de Tàrrrega, semblant al 231. Aquest té, però, els pals del valor plenament gòtics.
- M-6 La marca de valor d'aquesta peça, dos, i el seu pes de 51,65 g ens porten a un pes unitari de 25,82 g, molt proper al de la unça emprada en l'àmbit medicinal a Catalunya, que era de 25 g. No es tracta, doncs, d'un pesal monetari sinó medicinal, però l'hem inclòs per la marca de gos, que podria fer referència al mestre de seca mallorquí Descatllar, de qui ja coneixem pesals monetaris. Si l'atribució fos certa, havent-hi naturalment altres possibilitats, es demostraria que els mestres de seca varen actuar en algun moment com a afinadors i garantidors de la qualitat dels pesos medicinals.

M. Crusafont i Sabater. *Pesals monetaris de la Corona Catalanoaragonesa*

OMISSIONS I ERRADES ADVERTIDES

(adheriu aquest full a la pàgina 281)

- p.4 - (Crèdits) - Hi hauria d'haver constatat: *Fotografies d'Anna M. Balaguer*.
- p.15 - A la línia 16 hi diu *barcelona* en lloc de *Barcelona*.
- p.102- A la línia 11 hi diu *deixar-se* en lloc de *deixar*.
- p.102- A la quarta línia de baix hi diu *a les monedes* en lloc de *als pesos de les monedes*.
- p.133- A la segona línia de baix, després de la nota 14, hi manca *es produeix*.
- p.135- A la línia 2 diu *criculant* en lloc de *circulant*.
- p.149- A la línia 9 diu *resolde* en lloc de *resoldre*.
- p.155- A la línia 8 diu *vint* en lloc de *vuit*.
- p.224- A la referència de la peça 3.3 hi diu (*2ª peça*) en lloc de (*1ª peça*).
- p.240- A la línia 7 de baix hi diu *Làmina* en lloc de *Làmina*.
- p.255- A la referència de la peça 142 hi diu *inèdita*, mentre que hauria de dir *Bal-14*.
- p.264- A la línia 3 hi sobra la menció *Inèdit*.

